ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL STUDIES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Εργαστήριο Κοινωνικής & Πολιτικής Ψυχολογίας

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ (ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΩΝ) ΣΕ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Δημήτριος Μπάρκας

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή
Ξένια Χρυσοχόου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπουσα)
Γεράσιμος Προδρομίτης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
Στάμος Παπαστάμου, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Δημήτριος Μπάρκας, 2022
All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.
Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Στους γονείς μου, Βαγγέλη και Γιώτα,
που μόχθησαν για ένα καλύτερο αύριο για τα παιδιά τους.

Σε όσους αγωνίστηκαν και αγωνίζονται
– θυσιάζοντας από καριέρες μέχρι τις ζωές τους –
για ένα καλύτερο κόσμο.

Ευχαριστίες

Ένας – μεγάλος – κύκλος κλείνει. Η σκέψη μου αυτούς τους τελευταίους μήνες ήταν μεταξύ άλλων σε όσες και όσους παλεύουν να ολοκληρώσουν τη διατριβή τους ή αποφάσισαν να προχωρήσουν στη ζωή τους. Το ψυχολογικό, σωματικό και οικονομικό κόστος είναι μεγάλο, για να το σηκώνουμε μόνοι και μόνες άνθρωποι της κοινωνικής μας τάξης.

Θεωρώ τον εαυτό μου τυχερό που βρήκα στήριξη από δεκάδες άτομα, χωρίς τη βοήθεια των οποίων θα είχα υποχωρήσει από την προσπάθεια περισσότερες από μία φορές.

Πρώτα και κύρια θέλω να ευχαριστήσω την επιβλέπουσά μου, Ξένια Χρυσοχόου. Πραγματικά, θα μπορούσα γράφοντας να γεμίσω σελίδες με όσα έκανε για να με στηρίξει. Πίστεψε σε μένα, αλλά κυρίως στο Δημόσιο Πανεπιστήμιο.

Θέλω να ευχαριστήσω τον ομότιμο καθηγητή κ. Στ. Παπαστάμου, που έδωσε εφόδια σε μένα και άλλους Υ.Δ. στο ξεκίνημα της προσπάθειας μας. Ειδικά θέλω να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Γ. Προδρομίτη, για την ανταπόκρισή του όποτε χρειάστηκα τη συμβουλή και την καθοδήγησή του.

Ευχαριστώ τις φίλες και συντρόφισσες Υ.Δ. Σεργίδου Κατερίνα και Υ.Δ. Παπατζανή Εύα, για τη στήριξη σε ακαδημαϊκό αλλά και προσωπικό επίπεδο. Επίσης τον Γρηγόρη Δεμέστιχα για τη στήριξη ποικιλοτρόπως ανά τα χρόνια και ειδικά προς το τέλος της ολοκλήρωσης της διατριβής.

Ειδικές ευχαριστίες για τις συναδέλφισσες Ηλέκτρα Διακολαμπριανού, Άρτεμις Γρίβα, Μυρτώ Κάκκου, Κατερίνα Γούλα, Σάντρα Μαρίνου, Κατερίνα Πετκανοπούλου, Ρόζα Σαρακατσάνου και τον Αντρέα Ζαχαριάδη για τη στήριξη και τη συνεργασία που είχαμε σε διάφορες φάσεις της διατριβής.

Ευχαριστώ το καθηγητή Γιάννη Κουζή και τον Δημήτρη Στρατούλη για την ανατροφοδότηση, τον προσανατολισμό και τη στήριξη που μου έδωσαν μέσω του ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Ευχαριστώ τον Πανάγο, τη Στέλλα και φυσικά τη Χρύσα.

Τέλος, ευχαριστώ τους γονείς μου που κατέβαλαν κάθε προσπάθεια να με στηρίξουν. Χωρίς αυτούς δεν θα τα είχα καταφέρει.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες iii

ΤΟΜΟΣ Α vii

Λίστα Σχημάτων viii

Λίστα Πινάκων viii

Περίληψη x

Abstract xii

Εισαγωγή 1

ΜΕΡΟΣ Α 5

Κεφάλαιο 1 Τα Χαρακτηριστικά της Κοινωνιο-Ψυχολογικής Ενασχόλησης με τη Συλλογική Δράση 5

Η Αντιληπτή Αδικία και η Συλλογική Δυσαρέσκεια ... 5

Η Θεωρία των Κινήτρων και της Αποτελεσματικότητας ... 8

Η Κοινωνική Ταυτότητα ... 15

Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις ... 27

Τα Συναισθήματα ... 30

Συνδυαστικά Μοντέλα ... 35

Κεφάλαιο 2 Προβληματική 55

Συλλογική Δράση: Πολυπαραγοντικότητα και η Σημασία του Πλαισίου ... 55

Πραγματικά Κινήματα ... 60

Μεθοδολογικές Επιλογές: Άτομα και Μεταβλητές ... 62

Συνοπτική επισκόπηση του ερευνητικού μέρους ... 64

Ερευνητικές Κατευθύνσεις ... 66

ΜΕΡΟΣ Β 68

Εισαγωγή στις Έρευνες Ι & ΙΙ 68

Κεφάλαιο 3 Έρευνα Ι: Διαδήλωση για το Ασφαλιστικό (ΓΣΕΕ) 69

Εισαγωγή ... 69

Μέθοδος ... 71

Αποτελέσματα ... 80

Συζήτηση ... 87

Κεφάλαιο 4 Έρευνα ΙΙ: Δεκέμβρης 2008 90

Εισαγωγή ... 90

Μέθοδος ... 93

Αποτελέσματα ... 100

Συζήτηση 109
Κεφάλαιο 5 Έρευνα ΙΙΙ: Υπουργείο Πολιτισμού 112
Εισαγωγή 112
Μέθοδος 116
Αποτελέσματα 129
Συζήτηση 139
Κεφάλαιο 6 Έρευνα IV: Δημοψήφισμα 2015 144
Εισαγωγή 144
Μέθοδος 149
Αποτελέσματα 157
Συζήτηση 169
ΜΕΡΟΣ Γ 173
Κεφάλαιο 7 Γενική Συζήτηση 173
Ασφαλιστικό 174
Δεκέμβρης του ΄08 175
Υπουργείο Πολιτισμού 177
Δημοψήφισμα ΄15 180
Πηγές – Βιβλιογραφία 187
Ελληνόγλωσση 187
Ξενόγλωσση 192
ΤΟΜΟΣ Β ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ 210
Πίνακας περιεχομένων παραρτημάτων 211
Λίστα Σχημάτων Παραρτημάτων 212
Λίστα Πινάκων Παραρτημάτων 213

ΤΟΜΟΣ Α

Λίστα Σχημάτων

Σχήμα 1.1 Το Ενοποιητικό Μοντέλο Κοινωνικής Ταυτότητας για τη Συλλογική Δράση. 37

Σχήμα 1.2 Το Ολοκληρωμένο Μοντέλο για τη Συλλογική Δράση. 47

Λίστα Πινάκων

Λίστα Πινάκων Κεφαλαίου 3

Πίνακας 3.1. Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για Ταυτίσεις, Στόχους, Κίνητρο Συμμετοχής, Αποδόσεις, Συναισθήματα, Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων, Πολιτική Κινηματική για τις Τρεις Ομάδες 84

Πίνακας 3.2. Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για Ταυτίσεις, Στόχους, Κίνητρο Συμμετοχής, Αποδόσεις, Συναισθήματα, Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων, Πολιτική Κινηματική για τις Τρεις Ομάδες 86

Λίστα Πινάκων Κεφαλαίου 4

Πίνακας 4.1. Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για Λόγους συμμετοχής, Αποδόσεις, Αντιπαράθεση, Ταυτίσεις και Συναισθήματα για τα τέσσερα προφίλ 101

Πίνακας 4.2. Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για Αναπαράσταση της Ελλάδας ως Δίκαιης Κοινωνίας, Προσδοκίες για το Μέλλον και Οικονομική Ευαλωτότητα για τα τέσσερα προφίλ 104

Πίνακας 4.3. Πίνακας διασταύρωσης μεταξύ σχολικών περιοχών και προφίλ «πολιτικοποιημένης» ταυτότητας 106

Πίνακας 4.4. Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για τις Μορφές Συμμετοχής για τα τέσσερα προφίλ 107

Λίστα Πινάκων Κεφαλαίου 5

Πίνακας 5.1 Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών. 130

Πίνακας 5.2. Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση 134

Πίνακας 5.3. Συγκρίσεις μεταξύ εργαζομένων χαμηλής και υψηλής επισφάλειας 138

Λίστα Πινάκων Κεφαλαίου 6

Πίνακας 6.1. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων. 158

Πίνακας 6.2. Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Συλλογική Δράση 161

Πίνακας 6.3 Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) των μεταβλητών σχηματισμού προφίλ πολιτικοποίησης. 167

Πίνακας 6.4 Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για τις Πεποιθήσεις, τις μεταβλητές Ανελιξιακής Πλάνης και Ευαλωτότητας, την Ιδεολογική Αυτοτοποθέτηση και τις Δράσεις για τα τρία προφίλ πολιτικοποίησης. 168

Περίληψη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την πολιτική συμμετοχή σε κοινωνικά κινήματα και διαμαρτυρίες από την κοινωνιοψυχολογική (ΚΨ) σκοπιά, λαμβάνοντας υπόψη τα διαφορετικά ρεύματα σκέψης που αναπτύχθηκαν στους κόλπους της και τις πρόσφατες απόπειρες συνδυασμού των διαφορετικών παραγόντων: σχετική αποστέρηση, «ορθολογικές» μεταβλητές, κοινωνική ταυτότητα, κοινωνικές αναπαραστάσεις και συναισθήματα. Επιδιώχθηκε ο έλεγχος των θεωρητικών μοντέλων (Simon & Klandermans, 2001· van Zomeren, Spears et al., 2004, 2008· van Stekelenburg, Klandermans & van Dijk, 2009, 2011· Sabucedo et al., 2019) στα πλαίσια της πραγματικής συμμετοχής σε τέσσερα εγχώρια κοινωνικά κινήματα τα οποία ποικίλαν ως προς το επίδικο (εργασιακά, αξιοπρέπεια, κατεύθυνση χώρας), την αφορμή (νομοσχέδιο, δολοφονία, διαπραγματεύσεις), τις μορφές δράσης (διαδήλωση, εξέγερση, ακτιβισμοί, απεργία) και το χρονικό πλαίσιο (συστημική ομαλότητα, πολιτική κρίση). Χρησιμοποιήθηκαν δύο διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, αξιοποιώντας τη διαδεδομένη επιλογή της επικέντρωσης στις μεταβλητές (παλινδρομήσεις) αλλά και την λιγότερο αξιοποιημένη μέθοδο της ανάλυσης με επικέντρωση στα άτομα (προφίλ). Επιπλέον, προάχθηκαν τα υπάρχοντα θεωρητικά μοντέλα εξειδικεύοντας τους παράγοντες και επεκτείνοντας τις ιδεολογικές και αναπαραστασιακές πτυχές της σύγκρουσης που οδηγούν σε κινήσεις διεκδίκησης ή αντίδρασης.

Στην πιλοτική Έρευνα Ι (N = 54) συμμετείχαν διαδηλωτές σε απεργιακή κινητοποίηση για το ασφαλιστικό, εξετάζοντας τα προφίλ πολιτικοποίησης των συμμετεχόντων. Οι αναλύσεις έδωσαν ενδείξεις για α) τον διαφορετικό τρόπο που οι ΚΨ παράγοντες επιδρούν στο δυναμικό που φτάνει να διαδηλώσει (ταύτιση με πληττόμενη κατηγορία, ταύτιση με ακτιβιστές, θυμός, αποδόσεις ευθυνών, συλλογικό κίνητρο, πολιτικός κυνισμός), β) διαφοροποιήσεις στην αναπαράσταση της σύγκρουσης και την ικανοποίηση από τη δημοκρατία, και γ) ομαδοποιήσεις διαδηλωτών που δεν περιλαμβάνονται στα ΚΨ μοντέλα συλλογικής δράσης.

Στην Έρευνα ΙΙ (N = 224) συμμετείχαν μαθητές σχολείων και εξετάστηκε η συμμετοχή τους στην εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008. Μελετήθηκαν τα διαφορετικά προφίλ πολιτικοποίησης κατά την οποία αναδείχθηκαν α) η διαφοροποιημένη επίδραση των ΚΨ παραγόντων σε ετερογενή τμήματα του προς κινητοποίηση

πληθυσμού και ειδικά σε όσους συμμετείχαν στη συλλογική διαμαρτυρία (λόγοι συμμετοχής, αποδόσεις ευθυνών, ταυτίσεις, φόβος, οργή), β) διαφορές στον τρόπο πλαισίωσης της σύγκρουσης (πεποιθήσεις για το μέλλον, ευαλωτότητα) και γ) διαφορές στα επίπεδα και τις μορφές συμμετοχής (οργανωμένη, επιθετική, μαθητική). Συνεκτιμήθηκε, επίσης, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των μαθητών.

Στην Έρευνα ΙΙΙ (N = 156) συμμετείχαν εργαζόμενες/οι του Υπουργείου Πολιτισμού, ερωτώμενες σχετικά με το συνδικαλιστικό κίνημα στο χώρο τους. Πραγματοποιήθηκαν αναλύσεις με βάση τις μεταβλητές και επιπλέον εξετάστηκαν οι διαφορές ανάμεσα σε εργαζόμενες με υψηλή και χαμηλή εργασιακή επισφάλεια. Τα αποτελέσματα ανέδειξαν α) την απόκλιση από τα συνήθη μοτίβα ΚΨ παραγόντων των μοντέλων συλλογικής δράσης επιβεβαιώνοντας κάποιους (κοινωνικό κίνητρο, πεποιθήσεις, ιδεολογική τοποθέτηση), όπως και β) διαφοροποιήσεις ανάλογα με την επισφάλεια (γενικές δράσεις, κοινά προβλήματα, φόβος, θυμός, αναπαραστάσεις του συνδικαλισμού).

Στην Έρευνα IV (N = 193) συμμετείχαν ψηφοφόροι του «ΟΧΙ» στο Δημοψήφισμα του ’15 και εξετάστηκε η συμμετοχή τους σε δράσεις την προηγούμενη εβδομάδα, αξιοποιώντας δύο διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Οι αναλύσεις με επικέντρωση στις μεταβλητές υποστήριξαν την προβλεπτική ισχύ κάποιων από τις πιο συχνά μελετημένες ΚΨ μεταβλητές (συλλογικό κίνητρο, ταύτιση με πληττόμενη κατηγορία, μαχητικότητα, αποδόσεις, πεποιθήσεις για έξοδο από ΕΕ, ιδεολογική τοποθέτηση). Οι αναλύσεις με βάση τα προφίλ πολιτικοποίησης α) ανέδειξαν με μεγαλύτερη σαφήνεια την προβλεπτική ισχύ των ΚΨ μοντέλων της συλλογικής δράσης (ανισότητα, αδικία, ταύτιση με ακτιβιστές, ανελιξιακή πλάνη, ευαλωτότητα), β) χωρίς ωστόσο να επιβεβαιωθούν διαφορές στη συμμετοχή σε δράσεις ανάμεσα στις πιο πολιτικοποιημένες ομάδες.

Λέξεις κλειδιά: συλλογική δράση, πολιτική συμμετοχή, κοινωνική ταυτότητα, κοινωνικές αναπαραστάσεις, ιδεολογία.

The value of participation in social movements

(civic movements) in the personal level

Dimitrios Barkas

Abstract

This series of surveys studied political participation in social movements and protests from a sociopsychological (SP) perspective, considering different theoretical approaches within the discipline, as well as recent attempts in combining different factors: relative deprivation, "instrumental" variables, social identity, social representations, and emotions. The validation of various theoretical models was pursued (Simon & Klandermans, 2001· van Zomeren, Spears et al., 2004, 2008· van Stekelenburg, Klandermans & van Dijk, 2009, 2011· Sabucedo et al., 2019), in the context of actual participation in social movements in Greece, which varied in terms of issue (labor rights, dignity, country perspectives), occasion (bill, assassination, negotiations), forms of action (demonstration, rebellion, activism, strike) and time frame (systemic stability, political crisis). Two different methodological approaches were endorsed, employing the widespread variable-oriented regression analysis, as well as the less utilized method of person-oriented analysis (profiles). In addition, existing theoretical models were advanced by specifying the factors and expanding on the ideological and representational aspects of the conflict that lead to contentious or oppositional movements.

In pilot Survey I (N = 54), protestors in a strike mobilization against a proposed legislation (retirement rights) were surveyed and their politicization profiles were examined. The analyses gave indications of a) the different way in which the SP factors affect the potential to demonstrate (identification with affected category, identification with activists, anger, adversarial attributions, collective motivation, political cynicism, in addition to the representation of the conflict, and the satisfaction with democracy), and b) the existence of sections of protesters that are not included in the SP models of collective action.

In Survey II (N = 224), school students were surveyed regarding their participation in the uprising of December 2008 and their politicization profiles were

examined. Person-oriented analyses supported a) a differentiated effect of SP factors on heterogeneous sections of the potentially mobilized population and especially among those who actually participated (reasons for participation, adversarial attributions, identifications, fear, anger), b) differences in the way the conflict is framed (beliefs about the future, vulnerability) and c) differences in the levels and forms of participation (organized, aggressive, student). Students' socioeconomic status was considered.

In Survey III (*N* = 156), employees of the Ministry of Culture of Greece were surveyed, regarding the trade union movement in their field. Variable-oriented regression analyses were carried out, as well as t-test analyses comparing workers with high versus low job insecurity. The results highlighted a) the deviation from the usual SP factor patterns described in collective action models, with only some being confirmed (social motive, beliefs, ideological positioning), as well as b) variations between levels of precariousness (general actions, shared grievances, fear, anger, representations of trade unionism).

In Survey IV (*N* = 193) "NO" voters of the 2015 Referendum were surveyed regarding their participation in actions during the prior week, utilizing two different methodological approaches. Variable-oriented analyses supported the predictive power of some of the most commonly studied SP variables (collective motive, identification with affected category, militancy, adversarial attributions, "Grexit" beliefs, ideological positioning). The person-oriented analyses of the politicization profiles a) demonstrated more efficiently the predictive power of SP models of collective action (inequality, injustice, identification with activists, tokenism, vulnerability), b) without, however, confirming differences in levels or forms of political participation between more politicized groups.

Key words: collective action, political participation, social identity, social representations, ideology.

«*Οι φιλόσοφοι έχουν απλά ερμηνεύσει*
τον κόσμο, με διάφορους τρόπους.
Το θέμα είναι να τον αλλάξουμε» –

Θέσεις για τον Feuerbach
(Μαρξ, 1845/1981)

Εισαγωγή

Στις 15 Φεβρουαρίου του 2003 καταγράφηκε η μεγαλύτερη μέχρι τότε διαμαρτυρία στην ανθρώπινη ιστορία (Walgrave, 2010). Δεκάδες εκατομμύρια διαδηλωτές βρέθηκαν στους δρόμους εκατοντάδες πόλεων ανά τον κόσμο για να διαμαρτυρηθούν ενάντια στην εισβολή και κατοχή του Ιράκ. Η κινητοποίηση ήταν στην πραγματικότητα κομμάτι ενός πλατύτερου κινήματος ενάντια στην νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση – και ίσως η πιο σημαντική στιγμή του – το οποίο είχε αναδυθεί τα τελευταία χρόνια σε όλο τον κόσμο. Δεκάδες χιλιάδες νέων ακτιβιστών πολιτικοποιήθηκαν μέσα σε αυτό το ανοδικό κύμα αγώνων που ξεκινούσε από τα μέσα της δεκαετίας του ΄90. Οι εμπειρίες αυτών των ακτιβιστών περιλάμβαναν εμβληματικούς αγώνες σε κάθε χώρα ξεχωριστά, ταυτόχρονα με την αίσθηση ότι αυτές οι αντιστάσεις ήταν τμήμα κάτι μεγαλύτερου. Οι εμπειρίες τους σημαδεύτηκαν από τις εικόνες των διαδηλώσεων στο Σηάτλ, τη Γένοβα, τη Φλωρεντία, από την Παλαιστινιακή Αντίσταση, τα κινήματα των ακτημόνων στη Βολιβία, τους Ζαπατίστας στο Μεξικό. Δεν θα επιχειρήσουμε στις σελίδες που ακολουθούν να προσδιορίσουμε πότε έκλεισε αυτός ο συγκρουσιακός κύκλος, ούτε τι άφησε σαν πολιτική και οργανωτική παρακαταθήκη για τον επόμενο. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ, είναι πως ενώ τα γεγονότα αυτά επηρέασαν τις ζωές δισεκατομμυρίων ανθρώπων, ένα τμήμα μόνο αυτών έφτασε να διαμαρτυρηθεί, η δε αφοσίωση στην οργάνωση των κινημάτων απασχόλησε ένα ακόμη μικρότερο μερίδιο των διαδηλωτών.

Στις σύγχρονες κοινωνίες, οι κοινωνικές συγκρούσεις αντλούν περιεχόμενο από μια μεγάλη ποικιλία αιτημάτων και μπορούν να πάρουν εξίσου ποικίλες μορφές, οι οποίες αν και δεν έχουν πάντα ανοικτά ταξικό χαρακτήρα, εντούτοις μπορούν να πάρουν μαζική διάσταση και να εισβάλουν – το λιγότερο – στη δημόσια σφαίρα. Η ανάπτυξη των σύγχρονων αυτών κινημάτων έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης από τις κοινωνικές επιστήμες. Μάλιστα ένα σημαντικό τμήμα του θεωρητικού προβληματισμού – αλλά και της αφετηρίας της παρούσας διατριβής – πραγματεύεται

την αντίφαση ανάμεσα στην αφθονία των σύγχρονων κοινωνιών σε – ταξικές, έμφυλες, φυλετικές και διαφόρων ειδών – ανισότητες και διακρίσεις και, την σχετική σπανιότητα των μεγάλων διαδηλώσεων και του μη αυτονόητου των εξεγέρσεων – ή «ταραχών», ανάλογα με την ιδεολογική προσέγγιση – για τους πληθυσμούς που πλήττονται.

Ερωτήματα σαν αυτά έχουν αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού στους κόλπους των κινημάτων καθαυτών για τουλάχιστον δύο αιώνες, όμως αντίστοιχα έχουν παρεισφρήσει και στα θεωρητικά ερωτήματα και τις ερευνητικές απόπειρες μελετητών των Κοινωνικών Επιστημών, των Κοινωνικών Ψυχολόγων μη εξαιρουμένων. Αν και η Κοινωνική Ψυχολογία έχει καταπιαστεί με διάφορες πλευρές αυτών των κινημάτων, στην παρούσα διατριβή μας απασχολεί η συλλογική δράση/ πολιτική συμμετοχή και συγκεκριμένα οι λόγοι που οδηγούν σε – ή αποτρέπουν από – αυτή. Αξίζει, ωστόσο, να σημειώσουμε ότι μέχρι τις αρχές της περασμένης εικοσαετίας το κοινωνιοψυχολογικό ερευνητικό ενδιαφέρον γύρω από τη συλλογική διαμαρτυρία ήταν σχετικά περιορισμένο. Η Jacquelien van Stekelenburg (2013) χαρακτηριστικά αναφέρει[1] ότι στο περιοδικό Political Psychology μέχρι το 2000 δημοσιεύονταν κατά μέσο όρο 2.3 άρθρα το χρόνο για τη συλλογική δράση, ενώ από το 2001 μέχρι το 2013, αυτό το νούμερο έχει τριπλασιαστεί στα 6.3 άρθρα.[2] Η μηχανή αναζήτησης Google Scholar αποτυπώνει μια αντίστοιχη αυξητική τάση σε αυτή τη δυναμική, με τις δημοσιεύσεις που περιλαμβάνουν τους όρους Collective Action και Social Psychology να δίνουν ανά έτος 687 αποτελέσματα για την περίοδο 1997-2000, ανεβαίνοντας σε 1,458 για την περίοδο 2001-2012 και 2,285 ανά έτος για την περίοδο 2013-2019.[3] Προφανώς αυτή η αύξηση του ενδιαφέροντος δεν μπορεί να γίνει κατανοητή ξεχωριστά από την ανάπτυξη – άλλοτε σταδιακή και επίπονη, άλλοτε ραγδαία ή/και

[1] Η αναζήτηση της van Stekelenburg έγινε με βάση τον όρο «Collective Action» στο περιοδικό «Political Psychology», η οποία έδωσε 86 αποτελέσματα, «εκ των οποίων 9 ήταν από το 1997 έως το 2000 και 77 από το 2001 έως το 2012» (van Stekelenburg, 2013, σελ. 224)

[2] Σε αντίστοιχα συμπεράσματα καταλήγουν και οι Roggenband και Klandermans (2017) και η Della Porta (2009/2010).

[3] Η αναζήτηση στο Google Scholar έγινε τον Φεβρουάριο του 2020, με τους όρους «Collective Action» και «Social Psychology». Έδωσε 2.750 αποτελέσματα για την τετραετία 1997-2000, 17.500 για την περίοδο 2001-2012 και 16.000 για την επταετία 2013-2019. Αν και απαιτείται επιφυλακτικότητα στην αποτίμηση των αριθμών, δεδομένης της ολοένα αυξανόμενης πολυπλοκότητας του ρόλου του διαδικτύου στην ακαδημαϊκή εκδοτική δραστηριότητα, ωστόσο τα νούμερα αυτά αποτυπώνουν μια ξεκάθαρη τάση.

κατακλυσμιαία – κινημάτων το αντίστοιχο χρονικό διάστημα.[4] Ανάπτυξη σε συχνότητα, σε συμμετοχή, σε θεματική ευρύτητα, σε ιδεολογικό φορτίο (κινήματα υπέρ και κατά των δικαιωμάτων των ομοφυλόφιλων στη Γαλλία) ακόμα και σε γεωγραφική κάλυψη (από το κίνημα ενάντια στην δεύτερη εισβολή στο Ιράκ το 2003, μέχρι την «Αραβική Άνοιξη» το 2011). Πρόκειται για μια κινηματική παλίρροια, που ακολούθησε μια σχετική υποχώρηση του προηγούμενου συγκρουσιακού κύκλου του «Παγκόσμιου ’68» (Barker et al., 2014).

Αντίστοιχη είναι και η αύξηση του θεωρητικού ενδιαφέροντος στην ελληνική βιβλιογραφία τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, το θεωρητικό ενδιαφέρον της εγχώριας ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας γύρω από τα κοινωνικά κινήματα και την πολιτική συμμετοχή στηρίζεται ως επί το πλείστον στα θεωρητικά εργαλεία των Πολιτικών Επιστημών, της Κοινωνιολογίας ή της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας (Παπανικολόπουλος, 2016· Παπαπαύλου, 2015· Σεφερειάδης, 2017). Η εντός συνόρων Κοινωνική Ψυχολογία έχει συμβάλλει ιδιαίτερα στη μελέτη των ιδεών και αναπαραστάσεων που συνδέονται με τα κοινωνικά κινήματα (ενδεικτικά Prodromitis, Chryssochoou & Papastamou, 2017· Mari, Volpato, Papastamou, Chryssochoou, Prodromitis & Pavlopoulos, 2017). Παράλληλα με αυτή την εμβάθυνση, εξελίχθηκε και η μελέτη των ίδιων των μηχανισμών που συνδέουν τις ποικίλες κοινωνιοψυχολογικές μεταβλητές με την πρόθεση για συμμετοχή στην κοινωνική διαμαρτυρία (Barkas & Cryssochoou, 2017· Chryssochoou, Papastamou & Prodromitis, 2013· Griva & Chryssochoou, 2015· Papastamou, Valentim, Mari, & Marchand, 2018· Poeschl et al, 2017· Γρίβα, 2014).

Εκκινώντας από την υπάρχουσα ερευνητική δραστηριότητα, στην παρούσα διατριβή θέσαμε μια σειρά από στόχους. Πρώτον, να επεκτείνουμε την κοινωνιοψυχολογική πραγματεία στην μελέτη της πολιτικής συμμετοχής γενικά και των κοινωνικών κινημάτων ειδικά, εντάσσοντας την πρόσφατη ελληνική κινηματική πραγματικότητα. Δεύτερον, να μετατοπίσουμε το κέντρο βάρους του ερευνητικού ενδιαφέροντος προς τους κοινωνιοψυχολογικούς μηχανισμούς που οδηγούν στην συλλογική διαμαρτυρία καθαυτή, μελετώντας υπαρκτά κινήματα και λαμβάνοντας υπόψη την πραγματική συμμετοχή σε δράσεις από την πλευρά των συμμετεχόντων στις έρευνές μας. Τρίτον, τη διερεύνηση του κοινωνιοψυχολογογικού προφίλ των

[4] Για την εγχώρια κοινωνιοψυχολογική έρευνα της συλλογικής δράσης, βλ. Δικαίου, 2019.

συμμετεχόντων στην κοινωνική διαμαρτυρία. Τέταρτον, την μελέτη των κοινωνιοψυχολογικών μηχανισμών συλλογικής διαμαρτυρίας υπό το πρίσμα διαφορετικών πλαισίων, θεματικών αλλά και χρονικών. Σε ότι αφορά τα θεματικά πλαίσια, μελετήσαμε κινήματα γύρω από την κοινωνική ασφάλιση, τα δημοκρατικά δικαιώματα, τα εργασιακά δικαιώματα και τις κεντρικές πολιτικές εξελίξεις. Παράλληλα, το διαφορετικό χρονικό πλαίσιο της εκδήλωσης κάθε κινήματος, μας επέτρεψε να εξετάσουμε το φαινόμενο σε ριζικά διαφορετικές συγκυρίες, ειδικά στο αναπαραστασιακό επίπεδο, με τις οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές διαστάσεις να υπόκεινται στη δοκιμή της διαχρονικότητας – όπως χαρακτηριστικά συνέβη με την τομή που πραγματοποιήθηκε με την υπογραφή των Μνημονίων από τις ελληνικές κυβερνήσεις μετά το 2010 .

Το ανά χείρας κείμενο (Τόμος Α) χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο Α μέρος περιλαμβάνονται δύο κεφάλαια. Στο Κεφάλαιο 1 γίνεται μια εκτενής βιβλιογραφική ανασκόπηση της γραμματείας της Κοινωνικής Ψυχολογίας της συλλογικής δράσης. Στο Κεφάλαιο 2 αναπτύσσουμε την προβληματική της παρούσας διατριβής. Το Β Μέρος αφορά στο ερευνητικό κομμάτι και περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια. Το κεφάλαιο 3 παρουσιάζει την έρευνα που διεξαγάγαμε στα πλαίσια της διαδήλωσης για ασφαλιστικό τον Φλεβάρη του 2008. Στο Κεφάλαιο 4 βρίσκεται η έρευνά μας με τους μαθητές λίγο μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008. Στο Κεφάλαιο 5 παρουσιάζεται η έρευνά μας ανάμεσα στους εργαζόμενους του Υπουργείου Πολιτισμού στις αρχές του 2010. Το Κεφάλαιο 6 κλείνει το ερευνητικό μέρος, με την μελέτη για το Δημοψήφισμα του 2015. Το Γ Μέρος περιλαμβάνει το Κεφάλαιο 7 της γενικής συζήτησης της διατριβής. Ο Τόμος Α κλείνει με την παράθεση των βιβλιογραφικών αναφορών. Τέλος, ο Τόμος Β περιλαμβάνει τα τέσσερα παραρτήματα των ερευνητικών κεφαλαίων.

ΜΕΡΟΣ Α

Κεφάλαιο 1
Τα Χαρακτηριστικά της Κοινωνιο-Ψυχολογικής Ενασχόλησης με τη Συλλογική Δράση

Στις δεκαετίες κοινωνιοψυχολογικών ερευνών που έχουν προηγηθεί, οι ερευνητές έχουν προτείνει, προσθέσει ή και αντιπαραθέσει μια σειρά παράγοντες γύρω από το φαινόμενο της συλλογικής δράσης και της κοινωνικής διαμαρτυρίας.

Μια εκτεταμένη ανασκόπηση του ορισμού της συλλογικής δράσης δεν είναι στους άμεσους σκοπούς της παρούσας διατριβής. Αξίζει όμως να σημειώσουμε ότι αποτελεί πεδίο προβληματισμού ανάμεσα σε διαφορετικές πειθαρχίες των Κοινωνικών Επιστημών (Barker, Cox, Krinsky, & Nilsen, 2014· Barret & Brunton-Smith, 2014· Tilly, 2004/2007· van Deth, 2014). Στους ερευνητές των κοινωνικών κινημάτων με αναφορά στην Κοινωνική Ψυχολογία, κοινό σημείο σύγκλισης αποτελεί ο ορισμός των Wright, Taylor και Moghaddam, σύμφωνα με τον οποίο «*το μέλος μιας ομάδας εμπλέκεται σε συλλογική δράση οποιαδήποτε στιγμή αυτός ή αυτή δρα ως εκπρόσωπος αυτής της ομάδας και η δράση αυτή στοχεύει στη βελτίωση της κατάστασης της ομάδας εν συνόλω*» (Wright et al., 1990, σ. 995).

Προκειμένου να παρουσιάσουμε τις διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις της συλλογικής δράσης στην παρούσα διατριβή, προχωρήσαμε στην κατηγοριοποίηση τους με κριτήριο τον βασικό άξονα της οπτικής τους, ως εξής: Η συλλογική δυσαρέσκεια, τα κίνητρα, η κοινωνική ταυτότητα, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις και τα συναισθήματα.

Η Αντιληπτή Αδικία και η Συλλογική Δυσαρέσκεια

Η Συλλογική Δυσαρέσκεια βρίσκεται στον πυρήνα κάθε μορφής διαμαρτυρίας, είτε ατομικής είτε συλλογικής. Δεν προκαλεί έκπληξη, λοιπόν, το γεγονός ότι η μελέτη των δυσαρεσκειών και των υποκειμενικών διαστάσεών της απασχολεί – στον ένα ή τον άλλο βαθμό – τους περισσότερους ερευνητές. Θεμελιακό ρόλο για την ερμηνεία των διαφορετικών αντιδράσεων στην αδικία, διαδραμάτισε η εισαγωγή της έννοιας της σχετικής αποστέρησης από τον κοινωνιολόγο Samuel Stouffer.

Η Θεωρία της Σχετικής Αποστέρησης. Ο Stouffer και οι συνεργάτες του (1949) διαπίστωσαν ότι οι συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικά αμειβόμενων ομάδων (στην προκειμένη περίπτωση δύο διαφορετικών τμημάτων του αμερικανικού στρατού) δεν

οδηγούσαν απαραίτητα σε αίσθημα αδικίας. Στηριζόμενοι στην Θεωρία της Κοινωνικής Σύγκρισης (Festinger, 1954), μια σειρά από ερευνητές της Κοινωνικής Ψυχολογίας συμπέραναν ότι το αίσθημα της αποστέρησης δημιουργείται μετά από συγκρίσεις με συγκεκριμένους άλλους (Crosby, 1976· Folger, 1986, 1993). Σταδιακά διαμορφώθηκε η Θεωρία της Σχετικής Αποστέρησης, η οποία επικεντρώνει στην προϋπόθεση ύπαρξης κοινωνικών συγκρίσεων που καταλήγουν σε μια υποκειμενική αίσθηση αδικίας, προκειμένου να αναπτυχθεί συλλογική δράση και έχει στη βάση της προσέγγισής της τις μη νομιμοποιημένες ανισότητες.

Εγωιστική και συλλογική αποστέρηση. Ανάμεσα στις παραδοχές της Θεωρίας Σχετικής Αποστέρησης είναι πως η βιούμενη αποστέρηση μπορεί να μην είναι απαραίτητα συλλογική. Ο κοινωνιολόγος Walter Runciman (1966) εισήγαγε τη διάκριση ανάμεσα στην «εγωιστική – ατομική» και την «αδελφική – συλλογική» αποστέρηση. Η πρώτη συνδέεται με την αίσθηση προσωπικής αδικίας, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα ενός εργαζόμενου που δεν παίρνει προαγωγή ενώ θεωρεί ότι την αξίζει περισσότερο σε σύγκριση με αυτούς που την πήραν. Αντίθετα, η συλλογική αποστέρηση συνδέεται με τη σύγκριση ανάμεσα σε ομάδες, σύγκριση η οποία συνδέεται με συστημικές – ταξικές, ρατσιστικές, έμφυλες ή άλλες – διακρίσεις. Σύμφωνα με έρευνες, το αίσθημα συλλογικής αποστέρησης είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τη συμμετοχή σε μια διαδήλωση ή διαμαρτυρία (Major,1994· Martin, 1986, H. J. Smith & Ortiz, 2002).

Διανεμητική και διαδικαστική δικαιοσύνη. Αρκετό ενδιαφέρον για τους ερευνητές της Θεωρίας Σχετικής Αποστέρησης συγκέντρωσε η μελέτη των διαφορετικών αντιδράσεων απέναντι στις διαφορετικές όψεις της δικαιοσύνης, την διαδικαστική και την διανεμητική. Η πρώτη αφορά στο κατά πόσο ακολουθούνται οι καθορισμένοι κοινωνικοί κανόνες, ενώ η δεύτερη αφορά στην «ουσία» της ανισότητας και το τελικό αποτέλεσμα της δικαιοσύνης (Tyler & Smith, 1995). Έτσι μια ανισότητα μπορεί να γίνεται αντιληπτή από τους αδικούμενους, ωστόσο η τάση για συλλογική διαμαρτυρία είναι μεγαλύτερη εάν έχουν παραβιαστεί οι κοινά αποδεκτοί κανόνες κοινωνικού ανταγωνισμού, όταν, δηλαδή, δεν εφαρμόζεται διαδικαστική δικαιοσύνη. Η Θεωρία Σχετικής Αποστέρησης, επομένως, υποστηρίζει ότι δεν αρκεί μια κοινωνική ομάδα να είναι αντικειμενικά αποστερημένη, αλλά είναι απαραίτητο αυτή η αδικία να μην θεωρείται νομιμοποιημένη από την πληττόμενη ομάδα.

Το φαινόμενο της νομιμοποίησης της αδικίας, όπως εντοπίστηκε από τους θεωρητικούς της Σχετικής Αποστέρησης, έγινε πιο πρόσφατα αντικείμενο ερευνητικής μελέτης. Μια από τις βασικές θεωρητικές απόπειρες ερμηνείας αποτέλεσε η Θεωρία Νομιμοποίησης του Συστήματος του John Jost και των συνεργατών του, στηριζόμενοι κυρίως στην Θεωρία Γνωστικής Ασυμφωνίας (Festinger, 1957), σε τμήματα της Θεωρίας Κοινωνικής Ταυτότητας (Tajfel, 1974· Tajfel & Turner, 1979) αλλά και την Θεωρία των Πεποιθήσεων περί Δίκαιου Κόσμου (Lerner, 1980· Lerner & Montada, 1998) και την Θεωρία της Κοινωνικής Κυριαρχίας (Social Dominance Orientation, Pratto et al.,1994· Sidanius and Pratto, 1999· Sidanius et al., 2004). Σύμφωνα με την Θεωρία Νομιμοποίησης Συστήματος, τα άτομα παρά τις αδικίες που μπορεί να βιώνουν, οδηγούνται στην αποδοχή της υπάρχουσας ιεραρχίας και κατάστασης πραγμάτων, ακολουθώντας εσωτερικές ψυχολογικές ανάγκες, όπως ανάγκη για σταθερότητα ή ακόμα και η ανάγκη για θετική αυτό-εκτίμηση και εκτίμηση της ενδοομάδας (System Justification Theory· Jost & Banaji,1994· Jost, Banaji & Nosek, 2004).

Αδιαμφισβήτητα, η ανάπτυξη της Θεωρίας της Σχετικής Αποστέρησης αποτέλεσε μια θεωρητική αναχώρηση από προηγούμενες προσεγγίσεις, που αντιμετώπιζαν τις διαδηλώσεις ως μια κατάσταση παρεκκλίνουσα και παθολογική. Ο Goodwin και οι συνεργάτες του σταχυολόγησαν αντίστοιχες αιτιολογήσεις, όπως η μεταδοτική ανορθολογικότητα του όχλου, οι διαταραχές της προσωπικότητας, το οιδιπόδειο άγχος ή οι λιβιδινικές εκτονώσεις (Goodwin, Jasper, & Polletta, 2000· βλέπε επίσης Drury, 2015· Klandermans, 1984· Reicher & Drury, 2015). Πολλές από αυτές ακολουθούσαν το θεωρητικό παράδειγμα της *Ψυχολογίας των Μαζών* του Gustave Le Bon (1895/2019) ή εκκινούσαν από στοιχεία της *Ψυχολογίας των Μαζών και Ανάλυση του Εγώ* του Sigmund Freud (1921/2014). Σε μεγάλο βαθμό αποτελούσαν προσπάθειες από τη μια να ερμηνεύσουν το φαινόμενο του ναζισμού και την μαζική του απήχηση και από την άλλη – στα πλαίσια και του Ψυχρού Πολέμου – να καταδικάσουν την κοινωνική διαμαρτυρία που αναπτυσσόταν στη βάση των δυτικών κοινωνιών και την ανάπτυξη μέσω αυτής των κομμουνιστικών κομμάτων. Αντίθετα, η προσέγγιση της Σχετικής Αποστέρησης αναγνώρισε πως πυρήνα των διαμαρτυριών αποτελεί η ύπαρξη πραγματικών δυσαρεσκειών και όχι κάποιες δυνάμεις που διαφεύγουν από τον έλεγχο των συμμετεχόντων. Ωστόσο, αυτό το βήμα απομάκρυνσης από τη θεωρητική «δαιμονοποίηση» της μαζικής δράσης δεν ήταν αρκετό για ένα τμήμα της επόμενης

γενιάς ερευνητών, πολλοί εκ των οποίων είχαν βιώσει τον διεθνή συγκρουσιακό κύκλο αμφισβήτησης και διαμαρτυρίας της δεκαετίας του 1960.

Η Θεωρία των Κινήτρων και της Αποτελεσματικότητας

Για ένα τμήμα ερευνητών των κοινωνικών κινημάτων που υπήρξαν μάρτυρες της ανάπτυξής τους τις δεκαετίες του 1960 και 1970, οι απαντήσεις που επικέντρωναν στη δυσαρέσκεια και τις διαστάσεις της δεν ήταν ικανοποιητικές. Πρώτον, η δυσαρέσκεια θα έπρεπε να θεωρείται λίγο έως πολύ δεδομένη καθώς οι ανισότητες ήταν – και είναι – εκτεταμένες. Αν κάτι χρειαζόταν εξήγηση δεν ήταν η ύπαρξη διαμαρτυριών, αλλά η απουσία τους και η σπανιότητα εκρηκτικών κοινωνικών γεγονότων. Δεύτερον, παρά την αναγνώριση της συλλογικής δράσης από πλευράς των θεωρητικών της Σχετικής Αποστέρησης, ως κάτι μη παθολογικό, αυτοί εντόπιζαν την αξία της διαμαρτυρίας περισσότερο ως εκφραστικό μέσο παρά ως μέσο αποτελεσματικής πίεσης που μπορεί να φέρει αλλαγές. Αντίθετα, όλο και περισσότεροι νέοι ερευνητές εντόπιζαν την αντίφαση αυτών των θεωρητικών προσεγγίσεων με μια πραγματικότητα: Τα κινήματα σταδιακά αναγνωρίζονταν από την πολιτική εξουσία ως συνομιλητές. Αυτή η «φιλική προσέγγιση» μπορούσε να αφορά την ενσωμάτωση των αιτημάτων τους από τα πολιτικά κόμματα: Ξεκινώντας από την υποχώρηση στην κινηματική πίεση και φτάνοντας έως την προγραμματική αφομοίωση τους, αν όχι και την οργανωτική τους ένταξη σε προεκλογικές καμπάνιες. Όπως έγραψαν ο Goodwin και οι συνεργάτες του, η νέα αυτή πολιτική πραγματικότητα έχει σαν συνέπεια η μελέτη των κοινωνικών κινημάτων να μετατοπιστεί από το «γιατί» στο «πως» και άρα σε πιο «οργανωτικά» θεωρητικά μοντέλα (Goodwin, Jasper, & Polletta, 2000, σ. 70).

Η διαμαρτυρία σαν τμήμα της πολιτικής διαδικασίας. Σε αυτή την κατεύθυνση, ένα ρεύμα ερευνητών των κοινωνικών κινημάτων από τη σκοπιά της Πολιτικής Κοινωνιολογίας στράφηκε στην προσέγγιση της διαμαρτυρίας σαν τμήμα της πολιτικής, παρά σαν απόκλιση από αυτήν. Τα κοινωνικά κινήματα άρχισαν να θεωρούνται ορθολογικές κινήσεις που είχαν σαν στόχο την επίτευξη πολιτικών στόχων χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα διαθέσιμα μέσα – όπως κάθε άλλη πολιτική διαδικασία. Μέσα από την προσέγγιση αυτή, σταδιακά αναδείχθηκε η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, βασισμένη σε μια χρηστική, εργαλειακή παράδοση προσέγγισης των κινημάτων (Resource mobilization Theory· Gamson, 1975· Jenkins, 1983· McCarthy & Zald, 1977· Oberschall, 1973). Βασική επιρροή για τους ερευνητές της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων αποτέλεσε η προσέγγιση του Mancur Olson και η

Θεωρία της Λελογισμένης Επιλογής της Συλλογικής Δράσης, με αφετηρία το χώρο της οικονομολογίας και των οικονομικών επιστημών (Olson, 1968).[5]

Για την ερμηνεία των φαινομένων συλλογικής δράσης ο Olson χρησιμοποίησε τις οικονομικές έννοιες του *κέρδους* και της *ζημία*ς, όπως αυτά υπολογίζονται από τα μέλη μιας συλλογικότητας. Το κάθε μέλος της συλλογικότητας υπολογίζει τα πιθανά κέρδη και τις ζημίες από την ενδεχόμενη συμμετοχή του σε μια συλλογική δράση και ανάλογα αποφασίζει εάν τελικά θα συμμετάσχει σε αυτό.

Ο Olson (1968) προχώρησε στον διαχωρισμό των κινήτρων σε *συλλογικά* και σε *επικεντρωμένα* ή *προσωπικά*. Τα συλλογικά αφορούν τα κέρδη που απολαμβάνουν όλα τα μέλη της ομάδας, ανεξάρτητα από το βαθμό συμμετοχής τους στο κίνημα που τα κατέκτησε. Αντίθετα, τα επικεντρωμένα κίνητρα αφορούν σε όσα έχει να χάσει ή να κερδίσει σε προσωπικό επίπεδο ένα άτομο με τη συμμετοχή του σε ένα κίνημα. Για τον Olson, η συμμετοχή στη συλλογική δράση συνδέεται με την ύπαρξη αυτών των επικεντρωμένων κινήτρων για συμμετοχή. Συνεπώς, ένα άτομο δεν έχει λόγο να συμμετάσχει σε ένα κίνημα, εάν δεν έχει κάποιο επιπλέον, προσωπικό κίνητρο για να το κάνει. Πρόκειται για ένα φαινόμενο κεντρικό στην προσέγγιση του Olson, τον *αδρανή επωφελούμενο*: Με έναν υπολογισμό, το μέλος μιας ομάδας συνειδητοποιεί ότι αν ένα κίνημα διαμαρτυρίας κατακτήσει τους στόχους του, θα επωφεληθούν όλα τα μέλη της πληττόμενης ομάδας. Αν είναι έτσι, σαφώς είναι προτιμότερο να μην συμμετέχει καθόλου στο κίνημα, κατορθώνοντας να δρέψει το μέγιστο δυνατό κέρδος για το ίδιο με μηδενικό κόστος – αποφεύγοντας τυχόν προσωπικές αρνητικές συνέπειες και ζημίες.

Η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων. Στη βάση των παραπάνω εννοιών και προσεγγίσεων, η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, έστρεψε την έμφασή της σε δομικούς παράγοντες, όπως τους πόρους στους οποίους έχει πρόσβαση μια συλλογικότητα, τον τρόπο που η συλλογικότητα είναι οργανωμένη, πώς τα άτομα δικτυώνονται με τις συλλογικότητες, πώς το κράτος διευκολύνει ή εμποδίζει τη συλλογική διαμαρτυρία και ποια είναι τα τελικά αποτελέσματα της συλλογική δράσης (Klandermans, 1984). Παράλληλα, τόνισε τις υπολογιστικές διαδικασίες στη συμμετοχή σε κοινωνικά κινήματα. Για την Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, η συμμετοχή σε ένα κοινωνικό κίνημα δεν είναι συνέπεια χαρακτηριστικών και καταστάσεων που σχετίζονται με

[5] Rational Choice Theory of Collective Action

ψυχολογική προδιάθεση, αλλά αποτέλεσμα διαδικασιών υπολογισμένης απόφασης, στις οποίες το άτομο μετρά τα κέρδη και τις ζημιές της συμμετοχής – ως ένα είδος homo economicus ή «διαισθητικού οικονομολόγου» (Tetlock, 2002· Van Zomeren & Spears, 2009).

Η οικονομοκεντρική προσέγγιση της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων, σχεδόν περιθωριοποίησε τις κοινωνιοψυχολογικές διαστάσεις της συλλογικής δράσης. Επιπλέον, το γεγονός ότι εξηγεί κυρίως τη μη-συμμετοχή παρά την συμμετοχή εξελίχθηκε σε βασικό πρόβλημα για αυτή. Γρήγορα έγινε κατανοητό ότι ο «ψυχρός υπολογισμός» των «υπέρ και κατά» της συμμετοχής δεν επαρκεί για την πρόβλεψη της διαμαρτυρίας. Το ερευνητικό ενδιαφέρον μετατοπίστηκε προς την υποκειμενική πραγματικότητα και πως αυτή μπορεί να επηρεαστεί, είτε από τις οργανώσεις και τους ηγέτες του κινήματος, είτε από τους αντιπάλους του. Αυτή η μετατόπιση δεν μπορεί να εκτιμηθεί απομονωμένα, αλλά ως τμήμα της στροφής από τη μελέτη των δομών και της ισχύος τους, στη μελέτη των ίδιων των υποκειμένων και των εμπειριών τους, ειδικά όπως εκφράστηκε από το ρεύμα των Πολιτισμικών Σπουδών (Σεργίδου, 2017). Ένα ρεύμα ερευνητών της Κοινωνικής Ψυχολογίας επιχείρησε να συμπληρώσει το ερμηνευτικό κενό στη θεωρία των κοινωνικών κινημάτων, κρατώντας σαν βάση την Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων και επανεντάσσοντας το προσωπικό-ψυχολογικό στοιχείο στην εξήγηση της συλλογικής δράσης.

Η Θεωρία της Λελογισμένης Δράσης. Μία από τις βασικές θεωρίες που παρέμεινε στο χώρο των «ατομικών υπολογισμών» του Olson είναι η Θεωρία της Λελογισμένης Δράσης η οποία αναπτύχθηκε τη δεκαετία του ’70 από τους κοινωνικούς ψυχολόγους Ajzen και Fishbein ερμηνεύοντας την ανθρώπινη συμπεριφορά στη βάση των Στάσεων (Ajzen & Fishbein, 1977· Fishbein & Ajzen, 1975).[6] Δύο διακριτές έννοιες είναι κεντρικές για την Θεωρία της Λελογισμένης Δράσης – και αργότερα την μετεξέλιξής της, την Προσέγγιση της Λελογισμένης Δράσης.[7] Η πρώτη, η Στάση ως

[6] Theory of Reasoned Action.

[7] Οι Fishbein και Ajzen κάτω από την επίδραση διάφορων μελετών – κυρίως των ερευνών του Bandura (1977, 1997) γύρω από την αυτό-αποτελεσματικότητα καθώς και της Θεωρίας της Σχεδιασμένης Συμπεριφοράς του Ajzen (Ajzen, 1991) – προσάρμοσαν την Θεωρία της Λελογισμένης Δράσης σε ένα νέο, πιο περιεκτικό μοντέλο, αυτό της Προσέγγισης της Λελογισμένης Δράσης (Ajzen, 2012· Fishbein & Ajzen, 2010). Στόχος της αναθεώρησης του μοντέλου ήταν η ερμηνεία φαινομένων κατά τα οποία ενώ υπήρχε Πρόθεση για Δράση, ωστόσο τα άτομα δεν προχωρούσαν στην υιοθέτηση της συμπεριφοράς. Βασικές προσθήκες του μοντέλου της Προσέγγισης της Λελογισμένης Δράσης σε αυτό της Θεωρίας της Λελογισμένης Δράσης, ήταν ο Αντιληπτός Έλεγχος Συμπεριφοράς και η εισαγωγή

προς μια συμπεριφορά, συγγενεύει με την υπολογιστική προσέγγιση της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων και αφορά στην προδιάθεση που έχει το άτομο για την υιοθέτηση μιας συμπεριφοράς. Για τους Ajzen και Fishbein η Στάση συνίσταται στην προδιάθεση που καθορίζεται από την εκτίμηση των αποτελεσμάτων και των συνεπειών από την υιοθέτηση της συμπεριφοράς.[8] Η δεύτερη έννοια είναι αυτή του Υποκειμενικού Κανόνα, ο οποίος αποτελείται από τις προσδοκίες που έχει ο κοινωνικός περίγυρος του ατόμου – οι «σημαντικοί άλλοι», πρόσωπα ή ομάδες – σε σχέση με μια τέτοια συμπεριφορά (εάν είναι αποδεκτή ή όχι), σε συνδυασμό με την πίεση που νοιώθει το άτομο να συμμορφωθεί με αυτές τις προσδοκίες.[9] Πρόκειται ουσιαστικά για το περισσότερο κοινωνιοψυχολογικό σκέλος της θεωρίας, το οποίο εισάγει την σημασία του κοινωνικού περίγυρου, στοιχείο που εντοπίζουμε και σε άλλες μεταγενέστερες θεωρίες, όπως αυτή του Bert Klandermans.

Η Θεωρία της Προθυμίας για Συμμετοχή. Ο Klandermans (1984), βασιζόμενος στην Θεωρία Λελογισμένης Δράσης και την Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, επιδίωξε να επανεισάγει τον υποκειμενικό παράγοντα στις ορθολογικές προσεγγίσεις της συλλογικής δράσης, διατυπώνοντας τη Θεωρία της Προθυμίας για Συμμετοχή.[10] Εκκινώντας από τις Στάσεις της Θεωρίας της Λελογισμένης Δράσης και την έμφαση της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων στον υπολογισμό των διαθέσιμων πόρων ενός κινήματος, τόνισε ότι τα άτομα καλούνται να πάρουν μέρος σε μια διαδήλωση, σε χρονική στιγμή που ακόμα δεν ξέρουν πόσο μεγάλη θα είναι η συμμετοχή. Συμπληρώνοντας το θεωρητικό κενό, ανέλυσε ότι αυτό που κάνει το άτομο είναι να αναπτύσσει τριών ειδών προσδοκίες: α) Προσδοκίες για το μέγεθος της συμμετοχής των άλλων· β) Προσδοκίες για το πόσο θα συνεισφέρει η δική του συμμετοχή στην πιθανότητα επιτυχίας· γ) Προσδοκίες για την πιθανότητα επιτυχίας του κινήματος, αν πολλοί άνθρωποι πάρουν μέρος. Αυτές οι προσδοκίες,

---

των πεποιθήσεων σε σύνδεση με τους παράγοντες (Στάσεις, Νόρμες και Έλεγχος) που συνδέονται με την πρόθεση για συμπεριφορά.

[8] Αργότερα θα διαχωρίσουν τη Στάση σε δύο πλευρές: Η εργαλειακή αφορά τις προσδοκώμενες θετικές ή αρνητικές συνέπειες από τη συμπεριφορά, ενώ η βιωματική πλευρά αφορά τις προηγούμενες αρνητικές ή θετικές προσωπικές εμπειρίες, υποκειμενικά αξιολογημένες (Ajzen, 2012· Fishbein & Ajzen, 2010).

[9] Οι Ajzen και Fisbein επαναδιαμόρφωσαν τον Υποκειμενικό Κανόνα στον Αντιληπτό Κανόνα. Ο δεύτερος μπορεί να είναι είτε ο καθιερωμένος κανόνας, αυτό δηλαδή που αντιλαμβάνεται το άτομο ότι είναι ή δεν είναι αποδεκτό, είτε ο περιγραφικός κανόνας, αυτό που αντιλαμβάνεται το άτομο ότι κάνει στην πραγματικότητα ο κοινωνικός του περίγυρος (Ajzen, 2012· Fishbein & Ajzen, 2010).

[10] Theory of the Willingness to Participate.

πολλαπλασιασμένες από την αξία που έχει ο συλλογικός στόχος, αποτελούν τα συλλογικά κέρδη της συμμετοχής στην κοινωνική διαμαρτυρία.

Τα κίνητρα για τη συμμετοχή. Επιπλέον, ακολουθώντας την διάκριση των κινήτρων από τον Olson (1965) και ταυτόχρονα λαμβάνοντας υπόψη την πρόταση των Ajzen και Fishbein (Ajzen & Fishbein, 1977· Fishbein & Ajzen, 1975) για την σημασία του κοινωνικού περίγυρου, ο Klandermans (1984) διαχώρισε τα επικεντρωμένα κίνητρα σε κοινωνικά και ανταμοιβής. Συνοπτικά, ο Klandermans μορφοποίησε τρία κίνητρα για τη συμμετοχή σε συλλογική δράση: Το *Συλλογικό Κίνητρο* συνίσταται στο πόση σημασία έχουν για το ίδιο το άτομο οι στόχοι που έχει θέσει το κίνημα, σε συνδυασμό με το πόσο εφικτοί είναι αυτοί εάν η συμμετοχή είναι μεγάλη. Το *Κοινωνικό Κίνητρο* αποτελείται από τις αντιδράσεις του κοινωνικού περίγυρου και των «σημαντικών άλλων» (οικογένεια, φίλοι, κ.α.) στη συμμετοχή του ατόμου σε μια συλλογική διαμαρτυρία σε συνδυασμό με τη σημασία που έχουν για το άτομο οι αντιδράσεις αυτές. Το *Κίνητρο Ανταμοιβής* αποτελείται από τα προσωπικά – μη σχετιζόμενα με κοινωνικές σχέσεις – κέρδη και τις ζημιές που ενδεχομένως να έχει ως αποτέλεσμα αυτή του η συμμετοχή και η υποκειμενική βαρύτητα που έχουν αυτά για το άτομο.

Τα στάδια της κινητοποίησης. Ο Klandermans (1997), επιπλέον, συνοψίζοντας τις μελέτες γύρω από την Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων ξεχώρισε τέσσερα στάδια στη διαδικασία μέχρι τη συμμετοχή σε ένα κοινωνικό κίνημα. Τα στάδια του μοντέλου είναι: α) Κάποιος γίνεται εν δυνάμει κινητοποιήσιμος (λόγω π.χ. της δυσμενούς κατάστασής του)· β) Γίνεται στόχος προσπαθειών κινητοποίησης από μια κινηματική οργάνωση· γ) Αποκτά κίνητρα για να συμμετάσχει· δ) Ξεπερνά τα εμπόδια για τη συμμετοχή. Μετά από κάθε στάδιο όλο και λιγότεροι περνούν στο επόμενο, μέχρι ένα μέρος μόνο του δυνητικά κινητοποιήσιμου πληθυσμού να φτάνει να συμμετάσχει σε μια κοινωνική διαμαρτυρία.

Η κοινωνική ενσωμάτωση. Περισσότερο φως πάνω στη θεωρητική συζήτηση γύρω από το κοινωνικό κίνητρο της Θεωρίας της Προθυμίας για Συμμετοχή, έριξαν τα ευρήματα της van Stekelenburg και του Klandermans από την μελέτη της συμμετοχής μαθητών σε οργανωμένες ή/και αυθόρμητες κινητοποιήσεις,[11] εστιάζοντας στο ρόλο της ενσωμάτωσης μέσα σε κοινωνικές δικτυώσεις (van Stekelenburg 2013· van

[11] Οι μαθητικές αυτές κινητοποιήσεις μεταξύ άλλων συντονίστηκαν και μέσω ηλεκτρονικών κοινοτήτων (μέσα ηλεκτρονικής δικτύωσης όπως το Facebook, το MySpace, το YouTube και άλλα).

Stekelenburg & Klandermans, 2017). Συγκεκριμένα, μέσα από την έρευνά τους ανέδειξαν τη διαφοροποίηση του ρόλου της κοινωνικής δικτύωσης, ανάλογα με το αν λειτουργεί ενισχυτικά ή αποτρεπτικά στη συμμετοχή. Τα ερευνητικά ευρήματα συνέτειναν προς την ανάγκη ύπαρξης ενός θετικά διακείμενου προς την κινητοποίηση κοινωνικού περιβάλλοντος, προκειμένου τα άτομα να καταλήξουν στη συλλογική δράση. Αντίθετα, η ύπαρξη αρνητικών αντιδράσεων από τα άτυπα δίκτυα όπως το οικογενειακό περιβάλλον, τους καθηγητές, τους συμμαθητές ή τους φίλους, συνδεόταν με την μη συμμετοχή. Η σημασία αυτού του θετικού κλίματος – και αντίστροφα η απουσία αρνητικών αντιδράσεων – από το περιβάλλον των μαθητών γινόταν ακόμα μεγαλύτερη αν η κινητοποίηση δεν είχε τη μορφή μιας οργανωμένης διαμαρτυρίας από συλλογικότητες, αλλά είχε χαρακτηριστικά αυθόρμητης και απρόβλεπτης κινητοποίησης. Φάνηκε, λοιπόν, να αναδεικνύεται μια – τουλάχιστον – ενισχυτική πτυχή της ένταξης, συμμετοχής ή έστω σύνδεσης με οργανωμένες συλλογικότητες: Η πολιτική συμμετοχή εξαρτάται λιγότερο από τις αντιδράσεις του στενού περιβάλλοντος.

Η αποτελεσματικότητα. Με αφετηρία την έννοια του Συλλογικού Κινήτρου όπως το όρισε ο Klandermans (1984) στη Θεωρία Προθυμίας για Συμμετοχή, αναπτύχθηκε το θεωρητικό και ερευνητικό ενδιαφέρον για το ρόλο της αποτελεσματικότητας. Ο Gamson (1992) περιέγραψε την έννοια της αποτελεσματικότητας ως την προσδοκία του ατόμου πως είναι εφικτό να αλλάξει τις συνθήκες ή τις εφαρμοζόμενες πολιτικές μέσα από τη διαμαρτυρία. Η ομαδική αποτελεσματικότητα πιο συγκεκριμένα, αφορά στην υποκειμενική εκτίμηση ότι η ενδοομάδα μπορεί να ενωθεί, να αντισταθεί και συλλογικά να κατακτήσει το στόχο της (Bandura, 1997· Mummendey et al., 1999), ενώ αντίστοιχη έννοια αποτελεί η συλλογική ενδυνάμωση (Drury & Reicher, 2009), έννοια στην οποία θα επανέλθουμε σε επόμενο τμήμα του παρόντος κεφαλαίου.

Πολιτικός κυνισμός και πολιτική αποτελεσματικότητα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο περαιτέρω διαχωρισμός που εισήγαγε η van Stekelenburg (2013), ανάμεσα στην ομαδική και την πολιτική αποτελεσματικότητα. Η πρώτη αφορά την πεποίθηση ότι τα προβλήματα της ομάδας μπορούν να λυθούν από συλλογική προσπάθεια των μελών της. Η δεύτερη, η πολιτική, αφορά στην πεποίθηση του ατόμου ότι οι πολιτικές δράσεις έχουν αντίκτυπο στην πολιτική διαδικασία, ότι το πολιτικό πλαίσιο είναι δεκτικό στις πιέσεις της συλλογικής δράσης της ενδοομάδας. Σε σύνδεση

με την πολιτική αποτελεσματικότητα – και σε αντίθεση με αυτήν – εισάγεται ο όρος του πολιτικού κυνισμού που αφορά στη δυσπιστία απέναντι στην κυβέρνηση ή το πολιτικό σύστημα γενικότερα.

Σε έρευνα τους για τη συλλογική δράση Τούρκων και Μαροκινών μεταναστών στην Ολλανδία και τις ΗΠΑ, οι Klandermans, van der Toorn, και van Stekelenburg (2008), διαπίστωσαν ότι ο πολιτικός κυνισμός μπορεί να λειτουργήσει τόσο αποτρεπτικά όσο και ενισχυτικά στη θέληση για συμμετοχή σε συλλογική δράση. Συγκεκριμένα, οι λιγότερο «ενεργοί» ήταν αυτοί που συνδύαζαν τον πολιτικό κυνισμό με την αίσθηση ότι, παρά τα προβλήματά τους, αντιμετωπίζονταν δίκαια. Αντίθετα, ο πολιτικός κυνισμός, σε συνδυασμό με την αίσθηση ότι η ομάδα δεν αντιμετωπίζεται με δικαιοσύνη και σεβασμό, οδηγεί στην μέγιστη δυνατή συμμετοχή σε διαμαρτυρία.

Η van Stekelenburg (2013), εξέτασε περαιτέρω το ρόλο του πολιτικού κυνισμού, σε συνδυασμό με μια ποικιλία παραγόντων που συνδέονται με την κοινωνική διαμαρτυρία. Προσέγγισε το φαινόμενο ερευνώντας το ρόλο των παραγόντων της δυσαρέσκειας, της αποτελεσματικότητας, της ταυτότητας, των συναισθημάτων και της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Συνόψισε την ερευνητική και θεωρητική της προσέγγιση σε ένα μοντέλο που περιλαμβάνει δύο «μονοπάτια» προς την συλλογική διαμαρτυρία: Ένα «μονοπάτι της αποτελεσματικότητας» που συνδέεται με την κοινωνική ενσωμάτωση και ένα «μονοπάτι της δυσαρέσκειας» που συνδέεται με τον πολιτικό κυνισμό. Και τα δύο «μονοπάτια» που πρότεινε η van Stekelenburg, μπορεί να ενισχυθούν ή να «σιγήσουν» εξαιτίας των συναισθημάτων, πριν φτάσουμε στο ίδιο το στάδιο της συμμετοχής στην κοινωνική διαμαρτυρία. Επιπλέον, η van Stekelenburg (2013), ανέδειξε τη σημασία του υψηλού ή χαμηλού στάτους που έχει μια ομάδα μέσα στο κοινωνικοπολιτικό της περιβάλλον, ως προς το «μονοπάτι κινητοποίησης» που μπορεί αυτή η ομάδα να πάρει για να διαμαρτυρηθεί για τις δυσαρέσκειες της. Συγκεκριμένα, ερευνώντας τη συμμετοχή μελών της εβραϊκής ή μουσουλμανικής Διασποράς στην Ολλανδία, προέκυψε πως η – ανώτερη σε κοινωνικό στάτους και αποδοχή – εβραϊκή Διασπορά χρησιμοποίησε το «μονοπάτι της αποτελεσματικότητας», που εμπλέκει την ενσωμάτωση σε κοινωνικά δίκτυα (εβραϊκές συλλογικότητες διαφόρων ειδών) και την τόνωση της αίσθησης αποτελεσματικότητας των δράσεων. Από την άλλη, η – κατώτερη σε στάτους – μουσουλμανική Διασπορά, ακολούθησε το «μονοπάτι του πολιτικού κυνισμού», το οποίο αφορά στην αλληλεπίδραση των κοινών δυσαρεσκειών με τον κυνισμό και την αίσθηση πολιτικής

αναποτελεσματικότητας. Πρόκειται για μια συνειδητή προσπάθεια εκ μέρους της ερευνήτριας να εντάξει παραμέτρους του μέσο- και μακρο-επιπέδου στην ανάλυση των φαινομένων κοινωνικής διαμαρτυρίας από την σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας (van Stekelenburg, 2013). Η Stekelenburg εκκίνησε από τη σχολή σκέψης στην οποία εγγράφονται οι ερευνητές με έμφαση στις υπολογιστικές διαστάσεις της κινητοποίησης. Ωστόσο, όπως θα δούμε προς το τέλος του παρόντος κεφαλαίου, η προσέγγισή της – όπως και αυτή του Klandermans – μετατοπίστηκε, ενσωματώνοντας μια πληθώρα παραγόντων της κοινωνιοψυχολογικής γραμματείας των κοινωνικών κινημάτων.

Παρά την επιδραστικότητα που είχαν – και εξακολουθούν να έχουν – σε διάφορες επιστημονικές πειθαρχίες οι «υπολογιστικές» προσεγγίσεις γύρω από τις έννοιες κέρδος, ζημιά και αποτελεσματικότητα, αυτές δεν μπόρεσαν να σταθούν επαρκή θεωρητικά εργαλεία για την κατανόηση των κινημάτων. Η κριτική σε αυτές τις προσεγγίσεις προήλθε από διάφορες πλευρές, ωστόσο εδώ θα μας απασχολήσουν δύο πτυχές με τις οποίες καταπιάστηκε η Κοινωνική Ψυχολογία: Η ταυτότητα και τα συναισθήματα.

Η Κοινωνική Ταυτότητα

Για μια σειρά ερευνητών, το κομβικό πρόβλημα για την Θεωρία της Λελογισμένης Δράσης εντοπιζόταν στο ότι το υποκείμενό της ήταν ένα καθαρό θεωρητικό κατασκεύασμα, ένα δρών άτομο που «*λαμβάνει τις αποφάσεις του σε απομόνωση, σαν να μην υπήρχαν άλλοι άνθρωποι των οποίων τη γνώμη λαμβάνουν υπόψη, με τους οποίους νοιώθουν αλληλεγγύη, και στους οποίους έχουν δώσει υποσχέσεις για τις οποίες είναι υπόλογοι*» (Klandermans, 2015, σελ. 147). Για αυτούς τους ερευνητές, ένας «ψυχρός υπολογισμός» δεν αρκούσε για να εξηγήσει τη συμμετοχή σε ένα κίνημα, ειδικά από τη στιγμή που συχνά οι ζημιές της συμμετοχής υπερτερούσαν των όποιων κερδών, με την επίτευξη των συλλογικών στόχων να συνιστά μια μακροχρόνια – και αμφίβολη – διαδικασία. Πράγματι, φαίνεται οι προσεγγίσεις της Λελογισμένης Δράσης να μπορούν εξηγήσουν καλύτερα την μη συμμετοχή σε ένα κίνημα και όχι την συμμετοχή παρά τις αντιξοότητες. Δεν μπορούμε να μην λάβουμε υπόψη, βέβαια, το αντίστοιχο κλίμα της εποχής στα κοινωνικά κινήματα καθαυτά και τον τρόπο που το βίωσε η επόμενη γενιά ερευνητών. Σταδιακά έκλεινε ο κύκλος συγκρουσιακής πολιτικής των δεκαετιών του ’60 και του ’70 και της σχετικής αποτελεσματικότητας και ενσωμάτωσής τους. Το πολιτικό πλαίσιο με την

άνοδο του νεοφιλελευθερισμού – που σηματοδοτούνταν με την εκλογή του Ρέιγκαν και της Θάτσερ – έγινε εχθρικό απέναντι στα κοινωνικά κινήματα, με πολλές από τις κατακτήσεις του προηγούμενου συγκρουσιακού κύκλου να αναιρούνται. Ωστόσο, η κοινωνική διαμαρτυρία διατηρήθηκε, παρά τις δυσκολίες (Barker et al., 2014). Οι θεωρητικές απαντήσεις θα έπρεπε να αναζητηθούν στις συλλογικές και κοινωνικές διαδικασίες που διαμορφώνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και συγκεκριμένα στις διομαδικές σχέσεις και την ανάδυση της κοινωνικής ταυτότητας. Σε αυτή την κατεύθυνση βασική αφετηρία αποτέλεσε το έργο των κοινωνικών ψυχολόγων Henri Tajfel και John C. Turner και η Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας.

Διομαδικές σχέσεις και κοινωνική ταυτότητα. Οι Tajfel και Turner (Tajfel, 1974· Tajfel & Turner, 1979) εξέτασαν την κοινωνική σύγκρουση – χρησιμοποιώντας κυρίως πειραματικές διαδικασίες γνωστικής φύσης και ελάχιστης κοινωνικής κατηγοριοποίησης – δίνοντας έμφαση στους κοινωνιοψυχολογικούς μηχανισμούς από την πλευρά της ενδοομάδας, συγκεκριμένα την κοινωνική κατηγοριοποίηση, την κοινωνική ταυτότητα, την κοινωνική σύγκριση και την ψυχολογική ιδιαιτερότητα. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η συνεισφορά των Tajfel και Turner (1979) – παρόλο που εισάγουν τον προβληματισμό των πολλαπλών ταυτίσεων που υπάρχουν στην κοινωνία, ειδικά στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες – στρέφεται κυρίως στον ανταγωνισμό μιας μοναδικής ενδοομάδας με μια μοναδική εξωομάδα.

Συστήματα κοινωνικών πεποιθήσεων. Σε ότι αφορά τη διομαδική συμπεριφορά των «κατώτερων» ομάδων (με όρους «αντικειμενικούς»–υλικούς, ψυχολογικούς, όρους στάτους ή άλλους), αυτή καθορίζεται από το σύστημα κοινωνικών πεποιθήσεων που χαρακτηρίζει την άποψη των μελών της ομάδας για το πλαίσιο που περιλαμβάνει την ενδοομάδα και την εξωομάδα. Συγκεκριμένα διακρίνουν δύο βασικά συστήματα κοινωνικών πεποιθήσεων ή, για την ακρίβεια, ένα συνεχές στα δύο άκρα του οποίου βρίσκονται το σύστημα *κοινωνικής κινητικότητας* από τη μια και το σύστημα *κοινωνικής αλλαγής* από την άλλη.

Με το σύστημα πεποιθήσεων κοινωνικής κινητικότητας οι Tajfel και Turner (1979) αναφέρονται στην «κοινωνικά αποδεκτή» άποψη ότι είναι δυνατόν ένα άτομο να μεταπηδήσει από τη μια ομάδα σε μια άλλη, στην οποία η υπαγωγή του δημιουργεί προσωπική ικανοποίηση. Η αναμενόμενη αντίδραση χαρακτηρίζεται ως *ατομική κινητικότητα*, δηλαδή η προσπάθεια του ατόμου να ξεφύγει από την ομάδα με την αρνητική ταυτότητα ή να πάψει να χαρακτηρίζεται ως μέλος της. Προϋπόθεση για αυτή

την «δυνητική απόδραση» είναι τα όρια των ομάδων να προσλαμβάνονται ως διαπερατά και η κινητικότητα να είναι εφικτή τόσο με αντικειμενικούς, όσο και με ψυχολογικούς όρους.

Από την άλλη, στο σύστημα πεποιθήσεων κοινωνικής αλλαγής η μετακίνηση ατόμων μεταξύ των ομάδων είναι πολύ δύσκολη έως αδύνατη για διάφορους λόγους (μη διαπερατά όρια ομάδων). Σαν τέτοιοι αναφέρονται, αφενός, αντικειμενικοί λόγοι, κοινωνικής πραγματικότητας, όπως ένα σύστημα καστών ή ένα ρατσιστικό σύστημα. Αφετέρου, περισσότερο ψυχολογικοί λόγοι, όπως το ενδεχόμενο η αποχώρηση από μια ομάδα να έχει δυσανάλογο κοινωνικό κόστος ή να συγκρούεται με βασικές αρχές και αξίες του ατόμου. Το σύστημα κοινωνικής αλλαγής μπορεί να συνδεθεί με την επιλογή από τα μέλη μιας ομάδας μιας στρατηγικής είτε *κοινωνικής δημιουργικότητας* είτε *κοινωνικού ανταγωνισμού*. Η πρώτη αφορά στην προσπάθεια από πλευράς των μελών της ομάδας να επανανοηματοδοτήσουν ή να αλλάξουν τα στοιχεία και τους κανόνες της σύγκρισης, χωρίς να επιχειρούν να αλλάξουν την πραγματική κατάσταση ανισότητας. Ωστόσο στην παρούσα διατριβή μας απασχολεί η δεύτερη στρατηγική.

Στρατηγική κοινωνικού ανταγωνισμού. Η στρατηγική κοινωνικού ανταγωνισμού είναι αυτή που συνδέεται κατά τους Tajfel και Turner (1979) με τα κοινωνικά κινήματα που έχουν σαν στόχο την αλλαγή μιας επιμέρους κοινωνικής αδικίας ή συνολικά ενός άδικου κοινωνικού συστήματος. Θα πρέπει ωστόσο να σημειώσουμε ότι δεν απέκλεισαν έναν συνδυασμό των στρατηγικών κοινωνικής δημιουργικότητας και ανταγωνισμού.

Οι Tajfel και Turner εισήγαγαν, επίσης, ως παράγοντα την προσλαμβανόμενη από την ενδοομάδα *νομιμότητα-ορθότητα* του ανταγωνισμού. Τα μέλη της ενδοομάδας κινητοποιούνται προς την κατεύθυνση του κοινωνικού ανταγωνισμού υπό την προϋπόθεση της αναγνώρισης της υπάρχουσας αδικίας ως μη νόμιμης ή παράτυπης, μη σύμφωνης με τους αποδεκτούς κανόνες. Αντίθετα, η αποδοχή της υπάρχουσας κατάστασης ανισορροπίας ως νόμιμης και δίκαιης, καταλήγει στην νομιμοποίηση της κατωτερότητας της ενδοομάδας και στην απόρριψη του δρόμου της συλλογικής δράσης. Ταυτόχρονα, εισήγαγαν ως προϋπόθεση για την ανάληψη κοινωνικής δράσης από τα μέλη της ενδοομάδας, αυτά να έχουν συνείδηση της αστάθειας του διομαδικού συστήματος, ότι υπάρχει, δηλαδή, η δυνατότητα αντικατάστασης της υπάρχουσας πραγματικότητας με μία άλλη.

«Αποστάτες» της εξωομάδας. Αξίζει επίσης να αναφερθούμε στην ερμηνεία του Tajfel (1974) για τα μέλη μιας ανώτερης ομάδας που «αλλάζουν στρατόπεδο», τους λεγόμενους *Αποστάτες της Εξωομάδας*. Τα συγκεκριμένα μέλη της ομάδας βρίσκουν την ανώτερη θέση της ομάδας τους ασύμφωνη με βασικές αξίες τους, πράγμα που τα οδηγεί στο να προσπαθήσουν να μεταπηδήσουν στην κατώτερη ομάδα. Βασικό κλειδί στη διαδικασία αυτή σύμφωνα με τον Tajfel (1974), είναι οι απόψεις του μέλους να τοποθετούνται στο φάσμα κοινωνικών πεποιθήσεων πιο κοντά στο άκρο της κοινωνικής αλλαγής και κυρίως οι «αντικειμενικές» συνθήκες να μην εμποδίζουν αυτή την μεταπήδηση.

Οι προκείμενες της Θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας έχουν αποτελέσει βασικό πυρήνα της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας γενικότερα και της μελέτης της πολιτικής συμμετοχής ειδικότερα. Ξεκινώντας από τον Bernd Simon, θα παρουσιάσουμε τις βασικές κοινωνιοψυχολογικές κατευθύνσεις που πήραν οι μελετητές της κοινωνικής ταυτότητας και της πολιτικής συμμετοχής.

Οι δύο οδοί προς τη συλλογική δράση. Η θεωρητική συμβολή του Simon και των συνεργατών του αποτέλεσε μια σημαντική προσπάθεια στην κατεύθυνση της συγκρότησης ενός ενιαίου θεωρητικού μοντέλου που να συνδυάζει τα ευρήματα τόσο των εργαλειακών προσεγγίσεων όσο και των προσεγγίσεων της Θεωρίας Κοινωνικής Ταυτότητας (Simon et al.,1998· βλέπε επίσης Sturmer & Simon, 2004α, 2004β· Sturmer, Simon, Loewy, & Jorger, 2003).

Ταυτότητα και κίνητρα. Για τους Simon και συνεργάτες (1998), διακρίνονται δύο διαφορετικά «μονοπάτια προς τη συλλογική δράση». Βάση και αφετηρία της πορείας προς τη συλλογική δράση αποτελεί η ύπαρξη κοινών δυσαρεσκειών. Το ένα μονοπάτι είναι αυτό της εργαλειακότητας, η οποία αποτελείται από τα τρία κίνητρα της Θεωρίας της Προθυμίας για Συμμετοχή – συλλογικό, κοινωνικό, ανταμοιβής (Klandermans, 1984). Το δεύτερο μονοπάτι είναι αυτό της συλλογικής ταύτισης, η οποία μπορεί να εξηγήσει ξεχωριστά τη συμμετοχή σε συλλογική δράση.

Η ταύτιση με τους ακτιβιστές. Σημαντική συμβολή του Simon και των συνεργατών του αποτέλεσε η διάκριση δύο επιπέδων συλλογικής ταύτισης που σχετίζονται με την συλλογική δράση. Σε αυτή την κατεύθυνση στηρίχτηκαν σε προηγούμενα ευρήματα από τις Kelly και Breinliger (1995), οι οποίες διαχώρισαν την ταύτιση με την πληττόμενη κατηγορία (γυναικείο φύλο) από την ταύτιση με τις ακτιβίστριες (φεμινιστικό κίνημα).

Οι Simon και συνεργάτες (Simon et al.,1998· Sturmer & Simon, 2004α) μελέτησαν τη διάκριση των δύο επιπέδων ταυτίσεων στα κινήματα των ομοφυλόφιλων (Γερμανία, ΗΠΑ), στα κινήματα για τα δικαιώματα των παχύσαρκων (Fat Acceptance Movement, Γερμανία/ΗΠΑ) και στο κίνημα των ηλικιωμένων (Gray Panthers, Γερμανία). Αφενός, εντόπισαν την σημασία της ταύτισης με την ευρύτερη, πληττόμενη κατηγορία που αντιστοιχεί στο πλατύ δυναμικό κινητοποίησης που περιέγραψε ο Klandermans (1997) στα βήματα προς την συλλογική δράση. Αφετέρου, ξεχώρισαν την ταύτιση με τους ακτιβιστές, δηλαδή με το ίδιο το διεκδικητικό δίκτυο των κινηματικών οργανώσεων. Τα ευρήματά τους ανέδειξαν την ισχυρότερη προβλεπτική ισχύ της ταύτισης με τους ακτιβιστές από την ταύτιση με την ευρύτερη κατηγορία ως προς την θέληση για συμμετοχή σε διαμαρτυρία.

Αυτή η διάκριση των δύο επιπέδων ταυτίσεων αποτέλεσε στη συνέχεια ένα σημαντικό τμήμα της θεωρητικής και ερευνητικής ενασχόλησης ενός μεγάλου μέρους των Κοινωνικών Ψυχολόγων της συλλογικής διαμαρτυρίας, με στόχο την αποτύπωση των διαδικασιών μετάβασης από το ένα επίπεδο στο άλλο. Κομβική σημασία στην σχετική βιβλιογραφία απέκτησε η αποτύπωση από τους Simon και Klandermans ενός Μοντέλου Πολιτικοποίησης της Συλλογικής Ταυτότητας.

Η πολιτικοποιημένη συλλογική ταυτότητα. Η προσέγγιση των Bernd Simon και Bert Klandermans όπως αυτή διατυπώθηκε στο άρθρο τους «Politicized Collective Identity» (Simon & Klandermans, 2001) ξεχωρίζει ανάμεσα στη βιβλιογραφία ως μια από τις βασικότερες απόπειρες, αφενός συνδυασμού στοιχείων από τις υπάρχουσες θεωρίες – κυρίως τη Θεωρία Προθυμίας για Συμμετοχή και τη Θεωρία Κοινωνικής Ταυτότητας – αφετέρου περιγραφής των παραγόντων και διαδικασιών εκείνων που οδηγούν στην μεταμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας από την ταύτιση με την ευρύτερη κατηγορία προς την ταύτιση με το ίδιο το κίνημα, όπως την εντόπισαν οι Simon και συνεργάτες (βλέπε ενδεικτικά Simon et al.,1998· Sturmer & Simon, 2004α). Η διαδικασία την οποία πρότειναν ονομάστηκε Πολιτικοποίηση της Συλλογικής Ταυτότητας και βασίζεται σε τρεις ομάδες εννοιών: Τους τρεις πυλώνες της συλλογικής δράσης, τα τρία στάδια πολιτικοποίησης της ταυτότητας και την τριαδικοποίηση της σύγκρουσης.

Οι τρεις πυλώνες της συλλογικής δράσης. Η συλλογική δράση για την Θεωρία της Πολιτικοποιημένης Ταυτότητας στηρίζεται πάνω σε τρεις πυλώνες: Τη συλλογική

ταυτότητα, την πάλη για την εξουσία και το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι παραπάνω ανταγωνισμοί.

Σε ότι αφορά την ταυτότητα, οι Simon και Klandermans πρόκριναν τον όρο συλλογική ταυτότητα έναντι του κοινωνική ταυτότητα, θεωρώντας πως θα ήταν λάθος να θεωρείται η ατομική ταυτότητα στερούμενη κοινωνικών προσδιορισμών. Ξεχώρισαν το ρόλο της *συλλογικής ταυτότητας* ως εργαλείο βασικών ψυχολογικών αναγκών, όπως το αίσθημα του ανήκειν, τη διακριτότητα, τον σεβασμό, τη νοηματοδότηση της ύπαρξης και της επιδραστικότητας, με ότι αυτό συνεπάγεται στην ενεργοποίηση μηχανισμών (π.χ. η στερεοτυποποίηση, η συμμόρφωση κ.α.) όπως προβλέπει η Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας.

Η *πάλη για εξουσία* αναφέρεται σε κάθε μορφή δράσης που στόχο έχει την επιβολή της θέλησης μιας ομάδας πάνω σε μια άλλη, προκειμένου να πετύχει κάποια αποτελέσματα. Αυτά μπορεί να αφορούν είτε την ανακατανομή υλικών και μη υλικών πραγματικών πόρων, είτε ζητήματα κύρους και συμβολικές διαμάχες.

Το *ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο*, αναφέρεται στο γεγονός πως η μάχη ενδοομάδας-εξωομάδας δεν είναι διπολική. Σπάνια υπάρχουν δύο σαφή αντίπαλα στρατόπεδα, ενώ το σύνηθες είναι να υπάρχει και ένας τρίτος πόλος. Συγκεκριμένα, η ενδοομάδα και η εξωομάδα είναι αναγκασμένες να λάβουν υπόψη είτε ότι εντάσσονται σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, με περισσότερο ή λιγότερο σαφείς κανόνες διεξαγωγής, διαιτησίας και επίλυσης των κοινωνικών συγκρούσεων, είτε ότι ανήκουν σε μια ευρύτερη, περιεκτική ταυτότητα, οι μετέχοντες της οποίας οφείλουν να ακολουθούν κανόνες συμπεριφοράς μεταξύ τους. Συνεπώς, στην πάλη για εξουσία η ενδοομάδα θα πρέπει να πείσει τον τρίτο εταίρο – ο οποίος μπορεί να είναι η κοινή γνώμη, η κοινωνία γενικά, ή εκπρόσωποι του συνόλου όπως οι κυβερνήσεις – και να τον αναγκάσει να πάρει θέση.

Η διαδικασία πολιτικοποίησης της ταυτότητας. Σύμφωνα με τους Simon και Klandermans, η συλλογική ταυτότητα πολιτικοποιείται εξελισσόμενη μέσα από τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο, η *συνείδηση των κοινών προβλημάτων* των μελών της ομάδας, βασίζεται στην συλλογική ταυτότητα, αφού αυτή ομογενοποιεί την ομάδα και μετατρέπει τα προσωπικά περιστατικά και βιώματα αδικίας/δυσαρέσκειας σε συλλογικές εμπειρίες. Στο δεύτερο στάδιο, την *απόδοση εξωγενών ευθυνών*, τα μέλη της ομάδας συνειδητοποιούν ότι ένας εξωτερικός εχθρός, μια εξωομάδα, ευθύνεται για τη δυσάρεστη θέση τους. Αντίθετα, μια διαδικασία ενδογενών αποδόσεων της

κατάστασης στα ίδια τα μέλη της ομάδας ατομικά, οδηγεί στην κάμψη του ηθικού, την αποστράτευση και την απόσυρση από τη συλλογική διαμαρτυρία. Το τελευταίο στάδιο είναι η *εμπλοκή της κοινωνίας ή του τρίτου πόλου*. Η ομάδα προσπαθεί να απευθυνθεί στην γενικότερη κατηγορία που περιλαμβάνει και την ίδια και την εχθρική ομάδα, ώστε να αναγκάσει το γενικότερο πληθυσμό να πάρει θέση στη σύγκρουση ανάμεσά τους.

Η τριαδικοποίηση της σύγκρουσης. Οι Simon και Klandermans (2001) παρουσίασαν την πολιτικοποίηση της συλλογικής ταυτότητας ως μια διαδικασία *Τριαδικοποίησης της Σύγκρουσης* ανάμεσα στην ενδοομάδα και την εξωομάδα, με την εμπλοκή του τρίτου πόλου. Στην ανάλυσή τους αυτή βασίστηκαν στις έρευνες των Mugny, Παπαστάμου και Moscovici (Mugny & Papastamou,1982· Moscovici, Mucchi-Faina & Maass, 1994· Παπαστάμου & Mugny, 2008) για την μειονοτική επιρροή, αλλά και σε κάποιες διαστάσεις της Θεωρίας Κοινωνικής Ταυτότητας των Tajfel και Turner (1979) που δεν είχαν τύχει συστηματικής έρευνας από τους μελετητές των κοινωνικών κινημάτων. Από τους Mugny, Papastamou και Moscovici δανείστηκαν την διάκριση ανάμεσα σε μειονότητα και την εξουσία καθώς και την σύγκρουση ανάμεσά τους για τον έλεγχο του πληθυσμού – την «σιωπηρή πλειοψηφία». Από τους Tajfel και Turner (1979) δανείστηκαν τόσο την υπόθεση ότι η ταυτότητα μπορεί να οριστεί σε διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης, όσο και την υπόθεση ότι η σύγκριση και η αξιολόγηση της ενδοομάδας και της εξωομάδας γίνονται σύμφωνα με τους όρους και κανόνες της άμεσα επόμενης ανώτερης ομάδας ή κατηγορίας – στην οποία υπάγονται και οι δυο υπό σύγκριση ομάδες.

Τα δύο επίπεδα συλλογικής ταυτότητας. Οι Simon και Klandermans διέκριναν την Συλλογική Ταυτότητα σε δυο επίπεδα. Το ένα επίπεδο είναι αυτό της γενικής κατηγορίας που πλήττεται, της ενδοομάδας. Από αυτή την ενδοομάδα προκύπτει ένα δεύτερο επίπεδο συλλογικής ταυτότητας, η πολιτικοποιημένη. Η Πολιτικοποιημένη Συλλογική Ταυτότητα αφορά στα άτομα που είναι μέλη οργανώσεων κοινωνικών κινημάτων, τα οποία έχουν προέλθει από την δεξαμενή της πρώτης, πιο ευρείας κατηγορίας. Τα μέλη που μετέχουν της Πολιτικοποιημένης Ταυτότητας, έχουν την τάση να συμμετέχουν πιο συχνά στις δράσεις ενός κινήματος, εύρημα που έχει πλέον ενταχθεί στα περισσότερα θεωρητικά μοντέλα που μελετούν την συλλογική διαμαρτυρία (βλέπε ενδεικτικά Sabucedo et al., 2019· van Stekelenburg, Klandermans & van Dijk, 2009· van Zomeren, Spears, & Leach, 2008). Οι Simon και Klandermans συνέδεσαν τα δύο επίπεδα ταυτότητας με τη μαρξιστική διάκριση της *τάξης καθαυτής*

(Klasse an sich) – που δεν έχει συνείδηση της θέσης και των δυνατοτήτων της – από την *τάξη από και για τον εαυτό της* (Klasse an und für sich) – που έχοντας συνείδηση της πραγματικότητας, μπαίνει σε πλήρη πολιτική σύγκρουση με το σύστημα. [12]

Πρόκειται ίσως για την πιο γνωστή διατύπωση, από τις διάφορες παραλλαγές της στα έργα του Καρλ Μαρξ, προερχόμενη από την *Αθλιότητα της Φιλοσοφίας* (Μαρξ, 1847/1990, σ. 173). Ωστόσο οι έννοιες υπήρχαν σε παραλλαγές ήδη από τα πρώτα κείμενα που σηματοδοτούν την μετατόπιση του Μαρξ από τον νέο-χεγκελισμό και τον μηχανιστικό υλισμό του Φόιερμπαχ προς τον κομμουνισμό και τον ιστορικό υλισμό, όπως τα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα* (Μαρξ, 1844/2012, 1844/2014) ή την *Γερμανική Ιδεολογία* (Μαρξ & Έγκελς, 1846/1997). Στα έργα αυτά εντοπίζουμε τη διάκριση μεταξύ «πρωτόγονης» και «ξεκάθαρης/σαφούς» συνείδησης. Εκεί γίνεται λόγος για την «ταξική συνείδηση με την ψυχολογική έννοια», η οποία είναι πρωτόγονη, αυθόρμητη και ενίοτε με εκρηκτικά χαρακτηριστικά,[13] με το άλλο άκρο του φάσματος να καταλαμβάνει η «ξεκάθαρη, πλήρης αυτό-συνείδηση» του ιστορικού ρόλου από πλευράς της τάξης. Αρκετές δεκαετίες αργότερα, ο György Lukács στο έργο του *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* αποδίδει την ψυχολογική συνείδηση της τάξης ως αυτό που στη μία ή την άλλη φάση της ταξικής πάλης τα άτομα ή υποσύνολα της τάξης βιώνουν, τις «πραγματικά εμπειρικές ιδέες, περιγράψιμες και εκθέσιμες με ψυχολογικό τρόπο, που οι άνθρωποι έχουν για την κατάσταση της ζωής τους» (Λούκατς, 1927/2009, σ. 131). Τη διακρίνει όμως από την «πιθανή ή αποδιδόμενη συνείδηση» (Zugerechnetes Bewusstsein), ορίζοντάς την ως εξής:

> *[Οι] ιδέες, τα αισθήματα, κ.λπ., που οι άνθρωποι θα είχαν σε μια καθορισμένη κατάσταση ζωής, αν ήταν σε θέση να συλλάβουν πλήρως αυτή την κατάσταση και τα συμφέροντα που αυτή φανερώνει, τόσο σε σχέση με την άμεση δράση, όσο και σε σχέση με τη δομή – σύμφωνη προς αυτά τα [συμφέροντα] – ολόκληρης της κοινωνίας· αναγνωρίζονται λοιπόν οι ιδέες, τα αισθήματα, κ.λπ., που συμφωνούν με την αντικειμενική τους κατάσταση. (Λούκατς, 1927/2009, σ. 130)*

[12] Οι μαρξιστικές επιρροές στην κοινωνιοψυχολογική πραγματεία εν γένει είναι ένα εκτενές θέμα, που δεν μπορεί να καλυφθεί από την παρούσα διατριβή. Για τις μαρξιστικές επιρροές του Serge Moscovici για παράδειγμα, παραπέμπουμε τον αναγνώστη και την αναγνώστρια στις συνεισφορές των Reicher, Jost και Clémence στο αφιέρωμα του European Bulletin of Social Psychology (Croizet, Barreto, & Classen, 2015).

[13] Στοιχείο που εντοπίζεται και στη θέση του Jacques Rancière πως ένα κίνημα δεν είναι απαραίτητο να έχει σαφείς προγραμματικούς στόχους (*Το Μίσος για τη Δημοκρατία*, Ρανσιέρ, 2005/2009).

Σε ότι αφορά τις έννοιες της «τάξη καθαυτής» και της «τάξης για τον εαυτό της» ή «δι' εαυτήν», είναι σαφές ότι πρώτον, η διάκριση στις δύο «καταστάσεις» συνείδησης περιγράφει ουσιαστικά τα άκρα ενός συνεχούς. Δεύτερον, η πλήρης ταξική συνείδηση συνιστά μια ποιοτικά ανώτερη κατάσταση από την «ψυχολογική» ταξική συνείδηση, αφού η πρώτη είναι συνδεδεμένη με την ολόπλευρη κατανόηση των συνθηκών της τάξης και της θέσης της μέσα στην κοινωνία. Για την διαδικασία αυτής της μετάβασης, κεντρική έννοια είναι αυτή της αλλοτρίωσης – της αποξένωσης, δηλαδή, από την εργασία και την κοινωνία, ή αλλιώς πραγμοποίηση της κοινωνίας – στην οποία, ωστόσο, δεν θα επεκταθούμε.[14] Η συνολική αποτίμηση της μαρξιστικής συμβολής στην κατανόηση των κινημάτων, ξεφεύγει σαφέστατα από τους σκοπούς της παρούσας διατριβής. Επιπρόσθετα αυτού του «σκόπελου», στην παρούσα προσπάθεια προκύπτει η δυσκολία της πλοήγησης γύρω από τα πεδία της Ιστορίας των Ιδεών, της Πολιτικής Επιστήμης και της Φιλοσοφίας μεταξύ πολλών άλλων.

Αξίζει να αναφερθούμε, ωστόσο, στον John Jost, ο οποίος στα πλαίσια της διατύπωσης της Θεωρίας της Νομιμοποίησης του Συστήματος αναφέρθηκε στην συγγενική έννοια της «ψευδούς συνείδησης» για να περιγράψει την απροθυμία μειονεκτούντων πληθυσμών για αλλαγή του συστήματος, όπως εντοπίζεται σε φαινόμενα όπως η εξωομαδική εύνοια ή η αρνητική αυτο-στερεοτυποποίηση της ενδοομάδας (Jost & Banaji, 1994). Άλλωστε, ο Jost υπογράμμισε τη σημασία αντίστοιχων φαινομένων για τις φιλοσοφικές προσεγγίσεις του μαρξισμού και του φεμινισμού, ενώ από την θεωρητική παράδοση του πρώτου δανείστηκε πέρα από τον όρο «ψευδής συνείδηση» και το ερμηνευτικό σχήμα περί «κυρίαρχων ιδεών της κυρίαρχης τάξης» (Jost & Banaji, 1994, σελ. 10).[15]

Η κοινωνιοψυχολογική ενασχόληση με τις «αυταπάτες» έχει παράξει επίσης ένα ρεύμα ερευνητών γύρω από την λεγόμενη «ανελιξιακή πλάνη» (Wright, 1997,

[14] Η έννοια της αλλοτρίωσης αποτελεί κεντρικό σημείο στη μαρξιστική φιλοσοφία. Ωστόσο νεότερες προσεγγίσεις όπως αυτή του Λουίς Αλτουσέρ, χαρακτηρίζουν αυτό το στοιχείο «οικονομισμό» (ειδικά στην αποτίμηση του έργου της Ρόζας Λούξεμπουργκ) και ιδεαλιστικό (ή ανθρωπιστικό) κατάλοιπο στον Μαρξ και τον Λούκατς (Ράιντερ, 2017· Χάμφρις, 2017).

[15] Ο όρος «ψευδής συνείδηση» χρησιμοποιήθηκε μια φορά σε επιστολή του Ένγκελς προς τον Φραντς Μέρινγκ (Engels, 1893/1949). Ωστόσο η φύση της ιδιωτικής αλληλογραφίας και η απουσία του όρου από τα δημοσιευμένα γραπτά κατά τη διάρκεια της ζωής των Μαρξ και Ένγκελς, δεν επιτρέπει μια ασφαλή απόδοση του όρου στον κλασικό μαρξισμό, παρά την εκτεταμένη χρήση του από στοχαστές όπως ο Αντόρνο, ο Μαρκούζε ή ο Αλτουσέρ (Barker et al., 2014· McCarney, 2005).

2001). Ο όρος περιγράφει την προσδοκία προσωπικής ανέλιξης και κοινωνικής κινητικότητας που καλλιεργείται ανάμεσα στις καταπιεζόμενες και εκμεταλλευόμενες ομάδες εντός των σύγχρονων φιλελεύθερων κοινωνιών. Η πλάνη αυτή βασίζεται στις μεμονωμένες περιπτώσεις μελών των μειονεκτούντων ομάδων, τα οποία καταφέρνουν να επιτύχουν σημαντική βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης και να ξεφύγουν από τη μοίρα. Με αυτό τον τρόπο η εξήγηση για την ύπαρξη των ανισοτήτων στρέφεται από τη συστημικές ανισότητα στα ατομικά χαρακτηριστικά, την προσωπική προσπάθεια (Χρυσοχόου & Ιατρίδης, 2013). Η ερευνητική δραστηριότητα γύρω από την ανελιξιακή πλάνη έχει επανειλημμένα αναδείξει το ρόλο της στην αποτροπή της συμμετοχής στη συλλογική δράση (Wright, 1997, 2001· Wright & Taylor, 1999· Wright, Taylor, & Moghaddam, 1990).

Μια άλλη προσέγγιση στο Μοντέλο της Πολιτικοποίησης της Συλλογικής Ταυτότητας των Simon και Klandermans (2001), έγινε από τις Chryssochoou και Volpato (2004), οι οποίες ανέλυσαν τη στρατηγική που αποτυπώνεται στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο (Μαρξ & Έγκελς, 1848/2002), μια από τις πιο αναγνωρισμένες και επιτυχημένες προσπάθειες κοινωνικής επιρροής, εντοπίζοντας τα στοιχεία των τριών πυλώνων στη δομή και το περιεχόμενο του κειμένου.[16] Πράγματι, το Μανιφέστο ξεκινά από την παρουσίαση της δομής του κόσμου και των αιτίων των προβλημάτων, με πυρήνα τη διάκριση ανάμεσα στους προλετάριους – τον ευρύ πληθυσμό τον οποίο στοχεύει να πείσει η μειονότητα – και τους αστούς – την αντίπαλη εξωομάδα, υπεύθυνης για τα δεινά της πρώτης. Επιπλέον, ένα σημαντικό κομμάτι του κειμένου αφιερώνεται στην εδραίωση μιας κοινωνικής ταυτότητας για τους κομμουνιστές – την μειονοτική ομάδα ή τους πρωτοστάτες – και τη σχέση της με τους υπόλοιπους προλετάριους – τον ευρύ πληθυσμό, τις άλλες μειονοτικές ομάδες εντός του πληθυσμού, τις προοπτικές δράσης κ.α. Το κείμενο, επίσης, είναι διάσπαρτο με αναφορές στην έντονα ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στους κομμουνιστές και τους αστούς, με επίδικο την εξουσία.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η διάκριση των δύο επιπέδων συλλογικής ταύτισης, αποτέλεσε μια τομή στην κοινωνιοψυχολογική πραγματεία. Πράγματι, μια σειρά από ερευνητές επικεντρώθηκαν στους μηχανισμούς που μπαίνουν σε κίνηση προκειμένου η συλλογική ταυτότητα να μετασχηματιστεί και να οδηγήσει στη

[16] Βασική θεωρητική αναφορά για τις συγγραφείς αποτέλεσε το μοντέλο μειονοτικής επιρροής του Mugny (Mugny & Papastamou,1982)

διαμαρτυρία. Ο van Zomeren και οι συνεργάτες του (Van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008) ξεχώρισαν ως προς αυτή την κατεύθυνση, επεξεργαζόμενοι ένα μοντέλο που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και αυτή την μετάβαση. Στο μοντέλο του van Zomeren θα επιστρέψουμε στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, όμως σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε στη συμβολή του John Drury, καθώς ακολουθεί μια διαφορετική γραμμή σκέψης, μελετώντας ωστόσο το ίδιο ζήτημα: Αυτό της μετάβασης σε μια κοινωνική ταυτότητα συνδεδεμένη με την συλλογική δράση.

Ομαδική ενδυνάμωση και συλλογική αυτοπραγμάτωση. Οι John Drury και Steve Reicher με το Επεξεργασμένο Μοντέλο Κοινωνικής Ταυτότητας[17] εισήγαγαν δύο έννοιες στη μελέτη της συμπεριφοράς του πλήθους που δραστηριοποιείται με στόχο την πρόοδο (Drury & Reicher, 2009· βλέπε επίσης Cocking and Drury, 2004· Drury, Cocking et al., 2005· Drury & Reicher 1999, 2000, 2005· Drury, Stott & Farsides, 2003). Η πρώτη έννοια είναι αυτή της Συλλογικής *Ψυχολογικής Ενδυνάμωσης*, με την οποία εννοείται η αίσθηση ισχύος που αποκτά ένα άτομο μέσα από μια ομάδα. Ουσιαστικά πρόκειται ταυτόχρονα για αίτιο και αιτιατό της συλλογικής δράσης. Οι Drury και Reicher (2009) όρισαν κάποιες βασικές θέσεις για να εξηγήσουν τη λειτουργία της ενδυνάμωσης.

Κατ' αρχάς, ισχυρίστηκαν πως δεν μπορεί να διαχωρίζεται η κοινωνική ταυτότητα από το πλαίσιο και την κοινωνική κατηγοριοποίηση. Από τη στιγμή που τα άτομα αρχίζουν να δρουν όπως τους υπαγορεύει η ταυτότητά τους, αρχίζουν να επαναπροσδιορίζουν τις κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις – δηλαδή το πλαίσιο – και στη συνέχεια τα όρια και το περιεχόμενο της ίδιας τους της ταυτότητας. Για τους Drury και Reicher «*η ταυτότητα και το πλαίσιο είναι αλληλεξαρτώμενες στιγμές σε μια ενιαία ιστορική διαδικασία*» (Drury & Reicher, 2009, σελ. 712).

Δεύτερον, όρισαν κάποιες προϋποθέσεις για την κοινωνική σύγκρουση. Μια είναι η ύπαρξη ασύμμετρων κατηγορικών αναπαραστάσεων, είναι δηλαδή απαραίτητο η ίδια πραγματικότητα να αναπαρίσταται διαφορετικά από την ενδοομάδα και την εξωομάδα. Για παράδειγμα, η δολοφονία του Γρηγορόπουλου το 2008 μπορεί να αναπαρίσταται σαν «δολοφονία αθώου, μάγκα και πιτσιρικά»[18] ή σαν «ατυχής αλλά

[17] Elaborated Social Identity Model (Drury & Reicher, 2009)

[18] Σύνθημα των διαδηλωτών μαθητών του Δεκεμβρίου 2008.

δικαιολογημένη ενέργεια του ειδικού φρουρού».[19] Δεύτερη προϋπόθεση είναι η ασυμμετρία στις σχέσεις εξουσίας, τον συσχετισμό δύναμης, δηλαδή η εξωομάδα είναι περισσότερο ισχυρή σε σχέση με την ενδοομάδα.

Τρίτον, περιέγραψαν τη δυναμική επίδραση που έχει η αντίδραση της εξωομάδας στην έναρξη δραστηριότητας ενός πλήθους που στην αρχή είναι ετερογενές και πιθανά διαχωρισμένο στους πιο «μαχητικούς» και τους πιο «μετριοπαθείς». Ο χειρισμός του πλήθους από την εξωομάδα σαν μια ενιαία ομάδα (σαν μαχητικούς) λειτουργεί ως «αυτοεκπληρούμενη προφητεία» (Drury & Reicher, 2009, σελ. 713), με αποτέλεσμα αυτό να ομογενοποιείται και οι «μετριοπαθείς» να ριζοσπαστικοποιούνται.

Η δεύτερη βασική έννοια, κρίσιμη για την επεξήγηση της ενδυνάμωσης, είναι η *Συλλογική Αυτοπραγμάτωση,* δανειζόμενοι τον όρο αυτοπραγμάτωση από το έργο του Μαρξ (*Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα·* Μαρξ, 1844/2012). Η Συλλογική Αυτοπραγμάτωση περιγράφει τη διαδικασία κατά την οποία όσοι μετέχουν μιας κοινωνικής ταυτότητας επιχειρούν να την επιβάλλουν ως τέτοια στον πραγματικό κόσμο. Ένα παράδειγμα θα ήταν οι «καταπιεσμένοι μαθητές» που «το δίκιο του νεκρού τους πνίγει». Με τη Συλλογική Αυτοπραγμάτωση ξεκινά μια αλυσίδα γεγονότων που καταλήγει στην αλλαγή της αρχικής ενδοομαδικής κοινωνικής ταυτότητας, ή μακροπρόθεσμα ακόμη και των στόχων ενός κινήματος και στη δημιουργία αισθήματος ενδυνάμωσης.

Η Ενδυνάμωση βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην επιτυχία της συλλογικής αυτοπραγμάτωσης και σε ένα υπολογισμό της δυνατότητας να υπερνικηθεί η εξωομάδα. Αυτός ο υπολογισμός καθορίζεται από το μέγεθος και το επίπεδο ενότητας της ενδοομάδας σε σύγκριση με την εξωομάδα, το επίπεδο οργάνωσης, τους πόρους που διαθέτει η ενδοομάδα αλλά και τους πόρους που είναι διαθέσιμοι σε προσωπικό επίπεδο.

Μέσα από αυτές τις έννοιες, οι Drury και Reicher (2009) εισήγαγαν τα συναισθήματα σαν αλληλοεξαρτώμενα με τη λογική, στην κοινωνιοψυχολογική ερμηνεία της κοινωνικής διαμαρτυρίας. Χαρακτηριστικά, το Επεξεργασμένο Μοντέλο συνδέει την ενδυνάμωση κατά την επιτυχία της αυτοπραγμάτωσης με συναισθήματα χαράς. Αντίθετα, το αίσθημα αποδυνάμωσης που συνεπάγεται η αποτυχία

[19] Ενδεικτική αποτύπωση του πνεύματος της ειδησεογραφικής κάλυψης των ελληνικών ΜΜΕ τα πρώτα εικοσιτετράωρα.

αυτοπραγμάτωσης, συνδέεται με την επιθετικότητα και το θυμό. Είναι μια προσέγγιση που επικοινωνεί με τα ευρήματα της van Stekelenburg (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008), γύρω από τον συνδυασμό πολιτικού κυνισμού και θυμού, ως έναν πολύ ισχυρό συνδυασμό που οδηγεί στην μέγιστη δυνατή κινητοποίηση σε μια διαμαρτυρία.

Οι Drury και Reicher (2009), βασίστηκαν σε έρευνες μέσω προσωπικών συνεντεύξεων με συμμετέχοντες σε πραγματικές διαδηλώσεις, όπως σε μια καμπάνια ενάντια στην καταστροφή χώρων πρασίνου για την κατασκευή δρόμων. Συγκεκριμένα, σε μια έρευνα με επαναληπτική μέτρηση (Drury et al., 2005) διαπίστωσαν ότι η Συλλογική Αυτοπραγμάτωση, η αίσθηση ενότητας καθώς και αλληλοϋποστήριξης με τους διαδηλωτές οδηγεί σε αίσθηση Ενδυνάμωσης. Αξίζει να σημειώσουμε ότι έδωσαν έμφαση στην ενδυνάμωση, σαν μέσο ανάπτυξης αυτών κινημάτων στην κατεύθυνση συγκρότησης ενός αντικαπιταλιστικού κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση.

Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις

Τόσο το Μοντέλο Πολιτικοποίησης Συλλογικής Ταυτότητας των Simon και Klandermans (2001), όσο και – ίσως ακόμα περισσότερο – η προσέγγιση της ταυτότητας με την οπτική της Ενδυνάμωσης και της Αυτοπραγμάτωσης των Drury και Reicher (2009) που παραθέσαμε πιο πάνω, συγκλίνουν σε προσεγγίσεις της εννοιολογικής σύλληψης της ταυτότητας που λαμβάνουν υπόψη το πλαίσιο στο οποίο αυτή μορφοποιείται και τις δυναμικές που αναπτύσσονται ανάμεσα στην πρώτη και το δεύτερο. Η δυναμική αυτή, έχει αποτελέσει και τη βάση μιας κριτικής απέναντι στην αντιμετώπιση της ταυτότητας ως μια στατική και «ξεχωριστή» εννοιολογική κατηγορία, της «ουσιοποίησης» δηλαδή της ταυτότητας.

Πράγματι, η Ξένια Χρυσοχόου (Chryssochoou, 2003) υποστήριξε μια προσέγγιση της ταυτότητας ως μια μορφή κοινωνικής αναπαράστασης, ειδικού τύπου (Moscovici, 1961/1999, 1982/1995· Παπαστάμου & Μαντόγλου, 1995). Ακολουθώντας τον ορισμό της κοινωνικής αναπαράστασης ως «*ένα σύστημα κανόνων κοινής λογικής και γνώσης γύρω από τον εαυτό και την αναπαράστασή του, συλλογικά δομημένο και διαμοιρασμένο*» (Chryssochoou, 2003, σελ. 227), ισχυρίστηκε πως η ταυτότητα είναι μια μορφή οργανωτικής αρχής της σχέσης του εαυτού με το κοινωνικό περιβάλλον, ή – με όρους δυναμικής των κοινωνικών αναπαραστάσεων – ένα ιδιαίτερο σημείο αναπαραστασιακής επικέντρωσης. Περιέγραψε μια διαδικασία ροής ανάμεσα σε τρεις φάσεις: Την *αυτογνωσία* (η οποία συγκροτείται μέσω της νόησης γύρω από τα

χαρακτηριστικά του εαυτού), τους *ισχυρισμούς* (τις κινήσεις και επιδράσεις στις οποίες προβαίνει το άτομο προς τα έξω και τους άλλους) και την *αναγνώριση* (τις επιδράσεις των άλλων πάνω στο άτομο). Εξήγησε ότι διάφορα ερευνητικά σχέδια επιλέγουν κυρίως για λόγους θεωρητικών μοντέλων και ερευνητικών παραδειγμάτων να επικεντρώνουν σε μια πλευρά αυτής της διαδικασίας, αλλά θα ήταν λάθος να αγνοήσουμε ότι στην πραγματικότητα πρόκειται για αλληλοτροφοδοτούμενες φάσεις. Αυτό που μας ενδιαφέρει από την πρόταση της Χρυσοχόου ειδικά για την παρούσα διατριβή, είναι ο ισχυρισμός ότι ως κοινωνική αναπαράσταση, η ταυτότητα δεν μπορεί να αποκοπεί από το κοινωνικό πλαίσιο και τον τρόπο που το άτομο αντιλαμβάνεται τη θέση του σε αυτό, με ότι αυτό συνεπάγεται για την γενικότερη κατανόηση του κόσμου του. Με αυτή την έννοια, η Χρυσοχόου πρότεινε μια αναδιατύπωση των κινήτρων που συγκροτούνται γύρω από την ταυτότητα. Αντί της απειλής της ταυτότητας καθαυτής, της προσπάθειας αναγνώρισης μιας ταυτότητας ή της απόρριψης της επιβολής μιας νέας, θα πρέπει να κάνουμε λόγο για απειλή του συστήματος κοινωνικών αναπαραστάσεων ή για προσπάθεια επιβολής ή απόρριψης ενός συστήματος αναπαραστάσεων έναντι ενός άλλου. Στα σημεία αυτά και την αξία τους για την παρούσα διατριβή θα επανέλθουμε στο κεφάλαιο της Προβληματικής. Αξίζει, όμως, να αναφερθούμε στην έρευνα του Jean-Pierre Di Giacomo, ο οποίος ανέλυσε με όρους κοινωνικών αναπαραστάσεων την αποτυχία ανάπτυξης ενός φοιτητικού κινήματος.

Ο Di Giacomo (1980/1995) μελέτησε την προσπάθεια ανάπτυξης ενός φοιτητικού κινήματος στα μέσα του 1978 από μια μειονοτική ομάδα ενάντια στην αύξηση των διδάκτρων, τις μετατροπές των υποτροφιών σε – έντοκα – φοιτητικά δάνεια, τις περικοπές των δαπανών των πανεπιστημίων αλλά και ενάντια στις ειδικές εξουσίες της κυβέρνησης για περικοπές στον εθνικό προϋπολογισμό χωρίς την έγκριση του κοινοβουλίου – ίσως ο πιο «κεντρικός πολιτικός» από τους στόχους. Ερευνώντας με την μέθοδο των ελεύθερων συνειρμών ένα δείγμα του φοιτητικού πληθυσμού σχετικά με τη γνώση του για την πρωτοβουλία της μειονοτικής «Επιτροπής των 1.000», την συμφωνία του με τα αιτήματά της αλλά και τις προοπτικές επιτυχίας του κινήματος. Καθώς στόχος ήταν η διερεύνηση της απόστασης των απόψεων της «Επιτροπής» από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του φοιτητικού πληθυσμού και των αξιολογικών κριτηρίων συγκρότησης αυτών των αναπαραστάσεων, ο Di Giacomo επέλεξε να μελετήσει τις τελευταίες γύρω από τους συνειρμούς που δημιουργούσε η μειονοτική ομάδα, όπως «Άκρα Αριστερά», «Απεργία», και «Εργαζόμενοι» (στην κατεύθυνση της

αλληλεγγύης φοιτητών και εργατών). Επιπλέον, εντόπισε τον αυτοπροσδιορισμό των «Φοιτητών/τριών» ως μελλοντικά «Στελέχη» επιχειρήσεων, σε αντίθεση με την αντίληψη της Επιτροπής για μελλοντικούς εργάτες, ενώ στην ανάλυση λήφθηκε υπόψη και η αναπαράσταση της «Εξουσίας», της «Ακροδεξιάς» όπως και της «Γενικής Συνέλευσης Φοιτητών/τριών».

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ενώ τα αιτήματα της Επιτροπής γενικά έβρισκαν σύμφωνο τον φοιτητικό πληθυσμό – με άλλους όρους, διαπιστώθηκε η ύπαρξη κοινής δυσαρέσκειας και συλλογικού κινήτρου – οι αναπαραστάσεις των φοιτητών και των φοιτητριών βρίσκονταν σε απόσταση από το μήνυμα που «εξέπεμπε» η Επιτροπή. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες έβλεπαν τους εαυτούς τους ως μελλοντικά στελέχη επιχειρήσεων και όχι σαν εργαζόμενους, με άλλα λόγια έτειναν προς ένα σύστημα πεποιθήσεων κοινωνικής κινητικότητας. Επιπλέον, πέραν του ότι οι ίδιοι αυτοτοποθετούνταν ιδεολογικά στο πολιτικό κέντρο ή, καλύτερα, στην «απολιτική» περιοχή του φάσματος, οι ίδιες οι έννοιες «Άκρα Αριστερά» και «Άκρα Δεξιά» ήταν συγκεχυμένες μεταξύ τους, με την «ακρότητα – μη ακρότητα» να αναδύεται ως αξιολογικό κριτήριο. Μάλλον όχι τυχαία, το αίτημα ενάντια στις ειδικές εξουσίες της κυβέρνησης δεν έβρισκε την ίδια ανταπόκριση όσο οι υπόλοιποι στόχοι, οι πιο άμεσοι στους φοιτητές. Επίσης, ενώ θεωρούσαν αναπόφευκτο να υπάρξουν δράσεις ενάντια στα μέτρα, δεν μοιράζονταν την αισιοδοξία της Επιτροπής ότι αυτές θα είχαν κάποια επιτυχία, την αποτελεσματικότητα που συναντήσαμε ήδη στη μέχρι τώρα επισκόπηση της βιβλιογραφίας. Το επιστέγασμα των παραπάνω αποτελεσμάτων ήρθε με το διαχωρισμό της έννοιας του φοιτητή και της «Γενικής Συνέλευσης» από τις έννοιες που συνδέονται με την «Επιτροπή», όπως η «Απεργία», και η «Άκρα Αριστερά», επιβεβαιώνοντας πως ο φοιτητικός πληθυσμός αισθανόταν ως ξένο σώμα την Επιτροπή (αξιολογικό κριτήριο «φοιτητής – μη φοιτητής»). Τέλος, στην αντιπαραβολή των εννοιών της «Γενικής Συνέλευσης» και της «Εξουσίας», αναδύθηκε η σύνδεση της τελευταίας με την «Ακροδεξιά», αλλά και με την έννοια του «Στελέχους». Σύμφωνα με τον Di Giacomo, αυτή η σύνδεση, συντείνει προς μια άλλη ερμηνεία της αντιπαραβολής «Γενική Συνέλευση - Εξουσία», προς μια κατεύθυνση ανισορροπίας ισχύος: Αναδύεται έτσι ένα αναπαραστασιακό αξιολογικό κριτήριο «αμφισβήτηση – κατεστημένο» ή, ακόμα σαφέστερα, «δύναμη -αδυναμία». Η υπάρχουσα ανισορροπία ισχύος μεταξύ «Εξουσίας» και «Φοιτητών» τελεί υπό αίρεση, αφού οι δεύτεροι θα αποκτήσουν δύναμη όταν θα γίνουν στελέχη επιχειρήσεων. Πέρα από τους

ενδεχόμενους περιορισμούς που έχει μια μελέτη ενός κινήματος με χαρακτηριστικά όπως αυτά του φοιτητικού, είναι σαφές πως οι διαδικασίες κινητοποίησης ξεφεύγουν από μια ερμηνεία με βάση κάποιον «αυστηρό» προσδιορισμό της ταυτότητας και καθιστούν υποχρεωτική την συνεκτίμηση παραγόντων όπως η εκτίμηση της ανισορροπίας ισχύος, το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο διαδραματίζονται τα γεγονότα του κινήματος αλλά και τις ιδεολογικές προσλαμβάνουσες – ή αξιολογικά κριτήρια – του προς κινητοποίηση πληθυσμού.

Τα Συναισθήματα

Μέχρι αυτό το σημείο, ακολουθήσαμε μια γραμμή σκέψης και θεωρητικών ερμηνειών που αναφέρονται στην σημασία και το ρόλο κυρίως της κοινωνικής ταυτότητας. Όπως ήδη αναφέραμε, υπήρξε μια άλλη κατεύθυνση – όχι απαραίτητα ανταγωνιστική – στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων που ασκούσε κριτική στις θεωρίες γύρω από τη Λελογισμένη Δράση από την σκοπιά των συναισθημάτων. Σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους Goodwin, Jasper και Polletta (2000), παρά τις μεγάλες διαφορές τους, τόσο οι προσεγγίσεις των θεωρητικών που έβλεπαν τα κινήματα ως παθολογικές εκδηλώσεις, όσο και εκείνες των θεωρητικών της Κινητοποίησης Πόρων μοιράζονται μια κοινή πεποίθηση: Τα συναισθήματα είναι παράλογα και θα πρέπει όποιες συναισθηματικές εκφράσεις να αποφεύγονται. Για τον Goodwin και τους συνεργάτες του αυτή η προσέγγιση αποτελεί κληρονομιά της καρτεσιανής διάκρισης σώματος και πνεύματος, η οποία καθρεπτίζεται στην θεώρηση της επιστήμης – έναντι του συναισθήματος – ως θεμέλιο των φιλελεύθερων κοινωνιών (Goodwin, Jasper, & Polletta, 2000, 2001· Goodwin, Jasper, et. al., 2003· Jasper, 2011). Το σώμα νοηματοδοτείται υποτιμητικά, σε αντίθεση με το πνεύμα που εξυψώνεται ως το ιδανικό. Κατ' αντιστοιχία, προκύπτουν τα ζεύγη αντιπαράθεσης: Απέναντι στο συναίσθημα, η λογική ή η νόηση· απέναντι στη φύση, ο πολιτισμός· απέναντι στο βιολογικό, το κοινωνικό. Άλλωστε, αρκετοί διαδηλωτές επεδίωκαν τις δεκαετίες του 1960 και 1970 να αποδείξουν ότι δεν είναι συναισθηματικοί, ότι είναι λογικοί και με επιχειρήματα. Ο Goodwin και οι συνεργάτες του εκτίμησαν πως αντίστοιχο κίνητρο είχαν και οι μελετητές των κινημάτων της περιόδου, με αποτέλεσμα οποιεσδήποτε αναφορές σε συναισθηματικές αντιδράσεις να υποεκπροσωπούνται στα ερευνητικά μοντέλα (Goodwin, Jasper, & Polletta, 2000).

Η επάνοδος του ενδιαφέροντος γύρω από τα συναισθήματα και το ρόλο τους στα κοινωνικά κινήματα, πραγματοποιήθηκε στους κόλπους της Πολιτικής

Κοινωνιολογίας, με σημαντικό ρόλο να διαδραματίζει η θεωρητική ενασχόληση γύρω από τα «Νέα Κοινωνικά Κινήματα» (Παπαπαύλου, 2015). Για τον Goodwin και τους συνεργάτες του, δύο ήταν οι κρίσιμες επιρροές για αυτή τη στροφή.

Η πρώτη ήταν η θεμελίωση των Πολιτισμικών Σπουδών τη δεκαετία του 1980 σε συνδυασμό με την ανάδυση των Νέων Κοινωνικών Κινημάτων, τα οποία θεωρούνταν ότι στόχευαν όχι πλέον σε κάποια αλλαγή της ισορροπίας της ισχύος ή στη διεκδίκηση οικονομικών πόρων, αλλά στην αλλαγή των κυρίαρχων πολιτισμικών προτύπων και των ταυτοτήτων (Goodwin, Jasper, & Polletta, 2000). Έτσι, αυτή η εστίαση στον πολιτισμό και την κουλτούρα έκανε εφικτή μια καινούργια προσέγγιση των συναισθημάτων ως φάσμα, όπου τα όρια ανάμεσα στο βιολογικό και το κοινωνικό δεν είναι τόσο σαφή: Το ένα άκρο του φάσματος περιλαμβάνει συναισθήματα περισσότερο σωματικά, ενώ το άλλο άκρο αφορά σε συναισθήματα προσδιορισμένα ηθικά, πολιτισμικά και κοινωνικά. Αξίζει να σημειώσουμε ότι με τη σειρά τους, οι Πολιτισμικές Σπουδές βασίστηκαν στις φιλοσοφικές προσεγγίσεις της «κουλτούρας», της «κοινής/λαϊκής λογικής» και ειδικά της «πολιτιστικής ηγεμονίας» από τον μαρξιστή διανοούμενο Αντόνιο Γκράμσι (Hall, 1980· Lash, 2007· Williams, 1977).

Η δεύτερη κρίσιμη επιρροή για την Πολιτική Κοινωνιολογία ήταν αυτή των Σπουδών Φύλου, καθώς οι ερευνήτριες του συγκεκριμένου πεδίου ανέδειξαν την συστημική χρήση της διάκρισης λογικής και συναισθημάτων σε σύνδεση με τη διάκριση αρσενικό και θηλυκό, ως εργαλείο υποτίμησης του γυναικείου φύλου, με χαρακτηριστικό ίσως παράδειγμα την απόδοση των διαμαρτυριών των γυναικών στον «υπερβολικό συναισθηματισμό τους». Αυτή η αμφισβήτηση της διάκρισης έχει παραγάγει άξονες προς διάφορες ερευνητικές κατευθύνσεις, όπως για παράδειγμα γύρω από την διαδεδομένη πεποίθηση για την ιδιωτικότητα που πρέπει να χαρακτηρίζει την έκφραση συναισθημάτων ή ακόμα και την αυστηρή διάκριση μεταξύ συναισθήματος και λογικής. Χαρακτηριστική από το χώρο της Ψυχολογίας είναι η μελέτη της εργαλειακής εκτίμησης για τα μελλοντικά συναισθήματα που θα προκληθούν από τη λήψη ή μη δράσης και η επίδραση αυτής της εκτίμησης στην τελική απόφαση του ατόμου (Mellers, 2004).

Κοινωνική Ψυχολογία και συναισθήματα. Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αφορά την Κοινωνική Ψυχολογία, τα συναισθήματα εντάχθηκαν κατά καιρούς από διάφορους ερευνητές στα υπάρχοντα πλαίσια ερμηνείας της συλλογικής δράσης. Το ρεύμα των θεωρητικών της Θεωρίας Σχετικής Αποστέρησης τα προσέγγισε ως τμήμα της ίδιας

της συλλογικής, μη νομιμοποιημένης δυσαρέσκειας. Η Heather J. Smith και οι συνεργάτες της (H. J. Smith, Cronin, & Kessler, 2008· H. J. Smith & Ortiz, 2002) διέκριναν τα γνωστικά από τα συγκινησιακά χαρακτηριστικά της αποστέρησης: Τα πρώτα συνδέονται με την παρατήρηση, την επίγνωση της ύπαρξης της διομαδικής ανισότητας, ενώ τα τελευταία αφορούν στα αισθήματα συλλογικής δυσαρέσκειας και την πιο συναισθηματική αντίδραση. Ισχυρίστηκαν πως, αν και η γνωστική αντίληψη της αδικίας συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την συλλογική διαμαρτυρία, είναι τα συγκινησιακά στοιχεία της αποστέρησης που έχουν μεγαλύτερη προβλεπτική ισχύ.

Επιπλέον, οι θεωρητικοί του ρεύματος με αφετηρία την Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας προχώρησαν στη διερεύνηση των συναισθημάτων από τη σκοπιά των διομαδικών σχέσεων. Ο Eliot R. Smith και οι συνεργάτες του ανέπτυξαν την Θεωρία των Διομαδικών Συναισθημάτων, εισάγοντας τη διάκριση ανάμεσα στα ατομικά και στα ομαδικά συναισθήματα (Intergroup Emotions Theory· E. R. Smith, 1993· E. R. Smith & Mackie, 2015). Τα ατομικά συναισθήματα μπορεί να είναι στιγμιαίες ή χρόνιες αντιδράσεις σε διάφορα ερεθίσματα (για παράδειγμα φόβος από έναν κρότο ή φόβος για τα ύψη, χαρά για μια αναπάντεχη συνάντηση ή νοσταλγία για ένα μέρος). Εκείνο που ωστόσο μας ενδιαφέρει εδώ είναι τα συναισθήματα ως απόρροια της συμμετοχής ενός ατόμου σε μια ομάδα, καθώς οι ερευνητές υποστήριξαν πως οι ομάδες δημιουργούν – και αναπροσαρμόζουν – κανόνες γύρω από τα συναισθήματα. Αυτά μπορεί να αφορούν είτε την ενδοομάδα – με τον E.R. Smith και τους συνεργάτες του να αναφέρουν εδώ ως χαρακτηριστικό παράδειγμα την πατριωτική περηφάνεια – είτε να στρέφονται ενάντια σε εξωομάδα – όπως το μίσος ή ο φόβος απέναντι σε ένα άλλο έθνος (E.R. Smith & Mackie, 2015). Δύο είναι οι βασικές θέσεις της Θεωρίας των Διομαδικών Συναισθημάτων που μας απασχολούν στη μελέτη της συλλογικής δράσης. Η πρώτη θέση είναι ότι τα συναισθήματα μπορούν να δημιουργηθούν ακόμη κι αν ένα γεγονός δεν είναι άμεσο βίωμα για το άτομο. Ένα συμβάν που βιώνει το άτομο προσωπικά μπορεί να προκαλέσει μια συναισθηματική αντίδραση, αλλά όταν αυτό το συμβάν ενσωματωθεί σε μια αναπαράσταση για τη θέση μιας ενδοομάδας, αυτό το ατομικό συναίσθημα μετουσιώνεται σε ομαδικό. Αντίστροφα, αρκεί ένα συμβάν καταπίεσης ενός άλλου μέλους της ενδοομάδας για να προκληθεί για παράδειγμα ένα συναίσθημα οργής στα περισσότερα μέλη της – ή αντίστροφα συναίσθημα υπερηφάνειας για μια επιτυχία. Η δεύτερη θέση είναι ότι τα ομαδικά συναισθήματα έχουν έναν ρυθμιστικό ρόλο σε οποιαδήποτε συμπεριφορά σχετίζεται με την

ενδοομάδα. Έτσι, τα συναισθήματα μπορεί να ενσωματωθούν σε μια στρατηγική ενίσχυσης της συμμετοχής των μελών της ενδοομάδας σε συλλογική δράση, είτε με την ενίσχυση των κατάλληλων συναισθημάτων (όπως οργή ή περηφάνια) ή με την καταστολή τους (όπως φόβος). Επιπλέον, μπορούν κάποια συναισθήματα να αναπτυχθούν σε κανόνα συναισθηματικής αντίδρασης απέναντι σε συγκεκριμένα ερεθίσματα, ως κομμάτι μιας υποκουλτούρας.

Σε μια πρόσφατη μελέτη τους για τη συμμετοχή στο ΛΟΑΤΚΙ κίνημα των ΗΠΑ, οι Montagno, Walker και Ho (2021), βρήκαν ανάμεσα στους λόγους ένταξης σε μια ακτιβιστική ομάδα, ότι το προσωπικό βίωμα διάκρισης αντιπροσώπευε ένα μικρό μέρος των απαντήσεων (4.0%). Αντίθετα, η ενασυναίσθηση, η θέληση να βοηθήσουν άλλα άτομα της ενδοομάδας να μην βιώσουν διακρίσεις ήταν σαφώς πιο συχνή απάντηση (22.2%). Αξίζει σε αυτό το σημείο να σημειώσουμε, πως στην έρευνα αυτή, ένα μεγάλο μέρος των απαντήσεων αφορούσε στη γενικότερη πολιτικοποίηση και το κίνητρο «να κάνουν τον κόσμο πιο δίκαιο για όλ@» (43.0%).

Προς την πολυπαραγοντικότητα. Η κοινωνιοψυχολογική βιβλιογραφία γύρω από τα κοινωνικά κινήματα, σε ότι αφορά τα συναισθήματα επικεντρώθηκε κυρίως γύρω από το θυμό και τον φόβο. Ο van Zomeren και οι συνεργάτες του εξήγησαν πως συναισθήματα όπως ο θυμός, η οργή και η αγανάκτηση λειτουργούν ενισχυτικά προς τη συμμετοχή στη συλλογική δράση (van Zomeren et. al., 2004). Οι Klandermans και van Stekelenburg, συμπλήρωσαν ωστόσο πως τα συναισθήματα μπορούν τόσο να ενισχύουν, όσο και να παρακωλύουν – σαν μια μορφή «σιγαστήρα» – την συμμετοχή (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008· van Stekelenburg 2013). Στην περίπτωση των ενισχυτικών συναισθημάτων έκαναν λόγο επί παραδείγματι για θυμό ή οργή, ενώ στην περίπτωση των αποτρεπτικών συναισθημάτων – του «σιγαστήρα» – αναφέρονται στον φόβο ή την ντροπή.

Ειδικά σε ότι αφορά την αγανάκτηση και την οργή, η Πετκανοπούλου και οι συνεργάτες της (Petkanopoulou et al., 2021) δημοσίευσαν πρόσφατα μια μελέτη για τον διαμεσολαβητικό ρόλο που μπορεί να έχει ο ομαδικός θυμός στην επίδραση της προσλαμβανόμενης ανισότητας και της μη νομιμότητάς της πάνω στην συλλογική δράση. Μάλιστα έλαβαν υπόψη διαφορετικούς στόχους θυμού, προκειμένου να εξετάσουν τις διαφορετικές όψεις πολιτικοποίησης ανάλογα με το πού αποδίδονται τα προβλήματα της ενδοομάδας: Από τη μια πλευρά στο διεθνές σύστημα και από την άλλη στους εγχώριους πολιτικούς, μέλη κι αυτοί της ενδοομάδας. Αν διατυπώσουμε το

ερώτημα με τους όρους του Μοντέλου Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας των Simon και Klandermans (2001), η Πετκανοπούλου επιχείρησε να διαπιστώσει επηρρεάζει την πολιτικοποίηση των ατόμων το αν οι αποδόσεις – τα αίτια των δεινών – είναι εξωγενείς ή αν τα υποκείμενα στρέφονται κατά μελών της ενδοομάδας. Μεταξύ άλλων, οι ερευνήτριες διαπίστωσαν ότι η μη νομιμότητα της ανισότητας με τη διαμεσολάβηση του αντισυστημικού θυμού προβλέπει από κοινού την κανονιστική και την μη κανονιστική δράση. Επιπλέον, η προσλαμβανόμενη ανισότητα καθαυτή με τη διαμεσολάβηση του θυμού ενάντια στους πολιτικούς προβλέπει τη λιγότερη συμμετοχή σε κανονιστική δράση, με την προϋπόθεση ότι το συναίσθημα της ελπίδας είναι σε χαμηλά επίπεδα.

Επιπλέον, η Χρυσοχόου και οι συνεργάτες της, μελετώντας την πρόθεση για συμμετοχή κατά την κορύφωση των αντιδράσεων το 2011 ενάντια στην επιβολή μνημονιακών πολιτικών στην Ελλάδα, εντόπισαν μια περισσότερο σύνθετη λειτουργία των παραπάνω συναισθημάτων, ενώ ανέπτυξαν την μελέτη και «θετικών» συναισθημάτων όπως η αλληλεγγύη, η αισιοδοξία, η μαχητικότητα ή η εμπιστοσύνη (Chryssochoou, Papastamou, & Prodromitis, 2013). Συγκεκριμένα, η πρόθεση για συμμετοχή σε βίαιες δράσεις – όπως συγκρούσεις με την αστυνομία, καταστροφές δημόσιας περιουσίας ή επιθέσεις σε πολιτικούς – ερμηνευόταν από τα αισθήματα της αγανάκτησης και του θυμού, ενώ τα συναισθήματα του φόβου, της ντροπής, της απογοήτευσης και της ενοχής συνδέονταν αρνητικά με αυτή. Αντίστοιχα, με τον ίδιο τρόπο η πρόθεση για ακτιβιστικές δράσεις – όπως καταλήψεις κτηρίων, αποκλεισμοί δρόμων, συνελεύσεις «Αγανακτισμένων» κ.α. – προβλεπόταν από τον θυμό και τον φόβο (αρνητικά για τον δεύτερο), αλλά προβλέπονταν και από τα συναισθήματα της μαχητικότητας και της αλληλεγγύης. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα ευρήματα γύρω από τις πιο κλασικές μορφές δράσης – δράση μέσω κομμάτων, σωματείων, ΜΚΟ ή συμμετοχή σε καμπάνιες – καθώς ο θυμός και η μαχητικότητα ή η αλληλεγγύη πρόβλεπαν την πρόθεση για συμμετοχή, όμως θετικά προέβλεπε τη συμμετοχή στις συγκεκριμένες δράσεις και το αίσθημα του φόβου, της ενοχής ή της λύπης.

Η ενσωμάτωση των συναισθημάτων έχει αναδειχθεί – και ερευνητικά υποστηριχθεί – ως απαραίτητο συστατικό στην ερμηνεία της συλλογικής δράσης. Ο τρόπος, ωστόσο, που αυτά αλληλοεπιδρούν με τους υπόλοιπους ερμηνευτικούς παράγοντες που παρουσιάσαμε μέχρι αυτό το σημείο της διατριβής αποτελεί πεδίο στο οποίο οι ερευνητές της Κοινωνικής Ψυχολογίας αποκλίνουν. Οι αποκλίσεις αυτές θα

γίνουν περισσότερο εμφανείς στην ακόλουθη ενότητα, όπου παρουσιάζουμε τις διάφορες θεωρητικές απόπειρες ενσωμάτωσης των διαφόρων εννοιών σε ενιαία επεξηγηματικά μοντέλα για τη συλλογική δράση.

Συνδυαστικά Μοντέλα

Στη βιβλιογραφία των κοινωνιοψυχολογικών προσεγγίσεων των κοινωνικών κινημάτων ξεχωρίζει η προσέγγιση των Martijn van Zomeren, Russell Spears και των συνεργατών τους (van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004· βλέπε επίσης van Zomeren & Iyer, 2009· van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008· van Zomeren & Spears, 2009· van Zomeren, Spears, & Leach, 2008). Ακολουθώντας τη γραμμή σκέψης του Richard Lazarus (Lazarus, 1991, 2001) για την τυποποίηση των θεωριών κοινωνικής ψυχολογίας των κοινωνικών κινημάτων σε *εστιασμένες στα συναισθήματα* και *εστιασμένες στο πρόβλημα* επιχείρησαν να συστηματοποιήσουν δύο θεωρητικές κατευθύνσεις: Αφενός, να ενοποιήσουν τα διαφορετικά μοντέλα σε μία θεωρία, όπου οι διαφορετικοί παράγοντες δεν θα είναι ανταγωνιστικοί στην ερμηνεία του φαινομένου και αφετέρου, να δώσουν ώθηση στην παραπέρα μελέτη των συναισθημάτων – ή/και της συγκινησιακής πλευράς του βιώματος της αδικίας – και την ένταξή τους σε ένα ενιαίο μοντέλο (van Zomeren et al., 2004). Επιπλέον, στην κατεύθυνση της ενοποίησης των διαφορετικών θεωριών, επεξεργάστηκαν με μετα-αναλυτικές μεθόδους ένα πλήθος μελετών που εξέταζαν είτε έναν παράγοντα είτε συνδυασμούς αυτών. Με βάση αυτές τις επεξεργασίες, οι van Zomeren και συνεργάτες πρότειναν το Μοντέλο Κοινωνικής Ταυτότητας για τη Συλλογική Δράση – (Van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008) ή αλλιώς Ενοποιητικό Μοντέλο Κοινωνικής Ταυτότητας για τη Συλλογική Δράση.[20] Κεντρικές έννοιες στο Ενοποιητικό Μοντέλο αποτελούν η προσλαμβανόμενη αδικία, η προσλαμβανόμενη αποτελεσματικότητα και η κοινωνική ταυτότητα, με τις μεταξύ τους σχέσεις να διαρθρώνονται όπως φαίνεται στο Σχήμα 1.1.

Το Ενοποιητικό Μοντέλο Κοινωνικής Ταυτότητας για τη Συλλογική Δράση. Σε ότι αφορά την προσλαμβανόμενη δυσαρέσκεια, οι Van Zomeren και συνεργάτες (2008), παίρνοντας σαν αφετηρία τις μελέτες των ερευνητών της Θεωρίας της Σχετικής Αποστέρησης (H. J. Smith & Ortiz, 2002) σχετικά με τη διάκριση των συγκινησιακών από τα γνωστικά στοιχεία της δυσαρέσκειας αλλά και τις συμβολές της

[20] Social Identity Model of Collective Action – SIMCA.

Θεωρίας των Διομαδικών Συναισθημάτων (E. R. Smith, 1993) διατύπωσαν μια διπλή υπόθεση. Αφενός η αντιληπτή δυσαρέσκεια προβλέπει την συλλογική δράση. Αφετέρου, τα συγκινησιακά στοιχεία της δυσαρέσκειας – όπως το αίσθημα της αδικίας, η πικρία ή ο ομαδικός θυμός – έχουν μεγαλύτερη προβλεπτική ισχύ από τα γνωστικά της μέρη – όπως η επίγνωση της κακομεταχείρισης ή των άδικων διαδικασιών.

Επιπλέον, το Ενοποιητικό Μοντέλο λαμβάνει υπόψη του τη συμβολή της Θεωρίας της Κινητοποίησης Πόρων, τις έρευνες γύρω από την αποτελεσματικότητα (Bandura, 1997· Gamson, 1992· Mummendey et al., 1999) αλλά και την Θεωρία της Προθυμίας για Συμμετοχή (Klandermans, 1984). Για τους van Zomeren και συνεργάτες, η αποτελεσματικότητα προβλέπει τη συλλογική δράση χωρίς να συνδέεται με ή να εξηγείται από την προσλαμβανόμενη δυσαρέσκεια – συγκινησιακή ή γνωστική. Στην έννοια της αποτελεσματικότητας το Ενοποιητικό Μοντέλο πέρα από την πιο υπολογιστική – ή ψυχρή –διάσταση που της αποδίδουν οι θεωρίες γύρω από την εργαλειακότητα, περιλαμβάνει και την ομαδική ενδυνάμωση, ως μια πιο συγκινησιακή πλευρά της, συχνά σχετιζόμενη με θετικά συναισθήματα όπως η αλληλεγγύη και η συντροφικότητα (βλέπε ενδεικτικά Drury & Reicher, 1999, 2000, 2005, 2009).

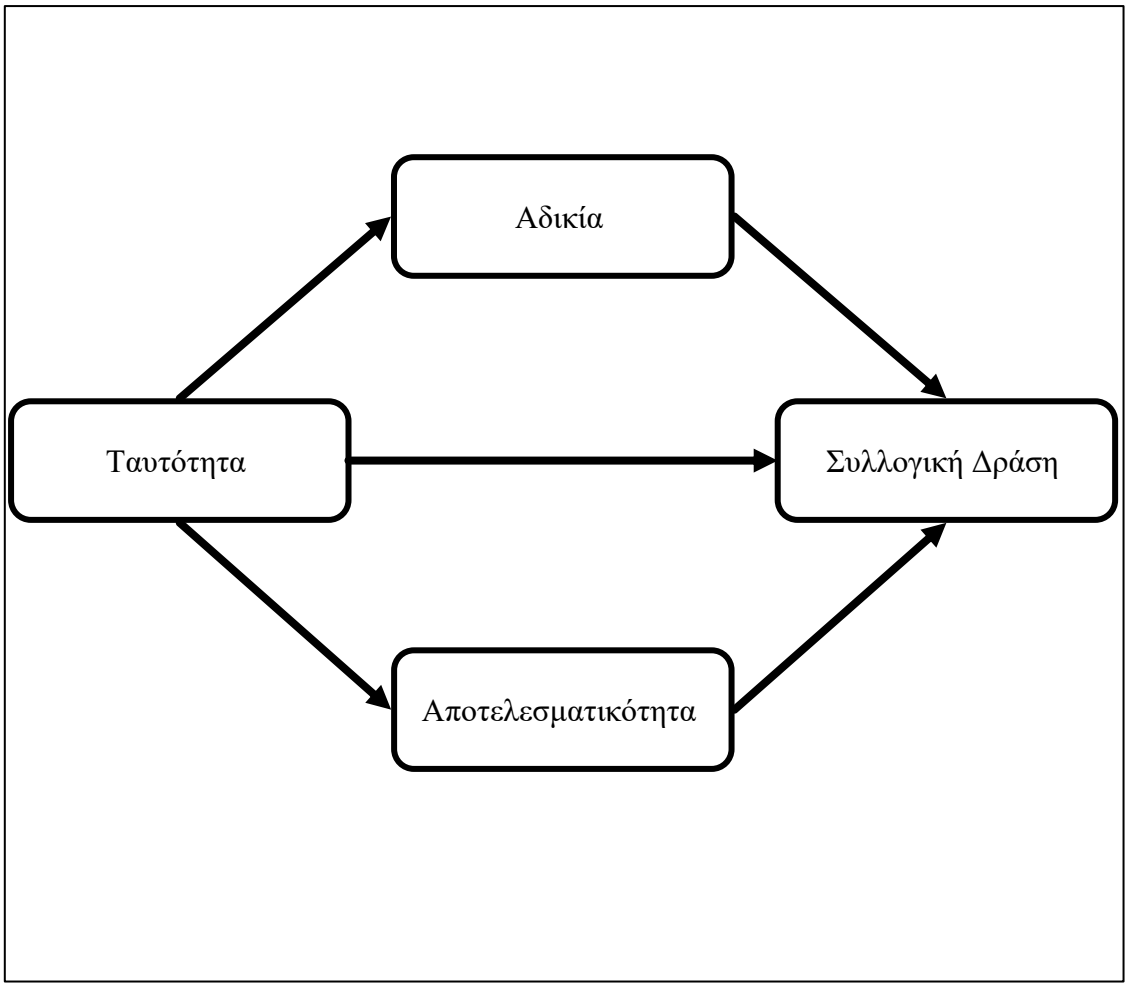

Σχήμα 1.1 Το Ενοποιητικό Μοντέλο Κοινωνικής Ταυτότητας για τη Συλλογική Δράση.

Σημείωση. Προσαρμοσμένο από το «Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives» των M. van Zomeren, T. Postmes, και R. Spears, 2008, Psychological Bulletin, 134(4), σ. 521. (https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.4.504).

Copyright 2008 για την American Psychological Association.

Η ταυτότητα. Κεντρική έννοια για το Ενοποιητικό Μοντέλο είναι αυτή της κοινωνικής ταυτότητας. Έχοντας σαν αφετηρία τις παραδοχές της Θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας (Tajfel & Turner, 1979), το μοντέλο επικεντρώνει στο ρόλο των κοινωνικών ταυτοτήτων στη διαμόρφωση και τον διαμοιρασμό κοινών αντιλήψεων, ερμηνειών, βιωμάτων αλλά και πρακτικών ανάμεσα στα μέλη της ενδοομάδας. Έτσι η κοινωνική ταυτότητα λειτουργεί σαν γέφυρα ανάμεσα στην προσλαμβανόμενη δυσαρέσκεια από τη μία και την αποτελεσματικότητα από την άλλη, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα και τις δύο. Η κοινωνική ταυτότητα είναι αυτή που μετατρέπει μια ατομική εμπειρία αδικίας σε συλλογική (γνωστικά στοιχεία δυσαρέσκειας) αλλά και που – μέσω της ανατροφοδότησης από την ενδοομάδα – επικυρώνει το αίσθημα της αγανάκτησης και του θυμού (συγκινησιακά στοιχεία). Επιπλέον, η κοινωνική ταυτότητα επιδρά θετικά πάνω στην αποτελεσματικότητα, καθώς η αίσθηση της συλλογικότητας οδηγεί στην ομαδική ενδυνάμωση (βλ. ενδεικτικά Drury & Reicher, 2005, 2009). Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι για τους van Zomeren και συνεργάτες, οι έννοιες της προσλαμβανόμενης αδικίας και της αποτελεσματικότητας στο Ενοποιητικό Μοντέλο, διαχωρίζονται από τις αντίστοιχες έννοιες της νομιμοποίησης και της αστάθειας του συστήματος.

Η πολιτικοποίηση της ταυτότητας. Παρά τον γεφυρωτικό ρόλο που έχει η ταυτότητα ανάμεσα στη δυσαρέσκεια και την αποτελεσματικότητα, για το Ενοποιητικό Μοντέλο η πρώτη διατηρεί την προβλεπτική ισχύ της απευθείας πάνω στη συλλογική δράση (Van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008). Επιπλέον, υιοθετώντας τα ευρήματα των ερευνών γύρω από την ταύτιση με τους ακτιβιστές (ενδεικτικά Kelly & Breinliger, 1995· Simon et al, 1998) και την έννοια της πολιτικοποίησης (Simon & Klandermans, 2001), το Ενοποιητικό Μοντέλο υποστηρίζει πως η πολιτικοποιημένη κοινωνική ταυτότητα έχει μεγαλύτερη προβλεπτική ισχύ συλλογικής δράσης από την μη πολιτικοποιημένη. Συγκεκριμένα, οι van Zomeren και συνεργάτες περιέγραψαν μια διαδικασία πολιτικοποίησης δύο επιπέδων. Στο πρώτο επίπεδο, η κοινωνική ταυτότητα, η δυσαρέσκεια και η αποτελεσματικότητα οδηγούν στη συμμετοχή στη συλλογική δράση. Στη συνέχεια, η ίδια η συλλογική δράση οδηγεί στην επίγνωση της ευρύτερης κοινωνίας (βλ. Simon & Klandermans, 2001) αλλά και την παραπέρα ομαδική ενδυνάμωση (Drury & Reicher, 2009). Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι μια πολιτικοποιημένη κοινωνική ταυτότητα, η οποία λειτουργεί πλέον σε ένα άλλο, δεύτερο επίπεδο, όπου η συμμετοχή στη συλλογική δράση είναι πλέον μια

προσωπική, ψυχολογική ανάγκη. Έτσι, οι van Zomeren και συνεργάτες συνόψισαν ότι σύμφωνα με το Ενοποιητικό Μοντέλο, στο πρώτο επίπεδο η κοινωνική ταυτότητα σχηματίζεται, ενώ στο δεύτερο μετασχηματίζεται. Διερευνώντας περαιτέρω αυτό τον διαχωρισμό, προχώρησαν στη μετα-ανάλυση μιας σειράς ερευνών γύρω από τη συλλογική δράση, εντοπίζοντας ισχυρές ενδείξεις για την ανάγκη διαχωρισμού ανάμεσα σε δύο τύπους μειονεκτήματος, που συνδέονται με τα δύο διαφορετικά επίπεδα πολιτικοποίησης (Van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008).

Δύο τύποι μειονεκτήματος. Ο van Zomeren και συνεργάτες του από τη μια πλευρά διαχώρισαν τα *συγκυριακά μειονεκτήματα* που είναι επικεντρωμένα γύρω από ένα θέμα ή ένα συμβάν, που μπορεί να είναι συγκυριακό, ξαφνικό ή χωρίς προηγούμενο – ή τουλάχιστον να βιώνεται ως τέτοιο (Van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008). Σε αυτές αντιπαρέβαλλαν τα *δομικά μειονεκτήματα*, στα οποία ενέταξαν τις χρόνιες αδικίες ή τις συστημικές διακρίσεις σε βάρος μιας ενδοομάδας. Επεκτείνοντας το Ενοποιητικό Μοντέλο πάνω στη σύλληψη της διάκρισης των μειονεκτημάτων, ισχυρίστηκαν ότι η διαδικασία που οδηγεί στη συλλογική δράση για συγκυριακά μειονεκτήματα, είναι πιο κοντά στο πρώτο επίπεδο πολιτικοποίησης, με την αναδυόμενη ταυτότητα, τη δυσαρέσκεια (ειδικά τον συλλογικό θυμό) και την αποτελεσματικότητα να εξηγούν την απόφαση για δράση. Αντίθετα, στα δομικά μειονεκτήματα η κοινωνική ταυτότητα είναι ήδη διαμορφωμένη και αυτό που απαιτείται είναι η μεταμόρφωσή της, όπως περιγράφεται στο δεύτερο επίπεδο πολιτικοποίησης από το Ενοποιητικό Μοντέλο. Παρατηρώντας γεγονότα από την πρόσφατη ελληνική ιστορία – στα οποία επικεντρώνουμε στην παρούσα διατριβή – μπορούμε να εντοπίσουμε περιπτώσεις και από τις δύο κατηγορίες μειονεκτημάτων. Η μαθητική και νεολαιίστικη εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 έχει αρκετά από τα χαρακτηριστικά των κινητοποιήσεων λόγω ενός συγκυριακού μειονεκτήματος, καθώς η ταυτότητα των διαδηλωτών είναι ως επί το πλείστων αδιαμόρφωτη και σε διαδικασία συγκρότησης με αφετηρία ένα συμβάν – τη δολοφονία του 15χρονου μαθητή. Αντίθετα, κινητοποιήσεις στα πλαίσια των αντιδράσεων για το ασφαλιστικό ή αυτές των εργαζομένων στο Υπουργείο Πολιτισμού μοιράζονται χαρακτηριστικά δομικών μειονεκτημάτων. Αντίστοιχα, παρά το περιορισμένο χρονικό διάστημα που κράτησαν οι κινητοποιήσεις στα πλαίσια του δημοψηφίσματος το 2015, οι δυναμικές που ξεδιπλώθηκαν εκείνες τις μέρες είχαν διαμορφωθεί από τα πολιτικά γεγονότα και τις κινητοποιήσεις των προηγούμενων χρόνων. Είναι σαφές πως οι van Zomeren και

συνεργάτες δεν εισηγήθηκαν έναν απόλυτο διαχωρισμό μεταξύ των δύο τύπων μειονεκτημάτων, στον οποίο άλλωστε δεν συνηγορούν και τα λίγα παραδείγματα που μόλις αναφέραμε. Είναι σημαντικό, ωστόσο, να συγκρατήσουμε την απόπειρα διάκρισης μεταξύ των κινητοποιήσεων και την αναγνώριση της ανάγκης προσαρμογής των ερμηνευτικών εργαλείων σε διαφορετικά περιβάλλοντα.

Χαμηλή και υψηλή ταύτιση. Οι Van Zomeren και Spears (2009) εισηγήθηκαν την ταξινόμηση των υπαρχουσών θεωριών για τη συλλογική δράση και των ποικίλων παραγόντων που αυτές προτείνουν, ανάλογα με το αν περιγράφουν καλύτερα την κινητοποίηση ατόμων με χαμηλή ή υψηλή ταύτιση με την ενδοομάδα. Με τους όρους των Simon και Klandermans (2001), αν εστιάζουν στην κινητοποίηση της ευρύτερης, πληττόμενης κατηγορίας, ή της πιο πολιτικοποιημένης, πιο κοντά στους ακτιβιστές, υποομάδας. Επιχείρησαν τη διάκριση των τριών κατηγοριών θεωριών, ακολουθώντας τρεις από τις μεταφορές κοινωνικού λειτουργισμού του Tetlock (2002): Τον διαισθητικό οικονομολόγο, τον διαισθητικό πολιτικό και τον διαισθητικό θεολόγο.

Για τους χαμηλά ταυτιζόμενους με την ενδοομάδα, οι van Zomeren και Spears (2009) εισηγήθηκαν πως η δυνατότητα κινητοποίησής τους προβλέπεται καλύτερα από θεωρίες που περιγράφουν το άτομο ως *διαισθητικό οικονομολόγο*. Στόχος της συμμετοχής για αυτή την κατηγορία είναι η μεγιστοποίηση της προσωπικής ωφέλειας (Olson, 1965). Το άτομο υπολογίζει τα κέρδη και τις ζημιές (Klandermans, 1984, Sturmer & Simon, 2004a, 2004b), επηρεάζεται από την εκτίμηση την ομαδικής αποτελεσματικότητας και την διαμόρφωση ομαδικών συναισθημάτων (Mummendey et al., 1999, Van Zomeren et al., 2004) και ακολουθεί έναν εργαλειακό δρόμο προς τη συλλογική δράση. Οι van Zomeren και Spears εντόπισαν ότι το πρόβλημα (μη) κινητοποίησης του αδρανούς επωφελούμενου των θεωριών που εκκινούν από την Θεωρία της Λελογισμένης Δράσης, εντοπίζεται ακριβώς στα άτομα με χαμηλή ταύτιση με την ενδοομάδα.

Για τους υψηλά ταυτιζόμενους με την ενδοομάδα, πρότειναν δύο κατηγοριοποιήσεις. Η πρώτη είναι ο *διαισθητικός πολιτικός*. Στόχος και εδώ είναι η βελτίωση της θέσης του ατόμου, ωστόσο κομβική διαφορά αποτελεί η συνείδηση ότι υπάρχει ανισοροπία ισχύος που επιτρέπει στην αντίπαλη εξωομάδα να διατηρεί την υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων και να καταστέλλει τις απόπειρες ανατροπής της. Επιπλέον, ο κοινωνικός ανταγωνισμός διεξάγεται στη δημόσια σφαίρα και εντός ενός κοινά αποδεκτού πλαισίου. Αυτή είναι διαδικασία μέσα από την οποία αναδεικνύεται ο ρόλος της πολιτικοποιημένης ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001), ιδιότητα που διαφοροποιεί τους υψηλά ταυτιζόμενους από τους διαισθητικούς οικονομολόγους. Με τη σειρά της, η πολιτικοποίηση της Ταυτότητας δίνει σε άτομα χωρίς εξουσία την αίσθηση της ενδυνάμωσης (Drury & Reicher, 2005), της δυνατότητας συλλογικά να αλλάξουν τους συσχετισμούς. Αφενός, περιγράφεται μια λειτουργία της ταυτότητας ως

εργαλείου κατανόησης της πραγματικότητας, μέσα από την αυτοτοποθέτηση στην υπάρχουσα κατάσταση και τον διαμοιρασμό εμπειριών και αναπαραστάσεων (Tajfel 1978· Tajfel & Turner 1979). Αφετέρου, για τον διαισθητικό πολιτικό η κοινωνική ταυτότητα μετατρέπεται σε εργαλείο κοινωνικής αλλαγής το οποίο χειρίζεται προσεκτικά ανάλογα με το ακροατήριο. Ανάλογα και με την φάση του αγώνα, προσαρμόζει την τακτική του για την ενδοομάδα (συμμόρφωση), για την αντίπαλη εξωομάδα (αντιπαράθεση) και για το ευρύ κοινό και τους πιθανούς συμμάχους της ενδοομάδας (απεύθυνση). Για τους van Zomeren και συνεργάτες, η περίπτωση της μη συμμετοχής ενός διαισθητικού πολιτικού σε μια κινητοποίηση, σχετίζεται ακριβώς με την εκτίμηση της τακτικής χρησιμότητας της συγκεκριμένης κινητοποίησης για τον συνολικό στόχο της ενδοομάδας.[21]

Ωστόσο, για τους υψηλά ταυτιζόμενους οι Van Zomeren & Spears (2009) διέκριναν επιπλέον μια ξεχωριστή κατηγορία, αυτή του *διαισθητικού θεολόγου*. Για τον διαισθητικό θεολόγο, κίνητρο συλλογικής διαμαρτυρίας είναι η υπεράσπιση «ιερών» κανόνων και αξιών που θεωρεί ότι καταστρατηγούνται (Skitka et al., 2005· Tetlock, 2002). Στην πραγματικότητα το άτομο μετέχει μιας ταυτότητας που συγκροτείται από κάποιες αρχές που θεωρεί ότι παραβιάζονται (με παράδειγμα εδώ τους διαδηλωτές κατά των εκτρώσεων). Αξίζει, εδώ, να επισημάνουμε ότι η σύλληψη της έννοιας του διαισθητικού θεολόγου είναι χρήσιμη στην κατανόηση της κινητοποίησης ενός ατόμου για τα δικαιώματα της εξωομάδας αντί της ενδοομάδας (van Zomeren & Spears, 2009), ένα ζήτημα που όπως παρατηρήσαμε απασχόλησε και τον Tajfel (1974) με την θεωρητική επεξεργασία γύρω από τον «εξωομαδικό αποστάτη». Οι δύο θεωρητικοί τόνισαν ότι τέτοιες πτυχές της συλλογικής δράσης δεν έχουν μελετηθεί όσο θα έπρεπε, προτείνοντας μεταξύ άλλων τη διερεύνηση της ισχύος της ηθικής ταυτότητας ως προβλεπτικού παράγοντα της συλλογικής δράσης.

Όπως είδαμε, ο Van Zomeren και οι συνεργάτες του αναγνώρισαν την ανάγκη συμπερίληψης ιδεολογικών ή αξιακών παραμέτρων στην ερμηνεία της συλλογικής δράσης, είτε με την συμπερίληψη της επίγνωσης του πλαισίου ως προϋπόθεση για την πολιτικοποίηση της ταυτότητας, είτε με την θεωρητική ενασχόληση γύρω από τις αρχές

[21] Οι van Zomeren και Spears συνέδεσαν αυτή την προσέγγιση με την ανάλυση του Αντόνιο Γκράμσι για την «*απαισιοδοξία της σκέψης*» (Van Zomeren & Spears, 2009, σελ. 669). Αν και εκφράζουμε αμφιβολία για την ορθότητα αυτής της σύνδεσης, είναι χαρακτηριστική της επίδρασης της γκραμσιανής σκέψης στην Κοινωνική Ψυχολογία της πολιτικής συμμετοχής.

και τις ηθικές και τις αξίες του «θεολόγου» διαδηλωτή. Ενώ η αφετηρία του van Zomeren εδράστηκε περισσότερο στον διαχωρισμό των επιπέδων ταυτότητας, είδαμε σε προηγούμενη ενότητα ότι η van Stekelenburg εκκίνησε από την ποικιλομορφία των διαδηλώσεων και τους παράγοντες των μέσο και μάκρο επιπέδων. Όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, η ερευνήτρια κατέληξε σε μια διαφορετική απάντηση στο ερώτημα της ιδεολογίας.

Το ιδεολογικό κίνητρο και η συλλογική διαμαρτυρία. Οι van Stekelenburg, Klandermans και van Dijk (2009), βασιζόμενοι σε προηγούμενες προσεγγίσεις του Klandermans (1993) και των Turner και Kilian (1987), εξέτασαν τη διάκριση των συλλογικών δράσεων με βάση τον προσανατολισμό τους. Διαχώρισαν τις διομαδικές συγκρούσεις με προσανατολισμό ισχύος ή αλλιώς συγκρούσεις συμφερόντων από τις συγκρούσεις με αξιακό προσανατολισμό ή συγκρούσεις αρχών.

Οι *συγκρούσεις συμφερόντων* αφορούν στις συλλογικές δράσεις εκείνες που στοχεύουν στην αλλαγή των ισορροπιών εξουσίας, έχουν κάποιο συγκεκριμένο αίτημα και κινητοποιούνται γύρω από την παραβίαση δικαιωμάτων και την ύπαρξη ανισοτήτων σε βάρος της ενδοομάδας – τη συλλογική της αποστέρηση – με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τις κινητοποιήσεις των συνδικάτων. Αντίθετα, οι *συγκρούσεις αρχών* έχουν σαν βασική κινητήριο δύναμη την ηθική υποχρέωση που νοιώθει το άτομο να αντιδράσει όταν θεωρεί ότι παραβιάζονται ηθικές του αρχές, ή η αξιοπρέπειά του, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τα αντιπολεμικά κινήματα.[22] Στην ερευνητική διασταύρωση των μοντέλων τους, οι Van Stekelenburg και συνεργάτες (Klandermans & van Stekelenburg, 2016· Sabucedo et al, 2017) θα προτιμήσουν εναλλακτικά τους όρους ωφελιμιστικές και οικουμενικές κινητοποιήσεις, σε αντιστοιχία των όρων συγκρούσεων ισχύος και συγκρούσεων αξιών.

Με αφετηρία την θεωρητική προσέγγιση των Bennet και Segerberg, η van Stekelenburg και οι συνεργάτες της μελέτησαν έναν ακόμη διαχωρισμό των κινητοποιήσεων, διακρίνοντάς τες σε συλλογική και συνδετική δράση (Bennet & Segerberg, 2012· van Stekelenburg & Klandermans, 2017). Ως *συλλογικές δράσεις*

[22] Ο Klandermans (1993) προσδιόρισε και έναν τρίτο τύπο προσανατολισμού, τον «προσανατολισμό συμμετοχής», όπου η ίδια η εμπλοκή στη δράση και η ικανοποίηση που την συνοδεύει αποτελούν τον κινητήριο μοχλό κινητοποίησης – αναφέροντας ερευνητικά ευρήματα από κινητοποιήσεις γυναικείων οργανώσεων. Ωστόσο, κατά δήλωση των ερευνητών, η προσέγγισή τους δεν αφορούσε σε αυτού τους είδους τις κινητοποιήσεις και ως εκ τούτου δεν συμπεριλήφθηκε στο θεωρητικό τους μοντέλο.

νοούνταν για τους Bennet και Segerberg εκείνες που οργανώνονται με έναν περισσότερο παραδοσιακό τρόπο, από οργανώσεις και συλλογικότητες που έχουν λίγο έως πολύ σαφή δομή και συγκεκριμένα κανάλια επικοινωνίας με τον προς κινητοποίηση πληθυσμό. Η συλλογική δράση εδώ ορίστηκε πιο κοντά στα «ιστορικά αφομοιωμένα διεκδικητικά ρεπερτόρια» των θεωρητικών της Συγκρουσιακής Πολιτικής (Σεφεριάδης, 2017, σελ.9). Αντίθετα, ο όρος συνδ*ετικές δράσεις* χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τις κινητοποιήσεις που έχουν περισσότερο αυθόρμητο χαρακτήρα και οργανώνονται μέσα από προσωπικά δίκτυα, κατά βάση μέσω του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών πλατφορμών κοινωνικής δικτύωσης (social media, όπως facebook, twitter και άλλα).

Παρατηρώντας τις κινητοποιήσεις με τις οποίες θα ασχοληθούμε στην παρούσα διατριβή, μπορούμε να κάνουμε μια πρώτη αντιστοίχιση με τους παραπάνω διαχωρισμούς. Οι κινητοποιήσεις για το ασφαλιστικό το 2007-2008 και η συνδικαλιστική δράση στο Υπουργείο Πολιτισμού το 2009 ανήκαν στις κινητοποιήσεις ισχύος και είχαν χαρακτηριστικά τυπικής συλλογικής δράσης. Αντίθετα, οι διαδηλώσεις των μαθητών τον Δεκέμβρη του 2008 είχαν περισσότερο χαρακτήρα ηθικής αντιπαράθεσης όπως οι συγκρούσεις αρχών, ενώ ο τρόπος κινητοποίησης και ο αυθορμητισμός τους τις κατατάσσουν με σαφήνεια στις συνδετικές δράσεις. Ωστόσο, οι κινητοποιήσεις στα πλαίσια του δημοψηφίσματος του 2015 παρουσιάζουν μια μικρή πρόκληση για μια τέτοια κατάταξη. Η σύγκρουση ήταν οικουμενική, με την έννοια της συνολικής αντιπαράθεσης με τους Θεσμούς ή την Τρόικα, ωστόσο η αφετηρία είναι τα μέτρα που έχουν επιβληθεί τα προηγούμενα χρόνια. Μια πιο εύχρηστη προσέγγιση του συγκεκριμένου διαχωρισμού, θα ήταν η υιοθέτηση της θεώρησής του ως φάσμα μεταξύ συγκρούσεων ισχύος (ωφελιμιστικών) και αρχών (οικουμενικών). Επιπλέον, οι κινητοποιήσεις του Ιουλίου του 2015 παρουσίασαν έναν συνδυασμό χαρακτηριστικών συλλογικής και συνδετικής δράσης. Αφενός, την πρωτοκαθεδρία είχαν τα πολιτικά κόμματα και οι οργανώσεις, ωστόσο ο τρόπος έκφρασης διαχεόταν σε μεγάλο βαθμό μέσα από προσωπικά δίκτυα. Σε αυτού του είδους τα χαρακτηριστικά των κινητοποιήσεων θα επανέλθουμε στη συνέχεια της διατριβής.

Επιμένοντας σταθερά στις έρευνες πεδίου, οι van Stekelenburg και συνεργάτες, μελέτησαν μια σειρά από πραγματικά κινήματα και διαδηλώσεις. Σε συνδυασμό με αυτή την επιλογή, στις έρευνές εξαρτημένη μεταβλητή δεν ήταν η συμμετοχή σε συλλογική διαμαρτυρία, αλλά η ισχύς του κινήτρου για συμμετοχή. Χαρακτηριστικό

παράδειγμα αποτελεί η έρευνα σε δύο διαδηλώσεις την ίδια μέρα με το ίδιο επίδικο, οργανωμένες από δύο διαφορετικές συλλογικότητες: Από τη μία τα συνδικάτα – προσανατολισμός ισχύος, ενάντια στα μέτρα καθαυτά – και από την άλλη ένας συνασπισμός πολιτικών οργανώσεων, κοινωνικών κινημάτων και κινημάτων κατά της παγκοσμιοποίησης – προσανατολισμός αξιών (van Stekelenburg & Klandermans, 2014· van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2009· 2011). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, επιπλέον, η μελέτη κινημάτων και διαδηλώσεων που πραγματοποιήθηκαν το χρονικό διάστημα 2009–2012 σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, στα πλαίσια του προγράμματος «*Caught in the Act of Protest: Contextualizing Contestation – the CCC project*» (Klandermans, Giugni et al., 2009· Klandermans & van Stekelenburg, 2016· Sabucedo et al., 2017· Saunders et al., 2012· van Stekelenburg, Walgrave et al., 2012). Σε αυτές τις έρευνες και στον διαχωρισμό των διαδηλώσεων σε ωφελιμιστικά και οικουμενικά προσανατολισμένες θα επανέλθουμε στη συνέχεια της παρούσας ενότητας.

Το Ολοκληρωμένο Μοντέλο για τη Συλλογική Δράση. Με αφετηρία τον διαχωρισμό των συγκρούσεων σε προσανατολισμό ισχύος και αξιακές, οι van Stekelenburg και συνεργάτες επισήμαναν την ανάγκη συνυπολογισμού από τις κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις ενός ιδεολογικού κινήτρου για συμμετοχή σε συλλογική δράση (van Stekelenburg, 2013· van Stekelenburg & Klandermans, 2013a, 2013b, 2014, 2016· van Stekelenburg, Klandermans & van Dijk, 2009, 2011). Οι ερευνητές προσδιόρισαν το ιδεολογικό κίνητρο ως την αίσθηση παραβίασης κάποιων ηθικών αξιών των διαδηλωτών, η οποία τους υποχρεώνει να συμμετάσχουν σε μια κινητοποίηση για να εκφράσουν την αγανάκτησή τους και να ανακτήσουν την αξιοπρέπειά τους. Για την van Stekelenburg και τους συνεργάτες της (2011) η έννοια του ιδεολογικού κινήτρου αποτελεί επέκταση εκείνης της νομιμότητας του ανταγωνισμού (Tajfel & Turner, 1979), ως μια κατάσταση που αντιβαίνει τις αρχές και τις αξίες του ατόμου. Ακριβώς επειδή αποτελεί την εξωτερίκευση της ηθικής αγανάκτησης, παρά την καθαυτή αξιολόγηση της κατάστασης και της δυνατότητας αντίδρασης, εναλλακτικά του ιδεολογικού κινήτρου, οι ερευνητές χρησιμοποίησαν τον όρο εκφραστικό κίνητρο (Klandermans & van Stekelenburg, 2016).

Το ιδεολογικό – ή εκφραστικό – κίνητρο προστίθεται στην κοινωνική ταυτότητα, στο εργαλειακό κίνητρο, καθώς και στον ομαδικό θυμό, ως παράγοντες που προβλέπουν την κινητήρια ισχύ για συμμετοχή. Οι διαδρομές και ο τρόπος με τον οποίο

αυτοί οι παράγοντες συνδυάζονται, αποτελούν το Ολοκληρωμένο Μοντέλο για τη Συλλογική Δράση (Integrated Model for Collective Action), το οποίο αποτυπώνεται στο Σχήμα 1.2.

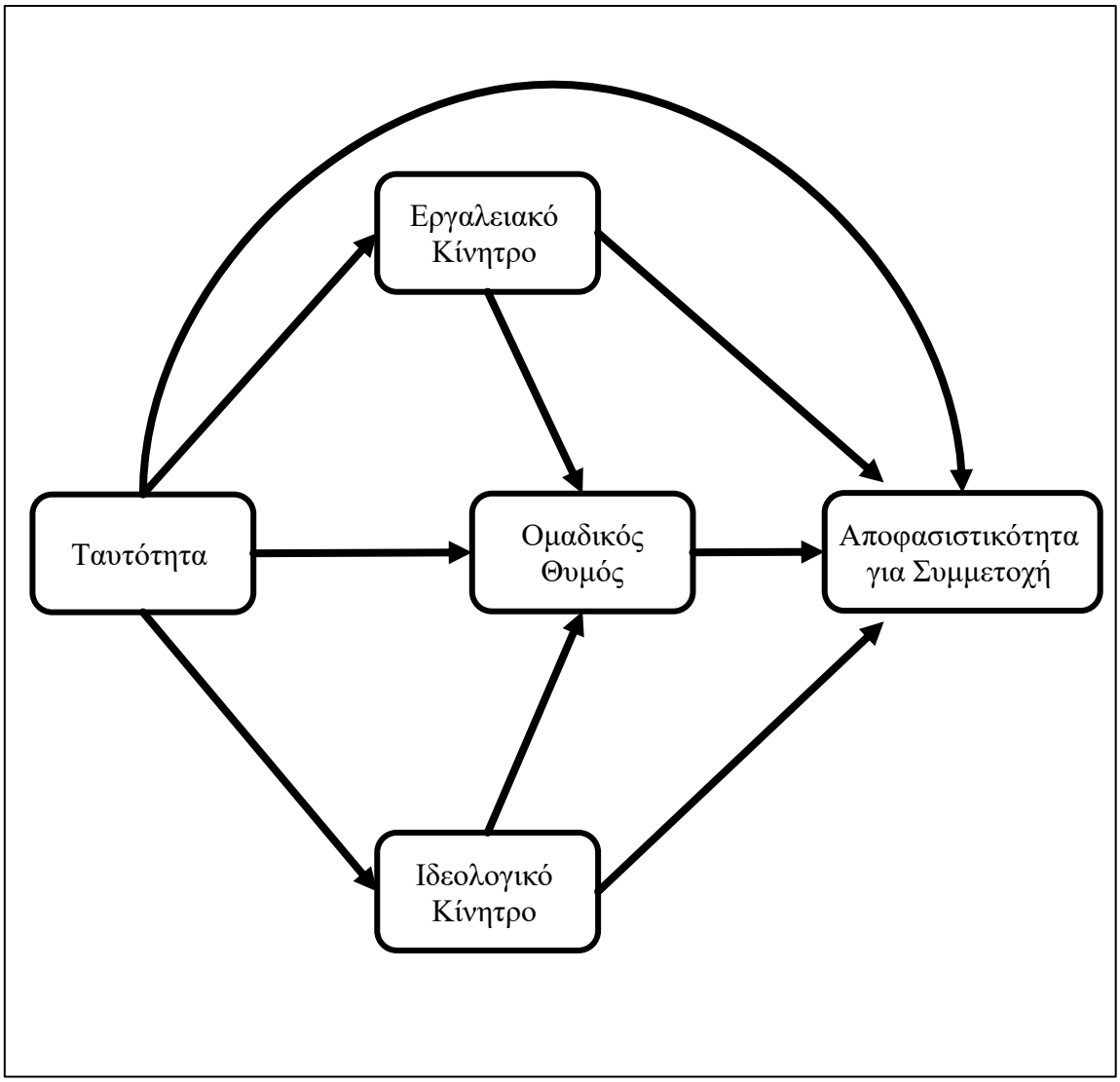

Σχήμα 1.2 Το Ολοκληρωμένο Μοντέλο για τη Συλλογική Δράση.

Σημείωση. Προσαρμοσμένο από το «Fitting Demand and Supply: How Identification Brings Appeals and Motives Together» των J. van Stekelenburg και B. Klandermans, 2014, Social Movement Studies, 13(2), σ. 184. https://doi.org/10.1080/14742837.2013.843448. Copyright 2013 για την Taylor and Francis.

Η προσέγγιση του εργαλειακού κινήτρου βασίστηκε στην Θεωρία της Λελογισμένης Δράσης, όπως την προσάρμοσε ο Klandermans (1984) στη Θεωρία της Προθυμίας για Συμμετοχή, σε συνδυασμό με τις μελέτες γύρω από την αποτελεσματικότητα. Η συλλογική δυσαρέσκεια αφορά στη καταστρατήγηση των συμφερόντων της ενδοομάδας. Η αποτελεσματικότητα αφορά στο βαθμό που τα μέλη της πιστεύουν ότι η συλλογική διαμαρτυρία μπορεί να έχει αποτέλεσμα και κατά συνέπεια, σύμφωνα με το παρόν μοντέλο, έχει διαμεσολαβητικό ρόλο πάνω στην επίδραση των δυσαρεσκειών στη συλλογική δράση. Επομένως το εργαλειακό κίνητρο αποτελείται από το γινόμενο του βαθμού δυσαρέσκειας και της προσλαμβανόμενης αποτελεσματικότητας.

Οι van Stekelenburg και συνεργάτες τοποθέτησαν την κοινωνική ταυτότητα σε κεντρική θέση στο Ολοκληρωμένο Μοντέλο (van Stekelenburg, 2013· van Stekelenburg & Klandermans, 2013, 2014· van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2011). Η ταύτιση με την ευρύτερη κατηγορία οδηγεί στην συμμετοχή στη συλλογική δράση με πολλαπλούς τρόπους. Αποτελεί τον συνεκτικό ιστό του μοντέλου, καθώς γεφυρώνει τους υπόλοιπους παράγοντες. Πρώτον, είναι η βάση για την μετάβαση από την μεμονωμένη αδικία στη συλλογική δυσαρέσκεια και τον συλλογικό θυμό, καθώς χωρίς την κοινωνική ταυτότητα, δεν μπορεί να συμβεί το άλμα από το «εγώ» στο «εμείς». Αντίστοιχα, αποτελεί και την βάση για την αίσθηση της συλλογικής αποτελεσματικότητας. Δεύτερον, είναι η βάση πάνω στην οποία χτίζονται οι κοινά αποδεκτοί κανόνες (σύμφωνα και με την Θεωρία Κοινωνικής Ταυτότητας), τον πυρήνα δηλαδή του ιδεολογικού κινήτρου. Τρίτον, η κοινωνική ταυτότητα διατηρεί και μέρος της αδιαμεσολάβητης επίδρασής της πάνω στην προθυμία για συλλογική δράση. Ειδικά στην περίπτωση που αυτή μετασχηματιστεί σε μια πολιτικοποιημένη ταυτότητα – την ταύτιση με τις οργανώσεις κοινωνικών κινημάτων – αναδεικνύεται σε εξαιρετικά ισχυρό παράγοντα πρόβλεψης συμμετοχής.

Σε αντίθεση με το Ενοποιητικό Μοντέλο των van Zomeren και συνεργατών (βλ. ενδεικτικά van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004· van Zomeren & Iyer, 2009· van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008) όπου τα συναισθήματα συνιστούν μια ξεχωριστή οδό, το Ολοκληρωμένο Μοντέλο της van Stekelenburg και των συνεργατών της επιφυλάσσει για τον ομαδικό θυμό το διαμεσολαβητικό ρόλο του ενισχυτή και επιταχυντή της επίδρασης των υπόλοιπων κινήτρων (ταυτότητα, εργαλειακότητα,

ιδεολογία) πάνω στη συλλογική δράση. Η μεγαλύτερη αίσθηση αδικίας και στέρησης πόρων οδηγεί σε μεγαλύτερη αγανάκτηση, ενώ η παραβίαση αρχών και αξιοπρέπειας οδηγεί και αυτή με τη σειρά της στην αύξηση της οργής. Επιπλέον, όσο μεγαλύτερη είναι η ταύτιση με την πληττόμενη κατηγορία, τόσο μεγαλύτερη είναι η συχνότητα εμφάνισης ομαδικού θυμού.

Ωφελιμιστικές και οικουμενικές κινητοποιήσεις. Σε νεότερη έρευνά τους, οι Klandermans και van Stekelenburg (2016) διερεύνησαν διαστάσεις του Ολοκληρωμένου Μοντέλου, σε συνδυασμό με μια σειρά δημογραφικούς, κοινωνιολογικούς αλλά και άλλους ιδεολογικούς παράγοντες. Εξετάζοντας, στα πλαίσια του προγράμματος «*Caught in the Act of Protest*» τα δεδομένα από διαδηλώσεις στο Βέλγιο, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ισπανία και την Ιταλία, επιβεβαίωσαν μια σειρά από διαφορές ανάμεσα σε έντεκα διαδηλώσεις που στρέφονταν ενάντια στα μέτρα – τις οποίες κατηγοριοποίησαν ως ωφελιμιστικές – και σε επτά διαδηλώσεις που στρέφονταν ενάντια στις κυβερνήσεις και τα κράτη που αποφασίζουν αυτά τα μέτρα – τις οποίες κατηγοριοποίησαν ως οικουμενικές.

Σε ότι αφορά τους παράγοντες του Ολοκληρωμένου Μοντέλου, εξέτασαν την ταύτιση τόσο με τους οργανωτές των διαδηλώσεων όσο και με τους υπόλοιπους διαδηλωτές, καθώς επίσης και την ισχύ του εργαλειακού και του ιδεολογικού/εκφραστικού κινήτρου. Συνολικά και στα δύο είδη κινητοποιήσεων, η ταύτιση με τους οργανωτές ήταν μικρότερη από την ταύτιση με τους υπόλοιπους διαδηλωτές. Τα επίπεδα ταύτισης των ωφελιμιστικών διαδηλωτών ήταν υψηλότερα από αυτά των οικουμενικών, τόσο σε γενικό επίπεδο – επιβεβαιώνοντας τις υποθέσεις των ερευνητών – όσο και στη σύγκριση των ταυτίσεων με τους άλλους συμμετέχοντες. Ωστόσο οι οικουμενικοί διαδηλωτές παρουσίασαν υψηλότερα επίπεδα ταύτισης με τους οργανωτές σε σύγκριση με αυτά των ωφελιμιστικών. Σε ότι αφορά το εργαλειακό κίνητρο, οι ερευνητές επιβεβαιώθηκαν στην υπόθεση ότι οι συμμετέχοντες των ωφελιμιστικών διαδηλώσεων θα είχαν υψηλότερες μετρήσεις στο εργαλειακό κίνητρο από τους οικουμενικούς. Αν και οι ερευνητές περίμεναν υψηλότερες μετρήσεις για το ιδεολογικό/ εκφραστικό κίνητρο για τους οικουμενικούς διαδηλωτές, τα αποτελέσματα δεν έδειξαν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους δύο τύπους διαδηλώσεων.

Μελέτησαν, επίσης, τις διαφορές ανάμεσα σε έμπειρους διαδηλωτές και διαδηλωτές που διαμαρτύρονται για πρώτη φορά την ημέρα της έρευνας, καθώς και στο πολιτικό ιδεολογικό και πολιτικό τους προφίλ (τοποθέτηση στο φάσμα Αριστερά

– Δεξιά, ικανοποίηση από τη Δημοκρατία στη χώρα τους). Επιπλέον, εξέτασαν την ενσωμάτωσή τους σε κοινωνικά και πολιτικά δίκτυα, αλλά και τους διαφορετικούς τρόπους κινητοποίησης που ακολουθούσαν, με βάση τον διαχωρισμό σε συλλογική και συνδετική δράση (Bennet & Segerberg, 2012· van Stekelenburg & Klandermans, 2017).

Οι Klandermans και van Stekelenburg (2016) επιβεβαίωσαν την υπόθεσή τους ότι οι ωφελιμιστικές διαδηλώσεις συγκέντρωσαν έμπειρους ή συστηματικούς διαδηλωτές, ενώ οι συνολικές ή αντι-κρατικές διαδηλώσεις είχαν μεγαλύτερη αναλογία διαδηλωτών που συμμετέχουν για πρώτη φορά. Και οι δύο κατηγορίες διαδηλωτών ήταν πολιτικά ενεργοί και τοποθετούνταν στα αριστερά του πολιτικού φάσματος. Ωστόσο οι συμμετέχοντες στις συνολικές διαδηλώσεις δήλωσαν σημαντικά λιγότερο ικανοποιημένοι από τη λειτουργία της Δημοκρατίας στη χώρα τους, ενώ συμμετείχαν περισσότερο σε πολιτικές δραστηριότητες και σε πολιτικές συζητήσεις με τον κοινωνικό τους περίγυρο. Επίσης, όπως προέβλεψαν οι ερευνητές, οι διαδηλωτές των ωφελιμιστικών κινητοποιήσεων ήταν περισσότερο ενσωματωμένοι σε κοινωνικές δικτυώσεις (όπως συνδικάτα ή συλλόγους) και παρακινήθηκαν για τη συμμετοχή μέσα από τα κανάλια επικοινωνίας των πιο παραδοσιακών, δομημένων συλλογικών δράσεων. Αντίθετα, η κινητοποίηση των οικουμενικών διαδηλωτών βασίστηκε περισσότερο σε στοιχεία των συνδετικών δράσεων και ήταν πιθανότερο να συμβεί χωρίς τη μεσολάβηση οργανώσεων.

Τέλος, στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των διαδηλωτών, εξέτασαν κατά πόσο μπορεί να συνδεθεί με τη διαφοροποίηση των δύο κατηγοριών διαδηλώσεων η βιβλιογραφία γύρω από το «πρεκαριάτο» (Standing, 2011),[23] όρο που επινοήθηκε για να περιγράψει το στρώμα νέων σε ηλικία, με υψηλή μόρφωση και επισφαλή εργασία. Πράγματι, επιβεβαίωσαν ότι οι οικουμενικές διαδηλώσεις προσέλκυσαν σημαντικά περισσότερους εργαζόμενους από το λεγόμενο «πρεκαριάτο» σε σχέση με τις ωφελιμιστικές διαδηλώσεις.

Παρατηρήσαμε μέχρι εδώ τη γραμμή σκέψης της van Stekelenburg προς την ένταξη ιδεολογικών αλλά και δομικών παραγόντων στην ερμηνεία της συλλογικής διαμαρτυρίας. Αξίζει να αναφερθούμε στη συνέχεια σε μια διαφορετική προσέγγιση της ιδεολογίας και των ηθικών κινήτρων, αυτή του Jose Manuel Sabucedo και των

[23] Ο όρος *precariado* αποτελεί σύνθεση των όρων precarious – επισφαλής – και προλεταριάτο.

συνεργατών του, με σημείο εκκίνησης αυτή τη φορά το ρεύμα σκέψης του John Jost και της Θεωρίας Δικαιολόγησης του Συστήματος (Jost, 2006).

Το Αξιολογικό-Ταυτοτικό Μοντέλο για τη Συλλογική Δράση. Ο Sabucedo και οι συνεργάτες του (Sabucedo et al., 2019) πρότειναν την εισαγωγή μιας «αξιολογικής οδού» προς την συλλογική δράση, κατ' αντιστοιχία του ομώνυμου κλάδου της φιλοσοφίας που ασχολείται με την ηθική και τις αξίες. Μαζί με την ταυτότητα, την προσλαμβανόμενη αδικία και την αποτελεσματικότητα, το Αξιολογικό – Ταυτοτικό Μοντέλο για τη Συλλογική Δράση[24] προσέθεσε την ηθική υποχρέωση και την ιδεολογία σαν παράγοντες που προβλέπουν την συμμετοχή στη συλλογική δράση.

Για το Αξιολογικό Μοντέλο η ιδεολογία αποτελείται από το σύστημα προσωπικών, συνεκτικών πεποιθήσεων, οι οποίες ορίζουν τον τρόπο που θα πρέπει να είναι οργανωμένη η κοινωνία, ακολουθώντας τον ορισμό του Jost (2006). Κατά συνέπεια, είναι το πλαίσιο από το οποίο απορρέει το τι είναι δίκαιο και τι όχι, το ποιος μπορεί να ευθύνεται για μια κατάσταση και γενικότερα για την εκτίμηση του πολιτικού πλαισίου και των δυναμικών του ανταγωνισμού εξουσίας. Οι Sabucedo και συνεργάτες αναγνώρισαν ότι η ιδεολογία έχει πολλαπλές όψεις – όπως οι πολιτικές αξίες, οι πολιτικές στάσεις και απόψεις ή η κομματική προτίμηση – εστίασαν, ωστόσο, στην πολιτική αυτό-τοποθέτηση στο φάσμα «Αριστερά – Δεξιά», παρά την σχετική απλοποίηση που παραδέχτηκαν ότι μπορεί αυτό να σημαίνει.

Σε ότι αφορά την ηθική, οι συγγραφείς προτίμησαν για το Αξιολογικό Μοντέλο την διάσταση της ηθικής υποχρέωσης έναντι της ηθικής πεποίθησης. Η *ηθική πεποίθηση* σύμφωνα με την Linda Skitka είναι «*η μετα-επίγνωση για μια συγκεκριμένη στάση, δηλαδή, ότι η στάση είναι θεμελιωμένη σε κεντρικές πεποιθήσεις για το καλό και το κακό*» (Skitka et al., 2015, σελ. 41). Αντίθετα, για τους Sabucedo και συνεργάτες, η *ηθική υποχρέωση* συνίσταται στην εσωτερική πεποίθηση ότι το άτομο πρέπει να δρα σύμφωνα με τις δικές του αξίες και αρχές, δηλαδή τις ηθικές του πεποιθήσεις (Sabucedo et al., 2018, 2019). Με βάση αυτή τη διάκριση, το Αξιολογικό Μοντέλο περιλαμβάνει την ηθική υποχρέωση στις προβλέψεις του, καθώς είναι αυτή η διάσταση της ηθικής που σχετίζεται περισσότερο με την δράση και άρα τη συλλογική διαμαρτυρία.

[24] Axiological - Identitary Collective Action Model· AICAM.

Σχετικά με τη διάσταση της προσλαμβανόμενης αδικίας, οι Sabucedo και συνεργάτες διέκριναν την γνωστική διάσταση που αναδείχθηκε στην Θεωρία της Σχετικής Αποστέρησης, από την συγκινησιακή διάσταση της αδικίας. Στηριζόμενοι στην εκτεταμένη βιβλιογραφία πάνω στην δεύτερη, επέλεξαν να ενσωματώσουν στο Αξιολογικό Μοντέλο την συγκινησιακή πλευρά της αδικίας, δηλαδή τον ομαδικό θυμό.

Για το Αξιολογικό Μοντέλο ο παράγοντας της αποτελεσματικότητας και δη της ομαδικής είναι σημαντικός για το πέρασμα από την επίγνωση της αδικίας στη δράση. Παρατήρησαν, ωστόσο, ότι συνήθως στη βιβλιογραφία η αποτελεσματικότητα αναφέρεται στην άμεση επίτευξη των στόχων ενός κινήματος, σημειώνοντας όμως ότι κάτι τέτοιο είναι σπάνιο να συμβεί σε πραγματικές καταστάσεις. Συμπληρωματικά προς αυτή την *ωφελιμιστική*[25] *αποτελεσματικότητα*, πρότειναν την επέκτασή της με μια πιο διασταλτική και μακροπρόθεσμη ερμηνεία, εντάσσοντας στόχους όπως η δημόσια προβολή των προβλημάτων, η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και γενικότερα στο κατά πόσο μια δράση αποτελεί ένα βήμα προς την ανάπτυξη ενός κινήματος με προοπτικές επιτυχίας.

Οι Sabucedo και συνεργάτες περιέγραψαν έναν κεντρικό ρόλο της ταυτότητας στο Αξιολογικό Μοντέλο. Προσδιόρισαν, όμως, ότι η πολιτικοποιημένη ταυτότητα, η ταύτιση με το ίδιο το κίνημα, είναι αποδεδειγμένα ισχυρότερος προβλεπτικός παράγοντας για τη συλλογική δράση.

Ταυτότητα και ιδεολογία, σύμφωνα με το Αξιολογικό Μοντέλο, έχουν μια αμφίδρομη σχέση. Η κοινωνική ταυτότητα ισχυροποιείται από την ανάπτυξη κοινών πεποιθήσεων, αξιών και στόχων, που αποτελούν όψεις της ιδεολογίας. Ταυτόχρονα, όμως, η κοινωνική ταυτότητα αποτελεί την πραγμάτωση και την οπτικοποίηση της ιδεολογίας, την αποτύπωσή της στην υλική πραγματικότητα. Πρόκειται για μια θέση που επικοινωνεί με αυτή της Chryssochoou (2003) και την προσέγγιση της ταυτότητας ως κοινωνικής αναπαράστασης καθώς και ως «στιγμής» μιας ανατροφοδοτούμενης διαδικασίας. Συχνά, μάλιστα, η ύπαρξη συλλογικής ταυτότητας, ειδικά κατά τη διαδικασία πολιτικοποίησής της αλλά και μέσα από τη συλλογική δράση, αποτελεί την

[25] Σε αυτό το σημείο κρίνουμε απαραίτητη μια μεταφραστική διευκρίνιση: Αναφερόμενοι στο έργο των Sabucedo και συνεργατών (2018) χρησιμοποιούμε το επίθετο «ωφελιμιστική» ως μετάφραση του *utilitarian*, όρο με διάσταση κυρίως υπολογιστική, χρησιμοθηρική. Αντίθετα, στο έργο των van Stekelenburg και συνεργατών – όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα – χρησιμοποιούμε πάλι το «ωφελιμιστικό», αλλά ως μετάφραση του *particularistic*, όρο που χρησιμοποιείται περισσότερο ως στόχευση των αιτημάτων σε επιμέρους ζητήματα, αντί της συνολικής αμφισβήτησης του συστήματος (Klandermans & van Stekelenburg, 2016· Sabucedo et al, 2017).

βάση συγκρότησης και ενίσχυσης της ιδεολογίας. Βέβαια, για το Αξιολογικό Μοντέλο και οι δύο μεταβλητές επιδρούν απευθείας πάνω στη συλλογική δράση.

Σε ότι αφορά τη σχέση με τις διαμεσολαβητικές μεταβλητές στο Αξιολογικό Μοντέλο, η ταυτότητα επιδρά πάνω στην συγκινησιακή πλευρά της προσλαμβανόμενης αδικίας, την ηθική υποχρέωση και την πρόσληψη της αποτελεσματικότητας. Σε σχέση με την προσλαμβανόμενη αδικία, είναι εκτενώς τεκμηριωμένος ο ρόλος της ταυτότητας στη διαδικασία μετατροπής της ατομικής εμπειρίας σε συλλογική. Αντίστοιχα, η ταυτότητα έχει αποδειχθεί ως βάση για την ανάπτυξη της ομαδικής αποτελεσματικότητας. Επιπλέον, οι ομάδες – είτε με τη στενή έννοια της δομημένης ομάδας, είτε με την πλατιά της κοινωνικής κατηγορίας – παρέχουν πρότυπα συμπεριφοράς τα οποία οφείλουν να ακολουθούν τα μέλη. Με άλλα λόγια επιβάλλουν στο άτομο μια ηθική υποχρέωση να εναρμονίσει τη συμπεριφορά του ή να υποστεί το – ηθικό ή όποιο άλλο – κόστος για τη μη συμμετοχή του στη συλλογική δράση.

Η ιδεολογία από την άλλη, επιδρά στην αντίληψη της αδικίας και στην ηθική υποχρέωση, αλλά όχι στην αποτελεσματικότητα. Το ιδεολογικό πλαίσιο αξιών και πεποιθήσεων καθορίζει τα συγκεκριμένα κριτήρια για το τι είναι δίκαιο και τι όχι. Άρα επιτρέπει την εκτίμηση της γνωστικής πλευράς της αδικίας και κατά συνέπεια την ανάπτυξη της περισσότερο συγκινησιακής πλευράς όπως ο θυμός και η οργή. Επιπλέον, η ιδεολογία εκφράζει και μια επιθυμητή τάξη πραγμάτων και με αυτή την έννοια οδηγεί στην ηθική υποχρέωση για την ανάληψη δράσης προς αυτή την κατεύθυνση. Αντίθετα, για τους Sabucedo και συνεργάτες η ιδεολογία δεν έχει μια καθαρή σχέση με την αποτελεσματικότητα. Αυτό γιατί συχνά ένα ιδεολογικό σύστημα πεποιθήσεων λαμβάνει υπόψη του πολιτικό πλαίσιο και τα εμπόδια που αυτό θέτει για αλλαγή.

Σε ότι αφορά στο ρόλο των ενδιάμεσων – διαμεσολαβητικών – μεταβλητών, η προσλαμβανόμενη αδικία, πέρα από τη συλλογική δράση, επιδρά στην ηθική υποχρέωση. Συγκεκριμένα, ο θυμός – ως συγκινησιακή πλευρά της αδικίας – σχετίζεται με την μεγαλύτερη ανοχή στα πιθανά κόστη από τη συμμετοχή στη δράση και γενικότερα στην ανάληψη ρίσκων. Με αυτή την έννοια για τους Sabucedo και συνεργάτες, η ηθική υποχρέωση απαλλάσσεται λόγω θυμού από το βάρος τους κόστους που μπορεί να έχει η συμμετοχή στη δράση.

Τέλος, η ηθική υποχρέωση προβλέπει την αποτελεσματικότητα, αλλά όχι με την άμεση, ωφελιμιστική πλευρά του όρου. Σε αυτή τη γραμμή σκέψης, η ηθική υποχρέωση συνδέεται με την αυξημένη αίσθηση αποτελεσματικότητας σε άλλες διαστάσεις όπως η αποτελεσματική έκφραση των απόψεων ή η αποτελεσματική μεταστροφή των απόψεων άλλων.

Οι Sabucedo και συνεργάτες υποστήριξαν το Αξιολογικό-Ταυτοτικό Μοντέλο Συλλογικής Δράσης παρουσιάζοντας δύο έρευνες. Μία μέτρησε πραγματική συμμετοχή σε συγκέντρωση του αριστερού ισπανικού κόμματος PODEMOS που διαμαρτυρήθηκε για την εμπλοκή του πρωθυπουργού σε σκάνδαλα, ενώ μία δεύτερη μέτρησε με ένα διαδικτυακό ερωτηματολόγιο την πρόθεση για συμμετοχή σε δράσεις του ισπανικού κινήματος υπέρ της δημόσιας υγείας (Sabucedo et al., 2019). Τα αποτελέσματα των δύο ερευνών συνέτειναν στην καλύτερη προβλεπτική ισχύ του Αξιολογικού Μοντέλου έναντι του Ενοποιητικού Μοντέλου των van Zomeren και των συνεργατών του.[26]

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάστηκε η κοινωνιοψυχολογική γραμματεία γύρω από τη συλλογική δράση. Στο επόμενο κεφάλαιο θα σκιαγραφηθεί η προβληματική της παρούσας διατριβής και θα επιδιώξουμε να αναδείξουμε την ανάγκη σύνδεσης των υπαρχόντων μοντέλων συλλογικής δράσης με το πλαίσιο της σύγκρουσης στο οποίο λαμβάνει χώρα η συλλογική δράση. Θα εξηγήσουμε, επιπλέον, την επιλογή μελέτης πραγματικών συλλογικών δράσεων και δη την πραγματική συμμετοχή σε αυτές, ενώ θα προχωρήσουμε και σε μια διερεύνηση διαφορετικών μεθοδολογικών επιλογών προς αυτή την κατεύθυνση.

[26] Αντίστοιχες συγκρίσεις έγιναν και με δύο επιπλέον μοντέλα, που ωστόσο και αυτά υστερούσαν. Στο πρώτο η ιδεολογία επιδρά στην ηθική υποχρέωση κι αυτή με τη σειρά της στην ταυτότητα, ενώ στο δεύτερο η ταύτιση επιδρά στην ιδεολογία κι αυτή με τη σειρά της στην ηθική υποχρέωση.

Κεφάλαιο 2

Προβληματική

Αντικείμενο της προβληματικής μας είναι η μελέτη της συλλογικής δράσης και της πολιτικής συμμετοχής και η ανάδειξη των κοινωνιοψυχολογικών εκείνων παραγόντων που καθορίζουν τη συμμετοχή ή μη συμμετοχή σε αυτές.

Συλλογική Δράση: Πολυπαραγοντικότητα και η Σημασία του Πλαισίου

Στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής αποτυπώθηκε η μεγάλη ποικιλία παραγόντων που έχει παράξει η κοινωνιοψυχολογική ενασχόληση με την ερμηνεία της συλλογικής δράσης. Το θεωρητικό ρεύμα γύρω από τη Σχετική Αποστέρηση έδωσε έμφαση στην υποκειμενική αντίληψη της αδικίας (Runciman, 1966· Tyler & Smith, 1995). Θεμελίωσε τη θέση ότι για να καταλήξει η δυσαρέσκεια σε συλλογική δράση, είναι ανάγκη η πρώτη να γίνεται αντιληπτή ως συλλογική και όχι εγωιστική, ενώ ανέδειξε την παραβίαση της διαδικαστικής δικαιοσύνης ως περισσότερο πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη συλλογικής διαμαρτυρίας έναντι της διάρρηξης της διανεμητικής δικαιοσύνης. Η σχολή σκέψης γύρω από τη Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων και τη Λελογισμένη Δράση ανέδειξε με τη σειρά της άλλες πλευρές της πολιτικής συμμετοχής (Ajzen & Fishbein, 1977· McCarthy & Zald, 1977). Αφενός, επέστησε την προσοχή στην υπολογιστική διάσταση των ατομικών κινήτρων, των κερδών και των ζημιών από τη συμμετοχή σε μια διαμαρτυρία (Klandermans 1984). Αφετέρου, τόνισε το ρόλο της αποτελεσματικότητας σε περισσότερα του ενός επίπεδα. Βασικότερα από αυτά ήταν η αποτελεσματικότητα της προσωπικής συμμετοχής σε ένα κίνημα, η αποτελεσματικότητα μιας συγκεκριμένης διαμαρτυρίας στα πλαίσια ενός κινήματος, αλλά και γενικότερα, του βαθμού στον οποίο το γενικότερο πολιτικό πλαίσιο γίνεται αντιληπτό ως δεκτικό στις αλλαγές μέσα από κινηματικές δράσεις ή όχι (Gamson, 1992). Μάλιστα η τελευταία διάσταση της αποτελεσματικότητας, αυτή του πολιτικού πλαισίου, έτυχε ιδιαίτερης διερεύνησης με την μελέτη του πολιτικού κυνισμού – της αίσθησης ότι δεν μπορεί να επιτευχθεί καμία πολιτική αλλαγή (van Stekelenburg, 2013) Επιπλέον, μια άλλη κατεύθυνση υιοθετήθηκε από μελετητές με την επανένταξη των συναισθημάτων στα διάφορα ερμηνευτικά πλαίσια της συλλογικής δράσης, με έμφαση κυρίως στον ομαδικό θυμό (van Zomeren et. al., 2004· Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008· E. R. Smith, 1993). Η

διαμόρφωση, επίσης, της θεωρίας Κοινωνικής Ταυτότητας έδωσε τα εργαλεία ανάλυσης των ενδοομαδικών και διομαδικών διεργασιών για την συστηματοποίηση της συλλογικής συμπεριφοράς. Οι ερευνητές όρισαν ως προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της τελευταίας την ανάδυση μιας συλλογικής ταυτότητας της πληττόμενης κατηγορίας, την αστάθεια του συστήματος και την υιοθέτηση από την ενδοομάδα μιας στρατηγικής κοινωνικού ανταγωνισμού (Tajfel, 1974· Tajfel & Turner, 1979).

Λαμβάνοντας υπόψη και την προσέγγιση της Χρυσοχόου (Chryssochoou, 2003) για την ανάγκη «από-ουσιοποίησης» της ταυτότητας, υποστηρίζουμε την ανάγκη συμπερίληψης των αναπαραστασιακών στοιχείων του πλαισίου των συλλογικών δράσεων στην ερμηνεία της συμμετοχής. Αυτό σημαίνει ότι η αξιολόγηση των παραγόντων που περιγράφηκαν παραπάνω δεν θα πρέπει να γίνεται «τεμαχισμένα», αλλά σε μια κατεύθυνση μελέτης της αλληλεπίδρασής τους ως ένα ενιαίο – και δυναμικό – πλαίσιο, όπου κάθε παράγοντας «αφήνει τα ίχνη του» στον άλλο. Συνεπάγεται, επίσης, την ανάγκη επέκτασης των υπό μελέτη διαστάσεων του πλαισίου, συνυπολογίζοντας τις ιδιαίτερες συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσεται ένα κίνημα. Στοιχεία, άλλωστε, αυτής της ανάγκης εντοπίζουμε στο Ολοκληρωμένο Μοντέλο για τη Συλλογική Δράση της van Stekelenburg και των συνεργατών της (van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2011) με τη συμπερίληψη του ιδεολογικού κινήτρου. Πρόκειται για μια προσθήκη – και ταυτόχρονα τροποποίηση – στο Ενοποιητικό Μοντέλο Κοινωνικής Ταυτότητας για τη Συλλογική Δράση του van Zomeren και των συνεργατών του (van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004) και ένας από τους λόγους που στο ερευνητικό μέρος θα βασιστούμε στο Ολοκληρωμένο Μοντέλο της van Stekelenburg. Μια αντίστοιχη κατεύθυνση στην επέκταση του Ενοποιητικού Μοντέλου εντοπίζουμε και στο Αξιολογικό-Ταυτοτικό Μοντέλο για τη Συλλογική Δράση του Sabucedo και των συνεργατών του (Sabucedo et al., 2019) με τη συμπερίληψη της ιδεολογικής τοποθέτησης, των ηθικών αξιών, των κοινών πεποιθήσεων και άλλων όψεων της ιδεολογίας. Αυτές τις ιδεολογικές διαστάσεις θα επιχειρήσουμε να αναπτύξουμε στη συνέχεια.

Μια πρώτη προσέγγιση μας, είναι αυτή του πλαισίου ως διαδικασία επίγνωσης της κατάστασης, ως σταδιακής συνειδητοποίησης του πληττόμενου πληθυσμού.[27] Άλλωστε, όπως είδαμε στην αναφορά στην κλασική μαρξιστική φιλολογία, η

[27] Μπορούμε εδώ να εντοπίσουμε στοιχεία της φάσης της *Αυτογνωσίας* στη διαδικασία συγκρότησης της συλλογικής ταυτότητας (Chryssochoou, 2003).

μετάβαση από την πρωτόγονη ή ψευδή συνείδηση προς την πλήρη ή σαφή συνείδηση, αποτελεί κεντρική διαδικασία προς τη συμμετοχή. Ουσιώδης για αυτή την μετάβαση είναι η κατανόηση από την μεριά της καταπιεζόμενης ομάδας της φύσης της καταπίεσης και της εκμετάλλευσής της. Επιπλέον, σε αυτή τη «διαδικασία συνειδητοποίησης» μπορούμε να εντοπίσουμε στοιχεία τόσο της ιδεολογικής ηγεμονίας – όπως την προσδιόρισε ο Γκράμσι (Άντερσον, 1977/2017· Löwy, 2005) – της κυρίαρχης ομάδας (π.χ. της αστικής τάξης) πάνω στην πληττόμενη κατηγορία και την κοινωνία γενικά, όσο και την απόπειρα των πρωτοστατών του κινήματος να την αποσπάσουν και να «αποκαλύψουν» τη θέση, το ρόλο και τις δυνατότητες της πληττόμενης κατηγορίας. Πρόκειται, μάλιστα, για ένα από τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν οι Chryssochoou και Volpato στην ανάλυση του Κομμουνιστικού Μανιφέστου που έχουμε ήδη αναφέρει: Μια αποτελεσματική στρατηγική κοινωνικής επιρροής, οφείλει να ορίζει το πλαίσιο στο οποίο διαδραματίζεται η πάλη για την εξουσία, «*την κοινωνική αναπαράσταση της μειονότητας για τον κόσμο*» (Chryssochoou και Volpato, 2004, σ. 384). Η κοινωνιοψυχολογική έρευνα έχει ήδη προσφέρει διάφορους παράγοντες που εντάσσονται σε αυτή τη μορφή του πλαισίου ως συνείδηση. Το Μοντέλο Πολιτικοποίησης της Συλλογικής Ταυτότητας, μάλιστα, έχει εντοπίσει την επίγνωση των κοινών προβλημάτων, τον εντοπισμό του αντιπάλου ή υπαίτιου για την κατάσταση και τη σταδιακή κατάκτηση της «γνώσης» των κανόνων πάλης για εξουσία και των συσχετισμών (Simon & Klandermans, 2001). Πρόκειται, άλλωστε, για μια απόπειρα ερμηνείας των διαφορετικών επιπέδων πολιτικοποίησης που εντόπισε ο Simon και οι συνεργάτες του (Simon et al., 1998). Αντίστοιχα, είδαμε το ενδιαφέρον σχετικά με αυτή τη διάκριση από την πλευρά του Van Zomeren και των συνεργατών του (van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004) με τον διαχωρισμό των επιπέδων συγκροτημένης ταυτότητας, αλλά και με την κατηγοριοποίηση των «ανθρωπότυπων» των ερμηνειών της συλλογικής δράσης σε διαισθητικό «οικονομολόγο», «πολιτικό» και «θεολόγο» (Van Zomeren & Spears, 2009). Εντοπίσαμε ήδη στο προηγούμενο κεφάλαιο, την διατύπωση ανάλογων διακρίσεων στην μαρξιστική βιβλιογραφία, με τις έννοιες της Αυτοσυνείδησης και της Αλλοτρίωσης.

Μια δεύτερη διάσταση του πλαισίου είναι η σύλληψή του ως αντίδραση ή σχέδιο, ως στρατηγικές ανατροπής.[28] Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια αντιστοιχία με

[28] Εντοπίζουμε εδώ τη φάση των *Ισχυρισμών* στη διαδικασία συγκρότησης της συλλογικής ταυτότητας (Chryssochoou, 2003).

κάποιες όψεις της γκραμσιανής ηγεμονίας, κυρίως ως στρατηγική της πληττόμενης ομάδας για την απόσπαση της συμμαχίας ή της συναίνεσης της ευρύτερης κοινωνίας για την αναδιανομή των πόρων ή άλλες αλλαγές. Από το Μοντέλο Πολιτικοποίησης της Συλλογικής Ταυτότητας, μπορούμε να εντοπίσουμε εδώ το στάδιο της Τριαδικοποίησης της Σύγκρουσης, είτε με την αποκρυστάλλωση των συμμάχων και των αντιπάλων στην πάλη ενάντια στην καταπιέστρια ομάδα, είτε με την απεύθυνση στον ευρύτερο πληττόμενο πληθυσμό (Simon & Klandermans, 2001). Στην ίδια κατεύθυνση μπορεί να ενταχθεί η *Πολιτική Αποτελεσματικότητα* και ο *Πολιτικός Κυνισμός* από τις μελέτες της van Stekelenburg (2013), ως τμήματα της αντίληψης του πλαισίου και των δυνατοτήτων αλλαγής της τάξης πραγμάτων. Άλλωστε, εδώ μπορούμε να περιλάβουμε και την διαδικασία της *Συλλογικής Αυτοπραγμάτωσης* των Drury και Reicher (2009), όπου η πληττόμενη ομάδα επιχειρεί να δράσει στο περιβάλλον της ως τέτοια.

Έχοντας εμπλουτίσει την ερμηνεία της συλλογικής δράσης με τις διαστάσεις του πλαισίου και της αναπαράστασής του, οφείλουμε να εξηγήσουμε την επιλογή της αναπαράστασης του εαυτού, δηλαδή της ταυτότητας, ως κεντρική σε αυτή την ερμηνεία. Ήδη αναφερθήκαμε στον κίνδυνο που εντόπισε η Chryssochoou (2003) σε κάθε απόπειρα κατάτμησης της δυναμικής διαδικασίας συγκρότησης της ταυτότητας. Εξήγησε ότι η επικέντρωση σε μια μόνο φάση αυτής της διαδικασίας, αποτελεί ζήτημα επιλογής του ερευνητή με βάσει το ερευνητικό μοντέλο που ακολουθεί, επιλογή που θα πρέπει να αιτιολογείται. Οι Drury και Reicher (2009) επιχείρησαν να απαντήσουν στο ίδιο πρόβλημα, περιγράφοντας πως μέσω της διαδικασίας της ομαδικής ενδυνάμωσης και της συλλογικής αυτοπραγμάτωσης, οι δράσεις της ομάδας προκαλούν αντιδράσεις και στη συνέχεια ο «κύκλος κλείνει» ξανά με την τροποποίηση των κατηγοριοποιήσεων και τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας. Στο κεφάλαιο ανασκόπησης, βέβαια, της κοινωνιοψυχολογικής βιβλιογραφίας διαπιστώσαμε ότι η σύγχρονη έρευνα προσανατολίστηκε σε ένα κεντρικό ρόλο για την ταυτότητα, ως συνεκτικό ιστό των υπολοίπων μεταβλητών (Sabucedo et al., 2019· Simon & Klandermans, 2001· van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2009, 2011· van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004). Επιπλέον, η Chryssochoou (2003) επισήμανε ότι παρά την ρευστότητα μεταξύ πλαισίου και ταυτότητας, η τελευταία αποτελεί μια μορφή επικέντρωσης για την αφομοίωση των νέων γνώσεων και την μεταμόρφωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Έτσι, σκοπεύουμε να εστιάσουμε

στις έρευνές μας στο πως η ταυτότητα επιδρά πάνω στις υπόλοιπες μεταβλητές για να οδηγήσει στη συλλογική δράση.

Αφού εξηγήσαμε την επιλογή – και τους περιορισμούς – της ταυτότητας ως εννοιολογικής αφετηρίας για την ερμηνεία της διαμαρτυρίας, οφείλουμε να επαναφέρουμε το ζήτημα της διάκρισης μεταξύ της ταύτισης με την πληττόμενη κοινωνική κατηγορία και της ταύτισης με τους πρωτοστάτες – ή ακτιβιστές – του κινήματος. Στο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης εντοπίσαμε την ανάδειξη από μια σειρά ερευνητών της παραπάνω διαφοροποίησης, με την ταύτιση με τους πρωτοστάτες να αναδεικνύεται ως αποτελεσματικότερος προβλεπτικός παράγοντας για τη συλλογική δράση. Στο ερευνητικό μέρος της διατριβής εξετάζουμε αυτή τη διάκριση, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες των κινημάτων καθαυτών προκειμένου να εντοπίσουμε αν και κατά πόσο διατηρείται η προβλεπτική υπεροχή της δεύτερης ταύτισης.

Υπάρχει μια ακόμη διάκριση την οποία εντοπίσαμε στο τέλος του πρώτου κεφαλαίου, που αφορά στο ρόλο των συναισθημάτων. Τόσο το Ενοποιητικό Μοντέλο του van Zomeren και των συνεργατών του (van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004), όσο και το Αξιολογικό-Ταυτοτικό Μοντέλο του Sabucedo και των συνεργατών του (Sabucedo et al., 2019) προσέγγισαν τα συναισθήματα ως ξεχωριστή οδό προς τη συλλογική δράση. Πρόκειται κατά τη γνώμη μας για μια μερική απήχηση της προσέγγισης των κινημάτων ως ανορθολογικής και παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, αναπαράγοντας θεωρητικά έναν ανταγωνισμό μεταξύ «λογικής» και «συναισθήματος». Άλλωστε οι Sabucedo και συνεργάτες επιχείρησαν να αντισταθμίσουν την τάση αυτή, περιλαμβάνοντας την αλληλεξάρτηση των συναισθημάτων με άλλες μεταβλητές του Αξιολογικού Μοντέλου, όπως την συλλογική ταυτότητα και την ιδεολογία. Ακολουθώντας μια άλλη θεώρηση, η van Stekelenburg και οι συνεργάτες της (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008· van Stekelenburg 2013) στο Ολοκληρωμένο Μοντέλο απέδωσαν στα συναισθήματα το ρόλο του διαμεσολαβητή δεύτερου επιπέδου ανάμεσα στις υπόλοιπες μεταβλητές και τη συλλογική δράση, προσεγγίζοντας τα ως «ενισχυτή» ή «σιγαστήρα» – ανάλογα με το πλαίσιο – των οδών της συλλογικής ταύτισης, του εργαλειακού και του ιδεολογικού κινήτρου. Αντίστοιχα, η Petkanopoulou και οι συνεργάτες της (Petkanopoulou et al., 2021) προσέγγισαν, επίσης, τον θυμό ως διαμεσολαβητή της επίδρασης της προσλαμβανόμενης ανισότητας και της μη νομιμότητας αυτής στην συλλογική δράση.

Θα ακολουθήσουμε, λοιπόν, στην παρούσα διατριβή μια προσέγγιση των συναισθημάτων ως ενός παράγοντα που είναι συνδεδεμένος με τις υπόλοιπες διαστάσεις του πλαισίου της συλλογικής δράσης και όχι μόνο με την συγκινησιακή πλευρά της βιούμενης αδικίας. Επιπλέον, σκοπεύουμε να εξετάσουμε μια μεγαλύτερη ποικιλία συναισθημάτων, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη θεωρητική κατασκευή των «συναισθημάτων – σιγαστήρα» της van Stekelenburg (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008· van Stekelenburg 2013), όσο και τα ευρήματά γύρω από την πολυπλοκότητα της σχέσης των συναισθημάτων και συλλογικής δράσης στο ερευνητικό έργο της Χρυσοχόου και των συνεργατών της (Chryssochoou, Papastamou, & Prodromitis, 2013).

Πραγματικά Κινήματα

Η μελέτη της συλλογικής δράσης παρουσιάζει μια ειδική πρόκληση όταν αποπειράται να γειωθεί στην κοινωνική πραγματικότητα και να επικεντρωθεί σε συγκεκριμένα κοινωνικά κινήματα. Μπροστά της ορθώνεται ο ογκόλιθος του συνδυασμού της μεθοδολογικής ακρίβειας με τον ρευστό – και ενίοτε απρόβλεπτο – χαρακτήρα καταστάσεων και μορφωμάτων, τα οποία αποδεικνύονται «ανυπάκουα» στις επιστημονικές προϋποθέσεις εκείνες που επιτρέπουν ασφαλή συμπεράσματα. Η γείωση, ωστόσο, αυτή στα κοινωνικά κινήματα ανταμείβει αναγκάζοντας τον ερευνητή να απαντά συχνότερα στο ερώτημα του κατά πόσο η έρευνά του συνομιλεί όχι μόνο με τη βιβλιογραφία, αλλά και με τις εμπειρίες των δρώντων υποκειμένων. Προσφέρει παράλληλα μια κάποια θωράκιση από τον κίνδυνο του ακαδημαϊκού «μοναστισμού» και του θεωρητικού αναχωρητισμού. Παρά ταύτα, ένα βασικό πρόβλημα που παραμένει ακριβώς εξαιτίας αυτής της γείωσης είναι η μέτρηση της εξαρτημένης μεταβλητής, εν προκειμένω της συμμετοχής στη διαμαρτυρία.

Στην κοινωνιοψυχολογική βιβλιογραφία, η διαδεδομένη επιλογή είναι η μέτρηση της πρόθεσης για συμμετοχή είτε σε κάποιο κατασκευασμένο, «ρεαλιστικό» σενάριο είτε σε κάποιο σενάριο υπαρκτό μεν, μη δεσμευτικό δε. Στην πρώτη περίπτωση, οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες συνήθως καλούνται να απαντήσουν αν θα ήταν πρόθυμοι να συμμετάσχουν σε κάποια υποθετική συλλογική δράση στα πλαίσια κάποιου κινήματος. Το σύνηθες ωστόσο σε αυτές τις περιπτώσεις είναι ότι μέχρι να συμμετάσχουν στην έρευνα, στα υποκείμενα δεν είχε παρουσιαστεί σαν δυνατότητα ή ανάγκη αυτή η συμμετοχή – όπως μια αφομοιωμένη ομάδα (επί παραδείγματι Έλληνες μετανάστες στη Γερμανία· Sixtus, Wesche, Tsantila, &

Kerschreiter, 2019). Εναλλακτικά, στη δεύτερη περίπτωση, καλούνται να δηλώσουν την πρόθεσή τους για συμμετοχή σε πιθανές δράσεις ενός υπαρκτού κινήματος. Ωστόσο η πρόθεσή τους αυτή σπάνια μπορεί να διασταυρωθεί (επί παραδείγματι το κίνημα των ομοφυλόφιλων σε ΗΠΑ και Γερμανία· Simon et al., 1998). Παρά το γεγονός, ότι αυτού του είδους οι επιλογές προσφέρουν μια καλύτερη διαχείριση του χρόνου της έρευνας αλλά και την επιλογή της «στιγμής» που αυτή διεξάγεται, αυτή η κατεύθυνση παρουσιάζει μια σειρά περιορισμούς, πυρήνα των οποίων αποτελεί το ότι η δήλωση πρόθεσης δεν μεταφράζεται αναγκαστικά σε πραγματική συμμετοχή. Αυτό το – χρονικό, εννοιολογικό και κατ' επέκταση θεωρητικό – άλμα συνεπάγεται ένα ερευνητικό κενό στην ερμηνεία της διαδικασίας προς τη συμμετοχή. Τι είναι αυτό που οδηγεί κάποιον που γενικά υποστηρίζει ένα κίνημα και δηλώνει ότι θα συμμετάσχει, να μην προβαίνει στο τελικό βήμα; Οι παράγοντες που οδηγούν στην αρχική δήλωση συμμετοχής, έχουν την ίδια βαρύτητα όταν θέλουμε να περιγράψουμε ή/και να προβλέψουμε την πραγματική συμμετοχή; Ή μήπως η αξία τους μετριάζεται ή – ακόμη περισσότερο – εξαφανίζεται στα επόμενα βήματα της διαδικασίας πολιτικοποίησης, για να αντικατασταθεί από άλλους παράγοντες;

Εφορμόμενοι από αυτά τα ερωτήματα, στην παρούσα διατριβή θα ακολουθήσουμε μια διαφορετική προσέγγιση, αυτή της μέτρησης της πραγματικής συμμετοχής, η οποία θεωρούμε ότι μπορεί να δώσει πιο στέρεες απαντήσεις. Χωρίς να υποτιμούμε τις δυνατότητες μιας πειραματικής προσέγγισης με προσομοίωση της συλλογικής δράσης (βλ. επί παραδείγματι Simon, Trötschel, & Dähne, 2008· Reicher & Haslam, 2006· van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004), προκρίναμε την μελέτη πραγματικής συμμετοχής σε υπαρκτά κινήματα. Πρόκειται για μια προσέγγιση που εντοπίσαμε ήδη στη σχετική βιβλιογραφία που παραθέσαμε στο πρώτο κεφάλαιο και ειδικά στο «*Caught in the Act of Protest: Contextualizing Contestation – the CCC project*» (ενδεικτικά: Klandermans, Giugni et al., 2009· Sabucedo et al., 2019· van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2009, 2011), την οποία επιχειρούμε να μεταφέρουμε στην εγχώρια κοινωνιοψυχολογική ερευνητική παραγωγή. Μια αντίστοιχη προσέγγιση ήταν αυτή των Montagno και συνεργατών (2021) με τη ποιοτική έρευνα των παραγόντων που οδήγησαν ή απέτρεψαν τη συμμετοχή στο ΛΟΑΤΚΙ κίνημα των ΗΠΑ. Στην ουσία επιχειρήσαμε για μια αντιστροφή της διαδεδομένης προσέγγισης: Από την μελέτη των προοπτικών κινητοποίησης του

πληθυσμού μιας πληττόμενης κατηγορίας, η έμφαση μετατοπίζεται στη μελέτη αυτών που ήδη κινητοποιούνται και τα κοινωνιοψυχολογικά χαρακτηριστικά τους.

Μεθοδολογικές Επιλογές: Άτομα και Μεταβλητές

Αυτή η μετατόπιση στη μελέτη της διαμαρτυρίας προσφέρει, επίσης, τη δυνατότητα διαφορετικών μεθοδολογικών επιλογών για την προσέγγιση των προβλεπτικών παραγόντων. Παρατηρώντας την βιβλιογραφία που παρουσιάστηκε στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου, είναι εμφανές πως τόσο η θεωρητική συζήτηση όσο και η ερευνητική παραγωγή διεξάγονται κατά κύριο λόγο με όρους μεταβλητών, με την έννοια της σχηματοποίησης των σχέσεων μεταξύ παραγόντων καθώς και με την επίδρασή αυτών στην πολιτική συμμετοχή. Παρά την προφανή χρησιμότητά της στην κατασκευή ερμηνευτικών μοντέλων, οι Bergman και Magnusson (1997) έχουν υπογραμμίσει την περιορισμένη δυνατότητα μιας προσέγγισης επικεντρωμένης στις μεταβλητές να ερμηνεύει την μεμονωμένη συμπεριφορά, να λαμβάνει υπόψη δηλαδή τα άτομα σαν δρώντα υποκείμενα. Αυτή η αδυναμία συνδυάζεται με μια πολυπλοκότητα στην ερμηνεία των φαινομένων, η οποία συχνά αδυνατεί να παραγάγει εργαλεία κατανόησης με έναν εύληπτο και ουσιαστικό τρόπο.

Αναγνωρίζοντας αυτό το κενό, τις δεκαετίες του ’80 και του ’90 αρκετοί ερευνητές στράφηκαν σε μεθόδους επικεντρωμένες στο άτομο (Bergman & Magnusson, 1997), με στόχο τον συγκερασμό της ποιοτικής ή ουσιαστικής έρευνας με τη χρήση στέρεων μεθοδολογικών και αναλυτικών πρακτικών (Pyburn, 2015).[29] Σημείο αφετηρίας αποτέλεσε η σχολή της *Gestalt*, κατά την οποία το όλον είναι περισσότερα από το άθροισμα των μερών του (Magnusson, 1998· Pyburn, 2015). Οι επικεντρωμένες στο άτομο προσεγγίσεις επιτρέπουν μια ολιστική προσέγγιση των σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών, εντάσσοντας στην ερμηνεία τον ρόλο που έχουν αυτές μέσα στη συστάδα των παραγόντων, αντί για τη μεμονωμένη συνεισφορά τους στο τελικό αποτέλεσμα. Επιπλέον, οι επικεντρωμένες στο άτομο προσεγγίσεις δεν παίρνουν σαν δεδομένη την ομοιογένεια του πληθυσμού όπως οι προσεγγίσεις με επικέντρωση στις μεταβλητές, καθιστώντας έτσι εφικτή την ανάδυση μοτίβων ανάμεσα

[29] Οι Bergman και Magnusson (1997) εντοπίζουν σαν επικουρικά στοιχεία προς αυτή τη στροφή το αυξανόμενο ενδιαφέρον των βιοεπιστημών για τη μελέτη των αλληλεπιδράσεων των βιολογικών παραγόντων με άλλες παραμέτρους (κοινωνικές, ψυχολογικές κ.α.), την σταδιακή χρήση από ψυχολογικές θεωρητικές προσεγγίσεις μεθόδων και μοντέλων των φυσικών επιστημών για μη γραμμικά δυναμικά συστήματα (ενδεικτικά Θεωρία του Χάους, Θεωρία Καταστροφών και Γενική Θεωρία Συστημάτων), όπως και την επανάκαμψη των διαχρονικών ερευνών στις Κοινωνικές Επιστήμες.

στις μεταβλητές, οι οποίες έχουν στην πραγματικότητα διαφορετική βαρύτητα και ρόλο για διαφορετικά προφίλ υποκειμένων.[30] Άλλωστε, μια τέτοια προσέγγιση κάνει εφικτή μια περισσότερο φειδωλή και συμπυκνωμένη μελέτη της αλληλεπίδρασης των μεταβλητών, δεδομένου μάλιστα ότι όσο πιο περίπλοκο είναι ένα μοντέλο και όσο περισσότερους παράγοντες περιλαμβάνει, τόσο περισσότερο – και μάλιστα πολλαπλασιαστικά – αυξάνονται οι στατιστικές αναλύσεις που απαιτούνται. Οφείλουμε, ωστόσο, να επισημάνουμε ότι η επιλογή των όρων «επικέντρωση στο άτομο» και «επικέντρωση στις μεταβλητές» ίσως δεν είναι δόκιμη, καθώς για στην πρώτη περίπτωση εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται μεταβλητές.[31] Άλλωστε, ο όρος «επικέντρωση στο άτομο» χρησιμοποιείται συνήθως σε μεθοδολογίες προσανατολισμένες με μεγαλύτερη σαφήνεια σε ποιοτικές αναλύσεις και προσεγγίσεις. Βέβαια, πέραν των διαφορών που ήδη επισημάναμε, οφείλουμε να τονίσουμε ότι σε αντίθεση με μια «επικεντρωμένη στις μεταβλητές» προσέγγιση, δεν έχουμε να κάνουμε με μια σαφή δομή μεταξύ των μεταβλητών, πόσο μάλλον με σαφή αποτύπωση των σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών, όπως θα περιμέναμε από ένα μοντέλο.

Λαμβάνοντας υπόψη την ποικιλία και τον όγκο των θεωρητικών παραγόντων που παρουσιάστηκαν στον προηγούμενο κεφάλαιο, γίνεται εμφανές ότι μια προσέγγιση επικεντρωμένη στο άτομο ενδείκνυται για την κατανόηση της πολιτικής συμμετοχής. Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να κατανοήσουμε με μεγαλύτερη ευκρίνεια το φαινόμενο της διαμαρτυρίας. Άλλωστε, το ερευνητικό μας ενδιαφέρον εστιάζεται στο προσωπικό επίπεδο και στην μελέτη της ατομικής επιλογής για εμπλοκή σε ένα κίνημα. Ωστόσο, δεν υποτιμούμε τη σημασία και την αναγκαιότητα των αναλύσεων με βάση τις μεταβλητές. Άλλωστε, τα ίδια μοτίβα που προκύπτουν από την επικεντρωμένη στο άτομο προσέγγιση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν με τη σειρά τους για την διενέργεια αναλύσεων με επικέντρωση στις μεταβλητές. Επιπλέον, είναι δεδομένη η χρησιμότητα των τελευταίων στην κατασκευή μοντέλων, την διερεύνηση των επιμέρους στοιχείων και την προβλεπτική ισχύ τους πάνω στην παρατηρούμενη συμπεριφορά. Σκοπός μας είναι να αξιοποιήσουμε στην παρούσα διατριβή και τις δύο ερευνητικές προσεγγίσεις. Όπως θα αναπτύξουμε παρακάτω, από τις τέσσερις έρευνες

[30] Όπως, επίσης, σημειώνει η van Stekelenburg η ανάλυση συστάδων μας επιτρέπει να εντοπίσουμε τις διαφορές εντός των συμμαχιών των κοινωνικών κινημάτων (Stekelenburg, 2009).

[31] Οι αντίστοιχοι αγγλικοί όροι είναι “person oriented” και “variable oriented”.

που παρουσιάζονται, δύο θα ακολουθήσουν τη μεθοδολογία της προσέγγισης με επίκεντρο το άτομο, η τρίτη θα ακολουθήσει την προσέγγιση με επίκεντρο τις μεταβλητές, ενώ στην τέταρτη θα αξιοποιήσουμε και τις δύο μεθοδολογικές προσεγγίσεις.

Συνοπτική επισκόπηση του ερευνητικού μέρους

Η πρώτη έρευνά μας – με επίκεντρο τα άτομα – πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια μιας διαδήλωσης ενάντια στη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού, ζητώντας από τους συμμετέχοντες να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο και να το ταχυδρομήσουν (Έρευνα Ι). Η συγκεκριμένη έρευνα λειτούργησε πιλοτικά για την μελέτη ενός πραγματικού κινήματος και την εκτίμηση του ρόλου των παραγόντων σε ένα εγχώριο δείγμα. Βασική αναφορά αποτέλεσε το Μοντέλο Πολιτικοποίησης της Συλλογικής Ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001) απ' όπου χρησιμοποιήσαμε τα διαφορετικά επίπεδα ταυτίσεων με την κατηγορία και τους πρωτοστάτες – για τους τελευταίους σε δύο διαφορετικά επίπεδα – και τις εξωγενείς αποδόσεις. Επιπλέον, χρησιμοποιήσαμε στοιχεία του Μοντέλου Πολιτικοποίησης, όπως και στοιχεία από τη Θεωρία της Προθυμίας για Συμμετοχή (Klandermans, 1984) και του Ολοκληρωμένου Μοντέλου (πολιτική αποτελεσματικότητα και κυνισμός· Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008) για τον προσδιορισμό της εκτίμησης των Στόχων του κινήματος αλλά και των Κινήτρων προσωπικής συμμετοχής των ερωτηθέντων. Συνεκτιμώντας τα συναισθήματα των συμμετεχόντων (van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004) μαζί με τους προαναφερθέντες παράγοντες, διερευνήσαμε τα διαφορετικά προφίλ πολιτικοποίησης. Στη συνέχεια αντιπαραβάλαμε αυτά τα προφίλ μεταξύ τους ως προς την αναπαράσταση της σύγκρουσης για το ασφαλιστικό, την ικανοποίηση από τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Ελλάδα, την ιδεολογική τοποθέτηση των συμμετεχόντων και, τέλος, την ισχύ της προθυμίας για συμμετοχή. Πρόκειται για έρευνα σε ένα εργατικό κίνημα, με παράδοση πρακτικών και αντιλήψεων που έχουν διαμορφωθεί σε βάθος δεκαετιών, με ανεπτυγμένη και περίπλοκη δομή - με δυο λόγια, ένα κίνημα τυπικό.

Αντίθετα, η δεύτερη έρευνα επικεντρώνεται σε ένα κίνημα εκρηκτικό, με κυρίαρχα τα στοιχεία του αυθορμητισμού, αυτό της μαθητικής εξέγερσης τον Δεκέμβρη του 2008 μετά τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου (Έρευνα

ΙΙ).[32] Όπως και στην πρώτη, ακολουθήσαμε μια προσέγγιση επικεντρωμένη στο άτομο, με την διερεύνηση των προφίλ πολιτικοποίησης μαθητών, από τους οποίους ζητήσαμε λίγες εβδομάδες μετά τα γεγονότα να μας απαντήσουν για μια σειρά από ζητήματα γύρω από το πώς είδαν την εξέγερση και αν συμμετείχαν σε αυτή. Για την διερεύνηση των πολιτικών προφίλ χρησιμοποιήσαμε ξανά τις μεταβλητές των ταυτίσεων με την κατηγορία – τους μαθητές – και τους πρωτοστάτες της εξέγερσης, όπως και τα συναισθήματα, τις αποδόσεις ευθυνών και τους λόγους που οδήγησαν τους μαθητές να συμμετάσχουν. Προχωρήσαμε, κατόπιν, στην αντιπαραβολή των προφίλ μεταξύ τους ως προς μια σειρά από διαστάσεις. Πρώτον ως προς τις πεποιθήσεις τους για το μέλλον, την οικονομική τους ευαλωτότητα και την αντίληψη της Ελλάδας ως δίκαιης χώρας. Δεύτερον, ως προς τις περιοχές στις οποίες κατοικούσαν οι μαθητές, ταξινομημένες ανάλογα με το οικονομικό τους επίπεδο.[33] Τρίτον, ως προς τη συνολική συμμετοχή τους σε δράσεις κατά τη διάρκεια της εξέγερσης, αλλά και σε επιμέρους κατηγορίες δράσεων.

Για την επόμενη έρευνα υιοθετήσαμε μια προσέγγιση επικεντρωμένη στις μεταβλητές. Στην Έρευνα ΙΙΙ επιστρέψαμε στην μελέτη ενός εργατικού, συνδικαλιστικού κινήματος, αλλά με μια διαφοροποίηση. Εστιάσαμε στον συνδικαλισμό ανάμεσα στους εργαζόμενους και τις εργαζόμενες του Υπουργείου Πολιτισμού, περίπτωση ιδιαίτερη από δυο πλευρές: Ο θεσμός του συνδικαλισμού στο συγκεκριμένο χώρο βρισκόταν σε κρίση, ενώ αντίστοιχα το ίδιο το Υπουργείο είχε βρεθεί στο επίκεντρο της δημοσιότητας λόγω σκανδάλων. Λάβαμε υπόψη την ταύτιση με την πληττόμενη κατηγορία (εργαζόμενοι ΥΠΠΟ) και με τους πρωτοστάτες (συνδικαλιστές σωματείου), το κοινωνικό κίνητρο, το κίνητρο ανταμοιβής και την εργαλειακότητα (συλλογικό κίνητρο και αποτελεσματικότητα), την συνείδηση κοινών προβλημάτων, τις εξωγενείς αποδόσεις και τα συναισθήματα. Επιπλέον, εξετάσαμε τις αναπαραστάσεις του συνδικαλισμού και των συνδικαλιστών, το «μηδενικό άθροισμα», την έκταση των πελατειακών σχέσεων, την ιδεολογική τοποθέτηση, τις πεποιθήσεις για την πολιτική, την κατάσταση της δημοκρατίας στη χώρα και άλλες πεποιθήσεις. Πέραν των αναλύσεων συσχέτισης, προχωρήσαμε και σε μια σειρά αναλύσεων

[32] Η έρευνα αυτή είναι δημοσιευμένη υπό τον τίτλο *Becoming Politicized: Political socialization and participation of young people in the December 2008 revolt in Greece* (Barkas & Chryssochoou, 2017).

[33] Δανειστήκαμε εδώ δείκτες που χρησιμοποιούνται από τις Αστικές Σπουδές και την Αστική Κοινωνική Γεωγραφία.

παλινδρόμησης. Ως εξαρτημένη μεταβλητή σε αυτές τις αναλύσεις χρησιμοποιήσαμε την μελλοντική συμμετοχή σε συλλογική δράση, αντί της προηγούμενης συμμετοχής, ακολουθώντας την περισσότερο διαδεδομένη πρακτική στην κοινωνιοψυχολογική πραγματεία. Εξετάσαμε, επίσης, την σχέση εργασίας, με στόχο να διερευνηθεί η διάκριση μεταξύ εργαζόμενων με σταθερή ή επισφαλή εργασιακή σχέση, ως προς τις προοπτικές τους για συμμετοχή σε συλλογική δράση.

Τέλος, για την Έρευνα IV, επιλέξαμε την μελέτη της συμμετοχής σε συλλογικές δράσεις στα πλαίσια του ελληνικού δημοψηφίσματος του 2015, στρέφοντας το ερευνητικό ενδιαφέρον σε μια κεντρική πολιτική αντιπαράθεση που απέκτησε και συμμετοχικά χαρακτηριστικά. Από το συνολικό δείγμα της διαδικτυακής έρευνάς μας κρατήσαμε τους ψηφοφόρους του «ΟΧΙ». Σε αυτή την έρευνα εκτός από τις αναλύσεις συσχετίσεων και τις αναλύσεις παλινδρόμησης, διεξαγάγαμε μια ανάλυση διερευνώντας τα διαφορετικά προφίλ πολιτικοποίησης. Σε ότι αφορά τις ταυτότητες, πέρα από την ταύτιση με τους πρωτοστάτες, εξετάσαμε την ταύτιση με την κοινωνική τάξη, τους Έλληνες και τους ευρωπαίους. Πήραμε υπόψη το συλλογικό κίνητρο, τις εξωγενείς αποδόσεις και τα συναισθήματα. Εξετάσαμε, επίσης, την πλαισίωση της σύγκρουσης, τα επίπεδα Ανελιξιακής Πλάνης, την κοινωνικοοικονομική θέση, την αδικία εντός Ελλάδας και εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ιδεολογική τοποθέτηση.

Ερευνητικές Κατευθύνσεις

Κλείνοντας το πρώτο μέρος της διατριβής, θα αναδιατυπώσουμε εδώ τις ερευνητικές μας κατευθύνσεις. Σε γενικές γραμμές, στόχος μας είναι η διερεύνηση της σημασίας του πλαισίου και της κοινωνικής του αναπαράστασης από τα υποκείμενα στην ερμηνεία της συλλογικής τους δράσης και της πολιτικής διαμαρτυρίας σε συνθήκες πραγματικών κινημάτων.

Σε ότι αφορά την πρώτη έρευνα (Ασφαλιστικό) αυτός ο στόχος μεταφράζεται: α) στη διερεύνηση διαφορετικών μοτίβων πολιτικοποίησης ανάμεσα στους διαδηλωτές της Γενικής Απεργίας της 13ης Φεβρουαρίου 2008, με βάση τον τρόπο που ερμήνευσαν τα γεγονότα με όρους των πιο συχνά μελετημένων μεταβλητών, δηλαδή της σημασίας των στόχων, των κινήτρων, των διαφορετικών ταυτίσεων, των συναισθημάτων, των αποδόσεων ευθυνών τους και των αντιλήψεών τους για την πολιτική, β) τη διερεύνηση των συνδέσεων των διακριτών προφίλ πολιτικοποίησης, με διαφορετικές πεποιθήσεις γύρω από τη σύγκρουση, με διάφορα ιδεολογικά χαρακτηριστικά και με διαφορετικά επίπεδα προθυμίας συμμετοχής.

Επιπλέον, για την δεύτερη έρευνα (Δεκέμβρης ’08), ο στόχος μας μεταφράζεται: α) στη διερεύνηση διαφορετικών μοτίβων πολιτικοποίησης ανάμεσα στους μαθητές μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008, με βάση τον τρόπο που ερμήνευσαν τα γεγονότα με όρους των πιο συχνά μελετημένων μεταβλητών, δηλαδή των λόγων κινητοποίησης, των αποδόσεων ευθυνών και των αντιπαλοτήτων τους, των ταυτοτήτων τους και των συναισθημάτων τους, β) στη διερεύνηση των συνδέσεων των διαφορετικών προφίλ πολιτικοποίησης με διαφορετικές απόψεις για την ελληνική κοινωνία και το μέλλον, και τις αντιλήψεις για την κοινωνική τους θέση, γ) στη διερεύνηση των συνδέσεων με διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, και δ) στη διερεύνηση των συνδέσεων των διαφορετικών προφίλ πολιτικοποίησης με διαφορετικές μορφές συμμετοχής στην εξέγερση.

Σε ότι αφορά την τρίτη έρευνα, ο στόχος μας μεταφράζεται: α) στη διερεύνηση της επίδρασης των βασικών μεταβλητών που προβλέπουν τη συλλογική δράση στις ιδιαίτερες συνθήκες του συνδικαλιστικού κινήματος στο Υπουργείο Πολιτισμού. β) στη διερεύνηση της επίδρασης της αναπαράστασης της σύγκρουσης και άλλων ιδεολογικών παραγόντων πάνω στη συλλογική δράση, και γ) τη διερεύνηση των διαφοροποιήσεων ως προς τους παραπάνω παράγοντες ανάμεσα σε διαφορετικά επίπεδα επισφάλειας.

Σε ότι αφορά την τέταρτη έρευνα (Δημοψήφισμα ’15), ο στόχος μας μεταφράζεται: α) στη διερεύνηση της επίδρασης των βασικών μεταβλητών που προβλέπουν τη συλλογική δράση στις ειδικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν κατά την εβδομάδα του δημοψηφίσματος, β) στη διερεύνηση διαφορετικών μοτίβων πολιτικοποίησης ανάμεσα στους ψηφοφόρους του δημοψηφίσματος, με βάση τον τρόπο που ερμήνευσαν τα γεγονότα με όρους των πιο συχνά μελετημένων μεταβλητών, των διαφορετικών ταυτίσεών τους και των συναισθημάτων τους, γ) στη διερεύνηση των συνδέσεων των διαφορετικών προφίλ πολιτικοποίησης, με διαφορετικές πεποιθήσεις γύρω από τη σύγκρουση, με διάφορα ιδεολογικά χαρακτηριστικά και, τέλος, με διαφορετικά επίπεδα και μορφές δράσης.

ΜΕΡΟΣ Β

Εισαγωγή στις Έρευνες Ι & ΙΙ

Όπως γράψαμε ήδη, στις Έρευνες Ι και ΙΙ που παρουσιάζονται στη συνέχεια ακολουθήσαμε την ολιστική προσέγγιση επικεντρωμένη στα άτομα (Bergman & Magnuson, 1997), προκειμένου να διερευνήσουμε την σχέση των μεταβλητών που προβλέπουν τη συλλογική δράση. Βασιζόμενοι στο Μοντέλο Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001) καθώς και στην συμπερίληψη στη σχετική βιβλιογραφία των συναισθημάτων (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008· van Zomeren, Spears, Fischer, & Leach, 2004) και του πολιτικού κυνισμού (van Stekelenburg, Klandermans, van Dijk, 2011) προχωρήσαμε στη δημιουργία προφίλ «πολιτικοποίησης» των συμμετεχόντων στις δύο έρευνες.

Στόχος μας ήταν όχι να επικυρώσουμε τα υπάρχοντα μοντέλα πολιτικής συμμετοχής, αλλά να διερευνήσουμε εάν τα άτομα που συμμετείχαν στις συλλογικές δράσεις το έκαναν με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με το προφίλ πολιτικοποίησής τους. Εφόσον δεν σχηματίσαμε κάποια υπόθεση περί ιεραρχικής δομής των ομαδοποιήσεων, αξιοποιήσαμε την μέθοδο Μη Ιεραρχικής Ομαδοποίησης k-Means, η οποία δημιουργεί συμπαγείς ομάδες (Everitt, Landau, & Leese, 2001). Αυτό επιτυγχάνεται με τη μεγιστοποίηση των ομοιοτήτων εντός των ομάδων και των ανομοιοτήτων μεταξύ ομάδων, χρησιμοποιώντας την ευκλείδεια απόσταση.

Οι δύο έρευνες διεξήχθησαν σε σχετικά κοντινές χρονικές περιόδους (2008 και 2009) και κατά συνέπεια μοιράζονται κοινές οικονομικές συνθήκες. Ωστόσο διαφέρουν μεταξύ τους σε περισσότερες από μία παραμέτρους. Η Έρευνα Ι αφορούσε στη μελέτη ενός περισσότερο «παραδοσιακού» κινήματος, με «ωφελιμιστικούς» στόχους (Klandermans & van Stekelenburg, 2016) με χαρακτηριστικά «συνδετικής» δράσης (Bennet & Segerberg, 2012), ενώ ο πληθυσμός είναι ενήλικος. Αντίθετα, η Έρευνα ΙΙ αφορούσε στη μελέτη ενός εκρηκτικού και αυθόρμητου κινήματος, με στόχους – στο βαθμό που υπάρχουν – περισσότερο «οικουμενικούς» και χαρακτηριστικά «συνεκτικής» δράσης, ενώ ο πληθυσμός διανύει την περίοδο της εφηβείας.[34]

[34] Για τη διάκριση «συνεκτικής» και «συνδετικής» δράσης, βλέπε το κεφάλαιο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης.

Κεφάλαιο 3

Έρευνα Ι: Διαδήλωση για το Ασφαλιστικό (ΓΣΕΕ)

Εισαγωγή

Η «μεταρρύθμιση» του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης αποτέλεσε έναν από τους βασικούς στόχους που έθεσε η κυβέρνηση της Νέα Δημοκρατίας, μετά τη νίκη της στις εκλογές της 16ης Σεπτεμβρίου 2007 (Σώκου, 2007). Η υπόθεση του ασφαλιστικού είχε ήδη αποδειχθεί ζήτημα έντονου κινηματικού αναβρασμού, με κορυφαίο σημείο την ιστορική κινητοποίηση την άνοιξη του 2001, όταν εκατοντάδες χιλιάδες διαδήλωσαν ενάντια στην προηγούμενη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και το «Ασφαλιστικό Γιαννίτση» (Γιαννίτσης, 2007). Η νέα φάση της αντιπαράθεσης με τα συνδικάτα, αυτή τη φορά απέναντι σε μια κυβέρνηση της Δεξιάς, κορυφώθηκε σε μια εξαιρετικά μαζική κινητοποίηση το Δεκέμβρη του έτους των εκλογών (ΓΣΕΕ, 2007· Κοψίνη, 2007).

Επιπλέον, η σύγκρουση κυβέρνησης και συνδικάτων γύρω από το ασφαλιστικό τρόπον τινά συμπύκνωνε τις άλλες μάχες στις οποίες είχε εμπλακεί η κυβέρνηση, εφαρμόζοντας το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμά της. Δεν ήταν μόνο οι απεργίες ενάντια στην ιδιωτικοποίηση της ΔΕΗ και των βασικών λιμανιών της χώρας, που βρίσκονταν σε εξέλιξη σε διάφορους εργασιακούς κλάδους παράλληλα με τις κινητοποιήσεις για το ασφαλιστικό. Στην πρώτη θητεία της (2004 - 2007), η κυβέρνηση είχε βρεθεί αντιμέτωπη με ένα μαζικό κύμα φοιτητικών καταλήψεων και διαδηλώσεων ενάντια στο νόμο πλαίσιο για τα πανεπιστήμια, την απεργία διαρκείας της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας και το κίνημα μέσα και έξω από τα πανεπιστήμια ενάντια στην αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος (Ζαφειρόπουλος 2017· Λυκουργιάς, 2021). Το τεταμένο κλίμα αποτυπωνόταν πλέον και δημοσκοπικά, καθώς μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου όλο και μεγαλύτερο τμήμα της κοινής γνώμης εκτιμούσε ότι θα υπήρχαν περισσότερες απεργίες και διαδηλώσεις (Public Issue, 2007). Επιπλέον, μια βδομάδα μόλις μετά την μεγάλη γενική απεργία της 12ης Δεκέμβρη, η απόπειρα αυτοκτονίας του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Πολιτισμού, Χρ. Ζαχόπουλου, επρόκειτο να πυροδοτήσει την αποκάλυψη σειράς σκανδάλων, από τα οποία η κυβέρνηση Καραμανλή θα προσπαθήσει με κάθε τρόπο να αποστασιοποιηθεί (Χατζίδης, 2008).

Σε οικονομικό επίπεδο, λίγα προϊδέαζαν τον ανυποψίαστο παρατηρητή για τη θύελλα της οικονομικής κρίσης που πλησίαζε τα επόμενα χρόνια, όμως στην κοινωνική βάση συσσωρεύονταν μια σειρά από αντιθέσεις. Τόσο τα ζητήματα μισθού και ακρίβειας, όσο και αυτά της ανεργίας, δημιουργούσαν ένα κλίμα αβεβαιότητας και δυσπιστίας απέναντι στα

σχέδια της κυβέρνησης για το ασφαλιστικό και τις προοπτικές για όσους εργαζόμενους είχαν βγει ή επρόκειτο να βγουν στη σύνταξη. Το πρώτο τρίμηνο του 2008 το γενικό επίπεδο ανεργίας έβαινε – προς ώρας – μειούμενο, της τάξης του 7.83%, παραμένοντας βέβαια το τέταρτο υψηλότερο στις 19 χώρες του ευρώ ($M_{\text{Ευρωζώνης}}$ = 7.17%· OECD, 2020ζ). Ωστόσο ένα μεγάλο μέρος της ανεργίας «κρυβόταν» πίσω από την μερική απασχόληση και την προσωρινή εργασία (αντίστοιχα 7.69% και 10.98% της απασχόλησης το 2007· OECD, 2020δ, 2020στ), ενώ η ανεργία στους νέους 15 έως 24 ετών βρισκόταν στο 22.66%, στην πέμπτη υψηλότερη θέση της κατάταξης στην Ευρωζώνη για το 2007 ($M_{\text{Ευρωζώνης}}$ = 15.83%· OECD, 2020η). Παράλληλα, τα ζητήματα μισθού και κάλυψης βασικών αναγκών παρέμεναν σημαντικά: Ο ρυθμός αύξησης της αποζημίωσης ανά ώρα εργασίας το πρώτο τρίμηνο του 2008 ήταν μεν σχετικά υψηλότερος (4.42%, $M_{\text{Ευρωζώνης}}$ = 2.32%· OECD, 2020γ) από τον ρυθμό αύξησης των τιμών (4.23%, $M_{\text{Ευρωζώνης}}$ = 3.40%· OECD, 2020β). Ωστόσο η βάση εκκίνησης για τους εργαζόμενους στην Ελλάδα ήταν πολύ χαμηλότερη, αφού για το 2007 η αγοραστική τους δύναμη (Ισοτιμία Αγοραστικής Δύναμης 0.719) κατέτασσε τη χώρα στην 11η θέση στην Ευρωζώνη (19 χώρες, $M_{\text{Ευρωζώνης}}$ = 0.821) και 18η στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ των 28, $M_{\text{ΕΕ}}$ = 0.790· OECD, 2020ε). Χαρακτηριστικό είναι ότι ο δείκτης εισοδηματικής ανισότητας (δείκτης Gini· τιμή Ελλάδας στο 0.329) για το 2007 ήταν ο δεύτερος μεγαλύτερος στην Ευρωζώνη και πέμπτος στην Ευρωπαϊκή Ένωση (OECD, 2020α).

Η προκήρυξη μιας νέας απεργίας με βασικό επίδικο το «Ασφαλιστικό» για την Τετάρτη 13 Φεβρουαρίου 2008, μας έδωσε την ευκαιρία να μελετήσουμε τα χαρακτηριστικά των διαδηλωτών και των διαδηλωτριών υπό το πρίσμα των θεωριών της Κοινωνικής Ψυχολογίας της πολιτικής συμμετοχής, όπως τις παρουσιάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο. Ήδη η van Stekelenburg και οι συνεργάτες της είχαν μελετήσει μια παρόμοια κινητοποίηση τον Οκτώβρη του 2004 στην Ολλανδία, με θέμα και πάλι τις αλλαγές στο ασφαλιστικό (van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2009, 2011). Σε αυτές τις έρευνες, όπως αναφέραμε στο κεφάλαιο ανασκόπησης της βιβλιογραφίας, η ερευνήτρια μελέτησε τις επιδράσεις ταυτότητας, ιδεολογίας και εργαλειακότητας, σε συνδυασμό με τον διαμεσολαβητικό ρόλο του συλλογικού θυμού, πάνω στην ισχύ του κινήτρου συμμετοχής στη διαδήλωση.

Στο κεφάλαιο της Προβληματικής αναπτύξαμε τους λόγους για τους οποίους προσεγγίσαμε τη συγκεκριμένη έρευνα με μια ανάλυση με βάση το άτομο, αντί της ανάλυσης με βάση τις μεταβλητές (Bergman & Magnusson, 1997· Magnusson, 1998). Σε αυτή την κατεύθυνση, επιδιώξαμε να ερευνήσουμε τα διαφορετικά προφίλ πολιτικοποίησης των διαδηλωτ(ρι)ών, λαμβάνοντας υπόψη τις ταυτίσεις τους, τον τρόπο που αντιλαμβάνονταν τη σύγκρουση ως προς το εργαλειακό κίνητρο (δηλαδή τους στόχους του κινήματος) και τις

αποδόσεις ευθυνών, τα κίνητρα συμμετοχής τους στη διαδήλωση, το βαθμό πολιτικού κυνισμού τους και τα συναισθήματά τους ως προς την αντιπαράθεση. Στη συνέχεια, διερευνήσαμε τις διαφορές αυτών των προφίλ ως προς την προθυμία τους για συμμετοχή στη διαδήλωση, τις πεποιθήσεις τους γύρω από σχετικά επίδικα του κινήματος, την ικανοποίησή τους ως προς τη λειτουργία της δημοκρατίας στη χώρα και, τέλος, την ιδεολογική τους τοποθέτηση.

Μέθοδος

Διαδικασία. Η συλλογή των δεδομένων έγινε κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης που οργάνωσαν κατά κύριο λόγο οι συνδικαλιστικές ενώσεις ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ την Τετάρτη 13 Φεβρουαρίου 2008. Μοιράστηκαν κατά προσέγγιση 270 ερωτηματολόγια εκ των οποίων επιστράφηκαν 54 (20%). Έξι ερευνήτριες και ερευνητές προσέγγισαν τους διαδηλωτές κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης μέχρι την ώρα εκκίνησης της διαδήλωσης. Στους διαδηλωτές που συμφωνούσαν να συμμετάσχουν στην έρευνα παρεχόταν ταχυδρομικός φάκελος με τυπωμένη την διεύθυνση παραλήπτη, ο οποίος περιείχε γραμματόσημο και το ερωτηματολόγιο. Στο ερωτηματολόγιο διευκρινιζόταν στους συμμετέχοντες ότι δεν απαιτείται να συμπληρώσουν κανένα προσωπικό τους στοιχείο και ότι οι απαντήσεις τους θα παρέμεναν ανώνυμες. Τα περισσότερα από τα 54 ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν την ημέρα της διαδήλωσης (n = 20) ή την επόμενη (n = 12) και την μεθεπόμενη (n = 6) έως και περίπου ένα μήνα μετά τη διαδήλωση.

Συμμετέχοντες. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 54 συμμετέχοντες (26 άνδρες και 28 γυναίκες). Είχαν ηλικίες από 18 έως 48 ετών (M = 38.6, SD = 12.11, Mdn = 39.5). Οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες απασχολούνταν εξίσου στο δημόσιο (n = 23) και τον ιδιωτικό τομέα (n = 23), ενώ οκτώ συμμετέχοντες δεν απάντησαν. Ειδικότερα, εργάζονταν κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών (n = 15) και της εκπαίδευσης (n = 12) και λιγότερο στον βιομηχανικό τομέα υψηλής τεχνολογίας (n = 4), τον παραδοσιακά βιομηχανικό (n = 2), τις οικοδομές (n = 2) και τις πωλήσεις, τον τουρισμό και την εστίαση (n = 2) ενώ υπήρξαν άλλες επτά μεμονωμένες ειδικεύσεις (n = 7: εφημερίδα/ ΜΜΕ, διανομή, ασφαλιστική, εμπόριο, σχολική μέριμνα, Χημείο). Είκοσι από αυτούς απάντησαν ότι είχαν παιδιά, με το μικρότερο από αυτά να είναι από ενός έως 26 ετών (M = 15.33, SD =7.19, Mdn = 16).

Μετρήσεις και προετοιμασία δεικτών. Οι περισσότερες μετρήσεις που χρησιμοποιήθηκαν κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας, βασιζόμενοι στις θεωρητικές προσεγγίσεις που περιγράφηκαν στο πρώτο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα τη Θεωρία της Λελογισμένης Δράσης (Στόχοι, Κίνητρα Συμμετοχής), το Μοντέλο της

Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας (Ταυτίσεις με ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ και Συνδικαλιστές για το επίπεδο των ακτιβιστών και Ταύτιση με τους Εργαζόμενους για το επίπεδο της γενικής κατηγορίας, καθώς και Εξωγενείς Αποδόσεις), την ενσωμάτωση των συναισθημάτων από το Ενοποιητικό Μοντέλο Κοινωνικής Ταυτότητας για τη Συλλογική Δράση των van Zomeren και συνεργατών (2004) και την ενσωμάτωση της αναπαράστασης του πλαισίου της σύγκρουσης (Πεποιθήσεις περί πολιτικής, Πεποιθήσεις για το Ασφαλιστικό). Οι μεταβλητές κατασκευάστηκαν χρησιμοποιώντας αιτήματα, στόχους, επιχειρήματα και αναλύσεις όπως εμφανίστηκαν σε κείμενα, ανακοινώσεις και συνεντεύξεις σε Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης κατά το διάστημα πριν την πραγματοποίηση της διαδήλωσης.

Διενεργήθηκαν μια σειρά από Διερευνητικές Παραγοντικές Αναλύσεις (Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών, Principal Component Analysis, PCA) με πλάγια περιστροφή, προκειμένου να προετοιμαστούν οι δείκτες για την αναπαράσταση της σύγκρουσης και της διαμαρτυρίας από τους συμμετέχοντες στη διαδήλωση. Οι περισσότερες δηλώσεις μετρήθηκαν σε επταβάθμια κλίμακα Likert από το «1» (= «Διαφωνώ Απόλυτα» ή «Καθόλου») έως το «7» (= «Συμφωνώ Απόλυτα» ή «Πάρα Πολύ»). Όπου η μέτρηση έγινε με άλλη κλίμακα, δηλώνεται ρητά. Μετά τον κατάλληλο έλεγχο αξιοπιστίας, δημιουργήθηκαν νέοι δείκτες από τους μέσους όρους των αντίστοιχων δηλώσεων, εκτός αν αναφέρεται διαφορετικά. Το μικρό μέγεθος του δείγματός δεν μας επέτρεψε να έχουμε ικανοποιητικούς δείκτες σε όλους τους ελέγχους. Οι πίνακες φορτίσεων των παραγοντικών αναλύσεων καθώς και τα scree plots όπου αυτά κρίθηκαν απαραίτητα, βρίσκονται στο Παράρτημα Α. Στο παράρτημα Α βρίσκεται και το πλήρες ερωτηματολόγιο. Για τις στατιστικές αναλύσεις χρησιμοποιήθηκε η 23η έκδοση του λογισμικού Statistical Product and Service Solutions (SPSS) της IBM.

Προθυμία Συμμετοχής. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε μία επταβάθμια κλίμακα πόσο ενθουσιώδεις ήταν για τη συμμετοχή τους στη διαμαρτυρία της 13ης Φεβρουαρίου.

Στόχοι. Πέντε δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η σημασία για τους συμμετέχοντες των συλλογικών στόχων της διαδήλωσης. Από την PCA των πέντε αυτών δηλώσεων (Kaiser-Meyer-Olkin, KMO = .594), εξήχθησαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 62.21% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.09, διακύμανση = 41.78%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις. Ωστόσο, επειδή μια από τις τρεις δηλώσεις δεν ταίριαζε νοηματικά («να γίνει ειλικρινής και ουσιαστικός διάλογος για τα ασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων») και επειδή η αξιοπιστία (α = .451), αν και οριακά, αυξανόταν (α = .552), επιλέξαμε να

χρησιμοποιήσουμε μόνο τις δύο δηλώσεις. Οι δύο αυτές δηλώσεις αφορούσαν σε στόχους πιο συγκεκριμένους για τη βελτίωση των ασφαλιστικών δικαιωμάτων («να γίνουν αλλαγές που να βελτιώνουν πραγματικά το επίπεδο ζωής των εργαζομένων», «να στηριχθούν οι αδύνατοι και οι αδικημένοι του συστήματος»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (r = .447, p < .001), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Στόχοι Βελτίωσης».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.02, διακύμανση = 20.43%) περιλάμβανε δύο στόχους επικεντρωμένους στην επικοινωνιακή και πολιτική ήττα της κυβέρνησης («να γίνουν γνωστά τα αιτήματα των εργαζομένων και να ακουστεί η φωνή τους», «η κυβέρνηση να υποχωρήσει από τις αλλαγές»). Η αξιοπιστία ήταν αρκετά ικανοποιητική (r = .385, p = .004) για να δημιουργηθεί μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Στόχοι Αντικυβερνητικοί».

Διατηρήσαμε ως τρίτο, ξεχωριστό, παράγοντα την δήλωση «να γίνει ειλικρινής και ουσιαστικός διάλογος για τα ασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων», την οποία αφαιρέσαμε από τον σχηματισμό του πρώτου παράγοντα. Στις αναλύσεις μας, ο παράγοντας εμφανίζεται με το όνομα «Στόχοι Διάλογος».

Επιπλέον, ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να επιλέξουν ποιος από τους πέντε στόχους ήταν πιο σημαντικός για αυτούς.

Κίνητρο Συμμετοχής. Εκκινώντας από τον διαχωρισμό των van Stekelenburg, Klandermans και van Dijk (2009) για τον διαχωρισμό των κινητοποιήσεων σε «συγκρούσεις συμφερόντων» και «συγκρούσεις αρχών», χρησιμοποιήσαμε οκτώ δηλώσεις για να διερευνήσουμε το κίνητρο συμμετοχής των ερωτηθέντων στη διαδήλωση στην οποία συμμετείχαν. Από την PCA των οκτώ αυτών δηλώσεων (KMO = .648), εξήχθησαν τρεις παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 63.70% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.62, διακύμανση = 32.73%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις με κίνητρα συμμετοχής που αφορούσαν τη διαμαρτυρία και την προβολή των αιτημάτων («επιτυχής αν τραβήξει την προσοχή της κοινής γνώμης», «αν τραβήξει πολύ την προσοχή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης», «για να δείξω την αλληλεγγύη μου»). Εφόσον η αξιοπιστία ήταν αρκετά ικανοποιητική (α = .609) δημιουργήσαμε έναν παράγοντα με το όνομα Κίνητρο Προβολής.

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.29, διακύμανση = 16.18%) περιλάμβανε 3 δηλώσεις με κίνητρα συμμετοχής που αφορούσαν κυρίως την εξωτερίκευση της δυσαρέσκειας («για να εκφράσω την άποψή μου», «για να κάνω τα πράγματα να αλλάξουν», «να εκφράσω τη δυσαρέσκειά μου»). Η αξιοπιστία δεν ήταν αρκετά ικανοποιητική (α = .532),

το οποίο δικαιολογείται από το μικρό μέγεθος του δείγματός μας. Ωστόσο, προχωρήσαμε στη δημιουργία μιας νέας μεταβλητής με το όνομα «Κίνητρο Έκφρασης».

Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.02, διακύμανση = 20.43%) περιλάμβανε κίνητρα συμμετοχής που αφορούσαν λόγους ηθικής αρχής («το θεωρώ ηθική μου υποχρέωση», «είναι θέμα αρχής»). Η αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική (r = .457, p < .001) και προχωρήσαμε στη δημιουργία μιας νέα μεταβλητής με το όνομα «Κίνητρο Ηθικό».

Ταυτίσεις. Ακολουθήσαμε τη διάκριση της βιβλιογραφίας ανάμεσα στην ταύτιση με την ευρύτερη κατηγορία του προς κινητοποίηση πληθυσμού και την ταύτιση με τους ακτιβιστές (Simon et al., 1998). Προκειμένου να διερευνήσουμε ενδεχόμενα διαφορετικά επίπεδα ταυτίσεων με τους συνδικαλιστές των πρωτοβάθμιων σωματείων και των Τριτοβάθμιων Ομοσπονδιών, προχωρήσαμε με ξεχωριστές μετρήσεις. Για την μέτρηση των ταυτίσεων προσαρμόστηκαν δηλώσεις από τους Taylor και Lambert (1996) και τους Verkuyten και Thijs (2002).

Ηγεσία Τριτοβάθμιων Συνδικάτων. Τρεις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να μετρηθεί η ταύτιση των συμμετεχόντων με την ηγεσία των Ομοσπονδιών (ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ) που διοργάνωσαν την κινητοποίηση («Έχω πολλά κοινά με τους συνδικαλιστές που κήρυξαν την απεργία», «Αισθάνομαι ισχυρούς δεσμούς με τους συνδικαλιστές που κήρυξαν την απεργία», «Ταυτίζομαι πολύ με τους συνδικαλιστές που κήρυξαν την απεργία»). Αφού η αξιοπιστία κρίθηκε ικανοποιητική (α = .953) οι τρεις αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ».

Ηγεσία Σωματείου. Τρεις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να μετρηθεί η ταύτιση των συμμετεχόντων με την ηγεσία του σωματείου τους («Με συνδέουν πολλά με τους συνδικαλιστές του σωματείου μου», «Μοιάζω πολύ στον τρόπο σκέψης με τους συνδικαλιστές του σωματείου μου», «Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους συνδικαλιστές του σωματείου μου, θα ένοιωθα σαν να είχε πει κάτι για εμένα»). Αφού η αξιοπιστία κρίθηκε ικανοποιητική (α = .910) οι τρεις αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Ταύτιση Συνδικαλιστές».

Εργαζόμενοι. Τέσσερις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να μετρηθεί η ταύτιση των συμμετεχόντων με τους εργαζόμενους συνολικά σαν κατηγορία («Με συνδέουν πολλά με τους άλλους εργαζόμενους», «Μοιάζω πολύ στον τρόπο σκέψης με τους άλλους εργαζόμενους», «Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους άλλους εργαζόμενους, θα ένοιωθα σαν να είχε πει κάτι για εμένα», «Νοιώθω αλληλεγγύη με τους άλλους εργαζόμενους»). Αφού η αξιοπιστία κρίθηκε ικανοποιητική (α = .787) οι τέσσερις αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Ταύτιση Εργαζόμενοι».

Τέλος, έγιναν κάποιες ερωτήσεις οι οποίες δεν χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία κάποιου παράγοντα.

Συναισθήματα. Έξι δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθούν τα συναισθήματα των συμμετεχόντων όταν σκέφτονταν τα θέματα της διαδήλωσης. Από την PCA των έξι αυτών δηλώσεων (KMO = .707), εξήχθησαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 62.35% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.66, διακύμανση = 44.26%) περιλάμβανε 3 δηλώσεις με τα συναισθήματα λύπης και ανησυχίας («λυπημένος/-η», «φοβισμένος/-η», «ανήσυχος/-η»). Η αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική (α = .686) και δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Φόβος».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.24, διακύμανση = 20.62%) περιλάμβανε συναισθήματα αγανάκτησης («μαχητικός/-ή», «αγανακτισμένος/-η», «θυμωμένος/-η»). Η αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική (α = .679) και δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Θυμός».

Αποδόσεις Ευθυνών για το Ασφαλιστικό. Δεκαοκτώ δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί ποιος ή τι φέρει σύμφωνα με τους συμμετέχοντες την ευθύνη για τα προβλήματα γύρω από το ασφαλιστικό. Από την PCA των 18 αυτών δηλώσεων (KMO = .585), εξήχθησαν έξι παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 82.46% της διακύμανσης. Ωστόσο η ανάλυση δεν απέδωσε κάποια λύση κατανομής των δηλώσεων σε λιγότερες από 25 περιστροφές. Επειδή το scree test συνηγορούσε σε μια λύση τριών ή τεσσάρων παραγόντων, προτιμήσαμε ένα μοντέλο τριών παραγόντων το οποίο εξηγούσε το 58.02% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 5.05, διακύμανση = 28.05%) περιλάμβανε επτά δηλώσεις που περιέγραφαν περισσότερο θεσμούς και ρόλους που αναφέρονται στο οικονομικό σύστημα και τους εργοδότες («Οι μεγάλες επιχειρήσεις», «Η έλλειψη χρηματοδότησης», «Οι τράπεζες», «Η Ευρωπαϊκή Ένωση», «Οι εργοδότες», «Η παγκοσμιοποίηση», «Το σύστημα»). Η αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική (α = .893) για να δημιουργηθεί μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Αποδόσεις Εργοδοσία και Κεφάλαιο».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.91, διακύμανση = 16.18%) περιλάμβανε πέντε δηλώσεις. Ωστόσο, επειδή μία δήλωση («υπογεννητικότητα» με αρνητική φόρτιση στον παράγοντα) νοηματικά δεν στοιχειοθετούσε ενιαία ενότητα με τις υπόλοιπες δηλώσεις και επειδή με την αφαίρεσή της η αξιοπιστία (α = .613) βελτιωνόταν (α =.732), δεν χρησιμοποιήθηκε για την δημιουργία νέας μεταβλητής. Οι υπόλοιπες τέσσερις δηλώσεις αφορούσαν σε έννοιες που περιγράφουν το πολιτικό σύστημα στο σύνολό του («Οι

προηγούμενες κυβερνήσεις», «Ο καπιταλισμός», «Η κυβέρνηση», «Η αντιπολίτευση»). Με αυτές τις τέσσερις δηλώσεις (α =.732) δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Αποδόσεις Πολιτικό Σύστημα».

Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.48, διακύμανση = 13.79%) περιλάμβανε έξι δηλώσεις. Ωστόσο, επειδή μία δήλωση («Η διαχείριση των ασφαλιστικών ταμείων», με θετική φόρτιση στον παράγοντα) νοηματικά δεν στοιχειοθετούσε ενιαία ενότητα με τις υπόλοιπες δηλώσεις και επειδή με την αφαίρεσή της η αξιοπιστία (α = .516), αν και οριακά, βελτιωνόταν (α =.566), δεν χρησιμοποιήθηκε για την δημιουργία νέας μεταβλητής. Από τις υπόλοιπες πέντε δηλώσεις, οι τέσσερις αφορούσαν σε απλούς πολίτες τους οποίους έπληττταν οι μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης («Οι εργαζόμενοι», «Οι συνταξιούχοι», «Η ελληνική νοοτροπία», «Οι συνδικαλιστές») και – κατά συνέπεια – στο κατά πόσο ευθύνονται και οι ίδιοι για την κατάσταση του ασφαλιστικού. Στον ίδιο παράγοντα εντάχθηκε και μία πέμπτη δήλωση, η απόδοση ευθύνης στους μετανάστες, με αντίστροφη, όμως, φόρτιση στον παράγοντα. Για την δημιουργία του νέου παράγοντα, αντιστρέψαμε την πέμπτη δήλωση («μετανάστες») και συνέχεια εξαγάγαμε τον μέσο όρο από τις τιμές αυτής και των υπολοίπων – μη αντεστραμένων – δηλώσεων. Υψηλές τιμές σε αυτή τη νέα μεταβλητή σημαίνουν αυξημένη απόδοση ευθυνών σε εργαζόμενους, συνταξιούχους κ.α. και χαμηλή απόδοση ευθυνών στους μετανάστες. Αντίστροφα, χαμηλές τιμές σημαίνουν χαμηλές αποδόσεις ευθυνών στους απλούς αργαζόμενους και συνταξιούχους και υψηλές αποδόσεις ευθυνών στους μετανάστες. Στη νέα αυτή μεταβλητή δώσαμε το όνομα «Απόδοση Κοινωνικές Ομάδες & όχι Μετανάστες».

Διατηρήσαμε δύο ακόμα δηλώσεις ως τρίτο και τέταρτο παράγοντα. Η μία ήταν δήλωση απόδοσης ευθυνών στην υπογεννητικότητα, την οποία αφαιρέσαμε από τον σχηματισμό του δεύτερου παράγοντα («Απόδοση Πολιτικό Σύστημα»). Στις αναλύσεις μας εμφανίζεται με το όνομα «Απόδοση Υπογεννητικότητα». Η άλλη δήλωση ήταν αυτή που απέδιδε τις ευθύνες στην διαχείριση των ασφαλιστικών ταμείων, την οποία αφαιρέσαμε από τον σχηματισμό του τρίτου παράγοντα («Απόδοση Κοινωνικές Ομάδες & όχι οι Μετανάστες»). Στις αναλύσεις μας εμφανίζεται με το όνομα «Απόδοση Διαχείριση Ταμείων».

Πεποιθήσεις περί πολιτικής. Λαμβάνοντας υπόψη την μελέτη του πολιτικού κυνισμού από την van Stekelenburg (2013), χρησιμοποιήσαμε πέντε δηλώσεις προκειμένου να εκτιμήσουμε τις απόψεις των συμμετεχόντων γύρω από τις πολιτικές διαδικασίες και το ρόλο όσων δεν συμμετέχουν σε αυτές από θέσεις ισχύος. Από την PCA των πέντε αυτών

δηλώσεων (ΚΜΟ = .551), εξήχθησαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 59.81% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.88, διακύμανση = 37.61%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις . Ωστόσο, επειδή δεν ταίριαζε νοηματικά και επειδή χωρίς αυτή η αξιοπιστία του παράγοντα (α = .415) αυξανόταν, μια δήλωση («Για ανθρώπους σαν και μένα η πολιτική είναι αρκετά περίπλοκη, πρέπει να είσαι ειδικός για να την καταλάβεις») δεν χρησιμοποιήθηκε για τη δημιουργία κάποιας νέας μεταβλητής. Αφού εξασφαλίσθηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (r = .416 , p = .002) για τις άλλες δύο δηλώσεις («Δεν είναι τόσο χρήσιμο να ψηφίζω, αφού τα κόμματα κάνουν ότι νομίζουν», «Τα πολιτικά κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο μου και όχι για τις ιδέες και τη γνώμη μου») που περιέγραφαν την απαξίωση της γνώμης των ψηφοφόρων από πλευράς των κομμάτων, δημιουργήθηκε ένας παράγοντας με το όνομα «Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.11, διακύμανση = 22.19%) περιλάμβανε δύο δηλώσεις που αφορούσαν στη δυνατότητα των απλών πολιτών να επηρεάζουν τις αποφάσεις των κυβερνήσεων («Όταν άνθρωποι σαν και μένα λένε δυνατά την γνώμη τους στους πολιτικούς αυτή λαμβάνεται υπόψη», «Άνθρωποι σαν και μένα επηρεάζουν το τι κάνουν οι αρχές - π.χ. κυβέρνηση, κράτος»). Η αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική (r = .421, p = .002) για να δημιουργηθεί ένας παράγοντας με το όνομα «Πολιτική Κινηματική».

Διατηρήσαμε ως τρίτο, ξεχωριστό, παράγοντα την δήλωση «Για ανθρώπους σαν και μένα η πολιτική είναι αρκετά περίπλοκη, πρέπει να είσαι ειδικός για να την καταλάβεις», την οποία αφαιρέσαμε από τον υπολογισμό του πρώτου παράγοντα («Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων»). Στις αναλύσεις μας, ο παράγοντας εμφανίζεται με το όνομα «Πολιτική για Ειδικούς».

Πεποιθήσεις. Δεκατρείς δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η συμφωνία των συμμετεχόντων με μια σειρά πολιτικές και ιδεολογικές θέσεις γύρω από τα ζητήματα του ασφαλιστικού και της συνδικαλιστικής δράσης. Διεξαγάγαμε μια διερευνητική PCA των 13 αυτών δηλώσεων, προκειμένου να διευκολυνθούμε στην ομαδοποίηση των απόψεων παρά τον οριακά αποδεκτό δείκτη καταλληλότητας του δείγματος (ΚΜΟ = .577). Από αυτήν την PCA, προέκυψαν πέντε παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 70.89% της διακύμανσης. Ωστόσο το scree test συνηγορούσε υπέρ μιας λύσης με δύο ή τρεις παράγοντες. Επιπλέον, σε αρκετούς παράγοντες φόρτωναν μόνο δύο ή τρεις δηλώσεις. Για αυτό το λόγο, προτιμήσαμε ένα μοντέλο τριών παραγόντων το οποίο εξηγούσε το 52.55% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.65, διακύμανση = 20.39%) περιλάμβανε 4 δηλώσεις με πεποιθήσεις που εκφράζουν μια μαχητικότητα με κέντρο τους συλλογικούς φορείς των εργαζομένων («εμπιστεύομαι την ηγεσία των συνδικάτων να χειριστούν την αντιπαράθεση με την κυβέρνηση», «οι εργαζόμενοι δεν θα δεχτούν να υποχωρήσει η ηγεσία των συνδικάτων απέναντι στην κυβέρνηση», «Τα προβλήματα στο ασφαλιστικό θα λύνονταν αν κυβέρνηση και εργοδότες πλήρωναν τις εισφορές τους», «Πρέπει οι εργαζόμενοι να συμμετέχουν στα σωματεία»). Η αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική (α = .665) για να δημιουργηθεί μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.39, διακύμανση = 18.38%) περιλάμβανε τέσσερις δηλώσεις με πεποιθήσεις που αφορούν στο κατά πόσο μπορούν όσοι δεν βρίσκονται σε θέσεις ισχύος να καθορίζουν τις δικές τους τύχες προς όφελος όλων: «Πρέπει να συνεχιστούν οι κινητοποιήσεις ακόμη κι αν κατατεθεί το νομοσχέδιο για το ασφαλιστικό», «Οι συνδικαλιστές θα έπρεπε να αποφασίζουν κινητοποιήσεις πιο συχνά», «Το πρόβλημα είναι ότι οι υπεύθυνοι δεν διαχειρίζονται σωστά τα λεφτά των ασφαλιστικών ταμείων»(αντεστραμμένη), «Οι πολιτικοί είναι οι μόνοι που μπορούν να λύσουν το ασφαλιστικό»(αντεστραμμένη), «Δέχομαι να αυξηθούν τα όρια συνταξιοδότησης, αν είναι να υπάρξει μια οριστική και δίκαιη για όλους λύση» (αντεστραμμένη). Αφού αντιστράφηκαν οι αντίστοιχες δηλώσεις και εφόσον η αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική (α = .652), δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες».

Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.78, διακύμανση = 13.69%) περιλάμβανε τέσσερις δηλώσεις με πεποιθήσεις που προσιδίαζαν σε ένα μοντέλο νεοφιλελεύθερης διαχείρισης του ασφαλιστικού («Το ασφαλιστικό θα ήταν σε καλύτερη κατάσταση, αν είχαμε λιγότερο έλεγχο κράτους & πιο ελαστικές συμφωνίες εργαζόμενων – εργοδοτών», «Το σωστό θα ήταν να μπορεί να επιλέγει ο κάθε εργαζόμενος όπως νομίζει τον τρόπο ασφάλισής του», «Δεν γίνεται να έχουμε και όλα τα ασφαλιστικά δικαιώματα και μια καλή οικονομία της χώρας»). Επειδή η τέταρτη δήλωση («Δεν μπορούν να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι») δεν ταίριαζε νοηματικά και επειδή η αξιοπιστία (α = .545) βελτιωνόταν (α = .614), δεν χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή νέας μεταβλητής. Από τους μέσους όρους των τριών εναπομεινάντων δηλώσεων, δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες».

Διατηρήσαμε ως τέταρτο, ξεχωριστό, παράγοντα την δήλωση «Δεν μπορούν να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι», την οποία αφαιρέσαμε από τον σχηματισμό του τρίτου παράγοντα. Στις αναλύσεις μας, ο παράγοντας εμφανίζεται με το όνομα «Στόχοι Μηδενικό άθροισμα».

Ικανοποίηση από τη Δημοκρατία. Ακολουθώντας την προσέγγιση της van Stekelenburg (βλ. επί παραδείγματι Stekelenburg & Klandermans, 2017) υιοθετήσαμε την τετραβάθμια κλίμακα από το 1 (= πολύ δυσαρεστημένος) έως το 4 (= πολύ ικανοποιημένος) στην οποία οι συμμετέχοντες καλούνταν να απαντήσουν πόσο ευχαριστημένοι/ες ή δυσαρεστημένοι/ες ήταν από τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Ελλάδα. Στους συμμετέχοντες δινόταν, επιπλέον, η δυνατότητα να μην απαντήσουν συμπληρώνοντας την επιλογή «Δεν ξέρω/ Δεν απαντώ».

Πολιτική Τοποθέτηση. Οι συμμετέχοντες καλούνταν να δηλώσουν σε μια δεκαβάθμια κλίμακα από το 1 (= Αριστερά) έως το 10 (= Δεξιά) που θα τοποθετούσαν τον εαυτό τους. Στους συμμετέχοντες δινόταν, επιπλέον, η δυνατότητα να μην απαντήσουν συμπληρώνοντας μία από τις επιλογές «Δεν ξέρω» ή «Δεν έχω θέση».

Εκλογική Συμπεριφορά. Οι συμμετέχοντες καλούνταν να δηλώσουν ποιο κόμμα στήριξαν στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές (Σεπτέμβριος 2007), ενώ παράλληλα τους δινόταν η δυνατότητα να διαλέξουν μια σειρά από άλλες επιλογές (αποχή, λευκό, άκυρο διαμαρτυρίας, «δεν ψήφισα γιατί δεν μπορούσα») ή να συμπληρώσουν σε ελεύθερο κείμενο αυτό που θεωρούσαν καταλληλότερη περιγραφή της στάσης τους.

Αποτελέσματα

Ως επί το πλείστον, σημαντικότερος στόχος από τους πέντε που τέθηκαν προς αξιολόγηση για τους συμμετέχοντες ήταν «να γίνουν αλλαγές που να βελτιώνουν πραγματικά το επίπεδο ζωής των εργαζομένων» (n = 30). Επίσης, στην τετραβάθμια κλίμακα ικανοποίησης από τη δημοκρατία δήλωσαν ότι ήταν σχετικά δυσαρεστημένοι από τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Ελλάδα (M = 1.81, SD = 0.74, Mdn = 2.00).[35]

Σε ότι αφορά την πολιτική τοποθέτηση, όπως αναμενόταν από το γεγονός ότι τα δεδομένα συλλέχθηκαν σε διαδήλωση για το ασφαλιστικό, οι συμμετέχοντες αυτοτοποθετήθηκαν κατά κύριο λόγο στα Αριστερά του πολιτικού φάσματος (δεκαβάθμια κλίμακα· M = 2.50, SD = 1.30, Mdn = 2.00, min = 1, max = 5). Αναφορικά με την εκλογική συμπεριφορά, ανάμεσα στις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες υπερεκπροσωπούνταν οι ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ (n = 20 και 37.0% του δείγματος, ενώ το ποσοστό του ΣΥΡΙΖΑ σε όλη την Επικράτεια ήταν στο 5.0% επί των εγκύρων· Υπουργείο Εσωτερικών [ΥΠΕΣ], 2007), ακολουθούσε το ΠΑΣΟΚ (n = 7 και 13.0%, Επικράτεια 38.1%) και στη συνέχεια το ΚΚΕ (n = 7 και 9.3%, Επικράτεια 8.2%) και άλλα κόμματα (n =10 και 18.5%) – κατά κύριο λόγο Αριστερά (n = 4) ή οικολογικά (n = 2). Αρκετοί ήταν αυτοί που επέλεξαν συνειδητά να διαμαρτυρηθούν ψηφίζοντας άκυρο, λευκό ή απέχοντας (n = 9 και 16.7%) ή δεν μπορούσαν για αντικειμενικούς λόγους να συμμετάσχουν στην εκλογική διαδικασία (n = 3 και 5.6%).

Πραγματοποιήσαμε μια ανάλυση συσχετίσεων μεταξύ των παραγόντων, τα αποτελέσματα της οποίας βρίσκονται στο Παράρτημα Α, μαζί με τους μέσους όρους για το σύνολο του δείγματός μας.

Ομαδοποιήσεις «Πολιτικοποιημένης» Ταυτότητας. Στη συνέχεια κατηγοριοποιήσαμε τους συμμετέχοντες σε ομάδες «πολιτικοποιημένης» ταυτότητας, χρησιμοποιώντας τους παράγοντες που αναφέρονται στην Θεωρία της Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας: «τους στόχους της διαδήλωσης» (κοινή δυσαρέσκεια), «τα κίνητρα συμμετοχής στη συγκεκριμένη διαδήλωση», τις «αποδόσεις ευθύνης για το ασφαλιστικό» (εξωγενείς αποδόσεις), τις Ταυτίσεις «με τους Εργαζόμενους» (Ταύτιση με Κατηγορία), «τους Συνδικαλιστές του Σωματείου» και την «Ηγεσία ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ» (Ταύτιση με Ακτιβιστές). Στην κατηγοριοποίηση λάβαμε υπόψη και τα συναισθήματα, ακολουθώντας τη

[35] Διενεργήσαμε ένα t-test ενός δείγματος. Δεδομένου ότι δεν είχαμε εθνικό μέσο όρο για την μέτρηση ικανοποίησης από τη λειτουργία της δημοκρατίας, η μηδενική υπόθεση ήταν ότι ο Μέσος Όρος του δείγματός μας δεν θα διέφερε από την τιμή ελέγχου «2.5», η οποία θα σήμαινε «ούτε ευχαριστημένος, ούτε δυσαρεστημένος». Το αποτέλεσμα επιβεβαίωσε την σχετική δυσαρέσκεια του δείγματός μας· $t(51) = -6.73$, $p < .001$.

σχετική βιβλιογραφία για τη συμβολή τους καθώς και τους δύο παράγοντες «Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων» και «Πολιτική Κινηματική».

Επιδιώξαμε να εντοπίσουμε διαβαθμίσεις ανάμεσα στους συμμετέχοντες, ακολουθώντας τη σχετική βιβλιογραφία για τα διαφορετικά επίπεδα ταυτίσεων – με την γενική κατηγορία και με τους ακτιβιστές. Θελήσαμε, ωστόσο, να λάβουμε υπόψη τις διαφορές στα επίπεδα ταύτισης στις δύο κατηγορίες ακτιβιστών, την «ηγεσία ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ» και τους «Συνδικαλιστές Σωματείου». Στην ανάλυση Μη Ιεραρχικής Ομαδοποίησης k-Means αναζητήσαμε [36] τρεις ομάδες, με στόχο να εντοπίσουμε τις διαφορετικές ομαδοποιήσεις: τους απλούς εργαζόμενούς, όσους είναι πιο κοντά με τους συνδικαλιστές του σωματείου τους, και όσους είναι κοντά με την ηγεσία των Τριτοβάθμιων Ομοσπονδιών. Ο Πίνακας 3.1 παρουσιάζει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις που προέκυψαν για τις τρεις ομάδες.

Όπως προέκυψε από μια σειρά αναλύσεων διακύμανσης κατά έναν παράγοντα (one-way ANOVAs), δεν υπήρχαν σημαντικές διαφορές ($p \geq .05$ στις post hoc αναλύσεις Games-Howell) ανάμεσα στις ομάδες όσον αφορά τις κλίμακες των Αντικυβερνητικών Στόχων (υψηλές τιμές για όλες τις ομάδες), του Κινήτρου Προβολής (σχετικά υψηλές τιμές), του Ηθικού Κινήτρου (μέτριες προς υψηλές τιμές), των αποδόσεων στο πολιτικό σύστημα (υψηλές τιμές), των αποδόσεων σε «κοινωνικές ομάδες και όχι στους μετανάστες» (μέτριες προς χαμηλές τιμές) και των αποδόσεων στη Διαχείριση των ταμείων (υψηλές τιμές). Επιπλέον, οι αναλύσεις διακύμανσης (one-way ANOVAs) για δύο μεταβλητές έδειξαν ότι οι διαφορές ανάμεσα στις τρεις ομάδες οφείλονταν οριακά σε τυχαία κατανομή, παρόλο που η post hoc ανάλυση (Games-Howell) έδειξε σημαντικές διαφορές ($p < .05$) ανάμεσα τους. Είναι πολύ πιθανό αυτή η μη σημαντική διαφορά στην ανάλυση διακύμανσης να οφείλεται στο μικρό μέγεθος του δείγματός μας. Για το λόγο αυτό, επιλέξαμε να μην λάβουμε υπόψη της διαφορές αυτές. Η μία ήταν το συναίσθημα του Φόβου, $F(2, 46) = 2.59$, $p = .086$, όπου οι post hoc αναλύσεις έδειξαν ότι η Δεύτερη ομάδα ήταν σημαντικά πιο φοβισμένη από την Τρίτη, ενώ η Πρώτη Ομάδα δεν διέφερε σημαντικά από τις άλλες δύο. Η άλλη μεταβλητή ήταν η αντίληψη ότι η πολιτική «είναι για ειδικούς» $F(2, 51) = 1.96$, $p = .151$, η οποία στις post hoc αναλύσεις εμφανιζόταν σημαντικά περισσότερη στην Δεύτερη Ομάδα σε σύγκριση με την Τρίτη, ενώ και πάλι, η Πρώτη Ομάδα δεν διέφερε σημαντικά από τις άλλες δύο.

[36] Στην Μη Ιεραρχική Ομαδοποίηση k-means τα κριτήρια καθορισμού των ομάδων είναι υποκειμενικά καθοριζόμενα, βάσει του θεωρητικού πλαισίου της εκάστοτε έρευνας (Στρατινάκης, 2018· Everitt, Landau, & Leese, 2001). Υπάρχουν τεχνικές περιορισμού – ως ένα βαθμό – της υποκειμενικότητας, ωστόσο το μέγεθος του δείγματος μας δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις.

Με βάση τις post hoc συγκρίσεις, οι συμμετέχοντες στην Δεύτερη Ομάδα[37] (*n* = 23, αναπαριστώντας 42.6% του δείγματος) τοποθετούνταν στις περισσότερες κλίμακες υψηλότερα από τις άλλες ομάδες. Αυτό που τη διαχώριζε ιδιαίτερα από τις άλλες, ήταν οι υψηλότερες ταυτίσεις με τους άλλους εργαζόμενους συνολικά και ταυτόχρονα ότι απέδιδαν τα προβλήματα του ασφαλιστικού στην υπογεννητικότητα σε μεγαλύτερο βαθμό. Με την πρώτη ομάδα θεωρούσαν στον ίδιο βαθμό σημαντικούς τους Στόχους Βελτίωσης και την επίτευξη διαλόγου, με σημαντικές διαφορές από την Τρίτη ομάδα. Παράλληλα, διέφεραν σημαντικά από την πρώτη ομάδα στο ότι συμμετείχαν στη διαδήλωση περισσότερο για να εκφραστούν, στο ότι ταυτίζονταν περισσότερο με τους συνδικαλιστές των σωματείων και την ηγεσία της ΓΣΕΕ και της ΑΔΕΔΥ, ήταν περισσότερο θυμωμένοι, απέδιδαν περισσότερο τα προβλήματα του ασφαλιστικού στην εργοδοσία και το κεφάλαιο, ενώ θεωρούσαν και ότι οι πολίτες μπορούν να επηρεάζουν τις εξελίξεις κινηματικά. Επρόκειτο για διαφορές που δεν υπήρχαν σε σημαντικό βαθμό από την Τρίτη Ομάδα. Τα χαρακτηριστικά των ατόμων της Δεύτερης Ομάδας παραπέμπουν σε ανθρώπους που είναι πιο κοντά στην συνδικαλιστική ηγεσία, ενώ ταυτόχρονα η αδικία που βιώνουν από την εργοδοσία, τους έχει οδηγήσει σε υψηλά επίπεδα θυμού, τα οποία ήθελαν να εκφράσουν συμμετέχοντας στη διαδήλωση. Για το λόγο αυτό, ονομάσαμε την Δεύτερη Ομάδα *Φιλοηγετικούς Οργισμένους*.

Η Τρίτη Ομάδα ήταν η πιο ολιγομελής (*ν* = 7, 13.0% του δείγματος). Συγκριτικά με τις άλλες δύο ομάδες, χαρακτηριζόταν από τη σημαντικά χαμηλότερη σημασία που έδινε στους Στόχους Βελτίωσης και δήλωνε σημαντικά λιγότερο ότι την ενδιέφερε να έρθει σε διάλογο με την κυβέρνηση. Μαζί με την Πρώτη Ομάδα, διέφεραν σημαντικά από την Δεύτερη στην ταύτιση με τους εργαζόμενους συνολικά και απέδιδαν σημαντικά λιγότερο από αυτήν τα προβλήματα του ασφαλιστικού στην υπογεννητικότητα. Σε ότι αφορούσε τους υπόλοιπους παράγοντες, δεν διέφερε σημαντικά από τις υπόλοιπες ομάδες. Αυτά τα χαρακτηριστικά αντιστοιχούν σε ανθρώπους που ενώ είναι ισχυρά αντικυβερνητικοί – όπως και οι υπόλοιπες ομάδες – εντούτοις δεν αποδίδουν τόσο έμφαση στην άμεση βελτίωση των συνθηκών των εργαζομένων, ενώ ταυτόχρονα προτιμούν να αποφύγουν κάθε διάλογο, τουλάχιστον με την κυβέρνηση που βρισκόταν στην εξουσία. Για τους λόγους αυτούς, ονομάσαμε την Τρίτη Ομάδα *Αδιάλλακτοι*.

[37] Από τη στιγμή που δεν υπάρχει ιεραρχία μεταξύ των ομάδων, μπορούμε να ξεκινήσουμε από οποιαδήποτε ομάδα. Επιλέξαμε την δεύτερη, καθώς είναι πιο κοντά στα χαρακτηριστικά που περιγράφονται στην Θεωρία της Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας και, κατά συνέπεια, μπορούμε να την χρησιμοποιήσουμε σαν βάση για την περιγραφή των άλλων δύο.

Τέλος, η Πρώτη Ομάδα (*n* = 24, 44.4% του δείγματος), εμφάνιζε κοινά χαρακτηριστικά και με τις δύο ομάδες. Αφενός, μοιραζόταν τη σημασία των στόχων, ακόμα και του διαλόγου με την ομάδα των Οργισμένων Φιλοηγετικών, ταυτιζόταν όμως σημαντικά λιγότερο από αυτούς με τους εργαζόμενους, τους συνδικαλιστές και την ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ. Ταυτόχρονα, θεωρούσαν σε σημαντικά λιγότερο βαθμό από τους Οργισμένους Φιλοηγετικούς ότι μπορούν να επηρεάσουν τα πράγματα και να ακουστεί η φωνή τους μέσα από μια κινηματική πολιτική. Αφετέρου, με την ομάδα των Αδιάλλακτων, εκτός από την σημαντικά χαμηλή ταύτιση με τους εργαζόμενους, μοιράζονταν και την πεποίθηση ότι δεν ήταν η υπογεννητικότητα το πρόβλημα για τα ασφαλιστικά ταμεία. Τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων της τρίτης ομάδας, ταιριάζουν με αυτά ανθρώπων που, ενώ θα ήθελαν να βελτιωθούν οι συνθήκες των εργαζομένων και είναι πρόθυμοι να έρθουν σε διάλογο για αυτό με την κυβέρνηση, κρατάνε μια απόσταση από τις συνδικαλιστικές ηγεσίες – τόσο των σωματείων, όσο και των ομοσπονδιών – και έχοντας χαμηλές προσδοκίες ότι η κινηματική δράση έχει αποτέλεσμα στην πολιτική ζωή της χώρας. Για τους λόγους αυτούς, ονομάσαμε την Πρώτη Ομάδα *Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι*.

Πίνακας 3.1.
Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για Ταυτίσεις, Στόχους, Κίνητρο Συμμετοχής, Αποδόσεις, Συναισθήματα, Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων, Πολιτική Κινηματική για τις Τρεις Ομάδες

	Ομάδα 1 (*n* = 24) Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι		Ομάδα 2: (*n* = 23) Οργισμένοι Φιλοηγετικοί		Ομάδα 3 (*n* = 7) Αδιάλλακτοι			
Μεταβλητή	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F (df)*	*Sig.*
Στόχοι Βελτίωσης	6.75[a]	(0.44)	6.87[a]	(0.26)	4.81[b]	(1.03)	50.369 (2, 51)	$p < .001$
Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.56[a]	(0.60)	6.83[a]	(0.39)	6.36[a]	(0.99)	2.204 (2, 51)	$p = .121$
Στόχοι Διάλογος	6.63[a]	(0.82)	6.87[a]	(0.34)	1.86[b]	(1.21)	137.655 (2, 51)	$p < .001$
Κίνητρο Προβολής	5.50[a]	(0.94)	5.74[a]	(1.34)	5.48[a]	(1.23)	0.292 (2, 51)	$p = .748$
Κίνητρο Έκφρασης	5.89[a]	(0.84)	6.54[b]	(0.66)	5.95[ab]	(1.13)	4.042 (2, 51)	$p = .023$
Κίνητρο Ηθικό	4.75[a]	(1.64)	5.72[a]	(1.72)	5.71[a]	(1.47)	2.264 (2, 51)	$p = .114$
Ταύτιση Εργαζόμενοι	4.62[a]	(1.12)	6.27[b]	(0.70)	5.11[a]	(0.83)	18.309 (2, 49)	$p < .001$
Ταύτιση Συνδικαλιστές	2.65[a]	(1.39)	4.88[b]	(1.68)	2.89[ab]	(1.59)	12.48 (2, 48)	$p < .001$
Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	2.22[a]	(1.23)	4.22[b]	(2.16)	2.52[ab]	(1.30)	8.583 (2, 51)	$p < .001$
Φόβος	3.55[ab]	(1.74)	4.37[a]	(1.69)	2.86[b]	(1.09)	2.592 (2, 46)	$p = .086$
Θυμός	5.27[a]	(1.30)	6.29[b]	(0.81)	5.29[ab]	(1.47)	5.196 (2, 50)	$p = .009$
Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	4.93[a]	(1.41)	6.09[b]	(0.73)	5.68[ab]	(1.22)	6.069 (2, 50)	$p = .004$
Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.13[a]	(0.97)	5.83[a]	(1.10)	6.25[a]	(0.74)	0.708 (2, 51)	$p = .498$
Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.62[a]	(1.15)	3.52[a]	(0.98)	3.34[a]	(0.94)	0.196 (2, 50)	$p = .823$
Απόδοση Υπογεννητικότητα	2.65[a]	(1.53)	4.19[b]	(1.50)	1.86[a]	(1.07)	9.315 (2, 48)	$p < .001$
Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.54[a]	(0.78)	6.77[a]	(0.69)	6.57[a]	(0.79)	0.592 (2, 50)	$p = .557$
Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.94[a]	(1.72)	3.59[a]	(1.76)	4.36[a]	(1.80)	0.586 (2, 51)	$p = .560$
Πολιτική Κινηματική	2.92[a]	(0.99)	4.96[b]	(1.26)	3.00[ab]	(1.94)	17.248 (2, 51)	$p < .001$
Πολιτική για Ειδικούς	1.67[ab]	(0.92)	2.22[a]	(1.86)	1.14[b]	(0.38)	1.963 (2, 51)	$p = .151$

Σημείωση. Ο κλίμακες κυμαίνονταν από 1 = «καθόλου» έως 7 = «πάρα πολύ».

Διαφορετικά γράμματα (a,b,c) αντιστοιχούν σε σημαντικές διαφορές ($p < .05$) στους μέσους όρους (post hoc Games-Howell).

Συγκρίσεις των προφίλ. Διεξαγάγαμε μια σειρά από αναλύσεις διακύμανσης κατά ένα παράγοντα (ANOVAs) για όσους παράγοντες δεν λάβαμε υπόψη για τον σχηματισμό των ομαδοποιήσεων, προκειμένου να εξετάσουμε τις διαφορές των τριών ομάδων ως προς τις πεποιθήσεις, την ικανοποίηση από τη Δημοκρατία, την ιδεολογική τοποθέτηση και την προθυμία συμμετοχής. Ο Πίνακας 3.2 παρουσιάζει τα αποτελέσματα αυτών των αναλύσεων.

Πεποιθήσεις. Σε ότι αφορά τις Πεποιθήσεις, οι Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι εμπιστεύονταν τα σωματεία σημαντικά λιγότερο από τους Οργισμένους Φιλοηγετικούς, ενώ οι Αδιάλλακτοι δεν είχαν σημαντικές διαφορές με τις άλλες δύο ομάδες. Οι τρεις ομάδες δεν παρουσίαζαν διαφορές μεταξύ τους ως προς τις αντινεοφιλελεύθερες πεποιθήσεις, ενώ, χωρίς διαφορές μεταξύ τους, δεν θεωρούσαν ότι οι ικανοποίηση των αιτημάτων κάποιων σημαίνει ότι κάποιοι άλλοι θα χάσουν τα δικά τους. Σε ότι αφορά τις νεοφιλελεύθερες πεποιθήσεις, η ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) έδειξε ότι οι διαφορές ανάμεσα στις ομάδες οφείλονταν οριακά σε τυχαία κατανομή, $F(2, 51) = 2.35$, $p = .105$, παρόλο που οι post hoc αναλύσεις (Games-Howell) έδειξαν ότι οι Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι συμμερίζονταν μια νεοφιλελεύθερη διαχείριση του ασφαλιστικού σε σημαντικότερο βαθμό από την ομάδα των Αδιάλλακτων.

Ικανοποίηση από τη Δημοκρατία. Οι post hoc αναλύσεις (Games-Howell) έδειξαν πως, παρά την χαμηλή ικανοποίηση όλων των ομάδων από τη λειτουργία της δημοκρατίας στη χώρα, οι Αδιάλλακτοι ήταν σημαντικά λιγότερο ικανοποιημένοι σε σύγκριση με τους Οργισμένους Φιλοηγετικούς. Οι Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι δεν διέφεραν σημαντικά από τις άλλες δύο ομάδες.

Ιδεολογική Τοποθέτηση. Η ανάλυση διακύμανσης (one-way ANOVA) έδειξε ότι η οι διαφορές ανάμεσα στις ομάδες ως προς την ιδεολογική τοποθέτηση οφείλονταν οριακά σε τυχαία κατανομή, $F(2, 47) = 2.58$, $p = .086$. Σημειώνουμε, ωστόσο, ότι οι post hoc αναλύσεις (Games-Howell), συντείνουν στο ότι οι Αδιάλλακτοι ήταν πιο αριστεροί από τους Οργισμένους Φιλοηγετικούς, ενώ οι Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι δεν διέφεραν από τις άλλες δύο ομάδες.

Προθυμία Συμμετοχής. Οι post hoc αναλύσεις, έδειξαν πως οι Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι ήταν σημαντικά λιγότερο πρόθυμοι να συμμετάσχουν στην απεργιακή κινητοποίηση από τους Οργισμένους Φιλοηγετικούς. Οι Αδιάλλακτοι δεν διέφεραν από τις άλλες δύο ομάδες.

Πίνακας 3.2.

Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για Ταυτίσεις, Στόχους, Κίνητρο Συμμετοχής, Αποδόσεις, Συναισθήματα, Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων, Πολιτική Κινηματική για τις Τρεις Ομάδες

	Ομάδα 1 (*n* = 24) Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι		Ομάδα 2 (*n* = 23) Οργισμένοι Φιλοηγετικοί		Ομάδα 3 (*n* = 7) Αδιάλλακτοι			
Μεταβλητή	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F (df)*	*Sig.*
Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	4.35[a]	(1.12)	5.75[b]	(1.00)	5.00[ab]	(0.94)	10.402 (2, 51)	$p < .001$
Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.65[a]	(1.30)	5.16[a]	(0.77)	5.29[a]	(0.86)	1.799 (2, 51)	$p = .176$
Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	2.43[a]	(1.32)	1.96[ab]	(1.39)	1.29[b]	(0.30)	2.354 (2, 51)	$p = .105$
Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	2.17[a]	(1.76)	2.30[a]	(1.72)	2.00[a]	(2.24)	0.085 (2, 51)	$p = .918$
Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	1.74[ab]	(0.75)	2.05[a]	(0.72)	1.29[b]	(0.49)	3.217 (2, 49)	$p = .049$
Ιδεολογική Τοποθέτηση**	2.36[ab]	(1.18)	2.90[a]	(1.45)	1.71[b]	(0.76)	2.583 (2, 47)	$p = .086$
Προθυμία Συμμετοχής	4.33[a]	(1.37)	5.57[b]	(1.34)	5.00[ab]	(1.63)	4.598 (2, 51)	$p = .015$

Σημείωση. Ο κλίμακες κυμαίνονταν από 1 = «καθόλου» έως 7 = «πάρα πολύ».

**Η κλίμακα κυμαινόταν από 1= «καθόλου ικανοποιημένος» έως 4 = «πολύ ικανοποιημένος»

**Η κλίμακα κυμαινόταν από 1= «Αριστερά» έως 10 = «Δεξιά»

Διαφορετικά γράμματα (a,b,c) αντιστοιχούν σε σημαντικές διαφορές ($p<.05$) στους μέσους όρους (post hoc Games-Howell).

Συζήτηση

Το μέγεθος του δείγματος που ανταποκρίθηκε στην έρευνά μας δεν μας επέτρεψε να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα. Είχαμε, ωστόσο, την ευκαιρία να εντοπίσουμε κάποιες από τις τάσεις που προβλέπονται από τα θεωρητικά μοντέλα που περιγράψαμε στην Εισαγωγή. Έτσι η συγκεκριμένη έρευνα λειτούργησε πιλοτικά, επιτρέποντάς μας να αξιοποιήσουμε τα αποτελέσματα για τον σχεδιασμό των επόμενων ερευνών μας.

Στην συγκεκριμένη έρευνα στόχος μας ήταν να διερευνήσουμε τα διαφορετικά μοτίβα πολιτικοποίησης των συμμετεχόντων σε μια απεργιακή διαδήλωση και το πόσο αυτά επηρεάζουν μια σειρά μεταβλητών που έχουν να κάνουν με τη συμμετοχή, την αναπαράσταση την σύγκρουσης, αλλά και γενικότερα χαρακτηριστικά όπως η εικόνα συνολικά για την δημοκρατία και η ιδεολογική τους τοποθέτηση. Χρησιμοποιήσαμε για αυτό το σκοπό τις μεταβλητές που εντοπίσαμε στην κοινωνιοψυχολογική γραμματεία της συλλογικής δράσης (ταυτίσεις, στόχους, κίνητρα, συναισθήματα, αποδόσεις και πολιτικό κυνισμό). Η ανάλυση μας έδωσε τρεις ομαδοποιήσεις οι οποίες διαφοροποιούνταν σε σημαντικό βαθμό ως προς κάποιες από τις ταυτίσεις τους, την σημασία των στόχων, τα συναισθήματα και την εμπιστοσύνη τους στην κινηματική πολιτική, ενώ σε έναν βαθμό διαφοροποιούνταν και ως προς, την ισχύ κάποιων κινήτρων και τις αποδόσεις της ευθύνης για τα προβλήματα του ασφαλιστικού.

Τα αποτελέσματα αυτά παρουσιάζουν ενδιαφέρον, καθώς αναδεικνύουν ότι η βαρύτητα των παραγόντων παρουσιάζει διαφοροποιήσεις εντός του πληθυσμού ο οποίος φτάνει πράγματι στο σημείο να διαδηλώσει για τα αιτήματά του. Συγκεκριμένα, τα επίπεδα ταυτίσεων ήταν υψηλότερα για την ομάδα των Οργισμένων Φιλοηγετικών, ειδικά από αυτά των Απογοητευμένων – Αποστασιοποιημένων, ενώ ειδικά στο επίπεδο ταύτισης με τους εργαζόμενους διέφεραν και από τους Αδιάλλακτους. Επιπλέον, ο θυμός, συναίσθημα που συναντάται συχνά στις μελέτες της διαμαρτυρίας, ήταν υψηλό για τους Φιλοηγετικούς Κινηματικούς, ενώ συμμερίζονταν την αντίληψη ότι η – θυμωμένη – φωνή τους μπορεί να ακουστεί. Τα χαρακτηριστικά αυτά, λαμβάνοντας υπόψη την υψηλή προθυμία συμμετοχής της ομάδας αυτής, κάνουν τους Οργισμένους Φιλοηγετικούς το τμήμα εκείνο των διαδηλωτών που θα περιμέναμε να δούμε στη συγκέντρωση βάση των κοινωνιοψυχολογικών μοντέλων πρόβλεψης της συλλογικής δράσης: το συλλογικό κίνητρο (Klandermans, 1984, 1997), οι ταυτίσεις (Simon et al., 1998), ή τα συναισθήματα (van Zomeren et al., 2004). Τα αποτελέσματά μας, επιπλέον,

ότι πράγματι, ο πολιτικός κυνισμός υπό προϋποθέσεις μπορεί να μην λειτουργεί αποτρεπτικά, αλλά ενισχυτικά στην συλλογική δράση (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008). Κατά την διερεύνηση των διαφορετικών προφίλ, ωστόσο, αναδείχθηκαν δύο ακόμη ομάδες διαδηλωτών, οι οποίοι δεν εμπίπτουν σε αυτά τα μοντέλα.

Η μία από αυτές τις ομάδες, οι Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι χαρακτηρίζονταν από τα χαμηλά επίπεδα ταύτισης, αλλά και από μια χαμηλή προθυμία συμμετοχής. Ταυτόχρονα, τους χαρακτήριζε μια ασάφεια ως προς το ποιος ή τι ευθυνόταν για τα προβλήματα του ασφαλιστικού: πέρα από το πολιτικό σύστημα και την κακή διαχείριση των ταμείων, είχαν χαμηλές τιμές στις αποδόσεις στην εργοδοσία και το κεφάλαιο, ενώ τα αποτελέσματα έδειξαν ότι συμμερίζονταν σε ένα βαθμό (αν και οριακά) κάποιες νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις. Επιπλέον, αν και ανοικτοί στο διάλογο, θεωρούσαν ότι δεν μπορούσαν να επηρεάσουν τα πράγματα με το να ακουστεί η φωνή τους, πόσο μάλλον μέσω των σωματείων, τα οποία δεν εμπιστεύονταν ιδιαίτερα. Μια πιθανή ερμηνεία της συμμετοχής των συγκεκριμένων διαδηλωτών, είναι ότι ενώ το ζήτημα ήταν πολύ σημαντικό για αυτούς, θεωρούσαν ότι δεν υπήρχαν πολλά περιθώρια επιτυχίας και επέλεξαν τη διαμαρτυρία ως μια ύστατη λύση για την ανάσχεση της επίθεσης της κυβέρνησης. Είναι ασαφές αν αυτή η στάση είναι αποτέλεσμα προηγούμενων εμπειριών αποτυχίας του κινήματος ή αν συνδέεται με άλλες παραμέτρους που δεν συμπεριλήφθηκαν στις αναλύσεις μας.

Από την άλλη, η ομάδα των Αδιάλλακτων, είχε σε χαμηλότερη προτεραιότητα την άμεση βελτίωση του ασφαλιστικού και με σαφήνεια απέρριπτε κάθε διάλογο με την κυβέρνηση, αναδεικνύοντας – δια του αποκλεισμού – ως πιο σημαντικό στόχο την πτώση της κυβέρνησης. Επιπλέον, η σημαντικά χαμηλότερη ικανοποίησή τους από τη Δημοκρατία, συνδυάζεται με μια σειρά από άλλα σημεία που μας υποψιάζουν για μια πιο συγκροτημένη ιδεολογικά ομάδα. Συγκεκριμένα, οι αναλύσεις μας, αν και οριακά μη σημαντικές λόγω και του μικρού δείγματός μας, έδειξαν πως αυτή η ομάδα πιθανά να θεωρούσε λιγότερο ότι η πολιτική «είναι για τους ειδικούς», να φοβόταν λιγότερο, να συμμεριζόταν σημαντικά λιγότερο νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις, αλλά και να ήταν η πιο αριστερή.

Τα συμπεράσματα αυτής της έρευνας έχουν ένα σημαντικό περιορισμό που οφείλεται στο μέγεθος του δείγματος. Συμπληρωματικά, η μεθοδολογική επιλογή της μελέτης του ίδιου του πλήθους παρουσιάζει μια σειρά δυσκολίες τις οποίες ήδη

αναφέραμε – ενδεικτικά η απουσία σύγκρισης με τον μη κινητοποιημένο πληθυσμό. Έγινε, ωστόσο, σαφές πως μια ανάλυση επικεντρωμένη στον άτομο αντί στις μεταβλητές ανέδειξε οδούς προς τη συμμετοχή σε συλλογική δράση με πιο περίπλοκες σχέσεις μεταξύ των πιο συχνά μελετημένων παραγόντων. Παρά το γεγονός ότι όλα τα άτομα συμμετείχαν σε μια διαμαρτυρία, και παρά το γεγονός όλα δήλωναν λιγότερο ή περισσότερο αριστερά, δεν είχαν τα ίδια χαρακτηριστικά ως προς τα προφίλ πολιτικοποίησής τους. Επιπλέον, μέσα από τα διαφορετικά μοτίβα πολιτικοποίησης διαφάνηκε ο αυξημένος ρόλος ιδεολογικών και αναπαραστασιακών όψεων του φαινομένου της διαμαρτυρίας. Αρκετά από αυτά τα ζητήματα επιχειρήσαμε να καλύψουμε στις επόμενες έρευνές μας.

Κεφάλαιο 4

Έρευνα ΙΙ: Δεκέμβρης 2008[38]

Εισαγωγή

Την 6η Δεκεμβρίου 2008, ο δεκαεξάχρονος Αλέξης Γρηγορόπουλος έπεφτε νεκρός από τον πυροβολισμό ειδικού φρουρού της ΕΛ.ΑΣ., ανάμεσα σε δεκάδες μάρτυρες που βρίσκονταν για την νυχτερινή τους έξοδο σε μια από τις πιο ζωντανές γειτονιές της κεντρικής Αθήνας. Αυτό που ακολούθησε ήταν μια σαρωτική εξέγερση μαθητών σε ολόκληρη την Ελλάδα, οι οποίοι διαμαρτύρονταν για την αστυνομική βία. Εξεγέρσεις μετά από δολοφονίες νέων από αστυνομικά όργανα είχαν κατά καιρούς υπάρξει στο παρελθόν, μετά την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας το 1974. Περισσότερο γνωστές περιπτώσεις υπήρξαν οι θανάσιμοι τραυματισμοί των Κουμή και Κανελοπούλου το 1980 («Κουμής – Κανελοπούλου», 2016) και ο πυροβολισμός του Καλτεζά το 1985 (ΙΟΣ, 1996). Όλα τα θύματα αστυνομικής βίας είχαν σκοτωθεί κατά τη διάρκεια των ετήσιων διαδηλώσεων για τις επετείους της Εξέγερσης του Πολυτεχνείου το 1973 ενάντια στη στρατιωτική δικτατορία (1967-1974).

Ωστόσο, η εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 διήρκεσε χαρακτηριστικά περισσότερο, με διαδηλώσεις που κράτησαν τουλάχιστον τρεις με τέσσερις εβδομάδες, εκατοντάδες σχολικές καταλήψεις, αμέτρητα μπλόκα σε δρόμους και επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα, τράπεζες και άλλα δημόσια κτήρια (Iakovidou, Kanellopoulos & Kotronaki, 2011· Παπανικολόπουλος, 2016).

Επιπλέον, αυτή η εξέγερση δεν έμεινε απομονωμένη. Ένα μεγάλο τμήμα της κοινωνίας πήρε θέση υπερασπιζόμενο τους νεαρούς διαδηλωτές και συμμετείχε στις διαμαρτυρίες. Σε πολλές διαδηλώσεις συμμετείχαν ενήλικες, φοιτητές και φοιτήτριες, πολιτικές οργανώσεις και αναρχικές ομάδες. Υπήρξαν προσπάθειες για την κλιμάκωση του αγώνα έξω από τα σχολεία. Από αυτές ξεχώρισαν η κατάληψη της Νομικής Σχολής της Αθήνας και του Ε.Μ. Πολυτεχνείου. Φοιτητές και φοιτήτριες Καλών Τεχνών παρενέβαιναν στη διάρκεια παραστάσεων στο Εθνικό Θέατρο, ενώ η Εθνική Λυρική Σκηνή καταλήφθηκε και αυτή για αρκετές ημέρες. Τα γεγονότα του Δεκεμβρίου είχαν, επίσης, ένα διεθνή αντίκτυπο. Το κίνημα των Ζαπατίστας στο Μεξικό, για παράδειγμα, εξέδωσε ανακοίνωση υποστήριξης για την

[38] Η παρούσα έρευνα είναι δημοσιευμένη υπό τον τίτλο *Becoming Politicized: Political socialization and participation of young people in the December 2008 revolt in Greece* (Barkas & Chryssochoou, 2017). Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί προσαρμοσμένη μετάφραση αυτού του άρθρου.

εξέγερση. Επιπλέον, η εξέγερση έμοιαζε να αποτελεί σημαντική απειλή για το πολιτικό σύστημα. Η επιβολή στρατιωτικού νόμου συζητούνταν ανοικτά και η κυβέρνηση εξέτασε σοβαρά το ενδεχόμενο να καταφύγει σε αυτό το μέτρο.

Τα γεγονότα δεν έλαβαν χώρα σε ένα κοινωνικό και πολιτικό κενό. Αν και η παγκόσμια κρίση είχε οριακά κάνει την εμφάνισή της, η μακροχρόνια λιτότητα και η αυξανόμενη ανεργία, είχαν ήδη προκαλέσει αντίκτυπο στα οικογενειακά εισοδήματα σε όλη τη χώρα. Στο τέλος του 2008, το ποσοστό απασχόλησης βρισκόταν στο 61.43% για τον πληθυσμό σε ηλικία εργασίας, σε σύγκριση με το 65.61% της Ευρωζώνης. Οι νέοι ηλικίας 15 έως 25 ετών πλήττονταν δυσανάλογα, με μόλις το 23.7% να απασχολείται, σε σύγκριση με το 36.7% των συνομηλίκων τους στην Ευρωζώνη (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2017). Παράλληλα με αυτή την συνθήκη επισφάλειας, το πολιτικό σύστημα είχε δεχθεί ισχυρό πλήγμα από την αποκάλυψη του σκανδάλου της Siemens, καθώς η εταιρεία βρέθηκε να έχει δαπανήσει 1.3 δισεκατομμύρια ευρώ σε δωροδοκίες Ελλήνων πολιτικών το διάστημα από το 1999 έως το 2006 («Siemens Bribery Scandal in Greece», 2009).

Ένα τέτοιο εκρηκτικό γεγονός – ειδικά σε ένα ασταθές περιβάλλον – είναι μια εξαιρετική ευκαιρία για τους ερευνητές που επιθυμούν να μελετήσουν τη συλλογική δράση υπό σπάνιες συνθήκες. Η νεανική αυτή εξέγερση ήταν με κάθε τρόπο αναπάντεχη, αυθόρμητη και ποικιλόμορφη και ταυτόχρονα μαζική και σχετικά ανθεκτική στο χρόνο.

Οι τρόποι με τους οποίους οι νέοι και οι νέες ενσωματώνονται στην κοινωνία και η πολιτική τους ενασχόληση έχει υπάρξει αντικείμενο μελέτης, με ιδιαίτερη έμφαση στους νέους από περιβάλλον μεταναστών (Chryssochoou & Lyons, 2011· Fleischmann, Phalet, & Swyngedouw, 2013· Jensen, 2010· Ribeiro, Malafaia, Neves, Ferreira, & Menezes, 2015). Επιπλέον, υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον εξτρεμισμό των νέων και τη συμμετοχή τους σε κινήματα που προβαίνουν σε πράξεις ακραίας βίας με έμφαση – άλλα όχι περιορισμένη – στη μουσουλμανική νεολαία (Archer, 2013· Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2011· Lynch, 2013· van der Valk, 2013). Η σχέση ανάμεσα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και την πολιτική συμμετοχή των νέων έχει, επίσης, προσελκύσει το ερευνητικό ενδιαφέρον (Jugert, Eckstein, Noack, Kuhn, & Benbow, 2013· van Stekelenburg & Klandermans, 2017). Η έρευνα την οποία παρουσιάζουμε εδώ στοχεύει να συνεισφέρει σε αυτή τη διογκούμενη βιβλιογραφία και να προσφέρει στη μελέτη των παραγόντων που επηρεάζουν την νεολαιίστικη συμμετοχή σε ακραίες συνθήκες, λαμβάνοντας υπόψη τα κοινωνιοψυχολογικά μοντέλα πολιτικής συμμετοχής.

Λαμβάνοντας υπόψη τα θεωρητικά μοντέλα που παρουσιάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζουμε μια διερευνητική μελέτη με στόχο την εξέταση των πολιτικοποιημένων προφίλ εξεγειρόμενων νέων και των μορφών συμμετοχής τους. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε μερικές εβδομάδες μετά τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008. Η θεωρητική μας υπόθεση είναι ότι προκειμένου να κατανοήσουμε τους λόγους που οι νέοι και οι νέες συμπεριφέρονται πολιτικά, θα πρέπει να εμβαθύνουμε στον τρόπο που δίνουν νόημα στα γεγονότα και στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Είναι απαραίτητο να μελετήσουμε τα επίπεδα πολιτικοποίησής τους προκειμένου να κατανοήσουμε εάν έχουν αντίκτυπο στις διαφορετικές μορφές συμμετοχής. Για αυτό το λόγο, ακολουθώντας το μοντέλο Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας, εξετάσαμε τις ταυτίσεις των νέων με τους ακτιβιστές του κινήματος και με την ευρύτερη κατηγορία των «μαθητών», τις δυσαρέσκειές τους και το ποιους αντιλαμβάνονται ως αντιπάλους. Δεδομένης της σημασίας των συναισθημάτων στη βιβλιογραφία της πολιτικής συμμετοχής, συνυπολογίσαμε επίσης διαφορετικά συναισθήματα που ένοιωσαν οι μαθητές και οι μαθήτριες κατά τη διάρκεια των γεγονότων. Χρησιμοποιήσαμε αυτά τα ερωτήματα για την κατασκευή ομαδοποιήσεων (προφίλ) «Πολιτικοποιημένης» Ταυτότητας.

Όπως αναφέραμε ήδη, και σε αυτή την έρευνα ακολουθήσαμε μια προσέγγιση επικεντρωμένη στο άτομο. Στόχος μας ήταν όχι να επικυρώσουμε τα υπάρχοντα μοντέλα πολιτικής συμμετοχής, αλλά να διερευνήσουμε εάν οι νέοι πολιτικοποιούνταν με διαφορετικό τρόπο και συμμετείχαν σε διαφορετικές δράσεις ανάλογα με το πολιτικό τους προφίλ. Θεωρούμε ότι κατά τη διάρκεια συγκεκριμένων γεγονότων οι νέοι πολιτικοποιούνται σε διαφορετικό βαθμό και ότι η πολιτικοποίησή τους ακολουθεί διαφορετικά μοτίβα. Επομένως, αυτή η μέθοδος μας επέτρεπε μια καλύτερη γείωση της πολιτικοποίησης στα γεγονότα που προκάλεσαν τις δράσεις.

Πρώτος μας στόχος ήταν να διερευνήσουμε τα διαφορετικά μοτίβα πολιτικοποίησης των νέων ανάλογα με τις ταυτίσεις τους, τον τρόπο που ερμηνεύουν τα γεγονότα (δυσαρέσκεια, αντίπαλοι) και τα συναισθήματα που τους προκλήθηκαν από τη δολοφονία του συνομηλίκου τους. Στη συνέχεια, διερευνήσαμε εάν αυτά τα προφίλ (ή ομαδοποιήσεις) συνδέονταν με διαφορετικές απόψεις για την ελληνική κοινωνία και το μέλλον, προκειμένου να εξετάσουμε κάποια πιθανή ιδεολογική διαφοροποίηση. Επιπλέον, παρά την έλλειψη βιβλιογραφίας σε αυτό το θέμα (βλ. ωστόσο Barrett & Brunton-Smith, 2014), εξετάσαμε κατά πόσο αυτά τα προφίλ συνδέονταν με διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Για αυτό το λόγο, χρησιμοποιήσαμε ως υποκατάστατο της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης (SES) τις γειτονιές των μαθητών, τη δική τους αντίληψη της ευαλωτότητάς τους και της

κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των οικογενειών τους. Πέρα από την ταύτιση με τους ακτιβιστές και την πληττόμενη κατηγορία, στοχεύσαμε στη διερεύνηση της σχέσης της αντίληψης των μαθητών για την κοινωνική τους θέση με την πολιτικοποίησή τους. Τέλος, διερευνήσαμε τη σχέση ανάμεσα στα προφίλ «Πολιτικοποιημένης» Ταυτότητας και των μορφών συμμετοχής στην εξέγερση.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες. Διακόσιοι εικοσιτέσσερις μαθητές και μαθήτριες συμπλήρωσαν ένα ερωτηματολόγιο (106 μαθητές και 118 μαθήτριες). Όλοι οι συμμετέχοντες είχαν γεννηθεί το 1993 και παρακολουθούσαν την πρώτη τάξη του Λυκείου. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων είχε γεννηθεί στην Ελλάδα (n = 214) και μόνο λίγοι είχαν γεννηθεί στην Αλβανία (n = 8) ή κάπου αλλού (n = 2). Σε μια επταβάθμια κλίμακα από το 1 (= *πολύ φτωχότερη*) ως το 7 (= *πολύ πλουσιότερη*), οι μαθητές ανέφεραν ότι οικογένειές τους ήταν σε μια κάπως καλύτερη οικονομική κατάσταση από άλλες οικογένειες στην Ελλάδα (M = 4.53, SD = 0.85, Mdn = 4).

Σχολικές περιοχές. Οι συμμετέχοντες προέρχονταν από τέσσερις διαφορετικές περιοχές της περιφέρειας της Αττικής – τη μεγαλύτερη περιφέρεια της Ελλάδας με όρους πληθυσμού (σχεδόν οι μισοί κάτοικοι της χώρας διαμένουν σε αυτή την περιοχή, συμπεριλαμβανομένης της πρωτεύουσας Αθήνας) – και συγκεκριμένα το σχολικό συγκρότημα της Γκράβας (βόρεια γειτονιά της Αθήνας, n = 64), τη Νέα Φιλαδέλφεια (βορειοδυτικό προάστιο, n = 59), τον Χολαργό (βορειοανατολικό προάστιο, n = 54) και τέλος την Ελευσίνα (βιομηχανική πόλη της δυτικής Αττικής, n = 47).

Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ και τις χώρες της βόρειας Ευρώπης, στην Αθήνα, παρά την ύπαρξη σημαντικής εισοδηματικής ανισότητας, ο κοινωνικός και ταξικός στεγαστικός διαχωρισμός είναι περιορισμένος (Βαΐου κ.ά., 2007). Η διαδικασία της αστικοποίησης (1950 – 1980) σε συνδυασμό με την έλλειψη επίσημου πολεοδομικού σχεδιασμού, την χαμηλή στεγαστική κινητικότητα και τις μικτές χρήσεις γης αποτέλεσαν ιδανικές συνθήκες για την κοινωνική ανάμειξη στις περισσότερες περιοχές της Αττικής (Μαλούτας, 2008· Εμμανουήλ, 2013).

Επιπλέον, η ανάπτυξη οικισμών εκτός σχεδίου γύρω από βιομηχανικές περιοχές (π.χ. Ελευσίνα) διευκόλυνε την άτυπη κοινωνική ενσωμάτωση εσωτερικών μεταναστών και προσέλκυσε ένα σημαντικό μέρος ξένων μεταναστών (Βαΐου κ.ά., 2007). Ωστόσο, το χαμηλό επίπεδο διαχωρισμού δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν αξιοσημείωτες ανισορροπίες στη χωρική κατανομή των κοινωνικών τάξεων. Η «προαστιοποίηση» της μεσαίας τάξης κατά τη δεκαετία του 1970 διαφοροποίησε την αθηναϊκή κοινωνική γεωγραφία, δημιουργώντας περιοχές με

ιδιοκτήτες μεσαίου και υψηλού εισοδήματος (π.χ. Χολαργός) που διατηρούν τον χαρακτήρα τους μέχρι σήμερα.

Αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώνονται από τους Πανταζή και Ψυχάρη (Pantazis & Psycharis, 2016), χρησιμοποιώντας το Μέσο Δηλωθέν Εισόδημα (ΜΔΕ)[39] και τον δείκτη Gini.[40] Σε ότι αφορά τις περιοχές μας, η Ελευσίνα τοποθετείται στα χαμηλότερα ταξικά επίπεδα με δείκτη Gini = 41 – 43 και ΜΔΕ στα 12.5 – 15.0. Ο Χολαργός από την άλλη, τοποθετείται στα μεσαία με ανώτερα στρώματα, συνιστώντας ένα σχετικά πλούσιο δήμο (ΜΔΕ = 17.5 – 20.0) με υψηλή ανισότητα (Gini = 46 – 48). Σε ότι αφορά τη Νέα Φιλαδέλφεια και τις περιοχές γύρω από το σχολικό συγκρότημα της Γκράβας, υπάρχει ένα μίγμα μεσαίων και μικρομεσαίων στρωμάτων. Το ΜΔΕ σε αυτές τις περιοχές (κυμαινόμενο από «12.5 – 15.0» έως «15.0 – 17.5») είναι υψηλότερο από το αντίστοιχο της Ελευσίνας όμως εμφανίζουν υψηλότερο δείκτη ανισότητας (Gini μεταξύ «44 – 45» και «46 – 48»).

Διαδικασία. Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 2009. Προσεγγίσαμε τους συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια μιας διδακτικής τους ώρας, κατόπιν άδειας από τη διεύθυνση κάθε σχολείου. Το ερωτηματολόγιο χορηγήθηκε από τους ερευνητές με τη διευκρίνιση ότι όλες οι απαντήσεις θα παρέμεναν εμπιστευτικές και ανώνυμες και πως η συμπλήρωση ήταν εθελοντική.

Μετρήσεις και προετοιμασία δεικτών. Οι περισσότερες μετρήσεις που χρησιμοποιήθηκαν, κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας, δεδομένης της ιδιαιτερότητας των γεγονότων.[41] Οι δηλώσεις κατασκευάστηκαν χρησιμοποιώντας τους λόγους συμμετοχής, τους αντιπάλους και τις αποδόσεις ευθύνης όπως εμφανίστηκαν στα ΜΜΕ μέσα από συνεντεύξεις νέων κατά τη διάρκεια των γεγονότων. Διενεργήθηκαν μια σειρά από Διερευνητικές Παραγοντικές Αναλύσεις (Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών· Principal Component Analysis, PCA) με πλάγια περιστροφή[42] ώστε να δημιουργηθούν οι δείκτες για τις αναπαραστάσεις της σύγκρουσης και του κοινωνικού περιβάλλοντος από την πλευρά των μαθητών. Όλες οι δηλώσεις μετρήθηκαν σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert από το 1 (= «διαφωνώ πάρα πολύ» ή «καθόλου») έως το 7 (= «συμφωνώ πάρα πολύ» ή «πάρα πολύ»).

---

[39] Οι τιμές Μέσου Δηλωθέντος Εισοδήματος (ΜΔΕ) κυμαίνονται από το «0.00 – 10.0» έως το «άνω των 30.0» σε χιλιάδες ευρώ.

[40] Ο δείκτης Gini χρησιμοποιείται για να περιγράψει την εισοδηματική ανισότητα εντός μιας περιοχής με τιμές που κυμαίνονται από το «0-40» έως το «πάνω από 51».

[41] Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται μόνο οι δηλώσεις που χρησιμοποιήθηκαν για τις αναλύσεις μας. Το πλήρες ερωτηματολόγιο βρίσκεται στο Παράρτημα Β.

[42] Η πλάγια περιστροφή (oblimin rotation) χρησιμοποιήθηκε επειδή, όπως συμβαίνει συχνά στην κοινωνιοψυχολογική έρευνα, δεν υπάρχει υπόθεση ότι οι διαφορετικοί παράγοντες δεν συσχετίζονται.

Μετά τον κατάλληλο έλεγχο αξιοπιστίας δημιουργήθηκαν νέοι δείκτες από τον μέσο όρο των αντίστοιχων δηλώσεων.

Μορφές συλλογικής δράσης. Είκοσι μία δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για την εκτίμηση της συμμετοχής των μαθητών σε διαφορετικές δράσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της εξέγερσης. Από την PCA αυτών των 21 δηλώσεων (Kaiser-Meyer-Olkin, KMO = .801), εξήχθησαν τέσσερις παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 54.15% της διακύμανσης. Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 5.82, διακύμανση = 27.77%) περιλάμβανε επτά δηλώσεις που περιέγραφαν έναν οργανωμένο και συστηματικό τρόπο διαμαρτυρίας (π.χ. συλλογή υπογραφών, αναρτήσεις σε blog, μοίρασμα φυλλαδίων, συμμετοχή σε ένα κόμμα ή σε κάποια ΜΚΟ, διοργάνωση συναυλίας,[43] συμμετοχή σε σχολικό συμβούλιο[44]). Μετά την εξασφάλιση ικανοποιητικής αξιοπιστίας (α = .835), δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή η οποία ονομάστηκε «οργανωμένη συμμετοχή». Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.44, διακύμανση = 11.60%) περιλάμβανε επτά δηλώσεις που περιέγραφαν περισσότερο «αδιαμεσολάβητες», ακραίες μορφές διαμαρτυρίας (π.χ. καταστροφή δημόσιας περιουσίας, τραπεζών, καταστημάτων, αυτοκινήτων, ρίψη πετρών ή βομβών μολότοφ, γκράφιτι, κλπ). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .693) δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή με το όνομα «επιθετική συμμετοχή». Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.79, διακύμανση = 8.51%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις με μορφές διαμαρτυρίας στο δρόμο (π.χ. πορείες, αποκλεισμός δρόμων, συγκρούσεις με την αστυνομία). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .779) δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή με το όνομα «συμμετοχή σε διαδηλώσεις». Ο τέταρτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.32, διακύμανση = 6.27%) περιλάμβανε τέσσερις δηλώσεις με διαμαρτυρίες πιο συνηθισμένες στο μαθητικό περιβάλλον (π.χ. κατάληψη σχολείου, αποχή, αποστολή μηνυμάτων). Με την εξασφάλιση ικανοποιητικής αξιοπιστίας (α = .711) δημιουργήθηκε ένας νέος παράγοντας με το όνομα «μαθητική συμμετοχή». Πέρα από αυτούς τους παράγοντες η αξιοπιστία για όλες τις μορφές συμμετοχής ήταν ικανοποιητική (α = .858) και επομένως με τους μέσους όρους όλων των 21 δηλώσεων σχηματίστηκε ένας ενιαίος παράγοντας, με το όνομα «συνολική συμμετοχή».

[43] Συναυλίες διαμαρτυρίας στην Ελλάδα συνήθως οργανώνονται από τα τμήματα νεολαίας των κομμάτων ή από πολιτικά και κοινωνικά μέτωπα οργανώσεων ή κομμάτων.

[44] Τα σχολικά συμβούλια είναι πλήρως θεσμοθετημένα στην Ελλάδα και οι ηγέτες τους συχνά συνδέονται με πολιτικές ομάδες σχετιζόμενες με τμήματα νεολαίας κομμάτων.

Λόγοι συμμετοχής στο κίνημα (Δυσαρέσκεια). Ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν το επίπεδο συμφωνίας τους με 13 δηλώσεις που περιέγραφαν διαφορετικούς λόγους συμμετοχής στο κίνημα. Από την PCA αυτών των 13 δηλώσεων (KMO = .825) εξήχθησαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 52.88% της συνολικής διακύμανσης. Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 4.26, διακύμανση = 32.76%) περιλάμβανε οκτώ δηλώσεις που περιέγραφαν μια περισσότερο πολιτική ερμηνεία των κινήτρων (π.χ. για να ακουστούν τα προβλήματα της νέας γενιάς, για να τραβήξουν την προσοχή των πολιτικών ηγετών, για να συμβάλουν στην αλλαγή του πολιτικού σκηνικού της χώρας, κλπ). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .835), δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή με το όνομα «πολιτικοί λόγοι». Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.62, διακύμανση = 20.12%) περιλάμβανε πέντε δηλώσεις που περιέγραφαν μια πιο χαλαρή και μη πολιτική εξήγηση (π.χ. για να εκτονώσουν την καθημερινή ένταση που νοιώθουν, για χαβαλέ, για να χάσουν μαθήματα, κλπ). Με ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .725) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «μη πολιτικοί λόγοι».

Απόδοση ευθυνών. Χρησιμοποιήσαμε 11 δηλώσεις για να διερευνήσουμε σε ποιον αποδίδουν ευθύνες οι συμμετέχοντες. Από την PCA (KMO = .775) εξήχθησαν τρεις παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 εξηγούσαν το 57.51% της διακύμανσης. Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 3.46, διακύμανση 31.43%) αφορά σε πέντε δηλώσεις περισσότερο κοντά στην έννοια «του χαρακτήρα της ελληνικής πολιτικής», συμπεριλαμβανομένων της «ελληνικής νοοτροπίας», του «κακού εκπαιδευτικού συστήματος» όπως επίσης και της «έλλειψης χρημάτων» ή της «αυθαιρεσίας του κράτους». Μια καινούργια μεταβλητή δημιουργήθηκε (α = .661) με το όνομα «Ευθύνη της ελληνικής κατάστασης». Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.71., διακύμανση = 15.51%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις που περιέγραφαν ανθρώπους του στενού περιβάλλον των μαθητών (δλδ. καθηγητές, γονείς και άλλοι μαθητές). Ο νέος παράγοντας (α = .701) ονομάστηκε «Ευθύνη του κόσμου». Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.16, διακύμανση = 10.57%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις που περιέγραφαν «το σύστημα» γενικά (Η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο καπιταλισμός και η παγκοσμιοποίηση). Αυτός ο παράγοντας (α = .725) ονομάστηκε «Ευθύνη του συστήματος».

Αντίπαλοι. Έντεκα δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί το με ποιον θα έπρεπε να αντιπαρατεθούν οι μαθητές και οι μαθήτριες. Από την PCA (KMO = .857), εξήχθησαν τρεις παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 69.45% της διακύμανσης. Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 4.90, διακύμανση = 44.55%) περιλάμβανε πέντε δηλώσεις που περιέγραφαν ισχυρούς θεσμούς, τους πλούσιους ή το σύστημα γενικά (π.χ.

αστυνομία, ΕΕ, ΜΜΕ, καπιταλισμός). Μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Αντιπαράθεση με καθεστώς» δημιουργήθηκε (α = .809). Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.69, διακύμανση = 15.38%) περιλάμβανε τέσσερις δηλώσεις που περιέγραφαν «εκπαιδευτικο-κεντρικούς» αντιπάλους (π.χ. το εκπαιδευτικό σύστημα, το Υπουργείο Παιδείας, την κυβέρνηση). Με ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .870) μια καινούργια μεταβλητή δημιουργήθηκε με το όνομα «Αντιπαράθεση με κυβέρνηση και Υπουργείο Παιδείας». Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.05, διακύμανση = 9.52%) αποτελούνταν από τις δηλώσεις «γονείς» και «καθηγητές». Με ικανοποιητική αξιοπιστία (r = .658, p < .01) δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή με το όνομα «Αντιπαράθεση με πλησιέστερους ενήλικες».

Συναισθήματα. Ρωτήσαμε τους συμμετέχοντες σε ποιο βαθμό ένοιωσαν επτά συναισθήματα κατά τη διάρκεια των γεγονότων. Από την PCA (KMO = .815) εξήχθησαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 63.25% της διακύμανσης. Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 3.20, διακύμανση = 45.72%) περιέγραφε συναισθήματα λύπης και φόβου (δλδ. λυπημένος/η, απογοητευμένος/η, φοβισμένος/η και ανήσυχος/η). Δημιουργήθηκε μια μεταβλητή (α = .720) με το όνομα «απογοήτευση/φόβος». Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.23, διακύμανση = 17.53%) περιλάμβανε τις δηλώσεις «οργισμένος/η», «αγανακτισμένος/η» και «μαχητικός/ή», περιγράφοντας αισθήματα αγωνιστικότητας και σχημάτισε μια νέα μεταβλητή (α = .765) με το όνομα «οργή/μαχητικότητα».

Μελλοντικές προσδοκίες για την κοινωνία. Είκοσι μία δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να ερωτηθούν οι συμμετέχοντες τι θα συνέβαινε στο μέλλον σαν δείκτης ιδεολογικών πεποιθήσεων. Η PCA (KMO = .813) εξήχθησαν πέντε παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν 56.69% της διακύμανσης. Ωστόσο, επειδή ο ένας παράγοντας αποτελούνταν από μία μόνο δήλωση (δλδ. «η κοινωνία θα χαρακτηρίζεται από στασιμότητα»), διενεργήθηκε μια καινούργια PCA ζητώντας τέσσερις παράγοντες (51.66% της συνολικής διακύμανσης).

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 4.64, διακύμανση = 22.07%) περιλάμβανε επτά δηλώσεις που περιέγραφαν μια θετική εικόνα για το μέλλον, με δηλώσεις όπως «βελτίωση της οικονομίας», «μείωση της ανεργίας», «καλύτερη ποιότητα ζωής», «λιγότεροι πόλεμοι» ή «βελτίωση της μεταχείρισης των μεταναστών». Με ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .842) δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή με το όνομα «θετικό μέλλον». Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 3.46, διακύμανση = 16.45%) περιλάμβανε επτά δηλώσεις που περιέγραφαν μια αρνητική εξέλιξη για τα πράγματα στο μέλλον (π.χ. «λιγότερη δύναμη των πολιτών στη λήψη αποφάσεων», «κρίση λόγω κλιματικής αλλαγής», «επικράτηση υλισμού και

έκπτωση ανθρωπιστικών αξιών»). Με ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .710), δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή με το όνομα «δυσμενές μέλλον». Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.55, διακύμανση = 7.40%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις, περιγράφοντας την προσδοκία ευμάρειας, συγκεκριμένα ότι «θα υπάρχει ευημερία» και ότι «θα υπάρχει αξιοκρατία», ενώ η δήλωση «θα μειωθούν οι φυσικοί πόροι», η οποία είχε αρνητική φόρτιση στον παράγοντα, αντιστράφηκε. Εξαιτίας μη ικανοποιητικής αξιοπιστίας (α = .425), μόνο δύο δηλώσεις («ευημερία» και «αξιοκρατία») χρησιμοποιήθηκαν για να δημιουργηθεί μια καινούργια μεταβλητή (*r* = .442), με το όνομα «μελλοντική αξιοκρατική ευημερία».[45] Ο τέταρτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.21, διακύμανση = 5.74%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις που περιέγραφαν ένα μέλλον συγκρούσεων (μεταξύ «κοινωνικών ομάδων», «συνυπαρχόντων πολιτισμών» ή «μεταξύ Ελλήνων και μεταναστών»). Με την εξασφάλιση ικανοποιητικής αξιοπιστίας (αν και οριακή, α = .552), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «συγκρουσιακό μέλλον».

Ταύτιση με τους ακτιβιστές. Χρησιμοποιήσαμε τους μέσους όρους τεσσάρων δηλώσεων για τη μέτρηση της ταύτισης με τους ακτιβιστές («Πόσο θαυμάζετε/συμφωνείτε με/ταυτίζεστε με/αισθάνεστε ισχυρούς δεσμούς με εκείνους πρωτοστάτησαν στις διάφορες δράσεις των μαθητών και εξέφρασαν με επιχειρήματα τις διεκδικήσεις;»· α = .859) και δημιουργήσαμε μια καινούργια μεταβλητή με το αντίστοιχο όνομα.

Ταύτιση με τους μαθητές. Πέντε δηλώσεις προσαρμόστηκαν από τους Taylor και Lambert (1996) και τους Verkuyten και Thijs (2002) για την μέτρηση της «ταύτισης με τους μαθητές» (π.χ. «Έχω πολλά κοινά με τους άλλους μαθητές» και «Αισθάνομαι ισχυρούς δεσμούς με τους άλλους μαθητές»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .771) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το αντίστοιχο όνομα.

Αναπαράσταση της Ελλάδας ως δίκαιης κοινωνίας. Εννέα δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για την μέτρηση του βαθμού στον οποίο οι μαθητές θεωρούσαν ότι η Ελλάδα είναι μια δίκαιη κοινωνία (π.χ. «Η ελληνική κοινωνία είναι δίκαιη για όλους» και «Όλοι έχουν στην ελληνική κοινωνία τις ίδιες ευκαιρίες επιτυχίας»). Αυτή η μέτρηση κατασκευάστηκε ως ιδεολογικό υποκατάστατο της δικαιολόγησης του συστήματος (προσαρμοσμένο από τους Kay & Jost, 2003). Αφού αντιστράφηκαν οι κατάλληλες δηλώσεις, δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή (α = .781) με το όνομα «δίκαιη Ελλάδα».

---

[45] Αυτός ο παράγοντας αντικατοπτρίζει την πεποίθηση περί της πιθανότητας ατομικής κινητικότητας και της διαπερατότητας των ορίων ανάμεσα στις ομάδες, που αποτελεί μια θεμελιώδη αξία των φιλελεύθερων δημοκρατιών (Wright, 2001· Wright & Boese, 2015).

Οικονομική ευαλωτότητα και οικονομική θέση. Έξι δηλώσεις περιέγραφαν το αίσθημα οικονομικής ευαλωτότητας των συμμετεχόντων σχετικά με το μέλλον τους (π.χ. «δεν θα μπορώ να βρω δουλειά» και «θα χρειαστώ οικονομική βοήθεια από τους γονείς μου»). Με τους μέσους όρους αυτών των δηλώσεων δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή (α = .818) με το όνομα «προσλαμβανόμενη οικονομική ευαλωτότητα» (Staerklé, Delay, Gianettoni, & Roux, 2007). Επιπλέον, οι συμμετέχοντες καλούνταν να εκτιμήσουν πόσο η δική τους οικογένεια ήταν, σε σύγκριση με άλλες οικογένειες στην Ελλάδα, πολύ πλουσιότερη (= 7) ή πολύ φτωχότερη (= 1).

Αποτελέσματα

Προφίλ «πολιτικοποιημένης» ταυτότητας. Προχωρήσαμε στην κατηγοριοποίηση των μαθητών και των μαθητριών σε προφίλ «Πολιτικοποιημένης» Ταυτότητας, χρησιμοποιώντας τις μεταβλητές που σχετίζονται με τη Θεωρία της Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας: «τους λόγους της εξέγερσης» (κοινή δυσαρέσκεια), «ποιος ευθύνεται» και «με ποιον να αντιπαρατεθούμε (εξωγενείς αποδόσεις), την «ταύτιση με τους ακτιβιστές» και «την ταύτιση με τους μαθητές». Ακολουθώντας τις θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με τα συναισθήματα, συμπεριλάβαμε τους δύο παράγοντες των συναισθημάτων.

Χρησιμοποιώντας την μέθοδο Μη Ιεραρχικής Ομαδοποίησης *K*-means, ζητήσαμε τέσσερις ομαδοποιήσεις, σε αντιστοιχία με τις σχολικές περιοχές του δείγματός μας.[46] Ο Πίνακας 4.1 περιλαμβάνει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις των τεσσάρων ομαδοποιήσεων που προέκυψαν.

[46] Όπως ήδη αναφέραμε, χρησιμοποιήσαμε την μέθοδο *K*-means, εφόσον δεν υπήρχε κάποια υπόθεση για την ιεραρχική δομή μεταξύ των συστάδων. Η μέθοδος συνδυάζει παρόμοιες περιπτώσεις σε ομάδες μέσω της μεγιστοποίησης των ομοιοτήτων εντός των κατηγοριών και της μεγιστοποίησης των διαφορών μεταξύ κατηγοριών, χρησιμοποιώντας την ευκλείδεια απόσταση.

Πίνακας 4.1.

Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για Λόγους συμμετοχής, Αποδόσεις, Αντιπαράθεση, Ταυτίσεις και Συναισθήματα για τα τέσσερα προφίλ

	Ομάδα 1 Συγκεχυμένοι Ακτιβιστές		Ομάδα 2 Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης		Ομάδα 3 Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές		Ομάδα 4 Αδιάφοροι	
Μεταβλητή	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*
Πολιτικοί λόγοι	5.33^{a}	(0.96)	4.70^{b}	(0.97)	5.52^{a}	(0.88)	3.58^{c}	(1.02)
Μη πολιτικοί λόγοι	4.26^{a}	(1.41)	3.78^{a}	(1.28)	2.82^{b}	(0.89)	2.99^{b}	(1.43)
Ευθύνη ελληνικής κατάστασης	6.17^{a}	(0.65)	5.29^{b}	(0.92)	5.67^{c}	(0.70)	4.09^{d}	(1.03)
Ευθύνη του κόσμου	5.38^{a}	(1.36)	4.35^{b}	(1.24)	4.17^{b}	(1.11)	3.19^{c}	(0.93)
Ευθύνη του συστήματος	4.83^{a}	(1.35)	3.65^{b}	(1.16)	4.24^{a}	(1.32)	2.74^{c}	(1.24)
Αντιπαράθεση με καθεστώς	5.15^{a}	(1.32)	3.57^{b}	(1.13)	4.15^{c}	(1.23)	2.16^{d}	(0.84)
Αντιπαράθεση με κυβέρνηση και Υπουργείο Παιδείας	6.46^{a}	(0.77)	5.56^{b}	(1.03)	6.30^{a}	(0.78)	3.77^{c}	(1.40)
Αντιπαράθεση με πλησιέστερους ενήλικες	5.98^{a}	(0.99)	2.91^{b}	(1.38)	2.77^{b}	(1.16)	1.90^{c}	(0.89)
Ταύτιση με τους ακτιβιστές	3.33^{a}	(1.42)	2.24^{b}	(0.87)	4.52^{c}	(1.17)	2.00^{b}	(1.00)
Ταύτιση με τους μαθητές	4.11^{a}	(1.31)	3.99^{a}	(1.21)	3.89^{a}	(1.26)	3.22^{b}	(1.03)
Απογοήτευση/φόβος	4.88^{a}	(1.42)	4.02^{b}	(1.35)	4.38^{ab}	(1.17)	2.81^{c}	(1.27)
Οργή/μαχητικότητα	5.60^{a}	(1.44)	4.06^{b}	(1.27)	5.93^{a}	(0.86)	3.02^{c}	(1.33)

Σημείωση. Ο κλίμακες κυμαίνονταν από 1 = «καθόλου» έως 7 = «πάρα πολύ».

Διαφορετικά γράμματα (a,b,c) αντιστοιχούν σε σημαντικές διαφορές ($p < .05$) στους μέσους όρους (post hoc Games-Howell).

Από όλες τις ομάδες, η τέταρτη περιείχε τους λιγότερους συμμετέχοντες (*n* = 43, αντιπροσωπεύοντας το 19.20% του δείγματός μας).[47] Αυτή η ομάδα παρουσίαζε συστηματικά τις χαμηλότερες τιμές στις περισσότερες μεταβλητές. Σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ομάδες, οι συμμετέχοντες στην τέταρτη ομάδα δεν πίστευαν ότι η εξέγερση του Δεκέμβρη είχε γίνει για πολιτικούς λόγους και το απέδιδε σε μη πολιτικές αιτίες. Επιπλέον, παρουσίαζαν χαμηλές τιμές σε όλες τις μεταβλητές που αφορούσαν τις εξωγενείς αποδόσεις. Ταυτίζονταν, επίσης, με τους μαθητές λιγότερο από τις υπόλοιπες ομάδες και παρουσίαζαν χαμηλές τιμές (το ίδιο με την δεύτερη ομάδα) στην ταύτιση με τους ακτιβιστές. Τέλος, αυτή η ομάδα παρουσίαζε χαμηλότερες τιμές και στα δύο συναισθήματα σε σύγκριση με τις άλλες ομάδες. Αυτό το προφίλ αντιστοιχεί σε ανθρώπους που δεν ενδιαφέρονται για τη σύγκρουση και μοιάζουν να την αγνοούν. Επομένως ονομάσαμε αυτή την ομάδα «Αδιάφοροι».

Η τρίτη ομάδα (*n* = 65 και 29.00%) χαρακτηριζόταν από την υψηλή ταύτιση με τους ακτιβιστές. Επιπλέον, απέδιδαν την εξέγερση σε πολιτικούς λόγους περισσότερο από τις άλλες ομάδες (εκτός από ομάδα 1) και λιγότερο σε μη πολιτικές αιτίες. Κατηγορούσαν (το ίδιο με την ομάδα 1) το σύστημα για την κατάσταση και αντιπαρατάσσονταν στην κυβέρνηση και το Υπουργείο Παιδείας. Ωστόσο, οι συμμετέχοντες σε αυτή την ομάδα κατηγορούσαν λιγότερο από την ομάδα 1 την ελληνική νοοτροπία και τον κόσμο, και ήταν λιγότερο φοβισμένοι/απογοητευμένοι αλλά περισσότερο οργισμένοι/μαχητικοί από αυτούς. Βασισμένοι στην υψηλή τους ταύτιση με τους ακτιβιστές, τον ξεκάθαρο στόχο αντιπαράθεσης και την πολιτική εξήγηση της εξέγερσης, ονομάσαμε αυτή την ομάδα «Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές».

Η δεύτερη ομάδα (*n* = 68 και 30.40% του δείγματος) παρουσίαζε συστηματικά υψηλότερες τιμές από την ομάδα 4 σε όλες τις μεταβλητές, αλλά ήταν λιγότερο ταυτισμένοι με τους ακτιβιστές από τις ομάδες 1 και 3. Συνολικά, σε σύγκριση με αυτές τις ομάδες, η συγκεκριμένη ομάδα παρουσίαζε χαμηλότερες τιμές στις περισσότερες μεταβλητές. Χαρακτηρίζονταν από ένα προφίλ χαμηλότερης πολιτικοποίησης. Κατηγορούσαν την ελληνική νοοτροπία λιγότερο από τις ομάδες 1 και 3, ενώ εξηγούσαν την εξέγερση σαν αποτέλεσμα μη πολιτικών λόγων. Τα συναισθήματά τους ήταν υψηλότερα από τους «Αδιάφορους», είχαν τις ίδιες τιμές με τους «Πολιτικοποιημένους Ακτιβιστές» στον φόβο/απογοήτευση αλλά χαμηλότερες από τις ακτιβιστικές ομάδες (1 και 3) στην

[47] Δεδομένου ότι δεν υπάρχει ιεραρχία μεταξύ συστάδων, ξεκινάμε την παρουσίαση από την ομάδα που είναι η μικρότερη και η λιγότερο πολιτικοποιημένη η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως «βάση» για την σύγκριση των άλλων.

οργή/μαχητικότητα. Κατά συνέπεια, αυτή η ομάδα ονομάστηκε «Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης».

Τέλος, η πρώτη ομάδα (*n* = 48 και 21.40%) παρουσίαζε τις υψηλότερες τιμές από όλες τις ομάδες στην απόδοση ευθυνών στον κόσμο για την κατάσταση και στην αντιμετώπιση των πλησιέστερων ενηλίκων ως αντιπάλους. Εμφάνιζαν υψηλότερες τιμές στην απόδοση του προβλήματος στην «ελληνική κατάσταση» αλλά θεωρούσαν ότι θα έπρεπε να αντιπαρατεθούν με «το καθεστώς» για να βρεθεί λύση. Η ομάδα 1 στον ίδιο βαθμό με τους «Πολιτικοποιημένους Ακτιβιστές» απέδιδε πολιτικά αίτια στην εξέγερση, κατηγορούσε το σύστημα και αντιπαρατασσόταν στην κυβέρνηση και το Υπουργείο Παιδείας. Παρά το πολιτικοποιημένο τους προφίλ, εμφάνιζαν υψηλότερες τιμές από τις ομάδες 3 και 4 στην απόδοση μη πολιτικών αιτίων στην εξέγερση και χαμηλότερες τιμές από την τρίτη ομάδα στην ταύτιση με τους ακτιβιστές. Αυτή η ομάδα ήταν η πιο φοβισμένη/απογοητευμένη και εμφάνιζε υψηλές τιμές (το ίδιο με τους «Πολιτικοποιημένους Ακτιβιστές») στην οργή/μαχητικότητα. Επειδή οι αντίπαλοί τους και οι αποδόσεις τους δεν παρουσίαζαν μια συνοχή και επειδή ταυτίζονταν λιγότερο με τους ακτιβιστές από την τρίτη ομάδα, ονομάστηκαν «Συγκεχυμένοι Ακτιβιστές».

Προσλήψεις της κοινωνίας και της κοινωνικής τάξης. Διεξαγάγαμε μια σειρά από αναλύσεις διακύμανσης κατά ένα παράγοντα (ANOVAs) για τις ιδεολογικές κλίμακες που δεν συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση συστάδων προκειμένου να εξετάσουμε τις διαφορές μεταξύ των τεσσάρων ομάδων με όρους αντίληψης της κοινωνίας. Ο Πίνακας 4.2 περιλαμβάνει τα αποτελέσματα αυτών των αναλύσεων.

Πίνακας 4.2.
Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για Αναπαράσταση της Ελλάδας ως Δίκαιης Κοινωνίας, Προσδοκίες για το Μέλλον και Οικονομική Ευαλωτότητα για τα τέσσερα προφίλ

	Ομάδα 1 Συγκεχυμένοι Ακτιβιστές		Ομάδα 2 Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης		Ομάδα 3 Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές		Ομάδα 4 Αδιάφοροι			
Μεταβλητή	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F (df)*	*Sig.*
Θετικό Μέλλον*	2.80[a]	(1.21)	2.70[a]	(1.03)	2.27[a]	(1.00)	2.46[a]	(0.85)	3.147 (3, 220)	$p = .026$
Δυσμενές Μέλλον	4.70[a]	(1.11)	4.48[a]	(0.92)	4.47[a]	(0.92)	3.53[b]	(1.00)	12.699 (3, 220)	$p < .001$
Μελλοντική Αξιοκρατική Ευημερία	3.19[a]	(1.63)	2.96[ab]	(1.31)	2.46[b]	(1.25)	2.44[b]	(0.99)	4.183 (3, 220)	$p = .007$
Συγκρουσιακό Μέλλον	4.64[a]	(1.29)	3.57[b]	(1.06)	3.79[b]	(1.25)	3.35[b]	(1.12)	11.088 (3, 220)	$p < .001$
Οικονομική Ευαλωτότητα	4.63[a]	(1.56)	3.85[b]	(1.12)	4.26[ab]	(1.22)	3.37[b]	(1.00)	8.930 (3, 220)	$p < .001$
Δίκαιη Ελλάδα	2.19[a]	(1.12)	2.30[a]	(0.94)	1.89[a]	(0.93)	2.27[a]	(0.82)	2.464 (3, 220)	$p = .063$

Σημείωση. Ο κλίμακες κυμαίνονταν από 1 = «καθόλου» έως 7 = «πάρα πολύ».

Διαφορετικά γράμματα (a,b,c) αντιστοιχούν σε σημαντικές διαφορές ($p < .05$) στους μέσους όρους (post hoc Games-Howell).

*Βλέπε Υποσημείωση 48

Πεποιθήσεις για το μέλλον. Σε ότι αφορά την αντίληψη ενός «θετικού μέλλοντος», οι ομάδες δεν διέφεραν μεταξύ τους και εμφάνισαν αρκετά χαμηλές τιμές.[48] Επιπλέον, όλες οι ομάδες θεωρούσαν εξίσου ότι το μέλλον θα είναι δυσμενές με την εξαίρεση των Αδιάφορων, που παρουσίαζαν χαμηλότερες τιμές σε αυτή τη μεταβλητή. Η ομάδα των Συγκεχυμένων Ακτιβιστών θεωρούσε περισσότερο από τις άλλες ομάδες ότι το μέλλον θα βασίζεται «στην αξιοκρατία και την ευημερία» καθώς και ότι «θα υπάρχουν συγκρούσεις».

Αναπαράσταση της Ελλάδας ως δίκαιης κοινωνίας. Ο Πίνακας 4.2 παρουσιάζει τις τέσσερις ομαδοποιήσεις, οι οποίες δεν διέφεραν στην αντίληψή τους για την Ελλάδα ως μια δίκαιη κοινωνία. Οι τιμές ήταν ιδιαίτερα χαμηλές, καταδεικνύοντας ότι οι νέοι και οι νέες δεν θεωρούσαν την Ελλάδα χώρα ισότιμης μεταχείρισης των πολιτών.

Σχέση μεταξύ κοινωνικής θέσης και προφίλ πολιτικοποίησης. Η προσλαμβανόμενη οικονομική ευαλωτότητα ήταν περισσότερο χαρακτηριστική και των δύο ακτιβιστικών ομάδων (*Συγκεχυμένων* και *Πολιτικοποιημένων*) από τις άλλες ομάδες. Ωστόσο, η ANOVA που διενεργήθηκε για την αντίληψη των μαθητών σχετικά με τον πλούτο των οικογενειών τους σε σχέση με τις άλλες οικογένειες στην Ελλάδα δεν ανέδειξε σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα προφίλ πολιτικοποίησης.

Συνδέσεις μεταξύ «πολιτικοποιημένων» προφίλ και σχολικών περιοχών. Προκειμένου να διερευνήσουμε τον επιπολασμό της κάθε συστάδας σε κάθε σχολική περιοχή, διεξαγάγαμε μια Ανάλυση Διασταύρωσης (Crosstab Analysis) των προφίλ «Πολιτικοποιημένης» Ταυτότητας και των σχολικών περιοχών. Η ανάλυση έδειξε ότι οι ομαδοποιήσεις δεν ήταν ισομερώς κατανεμημένες χ^2 (9, N = 224) = 31.93, p < .001.

[48] Για τις post hoc αναλύσεις χρησιμοποιήθηκε η πιο συντηρητική μέθοδος Games-Howell σε όλες τις αναλύσεις. Εδώ οι διαφορές είναι σημαντικές σε επίπεδο p = .026 (βλ. Πίνακας 4.2). Μια λιγότερο συντηρητική μέθοδος (LSD) υποδεικνύει ότι οι Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές περιμένουν ένα λιγότερο θετικό μέλλον από τους Συγκεχυμένους Ακτιβιστές και τους Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης.

Πίνακας 4.3.
Πίνακας διασταύρωσης μεταξύ σχολικών περιοχών και προφίλ «πολιτικοποιημένης» ταυτότητας

Σχολική περιοχή	Ομάδα 1 Συγκεχυμένοι Ακτιβιστές	Ομάδα 2 Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης	Ομάδα 3 Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές	Ομάδα 4 Αδιάφοροι	Σύνολο
Γκράβα					
Παρατηρούμενη συχνότητα	10	14	14	9	47
Αναμενόμενη συχνότητα	10.1	14.3	13.6	9.0	47.0
Εντός Γκράβας (%)	21.3	29.8	29.8	19.1	100.0
Εντός ομάδας (%)	20.8	20.6	21.5	20.9	21.0
Ελευσίνα					
Παρατηρούμενη συχνότητα	24	17	14	9	64
Αναμενόμενη συχνότητα	13.7	19.4	18.6	123	64.0
Εντός Ελευσίνας (%)	37.5	26.6	21.9	14.1	100.0
Εντός ομάδας (%)	50.0	25.0	21.5	20.9	28.6
Νέα Φιλαδέλφεια					
Παρατηρούμενη συχνότητα	8	12	28	11	59
Αναμενόμενη συχνότητα	12.6	17.9	17.1	11.3	59.0
Εντός Νέας Φιλαδέλφειας (%)	13.6	20.3	47.5	18.6	100.0
Εντός ομάδας (%)	16.7	17.6	43.1	25.6	26.3
Χολαργός					
Παρατηρούμενη συχνότητα	6	25	9	14	54
Αναμενόμενη συχνότητα	11.6	16.4	15.7	10.4	54.0
Εντός Χολαργού (%)	11.1	46.3	16.7	25.9	100.0
Εντός ομάδας (%)	12.5	36.8	13.8	32.6	24.1
Σύνολο					
Παρατηρούμενη συχνότητα	48	68	65	43	224
Αναμενόμενη συχνότητα	48.0	68.0	65.0	43.0	224.0
Εντός σχολείων (%)	21.4	30.4	29.0	19.2	100.0
Εντός ομάδας (%)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Πίνακας 4.4.
Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για τις Μορφές Συμμετοχής για τα τέσσερα προφίλ

	Ομάδα 1 Συγκεχυμένοι Ακτιβιστές		Ομάδα 2 Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης		Ομάδα 3 Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές		Ομάδα 4 Αδιάφοροι			
Μεταβλητή	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F (df)*	*Sig.*
Οργανωμένη Συμμετοχή	2.02^{ab}	(1.23)	1.58^{bc}	(0.86)	2.18^{a}	(1.39)	1.48^{c}	(0.69)	5.410 (3, 220)	$p = .001$
Επιθετική Συμμετοχή	1.30^{ab}	(0.59)	1.22^{ab}	(0.40)	1.43^{a}	(0.72)	1.13^{b}	(0.23)	3.082 (3, 220)	$p = .028$
Συμμετοχή σε διαδηλώσεις	2.83^{ab}	(1.58)	2.22^{bc}	(1.32)	3.16^{a}	(1.80)	1.71^{c}	(1.00)	9.876 (3, 220)	$p < .001$
Μαθητική Συμμετοχή	3.72^{ab}	(1.83)	3.26^{b}	(1.46)	4.05^{a}	(1.61)	2.47^{c}	(1.01)	10.291 (3, 220)	$p < .001$
Συνολική συμμετοχή	2.22^{ab}	(0.83)	1.87^{b}	(0.65)	2.42^{a}	(0.95)	1.59^{c}	(0.49)	12.488 (3, 220)	$p < .001$

Σημείωση. Ο κλίμακες κυμαίνονταν από 1 = «καθόλου» έως 7 = «πάρα πολύ».
Διαφορετικά γράμματα (a,b,c) αντιστοιχούν σε σημαντικές διαφορές ($p < .05$) στους μέσους όρους (post hoc Games-Howell).

Ο Πίνακας 4.3 αποτυπώνει πως οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες από τη Νέα Φιλαδέλφεια (περιοχή μεσαίας τάξης) εμφανίζονταν κυρίως στην ομαδοποίηση των «Πολιτικοποιημένων Ακτιβιστών» και αποτελούσαν σχεδόν τον μισό του πληθυσμού της ομάδας. Οι συμμετέχοντες από τον Χολαργό (περιοχή ανώτερης μεσαίας τάξης) εμφανίζονταν κυρίως στους «Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης» και στην ομάδα των «Αδιάφορων». Οι συμμετέχοντες από την Γκράβα (περιοχή χαμηλότερης μεσαίας τάξης) εμφανίζονταν σε όλες τις ομαδοποιήσεις με μια μικρή υπερεκπροσώπηση στις ομάδες των «Πολιτικοποιημένων Ακτιβιστών» και των «Μαθητών Χαμηλής Πολιτικοποίησης». Τέλος, οι συμμετέχοντες από την Ελευσίνα (περιοχή εργατικής τάξης) αποτελούσαν το μισό της ομάδας των «Συγκεχυμένων Ακτιβιστών» και είχαν τη μεγαλύτερη παρουσία σε αυτή την ομάδα. Επομένως, φαίνεται ότι τα προφίλ πολιτικοποίησης των συμμετεχόντων μας είχαν κάποια αντιστοιχία με τις περιοχές που ζούσαν.

Συνδέσεις μεταξύ Διαφορετικών Μορφών Δράσης και Προφίλ Πολιτικοποίησης. Προκειμένου να διερευνηθούν οι πιθανές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα προφίλ πολιτικοποίησης ως προς τις μορφές πολιτικής συμμετοχής, διενεργήθηκαν μια σειρά από ANOVAs κατά ένα παράγοντα για τις μεταβλητές «οργανωμένη συμμετοχή», «επιθετική συμμετοχή», «συμμετοχή σε διαδηλώσεις», «μαθητική συμμετοχή» και «συνολική συμμετοχή».

Ο Πίνακας 4.4 αποτυπώνει πως οι «Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές» και σε μικρότερο βαθμό οι «Συγκεχυμένοι Ακτιβιστές» παρουσίαζαν συστηματικά υψηλές τιμές σε όλες τις μορφές διαμαρτυρίας. Οι δεύτεροι, ωστόσο, δεν διέφεραν σημαντικά από τους «Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης» στην «οργανωμένη συμμετοχή», την «συμμετοχή σε διαδηλώσεις», τη «μαθητική συμμετοχή» και τη «συνολική συμμετοχή». Στο άλλο άκρο του φάσματος, οι «Αδιάφοροι» παρουσίαζαν χαμηλότερες τιμές σε όλες τις μορφές δράσης.

Συζήτηση

Η Έρευνα που παρουσιάσαμε εδώ στόχευε στην διερεύνηση της πολιτικοποίησης και της πολιτικής συμμετοχής των νέων κατά τη διάρκεια ενός σπάνιου γεγονότος όπως είναι μια εξέγερση. Σκοπός μας ήταν να προσδιορίσουμε τα προφίλ πολιτικοποίησης των μαθητών που πήραν μέρος στα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008 στην Ελλάδα και να διαπιστώσουμε εάν αυτά τα προφίλ συνδέονταν με διαφορετικές μορφές πολιτικής συμμετοχής. Συνδυάζοντας στοιχεία που προσδιορίζονται από τη βιβλιογραφία σαν σημαντικές προϋποθέσεις της πολιτικοποίησης (δυσαρέσκεια, εξωγενείς αποδόσεις, ταυτίσεις με την πληττόμενη κατηγορία και με τους ακτιβιστές και συναισθήματα), εντοπίσαμε τέσσερα διαφορετικά προφίλ. Αυτά τα προφίλ αντιστοιχούσαν σε διαφορετικούς βαθμούς πολιτικοποίησης, κυμαινόμενα από την αδιαφορία έως την υψηλή πολιτικοποίηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες ήταν πολιτικοποιημένοι και μόνο μια μικρή μειοψηφία παρέμενε αδιάφορη προς τα γεγονότα.

Αυτές οι ομάδες δεν διαφοροποιούνταν μόνο ως προς τον τρόπο που νοηματοδοτούσαν τη σύγκρουση αλλά και στον τρόπο που έβλεπαν το κοινωνικό τους περιβάλλον στο παρόν και στο μέλλον. Διέφεραν, επίσης, στο επίπεδο και τη μορφή πολιτικής συμμετοχής. Όλες οι ομάδες εκτός από τους «Αδιάφορους» ταυτίζονταν με την ευρύτερη πληττόμενη κατηγορία των μαθητών αλλά διέφεραν στον βαθμό ταύτισης με τους ακτιβιστές. Μια ομάδα πολιτικοποίησης είχε λιγότερο σαφείς εξωγενείς αποδόσεις και παρόλο που εξηγούσε την σύγκρουση με πολιτικούς όρους, ταυτόχρονα την απέδιδε σε μη πολιτικούς λόγους περισσότερο από όλες τις άλλες ομάδες και ήταν περισσότερο φοβισμένη/απογοητευμένη. Με όρους, ωστόσο, συμμετοχής παρουσίασαν απαντήσεις αντίστοιχες με αυτές της πιο πολιτικοποιημένης ομάδας και ένοιωθαν το ίδιο ευάλωτοι με αυτήν. Τι διαφοροποιούσε αυτή την ομάδα από την πιο πολιτικοποιημένη; Θεωρούσαν ότι το μέλλον προοιωνίζεται ευήμερο και αξιοκρατικό αλλά ότι παράλληλα θα υπάρξουν διομαδικές συγκρούσεις στην Ελλάδα (βλέπε επίσης υποσημείωση 48). Επομένως, η περισσότερο ιδεολογική αντίληψη του πλαισίου επηρεάζει την πολιτικοποίηση. Πέρα από αυτές τις ομάδες, υπάρχει μία ακόμη που εμφανίζει λιγότερη πολιτική συμμετοχή και παρουσιάζει μια ακόμα πιο συγκεχυμένη εικόνα της σύγκρουσης και λιγότερο έντονα συναισθήματα.

Είχαμε, επομένως, κάποια επιβεβαίωση ότι τα επίπεδα πολιτικοποίησης, βασισμένα στις έννοιες που περιγράφονται θεωρητικά, διαφοροποιούν τα επίπεδα και τις μορφές πολιτικής συμμετοχής. Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι η πολιτικοποίηση αποτελείται από τις συνδυασμένες πεποιθήσεις για τη δυσαρέσκεια και τις εξωγενείς αποδόσεις, από τα επίπεδα συναισθηματικής εμπλοκής και από την ταύτιση. Η προσέγγισή μας με επίκεντρο το άτομο ανέδειξε ότι μπροστά σε ένα γεγονός, εμφανίζονται διαφορετικά προφίλ πολιτικοποίησης. Ακόμα κι αν αυτά τα προφίλ δεν μένουν σταθερά στο χρόνο, πρέπει ωστόσο να προσδιορίσουμε το τι οδηγεί σε αυτά.

Ένα ενδιαφέρον εύρημα που προέκυψε και θα μπορούσε να διαφωτίσει το τι οδηγεί σε αυτά τα προφίλ είναι η σύνδεση μεταξύ των προφίλ και των γεωγραφικών περιοχών. Σε μια πρόσφατη μελέτη, οι Brites, Ponte και Menezes (2016) εστίασαν στο κατά πόσο η συζήτηση κοινωνικών και πολιτικών ειδήσεων από τους νέους στην Πορτογαλία μπορεί να προσδιοριστεί από προφίλ βασισμένα στο λόγο και τις συνήθειές τους. Τα προφίλ που προέκυψαν αντιστοιχούσαν σε διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα τα οποία μεταβίβαζαν διαφορετικές έξεις (habitus) στους νέους και τις νέες. Στα δεδομένα μας, μια περιοχή μεσαίας τάξης αντιστοιχεί σε πολιτικοποιημένους ακτιβιστές, μια περιοχή ανώτερης μεσαίας τάξης σε μαθητές χαμηλής πολιτικοποίησης ή αδιάφορους, και οι συγκεχυμένοι ακτιβιστές προέρχονται από μια πιο φτωχή περιοχή. Οι τελευταίοι είναι περισσότερο φοβισμένοι και πιστεύουν σε ένα αξιοκρατικό και ευήμερο μέλλον, αλλά ένα μέλλον με πολιτισμικές συγκρούσεις. Παρά το ότι επιδεικνύουν παρόμοια επίπεδα πολιτικής συμμετοχής με τους πιο πολιτικοποιημένους νέους, διαφοροποιούνται από τις προσδοκίες τους για το μέλλον. Αυτά τα άτομα πιστεύουν στον πυρήνα των αξιών του συστήματος που υπόσχεται ατομική κινητικότητα και κατασκευάζει συγκρούσεις με όρους πολιτισμού (Chryssochoou, 2018α). Ενδεχομένως, είναι τα άτομα που μπορεί να νοιώσουν προδομένα στο μέλλον και είναι πιο επιρρεπή σε αυταρχικές λύσεις (Chryssochoou, 2018β).

Η έρευνά μας δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι κατέδειξε μια αντιστοιχία μεταξύ οικονομικής κατάστασης και επιπέδων πολιτικοποίησης, ειδικά από τη στιγμή που δεν έχουμε δεδομένα από τις πραγματικές συνθήκες αυτών των νέων. Επιπλέον, όταν ρωτήθηκαν για την οικονομική κατάσταση των οικογενειών τους, τα διαφορετικά προφίλ δεν διέφεραν μεταξύ τους. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι ο φόβος ότι θα

βρεθούν σε δύσκολη θέση (οικονομική ευαλωτότητα) διαφοροποιούσε τις πιο πολιτικοποιημένες ομάδες από τις υπόλοιπες. Επομένως, η παρούσα μελέτη παράγει δύο σημαντικά ερωτήματα για περεταίρω διερεύνηση: είναι η πραγματική κατάσταση των νέων που καθορίζει το επίπεδο πολιτικοποίησής τους ή είναι η υποκειμενική απειλή ευαλωτότητας; Σε δείγματα ενηλίκων, για παράδειγμα, το εισόδημα δεν προβλέπει τις περισσότερες από τις πολιτικές δράσεις, ενώ το καταφέρνει η ευαλωτότητα (Chryssochoou, Papastamou, & Prodromitis, 2013). Πως συνεισφέρει το πλαίσιο της κοινωνικοποίησης (εδώ οι γεωγραφικές περιοχές) στον τρόπο που οι νέοι ερμηνεύουν και δίνουν νόημα στα γεγονότα και στη δική τους θέση που τελικά θα οδηγήσει στην πολιτικοποίησή τους;

Κλείνοντας, τα ευρήματά μας υποδεικνύουν ότι τα επίπεδα πολιτικοποίησης και ειδικά η ταύτιση με τους ακτιβιστές διαδραματίζουν έναν ρόλο στην έκφραση της πολιτικής συμμετοχής. Διαχρονικά δεδομένα θα μας επέτρεπαν να εξετάσουμε το κατά πόσο αυτή η συμμετοχή είχε αντίκτυπο στην ταυτότητα των νέων, όπως προτείνει η ερευνητική βιβλιογραφία για τις ταραχές (Reicher 1984· Stott, Drury & Reicher, 2016). Επιπλέον, τα ευρήματά μας υποστηρίζουν ότι η πολιτικοποίηση είναι μια περίπλοκη διαδικασία με ποιοτικά χαρακτηριστικά που μπορεί να σχετίζονται με το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο διαμορφώνονται. Επομένως, ζητήματα ταξικής και κοινωνικής θέσης θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη σε μελλοντικές έρευνες που στοχεύουν στη μελέτη της πολιτικοποίησης των νέων. Τέλος, θα πρέπει να διατυπώσουμε μια επιφύλαξη: αυτή η έρευνα αναφέρεται σε γεγονότα που είναι εξαιρετικά σε ένταση, πολυμορφία και ποιότητα και κατά συνέπεια τα ευρήματα μπορεί να μην αφορούν περισσότερο δομημένες και οργανωμένες καταστάσεις διαμαρτυρίας.

Κεφάλαιο 5
Έρευνα ΙΙΙ: Υπουργείο Πολιτισμού

Εισαγωγή

Για την 3η μας Έρευνα, στραφήκαμε ξανά στη μελέτη ενός εργατικού κινήματος, επιλέγοντας αυτή τη φορά έναν συγκεκριμένο εργασιακό χώρο, αυτόν του Υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠΠΟ). Η επιλογή του συγκεκριμένου χώρου έγινε με το κριτήριο των συχνών κινητοποιήσεων που πραγματοποιούσαν οι εργαζόμενοι την τελευταία, τουλάχιστον, πενταετία πριν την διενέργεια της έρευνας. Αιχμή του δόρατος για το συγκεκριμένο κίνημα αποτελούσε η μονιμοποίηση των συμβασιούχων του ΥΠΠΟ.

Επρόκειτο για ένα πρόβλημα αντιπροσωπευτικό της κατάστασης που αντιμετώπιζαν εκατοντάδες χιλιάδες εργαζόμενοι. Στην πορεία της ένταξης προς την Οικονομική και Νομισματική Ένωση, οι προηγούμενες κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ είχαν δρομολογήσει τη συρρίκνωση του δημόσιου τομέα, νομοθετώντας μια αναλογία μίας πρόσληψης για κάθε τρεις – και αργότερα πέντε – συνταξιοδοτήσεις (Εργατική Αριστερά, 2006). Το αποτέλεσμα ήταν να συσσωρεύεται στους εναπομείναντες εργαζόμενους ένα μεγάλος φόρτος εργασίας. Η λύση των κυβερνήσεων ήταν οι προσλήψεις χιλιάδων συμβασιούχων έργου, ορισμένου χρόνου ή με προγράμματα STAGE, οι οποίοι ωστόσο δεν μπορούσαν με αυτό τον τρόπο να θεμελιώνουν δικαιώματα μονιμοποίησης, ενώ ταυτόχρονα είχαν χαμηλότερες μισθολογικές απολαβές. Όταν, προεκλογικά, το 2004 ο Κ. Καραμανλής υποσχέθηκε τη μονιμοποίησή τους, υπολογίζεται ότι αυτοί είχαν ξεπεράσει τις 250.000. Η αθέτηση της υπόσχεσης, με την εξασφάλιση σύμβασης αορίστου χρόνου μόνο για 30.000 εξ αυτών τον Οκτώβρη του ίδιου έτους, οδήγησε σε έναν μαζικό και πολυετή αγώνα (Ριζοσπάστης, 2004).

Οι συμβασιούχοι του ΥΠΠΟ, οι οποίοι αποτελούσαν τα πιο μαχητικά και μαζικά τμήματα του κινήματος, προέβησαν σε αρκετές θεαματικές ενέργειες, όπως στην κατάληψη του κεντρικού κτηρίου του Υπουργείου αλλά και του Βράχου της Ακρόπολης, ενώ οι κινητοποιήσεις τους είχαν σταθερή στήριξη από τους μόνιμους εργαζόμενους του ΥΠΠΟ (Εργατική Αριστερά, 2009· Ριζοσπάστης, 2008α· Τραγγανίδας, 2007· Newsit, 2010α). Η κατάσταση, ωστόσο, έβαινε προς οριστική

λύση σε βάρος των συμβασιούχων με την εκλογή της επόμενης κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, λίγο πριν την ολοκλήρωση της έρευνάς μας τον Οκτώβριο του 2009 με την οριστική απόλυση χιλιάδων συμβασιούχων, περίπου 5.500 εκ των οποίων απασχολούνταν στο ΥΠΠΟ (Newsit, 2010β).

Όμως η περίπτωση του Υπουργείου Πολιτισμού ξεχώριζε για έναν ακόμα λόγο. Η «Υπόθεση Ζαχόπουλου» το Δεκέμβρη του 2007, είχε φέρει στο φως μεταξύ άλλων την έκταση της διαφθοράς τουλάχιστον μέσα στο Υπουργείο, τόσο στο επίπεδο διασπάθισης πόρων, όσο και σε αυτό των προσλήψεων συμβασιούχων εργαζομένων (Ηλιάδης, 2008· Ριζοσπάστης, 2008β). Οι ερευνητικές συνθήκες στο ΥΠΠΟ, συνεπώς, παρουσίαζαν δύο χαρακτηριστικά: Αφενός, μια μαζική συγκέντρωση επισφαλώς εργαζομένων, τα συμφέροντα των οποίων ήταν στενά συνδεδεμένα με αυτά των μονίμων εργαζομένων και τις εργασιακές συνθήκες των τελευταίων. Αφετέρου, μια δαιδαλώδη σχέση μεταξύ πελατειακών δικτύων πολιτικών και εργαζομένων, «πολιτιστικών σωματείων» και ενδεχομένως συνδικαλιστών.

Όπως είδαμε ήδη στην Έρευνα Ι, η μελέτη των εργατικών κινητοποιήσεων, δεν υπήρξε κάτι ξένο ως προς την κοινωνιοψυχολογική μελέτη της συλλογικής δράσης (van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2009, 2011). Επιπλέον, για την έρευνα που παρουσιάζουμε σε αυτό το κεφάλαιο ακολουθήσαμε μια περισσότερο συνηθισμένη αναλυτική μέθοδο, με επικέντρωση στους παράγοντες, σε αντίθεση με τις προηγούμενες δύο έρευνες (Ασφαλιστικό και Δεκέμβρης ’08), όπου η επικέντρωση έγινε στα άτομα. Η παρούσα έρευνα, επιπλέον, διαφοροποιήθηκε αφενός μελετώντας ένα εκτεταμένο πρόβλημα – την εργασιακή επισφάλεια στον ευρύτερο δημόσιο τομέα – αφετέρου επικεντρώνοντας σε έναν χώρο, αυτόν του ΥΠΠΟ, με τις ιδιαίτερες συνθήκες που περιγράψαμε. Επιχειρήσαμε με αυτόν τον τρόπο να εξετάσουμε μέσα από την διαδεδομένη οπτική το ρόλο των παραγόντων που περιγράφονται στην κοινωνιοψυχολογική βιβλιογραφία στη συλλογική δράση εντός ενός περιβάλλοντος με τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά.

Για την πρώτη βασική ομάδα παραγόντων που μας απασχόλησε, αντλήσαμε από τη βιβλιογραφία που επικεντρώνει στα περισσότερο «λελογισμένα» στοιχεία της συλλογικής δράσης. Βασικό παράγοντα αποτελεί η συνείδηση κοινών προβλημάτων, στοιχείο, άλλωστε, κεντρικό στις περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις (Simon & Klandermans, 2001). Κομβικής σημασίας παράγοντας για τις περισσότερο «ορθολογικές» προσεγγίσεις αποτελεί το συλλογικό κίνητρο, με την προσθήκη του

κοινωνικού κινήτρου και του κινήτρου ανταμοιβής (Klandermans, 1984, 1997) καθώς και της προσωπικής αποτελεσματικότητας (Bandura, 1997· Mummendey et al., 1999). Μελετήσαμε, επίσης, τα δύο διαφορετικά επίπεδα ταυτίσεων: Τόσο την ταύτιση με την γενικότερη κατηγορία (Tajfel 1974), όσο και με τους ακτιβιστές (Simon et al.,1998· Sturmer & Simon, 2004α). Λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική βιβλιογραφία γύρω από τα συναισθήματα, επικεντρώσαμε την προσοχή μας σε εκείνα που λειτουργούν ενισχυτικά στη συμμετοχή όπως ο θυμός, αλλά και σε εκείνα που λειτουργούν αποτρεπτικά, όπως ο φόβος (van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2008· van Zomeren, Spears et al., 2004, 2008). Οι επόμενες διαστάσεις στις οποίες επικεντρώσαμε αφορούσαν στην αναπαραστασιακή πρόσληψη διαστάσεων της σύγκρουσης. Βασική αναφορά εδώ αποτέλεσαν οι διαστάσεις των αποδόσεων ευθυνών αλλά και της ανάγκης τριαδικοποίησης της σύγκρουσης, όπως διατυπωθήκαν στο Μοντέλο Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001). Σε αυτές τις διαστάσεις, προκειμένου να φωτίσουμε περισσότερο την ταύτιση ή μη με τους ακτιβιστές, προσθέσαμε τη μελέτη των αναπαραστάσεων του συνδικαλιστή αλλά και του συνδικαλισμού σαν θεσμό, ενώ εξετάσαμε και τον εκτιμώμενο βαθμό παρείσφρησης των πελατειακών σχέσεων στον τελευταίο. Τέλος, μας απασχόλησαν οι ιδεολογικές παράμετροι της συλλογικής δράσης. Λάβαμε υπόψη τον πολιτικό κυνισμό (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008), την ικανοποίηση από τη λειτουργία της Δημοκρατίας στη χώρα (Klandermans και van Stekelenburg, 2016) και την ιδεολογική τοποθέτηση στο φάσμα «Αριστερά – Δεξιά» (Klandermans & van Stekelenburg, 2016· Sabucedo et al., 2019). Στην κατεύθυνση πληρέστερης κατανόησης των ιδεολογικών παραγόντων πέρα από την τοποθέτηση στο ιδεολογικό φάσμα όπως σημείωσαν ο Sabucedo και οι συνεργάτες του (2019), συνεκτιμήσαμε την αντίληψη εννοιών όπως η αλληλεγγύη, η συλλογικότητα, αλλά και πεποιθήσεις που συγκαταλέγονται στο αφήγημα του νεοφιλελευθερισμού (Γρίβα, 2014) και της νομιμοποίησης του συστήματος (Jost & Banaji,1994· Jost, Banaji & Nosek, 2004).

Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες έρευνες της παρούσας διατριβής, δεν επικεντρώσαμε στην πραγματική συμμετοχή, αν και αντλήσαμε στοιχεία για την προηγούμενη συλλογική δράση των συμμετεχόντων. Ακολουθήσαμε στην συγκεκριμένη περίπτωση μια περισσότερο συνηθισμένη επιλογή, διαλέγοντας για εξαρτημένη μεταβλητή την δήλωση πρόθεσης συμμετοχής σε μελλοντικές συλλογικές δράσεις. Στο κεφάλαιο της προβληματικής της παρούσας διατριβής, αναλύσαμε ήδη

τους περιορισμούς μια τέτοιας προσέγγισης. Προκρίναμε ωστόσο ότι μια συνεκτίμηση των παραγόντων που μόλις αναφέραμε και ιδιαίτερα των ιδεολογικών, θα συνέβαλε στην καλύτερη διερεύνηση της επίδρασής τους καθώς και σε μια ευκολότερη σύγκριση με τα επικρατέστερα μοντέλα συλλογικής δράσης.

Τέλος, λάβαμε υπόψη τη διάκριση ανάμεσα στις διαφορετικές συνθήκες επισφάλειας και τη σχετική βιβλιογραφία γύρω από το πρεκαριάτο, ως μια παγκόσμια αναδυόμενη συνθήκη που διαχωρίζει τις διαδρομές προς τη συμμετοχή στη συλλογική δράση (Klandermans και van Stekelenburg, 2016· Standing, 2011). Με βάση αυτό το διαχωρισμό, επιδιώξαμε την χαρτογράφηση των διαφορών ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα επισφάλειας, τόσο ως προς τους διαδεδομένους προβλεπτικούς παράγοντες, όσο και ως προς τους αναπαραστασιακούς και ιδεολογικούς.

Συνοψίζοντας, επιδιώξαμε να διερευνήσουμε την επίδραση των διαδεδομένων κοινωνιοψυχολογικών παραγόντων στη μελέτη της συλλογικής δράσης, στις ιδιαίτερες συνθήκες του συνδικαλιστικού κινήματος στο ΥΠΠΟ. Έπειτα, συνεχίσαμε διερευνώντας την επίδραση της αναπαράστασης της σύγκρουσης και των άλλων ιδεολογικών παραγόντων πάνω στη συλλογική δράση. Επιπλέον, εξετάσαμε τις ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις ως προς τους παραπάνω παράγοντες ανάμεσα σε διαφορετικά επίπεδα επισφάλειας του προς κινητοποίηση πληθυσμού.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες και Διαδικασία. Εκατόν πενήντα έξι υπάλληλοι του Υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠΠΟ) έλαβαν μέρος στην έρευνα (101 γυναίκες, 54 άνδρες και 1 δεν απάντησε). Είχαν ηλικίες από 22 έως 60 χρονών (*M* = 38.9, *SD* = 8.68, *Mdn* = 39.0). Οι εργαζόμενοι καλούνταν να συμπληρώσουν ερωτηματολόγια και να τα παραδώσουν αργότερα στον ερευνητή. Το πλήρες ερωτηματολόγιο όπως και περισσότερες πληροφορίες επί της διαδικασίας και του δείγματος βρίσκονται στο Παράρτημα Γ.

Οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες είχαν αρκετά υψηλό επίπεδο μόρφωσης. Το 9.2% του συνολικού δείγματος είχε ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια ή ένα τμήμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Δημοτικό ή Γυμνάσιο), το 23.0% είχε ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Λύκειο ή ΤΕΕ), το 47.4% είχε ολοκληρώσει κάποιου είδους τριτοβάθμια εκπαίδευση (ΤΕΙ, ΑΕΙ, άλλη ιδιωτική σχολή), το 21.8% ήταν κάτοχοι κάποιου επιπέδου μεταπτυχιακών σπουδών, ενώ έξι συμμετέχουσες (3.8%) δεν απάντησαν.

Σε ότι αφορά την εργασιακή τους κατάσταση, ένα μεγάλο ποσοστό (68% του συνολικού δείγματος) των συμμετεχόντων είχαν μια σταθερή ή σχετικά σταθερή εργασιακή σχέση με το ΥΠΠΟ (26.3% δημόσιοι υπάλληλοι, 41.7% συμβασιούχοι αορίστου χρόνου), ενώ οι υπόλοιποι είχαν κάποιου είδους επισφαλή σχέση εργασίας (19.9% συμβασιούχοι ορισμένου χρόνου, 5.8% πρόγραμμα εκπαίδευσης STAGE, 1.3% σύμβαση παροχής έργου, 1.9% άλλες επισφαλείς σχέσεις εργασίας), απάντησαν «άλλο» (*n* = 2) ή δεν απάντησαν (*n* = 3).

Σε σχέση με το ρόλο τους στη δομή του ΥΠΠΟ, 86 συμμετέχουσες απάντησαν ότι είχαν χαμηλή θέση (55.1%), 63 μεσαία (40.4%) και 2 υψηλή (1.3%), ενώ 5 συμμετέχουσες δεν απάντησαν.

Μετρήσεις και Προετοιμασία Δεικτών. Οι περισσότερες δηλώσεις που χρησιμοποιήθηκαν, κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας. Οι δηλώσεις κατασκευάστηκαν χρησιμοποιώντας υλικά των σωματείων των εργαζομένων (δελτία τύπου, προκηρύξεις, ανακοινώσεις παρατάξεων, κ.α.) καθώς και παρατηρήσεις από προπαρασκευαστικές συναντήσεις με συνδικαλιστές του ΥΠΠΟ.

Διενεργήθηκαν μια σειρά από Διερευνητικές Παραγοντικές Αναλύσεις (Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών, ΑΚΣ) [49] με πλάγια περιστροφή ώστε να δημιουργηθούν οι δείκτες για τις αναπαραστάσεις των προβλημάτων, του συνδικαλισμού και των άλλων πλευρών της σύγκρουσης από τη σκοπιά των εργαζομένων. Αν δεν αναφέρεται διαφορετικά, οι συμμετέχουσες καλούνταν να απαντήσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert από το *1* (καθόλου) έως το *7* (πάρα πολύ). Μετά τον κατάλληλο έλεγχο αξιοπιστίας, δημιουργήθηκαν νέοι δείκτες από τον μέσο όρο των αντίστοιχων δηλώσεων, εκτός αν αναφέρεται διαφορετικά. Οι φορτίσεις των δηλώσεων στους αντίστοιχους παράγοντες και τα scree plot όπου κρίθηκαν απαραίτητα βρίσκονται στο Παράρτημα Γ.

Μορφές Αντίδρασης. Έντεκα δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να εκτιμηθεί τόσο το ιστορικό όσο και η πρόθεση αντίδρασης – με συλλογική και μη συλλογική δράση – για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των συμμετεχόντων. Για κάθε δράση πήραμε μία απάντηση για το πόσο συμμετείχε στο παρελθόν και μια για το κατά πόσο πρόκειται να συμμετάσχει. στο μέλλον.

Δράσεις στο Μέλλον. Από την ΑΚΣ των έντεκα δηλώσεων για τις δράσεις στο μέλλον (KMO = .803) εξήχθησαν τρεις παράγοντες με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 69.31% της διακύμανσης. Ωστόσο, το scree test συνηγορούσε υπέρ μιας λύσης με δύο παράγοντες. Για τον λόγο αυτό, προτιμήσαμε ένα μοντέλο με δύο παράγοντες που εξηγούσαν το 60.20% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας περιλάμβανε έξι δηλώσεις που περιέγραφαν δράσεις που δεν απαιτούσαν ιδιαίτερη εμπλοκή από την πλευρά των συμμετεχόντων στο μέλλον (π.χ. «Να απεργήσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων», «Να συμμετάσχετε στη Γενική Συνέλευση του σωματείου σας» κ.α.). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .884) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Γενικές Μελλοντικές Δράσεις».

Ο δεύτερος παράγοντας περιλάμβανε πέντε δηλώσεις, ωστόσο επειδή μία δεν ταίριαζε νοηματικά («Να απευθυνθείτε σε έναν πολιτικό») και επειδή η αξιοπιστία βελτιωνόταν (από α = .683 σε α = .719), επιλέξαμε να δημιουργήσουμε μια νέα μεταβλητή με τις υπόλοιπες τέσσερις δηλώσεις. Οι εναπομείνασες δηλώσεις περιέγραφαν μια δραστηριότητα αυξημένης εμπλοκής από την πλευρά των

[49] Principal Component Analysis

συμμετεχόντων στο μέλλον (π.χ. «Να κολλήσετε αφίσα/ μοιράσετε φυλλάδιο», «Να προβείτε σε βίαιες μορφές δράσης (κατάληψη, αποκλεισμοί δρόμων)» κ.α.). Ως εκ τούτου, η νέα μεταβλητή ονομάστηκε «Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις».

Τέλος, αφού εξασφαλίσαμε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .886) με τους μέσους όρους των δέκα δηλώσεων που χρησιμοποιήθηκαν για την δημιουργία παραγόντων δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Μελλοντική Συλλογική Δράση».

Δράσεις στο Παρελθόν. Από την ΑΚΣ των έντεκα δηλώσεων για τις δράσεις στο παρελθόν (ΚΜΟ = .803) εξήχθησαν τρεις παράγοντες με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 67.16% της διακύμανσης. Ωστόσο, το scree test συνηγορούσε υπέρ μιας λύσης με δύο παράγοντες. Για το λόγο αυτό προτιμήσαμε ένα μοντέλο με δύο παράγοντες που εξηγούσαν το 56.93% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας περιλάμβανε έξι δηλώσεις που περιέγραφαν δράσεις που δεν απαιτούσαν ιδιαίτερη εμπλοκή από την πλευρά των συμμετεχόντων στο παρελθόν (π.χ. «Έτυχε ποτέ να απεργήσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων», «Να συμμετάσχετε στη Γενική Συνέλευση του σωματείου σας» κ.α.). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .887) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Γενικές Προηγούμενες Δράσεις».

Ο δεύτερος παράγοντας περιλάμβανε πέντε δηλώσεις, ωστόσο επειδή μία δεν ταίριαζε νοηματικά («Να απευθυνθείτε σε έναν πολιτικό») και επειδή η αξιοπιστία βελτιωνόταν (από α = .649 σε α = .686), επιλέξαμε να δημιουργήσουμε μια νέα μεταβλητή με τις υπόλοιπες τέσσερις δηλώσεις. Οι τέσσερις εναπομείνασες δηλώσεις περιέγραφαν μια δραστηριότητα αυξημένης εμπλοκής από την πλευρά των συμμετεχόντων στο παρελθόν (π.χ. «Να κολλήσετε αφίσα /μοιράσετε φυλλάδιο», «Να προβείτε σε βίαιες μορφές δράσης – κατάληψη, αποκλεισμοί δρόμων» κ.α.). Ως εκ τούτου, η νέα μεταβλητή ονομάστηκε «Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις».

Τέλος, αφού εξασφαλίσαμε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .867) με τους μέσους όρους των δέκα δηλώσεων που χρησιμοποιήθηκαν για την δημιουργία παραγόντων δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Προηγούμενη Συλλογική Δράση».

Κοινά Προβλήματα. Τρεις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να εκτιμηθεί το επίπεδο στο οποίο οι συμμετέχουσες εκτιμούσαν ότι έχουν κοινά προβλήματα με τις άλλες εργαζόμενες στο ΥΠΠΟ («Οι εργαζόμενοι σαν εμένα στο ΥΠΠΟ έχουν πολλά προβλήματα», «Όλοι οι εργαζόμενοι σαν εμένα στο ΥΠΠΟ αντιμετωπίζουμε τα ίδια ακριβώς προβλήματα», «Οι εργαζόμενοι σαν εμένα στο

ΥΠΠΟ αδικούνται»). Αφού ελέγχθηκε η αξιοπιστία ως ικανοποιητική (α = .739), δημιουργήθηκε η νέα μεταβλητή «Κοινά Προβλήματα» από τους μέσους όρους των τριών δηλώσεων.

Συλλογικό Κίνητρο (Συνδικαλιστικοί Στόχοι). Για τη διαμόρφωση του Συλλογικού Κινήτρου, ακολουθήσαμε την προσέγγιση του Bernd Simon και των συνεργατών του (1998). Για τον Simon, τόσο η σχολή της Θεωρίας Λελογισμένης Δράσης (Ajzen & Fishbein, 1977· Fishbein & Ajzen, 1975) όσο και η Θεωρία της Προθυμίας για Συμμετοχή (Klandermans, 1984) προσεγγίζουν το Συλλογικό Κίνητρο ως «ευθέως ανάλογο της αξίας των συλλογικών στόχων για τον δυνητικά συμμετέχοντα [στη συλλογική δράση], σταθμισμένης από την εκτιμώμενη πιθανότητα ότι αυτοί οι στόχοι θα επιτευχθούν» (Simon et al., 1998, σ. 647). Κατά συνέπεια, το Συλλογικό Κίνητρο προκύπτει από τον πολλαπλασιασμό της τιμής της αξίας του στόχου με την τιμή του πόσο εφικτός είναι αυτός.

Εννέα συνδικαλιστικοί στόχοι χρησιμοποιηθήκαν, για τους οποίους οι εργαζόμενες του Υπουργείου Πολιτισμού καλούνταν να απαντήσουν σε δύο επταβάθμιες κλίμακες αφενός για το πόσο σημαντικούς τους θεωρούν, αφετέρου για το πόσο εφικτούς (1 = καθόλου έως 7 = πολύ), προκειμένου να εκτιμηθεί η ισχύς του συλλογικού κινήτρου (π.χ. «να αυξηθούν οι μισθοί, «να γίνουν προσλήψεις», «να έχουν όλοι ίσα δικαιώματα ανεξάρτητα από το καθεστώς εργασίας», κ.α.).

Ακολουθώντας τον παραπάνω εργαλειακό ορισμό του Συλλογικού Κινήτρου και τη διαδικασία που πρότειναν οι Simon και συνεργάτες (1998), για κάθε έναν από τους εννέα στόχους ξεχωριστά δημιουργήθηκαν εννέα νέες δηλώσεις, των οποίων οι τιμές προέκυψαν πολλαπλασιάζοντας την τιμή κάθε στόχου στην κλίμακα «Σημαντικό» με την αντίστοιχη τιμή του στόχου στην κλίμακα «Εφικτό». Ως εκ τούτου, οι νέες αυτές δηλώσεις είχαν ελάχιστη δυνατή τιμή το «1» και μέγιστη δυνατή τιμή το «49».[50] Αφού η αξιοπιστία για τις νέες αυτές εννιά δηλώσεις κρίθηκε ικανοποιητική (α = .908) προχωρήσαμε στη δημιουργία ενός νέου παράγοντα από το μέσο όρο των εννέα αυτών δηλώσεων. Προκειμένου να διευκολυνθεί η σύγκριση με τους άλλους παράγοντες, επανακωδικοποιήσαμε τις τιμές του ως εξής: Οι τιμές αυτού

[50] Οι Simon και συνεργάτες παρέθεσαν και τον προαιρετικό έλεγχο αξιοπιστίας ξεχωριστά για την αξία των στόχων και ξεχωριστά για το πόσο εφικτοί είναι αυτοί. πρώτα Στη δική μας έρευνα έγιναν επίσης έλεγχοι αξιοπιστίας τόσο ανάμεσα στις εννέα δηλώσεις «Σημαντικότητας» (α = .842) όσο και ανάμεσα στις εννέα δηλώσεις «Εφικτού» (α = .911)

του νέου παράγοντα διαιρέθηκαν με το επτά, έτσι ώστε η χαμηλότερη δυνατή τιμή να είναι «1» (= καθόλου σημαντικό και καθόλου εφικτό) και η υψηλότερη δυνατή τιμή να είναι «7» (= πολύ σημαντικό και πολύ εφικτό). Ο νέος αυτός παράγοντας ονομάστηκε Συλλογικό Κίνητρο**.** Τέλος, οι συμμετέχουσες ρωτιούνταν ποιος από τους εννέα αυτούς στόχους θεωρούσαν ότι ήταν πιο σημαντικός για τις ίδιες.

Προσωπική Αποτελεσματικότητα. Επιπλέον, προχωρήσαμε στην εκτίμηση του επιπέδου προσωπικής αποτελεσματικότητας με μία ερώτηση. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τις συμμετέχουσες να απαντήσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert κατά πόσο θεωρούσαν ότι η προσωπική τους συνδικαλιστική συμμετοχή θα συνέβαλλε στην επίτευξη του πιο σημαντικού στόχου που επέλεξαν προηγουμένως ως πιο σημαντικό με τιμές από 1 (= καθόλου) έως 7 (= πάρα πολύ).

Κοινωνικό Κίνητρο. Όπως και στο Συλλογικό Κίνητρο, ακολουθήσαμε την προσέγγιση του Simon και των συνεργατών του (1998), σύμφωνα με την οποία ο βαθμός υποστήριξης από το κοινωνικό περιβάλλον, σταθμίζεται από το βαθμό σημασίας αυτής της υποστήριξης για τον δυνητικό διαδηλωτή.

Έξι δηλώσεις για τον κοινωνικό περίγυρο χρησιμοποιηθήκαν, στις οποίες οι εργαζόμενες του ΥΠΠΟ καλούνταν να απαντήσουν σε δύο επταβάθμιες κλίμακες. Αφενός σε ποιο βαθμό θεωρούσαν πως το περιβάλλον τους («συντρόφου», «οικογένειας», «γνωστών/φίλων», «καθημερινών συναδέλφων», «μελών άλλης οργάνωσης») θα αντιμετώπιζε τη συμμετοχή τους σε κάποιου είδους συλλογική διαδικασία ή κινητοποίηση του κλάδου τους υποστηρικτικά (1 = καθόλου έως 7 = πολύ). Αφετέρου πόση σημασία θα είχε για τις συμμετέχουσες αυτή η στήριξη (1 = καθόλου έως 7 = πολύ).

Δημιουργήσαμε πέντε νέες δηλώσεις, των οποίων οι τιμές προέκυψαν πολλαπλασιάζοντας ξεχωριστά την τιμή της κάθε αρχικής δήλωσης στην κλίμακα «Υποστήριξη» με την αντίστοιχη τιμή της στην κλίμακα «Σημασία». Ως εκ τούτου, οι πέντε νέες αυτές δηλώσεις είχαν ελάχιστη δυνατή τιμή το «1» και μέγιστη δυνατή τιμή το «49» [51] Αφού η αξιοπιστία ανάμεσα σε αυτές τις νέες δηλώσεις κρίθηκε ικανοποιητική (α = .854), προχωρήσαμε στη δημιουργία ενός νέου παράγοντα από το μέσο όρο των πέντε αυτών δηλώσεων. Προκειμένου να διευκολυνθεί η σύγκριση με

[51] Όπως και στην μελέτη αναφοράς (Simon et al., 1998), έγινε επίσης ο προαιρετικός έλεγχος αξιοπιστίας ανάμεσα στις πέντε δηλώσεις «Υποστήριξη» (α = .828) και στις έξι δηλώσεις «Σημασία» (α = .865).

τους άλλους παράγοντες, επανακωδικοποιήσαμε τις τιμές του ως εξής: Οι τιμές αυτού του νέου παράγοντα διαιρέθηκαν με το επτά, έτσι ώστε η χαμηλότερη δυνατή τιμή να είναι «1» (καθόλου υποστηρικτική και καθόλου σημαντική) και η υψηλότερη δυνατή τιμή να είναι «7» (πολύ υποστηρικτική και πολύ σημαντική). Ο νέος αυτός παράγοντας ονομάστηκε «Κοινωνικό Κίνητρο».

Κίνητρο Ανταμοιβής. Για το Κίνητρο Ανταμοιβής, ακολουθήσαμε την αρχική προσέγγιση του Klandermans (1984): Λάβαμε ως δεδομένο ότι καμιά συμμετέχουσα δεν θα ήταν αδιάφορη είτε για μια ευνοϊκή είτε για μια δυσμενή συνέπεια από την ενδεχόμενη συμμετοχή της σε συλλογική δράση. Για το λόγο αυτό, δεν ζητήσαμε από τις εργαζόμενες να μας απαντήσουν πόσο σημαντική θα ήταν για τις ίδιες κάθε – αρνητική ή θετική – επίπτωση. Περιορίσαμε, τις ερωτήσεις μόνο στο να εκτιμήσουν σε ποιο βαθμό υπήρχε ενδεχόμενο να υπάρξει η κάθε επίπτωση. Για το υπόλοιπο τμήμα του υπολογισμού, ακολουθήσαμε την προσέγγιση του Simon και των συνεργατών του (1998), όπου υπολογίστηκαν ξεχωριστά ο μέσος όρος των ευνοϊκών επιπτώσεων και ο μέσος όρος των δυσμενών επιπτώσεων. Στη συνέχεια, από τον μέσο όρο των ευνοϊκών αφαιρέσαμε τον μέσο όρο των δυσμενών επιπτώσεων. Όπως αναφέρει οι Simon και συνεργάτες (1998), η εννοιολογική κατασκευή του κινήτρου ανταμοιβής, δεν προϋποθέτει μια εσωτερική συνάφεια ανάμεσα στις επιπτώσεις, ευνοϊκές ή δυσμενείς, καθώς «είναι πολύ πιθανό ότι τα άτομα ενθαρρύνονται ή αποθαρρύνονται από κάποιες επιπτώσεις, αλλά όχι από άλλες» (Simon et al., 1998, σελ. 649). Παρόλα αυτά, παραθέτουμε τους δείκτες αξιοπιστίας σε παρένθεση.

Επτά δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό της κλίμακας ανταμοιβής, όπου οι συμμετέχουσες καλούνταν να απαντήσουν πόσο συχνά θεωρούσαν ότι η ενασχόλησή τους με τον συνδικαλισμό θα είχε μια σειρά από επιπτώσεις, ευνοϊκές ή δυσμενείς. Οι απαντήσεις κυμαίνονταν από το «1» (Ποτέ) έως «7» (Πάντα).

Οι τρεις από αυτές τις δηλώσεις συνιστούσαν ευνοϊκές επιπτώσεις από τη συμμετοχή («Να βελτιωθούν τα εργασιακά μου προβλήματα», «Να βοηθήσει στην κοινωνική μου συναναστροφή», «να μου εξασφαλίσει πρόσθετα πλεονεκτήματα»· α = .631). Από τις τρεις αυτές ευνοϊκές επιπτώσεις υπολογίσαμε τον μέσο όρο. Οι υπόλοιπες τέσσερις δηλώσεις συνιστούσαν δυσμενείς επιπτώσεις από τη συμμετοχή («Να έχω μια οικονομική επιβάρυνση που είναι σημαντική για μένα», «Να έχει δυσμενή επίπτωση σε εργασιακά προβλήματα που με αφορούν», «Να λειτουργήσει εις

βάρος άλλων προσωπικών μου δραστηριοτήτων», «Να έχει δυσμενή επίπτωση στη σχέση μου με τον προϊστάμενο»· α = .740). Από τις τέσσερις αυτές δυσμενείς επιπτώσεις υπολογίσαμε τον μέσο όρο. Τέλος, δημιουργήσαμε τον παράγοντα «Κίνητρο Ανταμοιβής», αφού από τον μέσο όρο των ευνοϊκών επιπτώσεων αφαιρέσαμε τον μέσο όρο των δυσμενών επιπτώσεων. Η ελάχιστη τιμή αυτού του παράγοντα ήταν «-6» (πολύ δυσμενής ανταμοιβή) και η μέγιστη «6» (πολύ ευνοϊκή ανταμοιβή).

Ταυτίσεις. Για την μέτρηση των ταυτίσεων με τους συνδικαλιστές του σωματείου και με τους εργαζόμενους στο ΥΠΠΟ προσαρμόστηκαν δηλώσεις από τους Taylor και Lambert (1996) και τους Verkuyten και Thijs (2002).

Εργαζόμενοι. Έντεκα δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για την μέτρηση της ταύτισης των συμμετεχουσών με τις υπόλοιπες εργαζόμενες στο ΥΠΠΟ (π.χ. «Έχω πολλά κοινά με τους εργαζόμενους στο ΥΠΠΟ», «Με συνδέουν πολλά με τους εργαζόμενους στο ΥΠΠΟ», «Συμφωνώ με τους εργαζόμενους στο ΥΠΠΟ»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .941) οι έντεκα αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε έναν νέο παράγοντα με το όνομα «Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ» με τιμή τον μέσο όρο των έντεκα δηλώσεων.

Συνδικαλιστές. Έντεκα δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για την μέτρηση της ταύτισης των συμμετεχουσών με τους συνδικαλιστές του σωματείου τους (π.χ. «Έχω πολλά κοινά με τους συνδικαλιστές του σωματείου μου», «Μοιάζω πολύ στον τρόπο σκέψης με τους συνδικαλιστές του σωματείου μου», «Νιώθω εκτίμηση για τους συνδικαλιστές του σωματείου μου»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .962) οι έντεκα αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου» με τιμή τον μέσο όρο των έντεκα δηλώσεων.

Συναισθήματα. Έξι δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να εκτιμηθούν τα συναισθήματα των συμμετεχουσών όταν σκέφτονταν τα προβλήματα των εργαζομένων σαν τις ίδιες στο ΥΠΠΟ. Από την ΑΚΣ (ΚΜΟ = .861) αυτών των δηλώσεων εξήχθησαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 67.67% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 4.89, διακύμανση = 54.36%) αποτελούνταν από πέντε δηλώσεις που αποτύπωναν το άγχος και την ανησυχία (Αγχωμένος, Φοβισμένος, Απογοητευμένος, Ανήσυχος, Λυπημένος). Αφού εξασφαλίστηκε

ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .859) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Φόβος».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.2 . διακύμανση = 13.30%) αποτελούνταν από τέσσερις δηλώσεις που αποτύπωναν την αγανάκτηση και την οργή (Μαχητικός, Οργισμένος, Αγανακτισμένος, Θιγμένος). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .847) δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Θυμός».

Εξωγενείς Αποδόσεις. Δεκατέσσερις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί σε ποιον αποδίδουν ευθύνες οι συμμετέχουσες για τα προβλήματα των εργαζομένων σαν αυτούς στο ΥΠΠΟ. Από την ΑΚΣ (ΚΜΟ = .713) αυτών των δηλώσεων εξήχθησαν τέσσερις παράγοντες με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 59.03% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 3.24, διακύμανση = 23.13%) περιλάμβανε τέσσερις δηλώσεις που περιέγραφαν το πολιτικό σύστημα («Η κυβέρνηση», «Η πολιτική ηγεσία του Υπουργείου», «Οι προηγούμενες κυβερνήσεις», «Η αντιπολίτευση»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .758) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.73, διακύμανση = 19.47%) περιλάμβανε πέντε δηλώσεις που περιέγραφαν τους εργαζόμενους στο ΥΠΠΟ σε διάφορες βαθμίδες και με διαφορετικές εργασιακές σχέσεις («Οι μόνιμοι/ αορίστου εργαζόμενοι στο ΥΠΠΟ», «Οι εργαζόμενοι», «Οι συμβασιούχοι εργαζόμενοι στο ΥΠΠΟ», «Οι προϊστάμενοι», «Οι συνδικαλιστές»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = . 777) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ».

Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.23, διακύμανση = 8.80%) αποτελούνταν από δύο δηλώσεις που αφορούσαν στην έλλειψη χρηματοδότησης και την ελληνική νοοτροπία.[52] Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (r = .198, p = .020), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη»

[52] Πρόκειται για δύο έννοιες που θα μπορούσαν να συνδυαστούν ως η μια (έλλειψη χρηματοδότησης) συνέπεια της άλλης (ελληνικής νοοτροπία), στα πλαίσια μιας διαδεδομένης πεποίθησης περί της διασπάθισης δημόσιου χρήματος ως εγγενούς και διαχρονικού προβλήματος του ελληνικού κράτους.

Ο τέταρτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.07, διακύμανση = 7.63%) αποτελούνταν από τρεις δηλώσεις χωρίς νοηματική συνάφεια μεταξύ τους («Οι μετανάστες», «Οι ιδιωτικοποιήσεις», «Το σύστημα»). Επιπλέον, η αξιοπιστία δεν ήταν ικανοποιητική (α = .284) και κατά συνέπεια δεν προχωρήσαμε στη δημιουργία κάποιας νέας μεταβλητής.

Τριαδικοποίηση της Σύγκρουσης. Επτά δηλώσεις χρησιμοποιηθήκαν προκειμένου να εκτιμηθεί η σημασία για τους εργαζόμενους της απεύθυνσης στην ευρύτερη κοινωνία (π.χ. «Είναι σημαντικό τα προβλήματα των εργαζομένων του κλάδου μου να γίνουν γνωστά στους άλλους εργαζόμενους», «Μόνο αν πείσουμε την κοινωνία να μας συμπαρασταθεί θα ικανοποιηθούν τα αιτήματά μας»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .865) οι επτά αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Τριαδικοποίηση».

Αναπαραστάσεις Συνδικαλιστή. Δώδεκα δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να σχηματιστεί η αναπαράσταση του συνδικαλιστή εκ μέρους των εργαζομένων. Από την ΑΚΣ (ΚΜΟ = .706) αυτών των δηλώσεων εξήχθησαν τέσσερις παράγοντες με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 73.73% της διακύμανσης. Ωστόσο, το scree plot συνηγορούσε υπέρ μιας λύσης με δύο ή τρεις παράγοντες. Για το λόγο αυτό, προτιμήσαμε ένα μοντέλο με δύο παράγοντες που εξηγούσαν το 51.43% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 3.64, διακύμανση = 30.37%) περιελάμβανε επτά δηλώσεις που περιέγραφαν τους συνδικαλιστές ως φιλόδοξους και συνδιαλλασσόμενους με την εξουσία («Αυτός που έχει προσωπικές πολιτικές φιλοδοξίες», «Αυτός που απολαμβάνει προνόμια που οι απλοί εργαζόμενοι δεν έχουν», «Αυτός που συνεργάζεται με την εξουσία»), ενώ δηλώσεις που περιέγραφαν τους συνδικαλιστές ως αγωνιστές είχαν αρνητική φόρτιση στον παράγοντα («Αυτός που συγκρούεται με την εξουσία», «Ο κάθε εργαζόμενος που ασχολείται με τα εργασιακά προβλήματα του χώρου», «Μεταφέρει τα αιτήματα των εργαζομένων στην εργοδοσία», «Το απλό μέλος μιας παράταξης ο οποίος ασχολείται με τα εργασιακά προβλήματα του χώρου»). Αφού αντιστράφηκαν οι αντίστοιχες δηλώσεις και εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .815), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.53, διακύμανση 21.07%) περιλάμβανε πέντε δηλώσεις που περιέγραφαν με έναν τυπικό, φορμαλιστικό τρόπο τους συνδικαλιστές («Αυτός που εκπροσωπεί τους εργαζόμενους σαν επάγγελμά του», «Ο εκπρόσωπος μιας παράταξης στο Δ.Σ.», «Αυτός που θα λύσει το προσωπικό μου

εργασιακό πρόβλημα», «Αυτός που θα βοηθήσει την προσωπική μου εξέλιξη»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .648) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Συνδικαλιστής Θεσμικός».

Αναπαραστάσεις Συνδικαλισμού. Οκτώ δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να αποτυπωθεί η αναπαράσταση του συνδικαλισμού εκ μέρους των εργαζομένων. Από την ΑΚΣ (ΚΜΟ = .758) αυτών των δηλώσεων εξήχθησαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 64.36% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 3.62, διακύμανση = 45.30%) αποτελούνταν από πέντε δηλώσεις που περιέγραφαν τον συνδικαλισμό ως μια συμφεροντολογική υπόθεση («Η επίλυση προβλημάτων στο χώρο δουλειάς έναντι άλλων ανταλλαγμάτων», «Είναι ένας τρόπος για να δουλεύεις λιγότερο», «Το κυνήγι των ψήφων για τις εκλογές», «Ουσιαστικά εξυπηρετεί ιδιοτελή συμφέροντα») ενώ μια από αυτές είχε αρνητική φόρτιση στον παράγοντα («Να αφιερώνεις χρόνο για να λύσεις τα εργασιακά προβλήματα του κλάδου σου»). Αφού αντιστράφηκε η αντίστοιχη μεταβλητή και εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .865), από τους μέσους όρους των πέντε αυτών δηλώσεων δημιουργήθηκε μια νέα με το όνομα «Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.53, διακύμανση = 19.07%) αποτελούνταν από δύο δηλώσεις σύμφωνα με τις οποίες ο συνδικαλισμός συνίστατο στην επίσημη δράση των εκλεγμένων εκπροσώπων («Είναι η διεκδίκηση των αιτημάτων από το Διοικητικό Συμβούλιο του σωματείου», «Είναι η επίλυση των προβλημάτων από το Διοικητικό Συμβούλιο του σωματείου»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (r = .716, p < .001), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Συνδικαλισμός Θεσμικός».

Μία ερώτηση που αφορούσε στην αναποτελεσματικότητα του συνδικαλισμού («Δεν είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος πίεσης») δεν εντάχθηκε σε κάποιο παράγοντα κατά την ανάλυση και δεν χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή κάποιας από τις νέες μεταβλητές.

Πελατειακές Σχέσεις. Τρεις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να εκτιμηθεί η έκταση των πελατειακών σχέσεων στο δημόσιο τομέα σύμφωνα με των άποψη των συμμετεχόντων («Οι πελατειακές σχέσεις στο δημόσιο τομέα σχετίζονται με την πρόσληψη των εργαζόμενων», «σχετίζονται με την ανέλιξη των εργαζομένων», «σχετίζονται με τη συμμετοχή στο σωματείο»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική

αξιοπιστία (α = .774), δημιουργήσαμε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό».

Πεποιθήσεις. Δεκαεννέα δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η ιδεολογική τοποθέτηση των συμμετεχουσών. Από την ΑΚΣ (ΚΜΟ = .782) αυτών των δηλώσεων εξήχθησαν επτά παράγοντες με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 70.76% της διακύμανσης. Ωστόσο, το scree plot συνηγορούσε υπέρ μιας λύσης με λιγότερους παράγοντες, από δύο έως πέντε. Για το λόγο αυτό, προτιμήσαμε ένα μοντέλο με τέσσερις παράγοντες που εξηγούσαν 53.64% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή 5.29, διακύμανση = 27.86%) περιλάμβανε έξι δηλώσεις που υποστήριζαν την αξία της συλλογικής διεκδίκησης (π.χ. «Ο κοινός αγώνας επιφέρει αποτέλεσμα στη βελτίωση της ζωής όλων», «Οι συλλογικές μορφές δράσης είναι χρήσιμες για τις κοινωνικές ομάδες που αδικούνται» κ.α.) ενώ μία από τις δηλώσεις είχε αρνητική φόρτιση στον παράγοντα («Το ΥΠΠΟ θα ήταν σε καλύτερη κατάσταση αν υπήρχε λιγότερη ανάμειξη του κράτους και περισσότερη παρέμβαση από τους ιδιώτες»). Αφού αντιστράφηκε η αντίστοιχη δήλωση και εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .779), δημιουργήθηκε από τους μέσους όρους των έξι δηλώσεων μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.75, διακύμανση = 9.23%) περιλάμβανε δύο δηλώσεις που αποτύπωναν μια διάθεση συμβιβασμού («Δεν μπορεί να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι» και «Δεν γίνεται και να δικαιωθούν όλα τα αιτήματα και να μην υπάρξει πρόβλημα για τη λειτουργία του ΥΠΠΟ»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (r = .551, p < .001) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα».

Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.69, διακύμανση = 8.88%) αποτελούνταν από πέντε δηλώσεις. Τρεις από τις δηλώσεις αυτές περιέγραφαν μια αποστροφή για τον συνδικαλισμό και ειδικά την συνδικαλιστική ηγεσία («Η ενασχόληση με τον συνδικαλισμό δεν είναι αποτελεσματικός τρόπος πίεσης», «Οι συνδικαλιστές προωθούν περισσότερο τα δικά τους συμφέροντα», «Οι συνδικαλιστές που με εκπροσωπούν δεν με εκφράζουν ιδεολογικά»), ενώ οι άλλες δύο είχαν αρνητική φόρτιση στον παράγοντα («Οι συνδικαλιστές του σωματείου μου προασπίζονται τα δικαιώματα του κλάδου», «Η συλλογική δράση μέσω του συνδικάτου θα επιλύσει πολλά προβλήματα»). Αφού αντιστράφηκαν οι αντίστοιχες δηλώσεις και

εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .631), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πεποιθήσεις Απέχθεια για Συνδικαλιστική Ηγεσία».

Ο τέταρτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.46, διακύμανση = 7.67%) περιλάμβανε πέντε δηλώσεις. Τρεις από αυτές τις δηλώσεις περιέγραφαν μια συναδελφική και αλληλέγγυα αντιμετώπιση της καθημερινότητας («Θα απευθυνόμουν σε συναδέλφους για να επιλύσω ένα ζήτημα που προέκυψε στην εργασία μου», «Η συλλογική δράση είναι ο καλύτερος τρόπος για να βελτιώσω τη ζωή μου», «Είναι αποτελεσματικό το να αγωνιστείτε για αυτά τα προβλήματα») ενώ οι άλλες δύο δηλώσεις είχαν αρνητική φόρτιση στον παράγοντα («Προτιμώ να αντιμετωπίζω μόνος μου τα εργασιακά μου προβλήματα», «Η κοινωνία μπορεί να προοδεύσει μόνο αν ο καθένας ασχολείται με το δικό του συμφέρον»). Αφού αντιστράφηκαν οι αντίστοιχες δηλώσεις και εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .639), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πεποιθήσεις Συλλογικότητα».

Τέλος, μια μεταβλητή δεν εντάχθηκε σε κάποιον από τους τέσσερις παράγοντες και δεν χρησιμοποιήθηκε στη δημιουργία κάποιας από τις νέες δηλώσεις («Το καλύτερο θα ήταν να διαλέγει ο καθένας μόνος του την εργασιακή σχέση που θέλει να έχει»).

Πεποιθήσεις για την Πολιτική. Πέντε δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθούν οι απόψεις των συμμετεχόντων για την πολιτική. Οι τρεις από αυτές τις δηλώσεις περιέγραφαν μια απογοήτευση από την πολιτική («Δεν είναι τόσο χρήσιμο να ψηφίζω, αφού τα κόμματα κάνουν ότι νομίζουν», «Τα πολιτικά κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο μου και όχι για τις ιδέες και τη γνώμη μου», «Για ανθρώπους σαν και μένα η πολιτική είναι αρκετά περίπλοκη, πρέπει να είσαι ειδικός για να την καταλάβεις»), ενώ αντίστροφα δύο δηλώσεις περιέγραφαν την δυνατότητα των απλών ανθρώπων να επηρεάζουν την πολιτική («Άνθρωποι σαν και μένα επηρεάζουν το τι κάνουν οι αρχές», «Όταν άνθρωποι σαν και μένα λένε δυνατά την γνώμη τους στους πολιτικούς αυτή λαμβάνεται υπόψη»). Αφού αντιστράφηκαν οι δύο τελευταίες δηλώσεις και εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .600), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Πολιτικός Κυνισμός».[53]

Δημοκρατία στην Ελλάδα. Οι συμμετέχουσες καλούνταν να αποτυπώσουν την άποψή τους για τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Ελλάδα σε μια επταβάθμια

[53] Για την ανάλυση αξιοπιστίας του παράγοντα Πολιτικός Κυνισμός, βλ. στο Παράρτημα Γ.

κλίμακα από το «1» («πολύ δυσαρεστημένος/η») έως το «7» («πολύ ικανοποιημένος/η»). Οι συμμετέχουσες είχαν τη δυνατότητα να μην συμπληρώσουν την κλίμακα και εναλλακτικά να απαντήσουν είτε «Δεν ξέρω» είτε «Δεν έχω θέση».

Ιδεολογική Τοποθέτηση. Οι συμμετέχουσες καλούνταν να αποτυπώσουν την ιδεολογική τους θέση σε μια επταβάθμια κλίμακα από το «1» («Αριστερά») έως το «7» («Δεξιά»). Οι συμμετέχουσες είχαν τη δυνατότητα να μην συμπληρώσουν την κλίμακα και εναλλακτικά να απαντήσουν είτε «Δεν ξέρω» είτε «Δεν έχω θέση».

Εκλογική Συμπεριφορά. Οι συμμετέχουσες καλούνταν να αποτυπώσουν την εκλογική τους συμπεριφορά, συμπληρώνοντας το κόμμα το οποίο ψήφισαν. Δίνονταν επιπλέον δύο επιλογές: «Δεν ψήφισα/ έριξα λευκό/ έριξα άκυρο σαν διαμαρτυρία» και «Δεν ψήφισα γιατί δεν μπορούσα/Δεν είχα το δικαίωμα ψήφου λόγω ηλικίας».

Εργασιακή Σχέση. Ζητήσαμε από τους εργαζόμενους να απαντήσουν σε ποιο εργασιακό καθεστώς βρίσκονταν. Δίνονταν τέσσερις επιλογές στις συμμετέχουσες: «Δημόσιος Υπάλληλος», «Σύμβαση Αορίστου Χρόνου», «Σύμβαση Ορισμένου Χρόνου» και «Σύμβαση Παροχής Έργου», ενώ δινόταν η δυνατότητα να συμπληρωθεί κάποια άλλη μορφή σχέσης εργασίας. Στη συνέχεια, με βάση τις απαντήσεις τους, κατατάξαμε τις συμμετέχουσες σε δύο κατηγορίες. Η μία αποτελούνταν από όσους και όσες είχαν μια εργασιακή σχέση που χαρακτηριζόταν από σχετική ασφάλεια (Δημόσιος Υπάλληλος, Σύμβαση Αορίστου Χρόνου). Η τιμή της μεταβλητής Εργασιακή Σχέση για αυτές τις συμμετέχουσες ήταν «Χαμηλή Επισφάλεια». Η δεύτερη κατηγορία αποτελούνταν από όσους και όσες είχαν ασταθές εργασιακό καθεστώς και μη μόνιμη εργασιακή σχέση («Σύμβαση Αορίστου Χρόνου», «Σύμβαση Ορισμένου Χρόνου» και «Σύμβαση Παροχής Έργου» ή άλλο). Η τιμή για αυτές τις συμμετέχουσες ήταν «Υψηλή Επισφάλεια». Από την κατηγοριοποίηση εξαιρέθηκαν πέντε συμμετέχουσες που δήλωσαν άνεργες/οι, ή φοιτήτριες/ές. Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, 106 συμμετέχουσες εντάχθηκαν στην κατηγορία «Χαμηλή Επισφάλεια» και 45 συμμετέχουσες στην κατηγορία «Υψηλή Επισφάλεια».[54]

[54] Ορισμένες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου δεν χρησιμοποιήθηκαν για τις αναλύσεις μας. Συγκεκριμένα, η μέτρηση πεποιθήσεων Μηδενικού Αθροίσματος (Esses, Dovidio, Jackson, & Armstrong, 2001) και η μέτρηση των κινήτρων ένταξης στο σωματείο, δεν χρησιμοποιήθηκαν επειδή δεν υπήρχε ικανοποιητική αξιοπιστία για να δημιουργηθούν νέοι δείκτες. Περισσότερες πληροφορίες για αυτές τις μεταβλητές θα βρείτε στο Παράρτημα Γ.

Αποτελέσματα

Αναλύσεις Συσχετίσεων. Προκειμένου να διερευνήσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στη συμμετοχή σε δράσεις και τις υπόλοιπες μεταβλητές υπό συζήτηση, διεξαγάγαμε μια ανάλυση συσχετίσεων. Ο Πίνακας 5.1. περιλαμβάνει τους μέσους όρους, τις τυπικές αποκλίσεις όλων των μεταβλητών και τους δείκτες συσχετίσεων Pearson των μεταβλητών Μελλοντική Συλλογική Δράση, Γενικές Μελλοντικές Δράσεις και Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις με τις υπόλοιπες μεταβλητές.[55]

Από την Ανάλυση Συσχετίσεων προέκυψε ότι δεν υπήρχε καμία συσχέτιση με τη Μελλοντική Συλλογική Δράση για τις μεταβλητές Κοινά Προβλήματα, Συνδικαλιστής Θεσμικός, Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ και το συναίσθημα του Φόβου. Για το λόγο αυτό δεν λάβαμε υπόψη τις συγκεκριμένες μεταβλητές στις αναλύσεις παλινδρόμησης.

[55] Αναλυτικά οι συσχετίσεις μεταξύ όλων των μεταβλητών παρουσιάζονται στο Παράρτημα Γ.

Πίνακας 5.1
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών.

Μεταβλητή	*M* (SD)	**1**	(*n*)	**2**	(*n*)	**3**	(*n*)
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση[i]	4.65 (1.41)	1	(*153*)	.927***	(*153*)	.842***	(*153*)
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις[i]	5.21 (1.56)	.927***	(*153*)	1	(*153*)	.585***	(*153*)
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις[i]	3.81 (1.61)	.842***	(*153*)	.585***	(*153*)	1	(*153*)
4. Κοινά Προβλήματα	4.97 (1.36)	.097	(*153*)	.054	(*153*)	.128	(*153*)
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63 (1.52)	.204*	(*152*)	.191*	(*152*)	.165*	(*152*)
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65 (1.95)	.293***	(*153*)	.302***	(*153*)	.189*	(*153*)
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46 (1.82)	.419***	*(153)*	.399***	*(153)*	.316***	*(153)*
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52 (1.44)	.237**	*(152)*	.278***	*(152)*	.095	*(152)*
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16 (1.39)	.262**	(*153*)	.217**	(*153*)	.250**	(*153*)
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55 (1.36)	.178*	(*149*)	.231**	(*149*)	.069	(*149*)
11. Φόβος	4.53 (1.61)	.127	(*151*)	.129	(*151*)	.083	(*151*)
12. Θυμός	5.07 (1.55)	.228**	(*152*)	.189*	(*152*)	.231**	(*152*)
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12 (1.04)	.228**	(*150*)	.198*	(*150*)	.230**	(*150*)
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71 (1.33)	-.132	(*150*)	-.143	(*150*)	-.086	(*150*)
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77 (1.19)	.252**	(*151*)	.258**	(*151*)	.156	(*151*)
16. Τριαδικοποίηση	5.61 (1.13)	.399***	(*151*)	.398***	(*151*)	.292***	(*151*)
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54 (1.52)	-.297***	(*150*)	-.358***	(*150*)	-.129	(*150*)
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57 (1.28)	.061	(*149*)	.064	(*149*)	.049	(*149*)
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84 (1.75)	-.209**	(*153*)	-.249**	(*153*)	-.111	(*153*)
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61 (1.61)	.196*	(*147*)	.261**	(*147*)	.053	(*147*)
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23 (1.50)	.108	(*152*)	.076	(*152*)	.109	(*152*)
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83 (1.03)	.529***	(*151*)	.536***	(*151*)	.369***	(*151*)
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07 (1.79)	-.292***	(*151*)	-.263**	(*151*)	-.271***	(*151*)
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06 (1.15)	-.310***	(*151*)	-.357***	(*151*)	-.163*	(*151*)
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20 (1.11)	.504***	(*151*)	.496***	(*151*)	.372***	(*151*)
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24 (1.17)	-.328***	(*152*)	-.347***	(*152*)	-.199*	(*152*)
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79 (1.47)	.117	(*148*)	.173*	(*148*)	-.010	(*148*)
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41 (1.46)	-.442***	(*126*)	-.413***	(*126*)	-.368***	(*126*)
29. Προηγούμενη Συλλογική Δράση	4.44 (1.41)	.869***	(*153*)	.811***	(*153*)	.716***	(*153*)
30. Δράσεις Παρελθόν Γενικές	5.09 (1.57)	.814***	(*153*)	.873***	(*153*)	.505***	(*153*)
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46 (1.59)	.715***	(*153*)	.500***	(*153*)	.835***	(*153*)

Σημείωση. *** *p*< .001· ** *p*< .01· * *p*< .05

[i] Οι υψηλές συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης και των επιμέρους δράσεων οφείλονται στο ότι η πρώτη προέκυψε από τις ίδιες δηλώσεις που περιέχονται στις δεύτερες.

Ανάλυση Ιεραρχικής Παλινδρόμησης. Διεξαγάγαμε μια ανάλυση ιεραρχικής παλινδρόμησης με τις μεταβλητές οι οποίες προβλέπουν τη Μελλοντική Συλλογική Δράση. Ο Πίνακας 5.2 περιλαμβάνει τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης.

Στο πρώτο βήμα της ανάλυσης εισαγάγαμε το Συλλογικό Κίνητρο, την Προσωπική Αποτελεσματικότητα, το Κοινωνικό Κίνητρο και το Κίνητρο Ανταμοιβής, μεταβλητές που σχετίζονται περισσότερο με τις «ορθολογικές» πλευρές της συλλογικής δράσης, με βάση τη Θεωρία της Προθυμίας για Συμμετοχή και την Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων (Klandermans 1984, 1997).

Για το δεύτερο βήμα της ανάλυσης εισαγάγαμε τις δύο ταυτίσεις, με την ευρύτερη κατηγορία των εργαζομένων και με τους συνδικαλιστές, βάσει της διάκρισης του Simon και των συνεργατών του (Simon et al., 1998· Sturmer & Simon, 2004α).

Στο τρίτο βήμα εισαγάγαμε το συναίσθημα της Οργής, με βάση τις σχετικές μελέτες των van Zomeren και van Stekelenburg (van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2008· van Zomeren, Spears et al., 2004, 2008).

Για τα επόμενα δύο βήματα χρησιμοποιήσαμε τις ιδεολογικές μεταβλητές. Στο τέταρτο βήμα εισήχθησαν οι μεταβλητές που σχετίζονταν περισσότερο με το κίνημα των εργαζομένων στο ΥΠΠΟ, δηλαδή τις Αποδόσεις σε «Κυβέρνηση και Αντιπολίτευση» και στην «Ελληνική Σπατάλη», ακολουθώντας το Μοντέλο Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001). Στο πέμπτο βήμα εισαγάγαμε τις ιδεολογικές μεταβλητές που δεν σχετίζονται απαραίτητα με την σύγκρουση, αλλά με τα γενικότερα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Από τις μεταβλητές των πεποιθήσεων εισαγάγαμε μόνο την «Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση», καθώς «Υποχωρητικότητα», «Απέχθεια για συνδικαλιστική Ηγεσία» και «Συλλογικότητα», όπως τον Πολιτικό Κυνισμό (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008) και την Ιδεολογική Αυτοτοποθέτηση (Sabucedo et al., 2019).[56] Οι σχετικοί έλεγχοι απέρριψαν το ενδεχόμενο συγγραμμικότητας και πολυσυγγραμμικότητας των μεταβλητών.

[56] Μια επιπλέον ανάλυση ιεραρχικής παλινδρόμησης πραγματοποιήθηκε για την πρόβλεψη της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, με την προσθήκη ενός έκτου βήματος στο οποίο εισαγάγαμε την Προηγούμενη Συλλογική Δράση. Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης παρουσιάζονται στον Πίνακας Γ.13, ο οποίος βρίσκεται στο Παράρτημα Γ. Η ίδια ανάλυση διεξήχθη ξεχωριστά για τις επιμέρους Δράσεις, Γενικές και Ακτιβιστικές. Στο Παράρτημα Γ, ο Πίνακας Γ.14 περιλαμβάνει τα αποτελέσματα για τις Γενικές Δράσεις, ενώ ο Πίνακας Γ.15 τα αποτελέσματα για τις ακτιβιστικές.

Η πρώτη ανάλυση ανέδειξε την κύρια επίδραση του Κοινωνικού Κινήτρου πάνω στη Μελλοντική Συλλογική Δράση, ενώ δεν συνέβη το ίδιο με το Συλλογικό Κίνητρο, την Προσωπική Αποτελεσματικότητα και το Κίνητρο Ανταμοιβής (Μοντέλο 1). Όσο περισσότερο υποστηρικτική ήταν η στάση του περιβάλλοντος των συμμετεχουσών και όσο πιο σημαντική ήταν αυτή για τις συμμετέχουσες, τόσο περισσότερο δήλωναν ότι θα συμμετάσχουν σε συλλογικές δράσεις στο μέλλον.

Στο δεύτερο βήμα, η εισαγωγή των μεταβλητών των Ταυτίσεων με Εργαζόμενους και Συνδικαλιστές δεν αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ πάνω στη Μελλοντική Συλλογική Δράση (Μοντέλο 2).

Παρομοίως, ούτε η εισαγωγή της μεταβλητής της Οργής στο τρίτο βήμα αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ (Μοντέλο 3).

Στο τέταρτο βήμα, η εισαγωγή των ιδεολογικών μεταβλητών που σχετίζονταν με το συγκεκριμένο κίνημα αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ στη Μελλοντική Συλλογική Δράση (Μοντέλο 4). Ωστόσο, από τις τρεις μεταβλητές που εισήχθησαν, η «Ελληνική Σπατάλη» παρουσίαζε οριακά μη στατιστικά σημαντική επίδραση (p = .07), ενώ οι άλλες δύο μεταβλητές («Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση» και «Τριαδικοποίηση») δεν παρουσίαζαν σημαντική επίδραση.

Στο πέμπτο βήμα, η εισαγωγή των αναπαραστασιακών παραγόντων σχετικά με την έννοια του συνδικαλιστή («Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος») και του συνδικαλισμού («Ιδιοτέλεια» και «Θεσμικός») δεν αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ του μοντέλου (Μοντέλο 5· p = .08). Αυτή η μικρή και μη σημαντική αύξηση, αποδιδόταν στην αρνητική επίδραση του παράγοντα «Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος», όσο περισσότερο δηλαδή θεωρούσαν οι συμμετέχουσες ότι οι συνδικαλιστές είναι διαπλεκόμενοι και διεφθαρμένοι, τόσο λιγότερο ήταν πρόθυμες να συμμετάσχουν στις συλλογικές δράσεις.

Τέλος, στο έκτο βήμα, η εισαγωγή των μεταβλητών που σχετίζονταν με τα γενικότερα ιδεολογικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ για την Μελλοντική Συλλογική Δράση (Μοντέλο 6). Συγκεκριμένα, οι Πεποιθήσεις «Συλλογική Αντίσταση» εμφάνισαν σημαντική θετική προβλεπτική ισχύ, ενώ οι μεταβλητές «Πολιτικός Κυνισμός» και «Ιδεολογική Αυτοτοποθέτηση» εμφάνισαν σημαντική αρνητική προβλεπτική ισχύ. Δηλαδή, όσο περισσότερο οι συμμετέχουσες θεωρούσαν γενικότερα χρήσιμη την συλλογική αντίσταση, όσο λιγότερο πολιτικά κυνικές ήταν και όσο περισσότερο αριστερές, τόσο περισσότερο

δήλωναν ότι θα συμμετάσχουν σε συλλογικές δράσεις. Επίσης, η εισαγωγή των νέων μεταβλητών ανέδειξε μια σημαντική θετική επίδραση της μεταβλητής «Ελληνική Σπατάλη», η οποία όπως είδαμε δεν ήταν στατιστικά σημαντική όταν εισάχθηκε στο τέταρτο βήμα.

Πίνακας 5.2.
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση

	Μοντέλο 1			Μοντέλο 2		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.118	.130	[-.047, .283]	.079	.088	[-.093, .252]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	.009	.013	[-.117, .135]	-.003	-.004	[-.131, .126]
Κοινωνικό Κίνητρο	.330	.440***	[.197, .462]	.317	.423***	[.179, .456]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.116	.117	[-.063, .294]	.136	.137	[-.046, .318]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους				.144	.148	[-.038, .326]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές				-.065	-.063	[-.258, .127]
Βήμα 3						
Θυμός						
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση						
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη						
Τριαδικοποίηση						
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος						
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια						
Συνδικαλισμός Θεσμικός						
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση						
Πολιτικός Κυνισμός						
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση						
F		11.13***			7.90***	
df		4, 106			6, 104	
Adj R^2		.269			.273	
Δ*F*					1.31	
ΔR^2					.017	

Σημείωση: C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας 5.2.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση (συνέχεια)

	Μοντέλο 3			Μοντέλο 4		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	B	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.093	.103	[-.080, .266]	.078	.087	[-.093, .249]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.008	-.011	[-.136, .120]	-.043	-.064	[-.180, .093]
Κοινωνικό Κίνητρο	.299	.399***	[.158, .440]	.246	.328***	[.102, .389]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.134	.136	[-.048, .316]	.113	.115	[-.065, .292]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.120	.124	[-.065, .305]	.040	.041	[-.154, .234]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	-.059	-.057	[-.251, .133]	-.015	-.015	[-.205, .175]
Βήμα 3						
Θυμός	.104	.114	[-.052, .260]	.031	.034	[-.131, .194]
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση				.162	.118	[-.078, .403]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη				.201	.159†	[-.018, .420]
Τριαδικοποίηση				.207	.169	[-.069, .482]
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος						
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια						
Συνδικαλισμός Θεσμικός						
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση						
Πολιτικός Κυνισμός						
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση						
F		7.07***			6.13***	
df		7, 103			10, 100	
Adj R^2		.279			.318	
Δ*F*		1.74			2.99*	
ΔR^2		.011			.056	

Σημείωση: C.I. = confidence interval.

*** *p*< .001· ** *p*< .01· * *p*< .05· † *p*< .1

N = 111

Πίνακας 5.2.
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση (συνέχεια)

	Μοντέλο 5			Μοντέλο 6		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	B	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.060	.067	[-.114, .235]	.040	.045	[-.106, .187]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.065	-.097	[-.201, .070]	-.087	-.128	[-.200, .027]
Κοινωνικό Κίνητρο	.251	.334***	[.109, .393]	.187	.249**	[.065, .309]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.101	.102	[-.076, .278]	.099	.100	[-.050, .247]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.050	.052	[-.141, .241]	.028	.029	[-.135, .191]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	-.065	-.062	[-.257, .128]	.017	.017	[-.152, .187]
Βήμα 3						
Θυμός	.029	.032	[-.131, .189]	.064	.070	[-.072, .201]
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση	.148	.108	[-.092, .388]	.072	.053	[-.140, .285]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	.176	.140	[-.040, .393]	.194	.153*	[.012, .375]
Τριαδικοποίηση	.220	.179	[-.054, .494]	.069	.056	[-.184, .322]
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	-.236	-.254*	[-.445, -.028]	-.126	-.135	[-.305, .054]
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	.035	.043	[-.140, .210]	.076	.092	[-.071, .223]
Συνδικαλισμός Θεσμικός	-.031	-.034	[-.202, .140]	-.047	-.052	[-.191, .096]
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση				.277	.214*	[.042, .512]
Πολιτικός Κυνισμός				-.319	-.248***	[-.505, -.133]
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση				-.285	-.290***	[-.431, -.140]
F		5.44***			9.17***	
df		13, 97			16, 94	
Adj R^2		.344			.543	
Δ*F*		2.33†			15.05***	
ΔR^2		.042			.188	

Σημείωση: C.I. = confidence interval.
*** *p*< .001· ** *p*< .01· * *p*< .05· † *p*< .1
N = 111

Συγκρίσεις μεταξύ χαμηλής και υψηλής επισφάλειας. Προκειμένου να συγκρίνουμε την πρόθεση συμμετοχής σε συλλογική δράση και τους παράγοντες που την προβλέπουν μεταξύ των συμμετεχουσών που εργάζονται σε συνθήκες σταθερότητας (Χαμηλή Επισφάλεια· N_X = 106) και εκείνων που βρίσκονται σε συνθήκες εργασιακής επισφάλειας (Υψηλή Επισφάλεια· N_Y = 45), προχωρήσαμε σε μια σειρά από t-test για ανεξάρτητα δείγματα. Για τις αναλύσεις μας, χρησιμοποιήσαμε τον δείκτη Welch's t-test αντί του Student's t-test, επειδή δεν υπήρχε υπόθεση περί ισότητας διακύμανσης των δειγμάτων (Delacre, Lakens, & Leys, 2017).

Ο Πίνακας 5.3 περιλαμβάνει τα αποτελέσματα των αναλύσεων, τα οποία έδειξαν ότι υπήρχαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο ομαδοποιήσεις εργαζομένων σε μια σειρά παράγοντες. Συγκεκριμένα, οι εργαζόμενες με χαμηλή επισφάλεια δήλωσαν περισσότερο ότι θα συμμετείχαν σε Γενικές Μελλοντικές Δράσεις από όσες βρίσκονταν σε υψηλή επισφάλεια. Δεν υπήρχαν, ωστόσο, διαφορές ως προς την Μελλοντική Συλλογική Δράση και τις Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις. Σε ότι αφορά τις προηγούμενες δράσεις, οι εργαζόμενες σε χαμηλή επισφάλεια συμμετείχαν σε μεγαλύτερο βαθμό συνολικά σε Προηγούμενες Συλλογικές Δράσεις αλλά και πιο συγκεκριμένα στις Γενικές Προηγούμενες Δράσεις, ενώ δεν υπήρχε διαφορά στο βαθμό συμμετοχής σε Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις. Επιπλέον, οι εργαζόμενες σε χαμηλή επισφάλεια θεωρούσαν σε μικρότερο βαθμό ότι έχουν κοινά προβλήματα με τις υπόλοιπες εργαζόμενες τους ΥΠΠΟ, ενώ ένοιωθαν λιγότερο φόβο και θυμό όταν σκέφτονταν τα προβλήματα των εργαζομένων σαν τις ίδιες. Τέλος, θεωρούσαν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις εργαζόμενες σε υψηλή επισφάλεια ότι ο συνδικαλισμός συνίσταται στην επίσημη δράση των εκλεγμένων εκπροσώπων, ενώ ήταν περισσότερο ικανοποιημένες από τη λειτουργία της δημοκρατίας στη χώρα.

Πίνακας 5.3.
Συγκρίσεις μεταξύ εργαζομένων χαμηλής και υψηλής επισφάλειας

	Χαμηλή Επισφάλεια			Υψηλή Επισφάλεια					
Μεταβλητή	N	*M*	(SD)	N	*M*	(SD)	t	df	sig
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	103	4.79	(1.29)	45	4.37	(1.55)	1.58	71	.118
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	103	5.48	(1.41)	45	4.64	(1.65)	2.97	73	.004
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	103	3.75	(1.50)	45	3.98	(1.79)	-0.77	72	.442
4. Κοινά Προβλήματα	106	4.70	(1.29)	45	5.64	(1.35)	-4.01	79	.000
5. Συλλογικό Κίνητρο	106	3.71	(1.54)	44	3.57	(1.44)	0.50	85	.618
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	106	3.75	(2.06)	45	3.53	(1.66)	0.70	102	.488
7. Κοινωνικό Κίνητρο	106	3.37	(1.77)	45	3.63	(1.87)	-0.81	79	.422
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	105	0.58	(1.38)	45	0.38	(1.55)	0.78	75	.439
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	106	4.18	(1.33)	45	4.32	(1.40)	-0.57	79	.571
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	106	2.50	(1.25)	42	2.75	(1.59)	-0.89	62	.377
11. Φόβος	104	4.31	(1.47)	45	5.03	(1.82)	-2.35	70	.021
12. Θυμός	105	4.81	(1.49)	45	5.70	(1.44)	-3.41	86	.001
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	103	6.13	(1.01)	45	6.05	(1.15)	0.39	74	.695
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	103	3.61	(1.25)	45	3.86	(1.50)	-0.99	71	.323
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	104	5.85	(1.14)	45	5.61	(1.34)	1.03	72	.306
16. Τριαδικοποίηση	105	5.65	(1.06)	44	5.68	(1.07)	-0.14	80	.889
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	104	3.44	(1.42)	44	3.86	(1.64)	-1.49	71	.141
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	103	3.69	(1.29)	44	3.35	(1.21)	1.54	86	.127
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	106	3.80	(1.71)	45	4.04	(1.77)	-0.76	80	.451
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	101	4.85	(1.50)	44	4.07	(1.78)	2.55	71	.013
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	106	5.25	(1.42)	44	5.09	(1.73)	0.56	68	.580
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	105	5.94	(0.90)	44	5.61	(1.14)	1.68	66	.099
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	105	3.99	(1.84)	44	4.25	(1.60)	-0.88	92	.382
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	105	4.02	(1.10)	44	4.12	(1.23)	-0.46	72	.646
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	105	5.25	(1.09)	44	5.05	(1.13)	0.98	77	.330
26. Πολιτικός Κυνισμός	106	4.12	(1.16)	44	4.51	(1.16)	-1.85	80	.068
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	102	2.99	(1.51)	44	2.36	(1.33)	2.50	92	.014
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	90	3.27	(1.37)	34	3.79	(1.53)	-1.76	54	.084
34. Προηγούμενη Συλλογική Δράση	106	4.61	(1.29)	45	4.02	(1.59)	2.20	69	.031
35. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	106	5.42	(1.34)	45	4.32	(1.73)	3.81	67	.000
36. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	106	3.39	(1.55)	45	3.58	(1.73)	-0.65	75	.519

Συζήτηση

Στην έρευνα που παρουσιάσαμε σε αυτό το κεφάλαιο, επιδιώξαμε κατ' αρχάς να διερευνήσουμε την επίδραση των πιο συχνά μελετημένων παραγόντων για την πρόβλεψη της συλλογικής δράσης. Από τα αποτελέσματα που παρουσιάσαμε, προέκυψε η απουσία επίδρασης τόσο του συλλογικού κινήτρου, όσο και της προσωπικής αποτελεσματικότητας. Πρόκειται για θεμελιώδεις έννοιες στις «ορθολογικές» προσεγγίσεις της συλλογικής δράσης, όπως είδαμε στην βιβλιογραφική ανασκόπηση. Αντίθετα, το κοινωνικό κίνητρο, έννοια οι οποία αναπτύχθηκε – μαζί με αυτή του κινήτρου ανταμοιβής – ως απόπειρα ενσωμάτωσης του φαινομένου του «αδρανούς επωφελούμενου» και ως συμπληρωματική του συλλογικού κινήτρου (Klandermans, 1984), ξεχώρισε ως προς την προβλεπτική ισχύ του. Στην ίδια κατεύθυνση, ο παράγοντας «κοινά προβλήματα», παρά τον σχετικά υψηλό μέσο όρο στο δείγμα μας, δεν εμφάνισε κάποια συσχέτιση με την συλλογική δράση. Οφείλουμε, ωστόσο, να σταθούμε λίγο παραπάνω στη συμβολή – εκ των ορθολογικών παραγόντων – του κοινωνικού κινήτρου. Ο Klandermans (1984, σ. 598), απολογίζοντας το ρόλο του κοινωνικού κινήτρου στις μελέτες που πραγματοποίησε, συμπέρανε την αυξημένη αξία της μαζικής («en bloc») κινητοποίησης, της προσπάθειας, δηλαδή, να διαμορφωθεί ένα κλίμα συμμετοχής στο κοινωνικό περιβάλλον του υποκειμένου. Οι Montagno και συνεργάτες (2021) στα ευρήματα τους γύρω από τον ακτιβισμό στην ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα της Αμερικής, εντόπισαν μεταξύ άλλων παραγόντων που συνδέονταν με την ενεργό συμμετοχή, την πρόθεση οικοδόμησης μιας κοινότητας των πληττόμενων ατόμων, προκειμένου να καταπολεμήσουν την κοινωνική απομόνωση. Πράγματι, τα δικά μας ευρήματά έδειξαν την ισχύ του κοινωνικού κινήτρου στην κατεύθυνση της συμμετοχής. Μάλιστα, η ισχύς του αποδείχτηκε ικανή να αναπληρώσει την απουσία ισχυρού συλλογικού κινήτρου. Ένα τέτοιο αποτέλεσμα συντείνει σε στρατηγικές κινητοποίησης από πλευράς των κινηματικών μειονοτήτων που θα λαμβάνουν υπόψη τη δημιουργία μιας «κουλτούρας συμμετοχικότητας» σε ευρύτερα ακροατήρια, κάνοντας την διαμαρτυρία μια πλατιά αποδεκτή κοινωνική συμπεριφορά.

Η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης έρευνας αναδείχθηκε και στο επόμενο βήμα της ανάλυσης, καθώς ούτε η συμπερίληψη των ταυτίσεων – είτε με τους εργαζόμενους στο ΥΠΠΟ, είτε με τους συνδικαλιστές του σωματείου – συνεισέφερε στην προβλεπτική ισχύ πάνω στη μελλοντική συλλογική δράση. Εμφανίστηκε, επομένως και εδώ μια παρέκκλιση όχι μόνο από τα ευρήματα του Simon και των

συνεργατών του (1998) πάνω στη διάκριση των ταυτίσεων σε δύο επίπεδα – ευρύτερη κατηγορία και ακτιβιστική ομάδα – αλλά και με την ευρύτερη ερευνητική δραστηριότητα που έχει συμπεριλάβει οποιοδήποτε επίπεδο ταύτισης στην ερμηνεία της συλλογικής δράσης. Το ίδιο προέκυψε και για την συμπερίληψη του συναισθήματος του θυμού στην ανάλυση παλινδρόμησης, ενώ το συναίσθημα του φόβου δεν εμφάνισε καν κάποια συσχέτιση με την συλλογική δράση.

Μια δεύτερη ερευνητική κατεύθυνση, αποτέλεσε η διερεύνηση της αναπαράστασης της σύγκρουσης και των ιδεολογικών χαρακτηριστικών του προς κινητοποίηση πληθυσμού. Σε ότι αφορά την αναπαράσταση της σύγκρουσης, στο Μοντέλο 4 επικεντρώσαμε στις αποδόσεις ευθυνών και την διαδικασία εμπλοκής του τρίτου πόλου, εκκινώντας από το Μοντέλο Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας των Simon και Klandermans (2001). Στα αποτελέσματα παρατηρήσαμε πως ενώ η εισαγωγή των μεταβλητών αύξησε σημαντικά την ισχύ του μοντέλου, οι νέες μεταβλητές δεν εμφάνιζαν σημαντική επίδραση. Η ταυτόχρονη μείωση της επίδρασης του Κοινωνικού Κινήτρου, αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο ύπαρξης διαμεσολάβησης των δύο τελευταίων μεταβλητών από εκείνες που εισαγάγαμε στο βήμα αυτό. Εξ' όσων γνωρίζουμε, δεν υπάρχει κάποιο κοινωνιοψυχολογικό μοντέλο το οποίο να προβλέπει μια τέτοια σχέση μεταξύ ενός «ορθολογικού» κινήτρου και μιας ιδεολογικής όψης της σύγκρουσης.

Επιπλέον, στο τελευταίο βήμα της ανάλυσης παλινδρόμησης διαπιστώσαμε με σαφήνεια την επίδραση των γενικότερων ιδεολογικών χαρακτηριστικών στη συμμετοχή σε συλλογική δράση. Τα ευρήματά μας ενίσχυσαν την υπάρχουσα κοινωνιοψυχολογική βιβλιογραφία γύρω από τον πολιτικό κυνισμό (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008) αλλά και την ιδεολογική τοποθέτηση στο φάσμα «Αριστερά – Δεξιά» (Chryssochoou, 2018β· Klandermans & van Stekelenburg, 2016· Sabucedo et al., 2019) σχετικά με την επίδρασή τους στην πρόβλεψη της συλλογικής δράσης. Δεν επιβεβαιώθηκε, ωστόσο, ο ρόλος της ικανοποίησης από τη δημοκρατική λειτουργία στη χώρα (Klandermans και van Stekelenburg, 2016).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επίδραση της πεποίθησης περί συλλογικής αντίστασης. Στη βιβλιογραφική επισκόπηση αναφερθήκαμε στην μελέτη της παραπλήσιας έννοιας της ομαδικής ενδυνάμωσης από τους Drury και Reicher (Drury & Reicher, 2009). Συγκεκριμένα, οι ερευνητές περιέγραψαν μια διαδικασία συλλογικής αυτοπραγμάτωσης, μέσα από την οποία αναδύεται ως βιωμένη εμπειρία η

δυνατότητα της ενδοομάδας να επηρεάζει μέσα από τη δράση της το αποτέλεσμα της σύγκρουσης. Πράγματι, η ομαδική ενδυνάμωση μοιράζεται τα ίδια στοιχεία με την μεταβλητή «Πεποιθήσεις Συλλογικής Αντίστασης», η οποία αφορά στη δυνατότητα «του κοινού αγώνα που μπορεί να επιφέρει βελτίωση για όλους». Άλλωστε, η ίδια η διαδικασία ανάπτυξης της ομαδικής ενδυνάμωσης μέσα από τη δράση της ενδοομάδας, ταιριάζει στις συνθήκες του δείγματός μας, όπως αναφέραμε στην εισαγωγή του παρόντος κεφαλαίου: Μέσα από πολυετείς κινητοποιήσεις και δυναμικές κινήσεις δημοσιοποίησης των προβλημάτων τους, ένα μέρος των εργαζομένων συμπέρανε την – συλλογική – αποτελεσματικότητα αυτής της προσπάθειας. Θα άξιζε περαιτέρω διερεύνηση γύρω από την χρονική στιγμή στην οποία αναδεικνύεται ο καθοριστικός ρόλος αυτής της μεταβλητής. Μοιάζει αρκετά πιθανό η ομαδική ενδυνάμωση να αποκτά ισχυρότερη προβλεπτική ισχύ σε μετέπειτα φάσεις ενός αγώνα, αφού έχει προηγηθεί η ανάπτυξη του κινήματος.

Αξίζει, επίσης, να κάνουμε μια αναφορά στην μη ύπαρξη σημαντικής συσχέτισης με τη Μελλοντική Συλλογική Δράση για την μεταβλητή «Πελατειακές Σχέσεις στον Συνδικαλισμό». Μεταξύ άλλων, οι πελατειακές σχέσεις έχουν χαρακτηριστεί ως παράγοντας καλλιέργειας ατομοκεντρισμού ανάμεσα στους εργαζόμενους και αποσάθρωσης της έννοιας της συλλογικής διεκδίκησης (Κατσορίδας, 2021). Αντίθετα, στην παρούσα έρευνα, παρά τις υψηλές τιμές της αντίστοιχης μεταβλητής, δεν φαίνεται να υπάρχει μια τέτοια σχέση. Μια γενίκευση αυτού του αποτελέσματος θα ήταν εξαιρετικά επισφαλής, καθώς δεν έχει μελετηθεί στην Κοινωνική Ψυχολογία. Ένα τέτοιο εύρημα, ωστόσο, θα μπορούσε να συνδέεται και πάλι με τις ιδιαιτερότητες του δείγματός μας και των συλλογικών εμπειριών των εργαζομένων. Είναι, δηλαδή, πιθανή μια υποχώρηση της σημασίας των πελατειακών σχέσεων, μέσα από την ανάπτυξη της ομαδικής ενδυνάμωσης.

Σε ότι αφορά τις συγκρίσεις μεταξύ των εργαζομένων σε χαμηλή και υψηλή επισφάλεια, μπορούμε να κάνουμε μια σειρά από παρατηρήσεις. Κατ' αρχάς, αν και δεν υπάρχει διαφορά στα επίπεδα της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, υπάρχει μια σημαντική διαφορά στις Γενικές Μελλοντικές Δράσεις, τις πιο συνηθισμένες, δηλαδή δράσεις για ένα απλό μέλος: Οι εργαζόμενες σε χαμηλή επισφάλεια δηλώσαν ότι θα κινητοποιούνταν περισσότερο σε δράσεις που δεν θα απαιτούσαν ιδιαίτερη εμπλοκή. Πρόκειται για δηλώσεις συνεπείς με τις αναφορές για τη συμμετοχή σε Γενικές Προηγούμενες Δράσεις, καθώς και πάλι οι εργαζόμενες σε χαμηλή επισφάλεια

δήλωσαν πως συμμετείχαν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις συναδέλφους τους σε υψηλή επισφάλεια. Μελετώντας τους κοινωνιοψυχολογικούς παράγοντες που συνδέονται με αυτή τη διαφοροποίηση, παρατηρούμε ότι αυτή δεν εντοπίζεται σχεδόν σε κανένα παράγοντα από όσους παρουσίασαν σημαντική προβλεπτική ισχύ στην ανάλυση παλινδρόμησης πάνω στην Μελλοντική Συλλογική Δράση, με μόνη εξαίρεση, την ικανοποίηση από τη λειτουργία της δημοκρατίας στη χώρα. Αντίθετα, οι εργαζόμενες διαφοροποιούνταν ως προς τη συνείδηση κοινών προβλημάτων, με τις συμμετέχουσες σε υψηλή επισφάλεια να θεωρούν πως είχαν τις ίδιες δυσκολίες με τις υπόλοιπες περισσότερο από ότι το πίστευαν οι συμμετέχουσες σε χαμηλή επισφάλεια. Πρόκειται για ένα ακόμη παράδοξο, καθώς οι κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις εκλαμβάνουν την συνείδηση κοινών προβλημάτων ως βασικό παράγοντα στο δρόμο για την κινητοποίηση (Simon & Klandermans, 2001). Επιπλέον, οι διαφορές που εντοπίστηκαν στους συναισθηματικούς παράγοντες, με τις εργαζόμενες σε υψηλή επισφάλεια να νοιώθουν περισσότερο φόβο και ταυτόχρονα θυμό όταν σκέφτονταν τα προβλήματα των εργαζομένων σαν τις ίδιες στο ΥΠΠΟ, έρχονται επίσης σε αντίθεση με ευρήματα μελετητών των συγκεκριμένων παραγόντων, που προβλέπουν αποτρεπτική ισχύ μόνο για τον πρώτο συναίσθημα και προτρεπτική ισχύ για το δεύτερο (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008· van Stekelenburg 2013· van Zomeren et. al., 2004). Τέλος, οι εργαζόμενες υψηλής επισφάλειας εμφάνισαν χαμηλότερα επίπεδα αναπαράστασης της έννοιας του συνδικαλισμού ως θεσμικού, ενώ αυτές δεν συνδυάζονταν με σημαντικά υψηλότερες τιμές στην αναπαράστασή του ως ιδιοτέλεια, ή με υψηλότερες τιμές στην έκταση των πελατειακών σχέσεων. Αυτά τα χαμηλά επίπεδα ενδέχεται να συνδέονται με κάποια απογοήτευση από την αδυναμία της συνδικαλιστικής δράσης να επιφέρει κάποια απτά και τελεσίδικα αποτελέσματα στα προβλήματα των συμβασιούχων, πέρα από πιθανές επεκτάσεις των συμβάσεων εργασίας.

Συνολικά, η έρευνα στο Υπουργείο Πολιτισμού, μας προσέφερε τη δυνατότητα να μελετήσουμε έναν κοινωνικό χώρο κοντά στην ολοκλήρωση ενός πολυετούς κύκλου κινητοποιήσεων. Παρά την επικείμενη αποτυχία του κινήματος με τις οριστικές απολύσεις χιλιάδων συμβασιούχων από την κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ, ο κλάδος είχε καταγράψει μια σειρά από ενδιάμεσες νίκες, με παρατάσεις συμβάσεων μέσω τροπολογιών ή μέσω της δικαστικής οδού. Αυτή η πορεία φαίνεται να άφησε ένα διφορούμενο αποτύπωμα στις εργαζόμενες του ΥΠΠΟ. Αφενός, για ένα τμήμα τους,

εμπεδώθηκε μια κοινή εμπειρία διεκδικήσεων και αποτελεσματικών αγώνων, όπως αυτή αποτυπώθηκε στην προβλεπτική ισχύ του κοινωνικού κινήτρου, αλλά και των «Πεποιθήσεων Συλλογική Αντίσταση» και του χαμηλού «Πολιτικού Κυνισμού». Αφετέρου, αυτό το συμπέρασμα δεν φαίνεται να είναι κοινό για όλες τις εργαζόμενες. Άλλωστε, η σύγκριση μεταξύ των δύο εργασιακών συνθηκών έδειξε πως η εσωτερίκευση της ήττας μάλλον αφορούσε σε μεγαλύτερο βαθμό τις επισφαλώς εργαζόμενες συμμετέχουσες, με τις χαμηλές τιμές αναπαράστασης του συνδικαλισμού ως θεσμικού.

Κεφάλαιο 6
Έρευνα IV: Δημοψήφισμα 2015

Εισαγωγή

Το πρωί του Σάββατου της 27ης Ιουνίου 2015, ένα ήταν το θέμα που μονοπωλούσε την επικαιρότητα, από τα δελτία ειδήσεων μέχρι τις ουρές στα μηχανήματα αυτόματης ανάληψης, από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μέχρι τις εκατοντάδες συνεδριάσεις των ακτιβιστών. Λίγο μετά τα μεσάνυχτα, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Α. Τσίπρας είχε ανακοινώσει σε τηλεοπτικό διάγγελμά του την έκτακτη διεξαγωγή δημοψηφίσματος την επόμενη Κυριακή. Επίδικο του δημοψηφίσματος αποτελούσε η απόρριψη ή αποδοχή των όρων της συμφωνίας που πρότειναν οι δανειστές για την οικονομική διάσωση της χώρας. Επρόκειτο για μια απότομη – και όπως αποδείχθηκε προσωρινή – έξοδο από το καθοδικό σπιράλ υποχωρήσεων απέναντι στις απαιτήσεις της Τρόικας – ή των «Θεσμών», όπως την αποκαλούσε η νέα κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ – αποτελούμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Τουσέν, 2020).

Η πολιτική αντιπαράθεση, ήδη οξυμένη πολύ πριν η νέα κυβέρνηση έρθει στην εξουσία στις εκλογές της 25ης Ιανουαρίου, κορυφώθηκε με την προκήρυξη του δημοψηφίσματος. Η αντιπολίτευση και όσες κοινωνικές, πολιτικές και θεσμικές δυνάμεις συντάχθηκαν με το ΝΑΙ στο δημοψήφισμα κατηγόρησαν την κυβέρνηση για ανευθυνότητα, τυχοδιωκτισμό, λαϊκισμό, ενώ επισείαν τον κίνδυνο της εξόδου από τη ζώνη του ευρώ αλλά και αυτόν της απώλειας της ευρωπαϊκής ταυτότητας (Σεφεριάδης, 2015). Ωστόσο, οι κοινωνικές δυναμικές που αναπτύσσονταν, είχαν διαφορετικό πρόσημο. Ο Γιάννης Μαυρής (2016) σημείωσε ότι τον μήνα πριν το Δημοψήφισμα οι αρνητικές απόψεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση πλέον υπερτερούσαν των θετικών, ενώ οι αρνητικές γνώμες για το κοινό νόμισμα («γνώμη για ευρώ» και «στάση σε περίπτωση δημοψηφίσματος») έφτασαν σε ιστορικά υψηλά ποσοστά, ξεπερνώντας το 30%. Αντίστοιχα, πρόσωπα που σηματοδοτούσαν τους αντίπαλους της κυβέρνησης στις διαπραγματεύσεις, κατέχοντας θεσμικές θέσεις στην ΕΕ, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το ΔΝΤ ή ακόμη και τη Γερμανία, βρίσκονταν στο ναδίρ της δημοφιλίας στην ελληνική κοινή γνώμη. Αντίθετα, η πιο επιθετική προσέγγιση των διαπραγματεύσεων με στάση πληρωμών προς τους δανειστές κέρδιζε έδαφος

δημοσκοπικά, με 22% των ερωτηθέντων να την υποστηρίζουν, έναντι 12% τον Μάρτιο (Μαυρής, 2016). Επιπλέον, το ζήτημα της εξόδου από το ευρώ, δεν ήταν ένα αφηρημένο, καινοφανές ενδεχόμενο. Όταν το 2011 ο τότε πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου εισηγήθηκε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος προτείνοντας την αποδοχή του Δεύτερου Μνημονίου, η αντίδραση των Ευρωπαίων ηγετών ήταν να ζητήσουν το επίδικο του δημοψηφίσματος να είναι η παραμονή ή έξοδος της χώρας από το κοινό νόμισμα (Spiegel, 2014).

Την εβδομάδα που μεσολάβησε ανάμεσα στην προκήρυξη και τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος και οι δύο πλευρές προχώρησαν σε διοργάνωση κινητοποιήσεων, σε γειτονιές και πόλεις σε όλη την Ελλάδα, ενώ πέρα από τον τύπο αξιοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, έντυπα υλικά όπως προκηρύξεις, αφίσες ή αυτοκόλλητα κ.α. (Κουγιάννου, 2016). Από το στρατόπεδο του ΝΑΙ, βασικός μοχλός κινητοποίησης αποτέλεσε η κίνηση «Μένουμε Ευρώπη». Η πρωτοβουλία είχε ξεκινήσει το 2012, αφού ο κίνδυνος εξόδου της χώρας από το ευρώ είχε πλέον ανοιχτά διατυπωθεί και ο πρώτος γύρος εθνικών εκλογών δεν είχε δώσει τη δυνατότητα σχηματισμού κυβέρνησης στη Νέα Δημοκρατία, με το ενδεχόμενο ανοιχτό να επικρατούσε ο ΣΥΡΙΖΑ στον επερχόμενο δεύτερο γύρο (Balezdrova, 2012). Αυτή η πρωτοβουλία επαναδραστηριοποιήθηκε τους μήνες που διαρκούσαν οι διαπραγματεύσεις της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, οργανώνοντας κινητοποιήσεις σε όλη τη χώρα, αρκετές με τη συμμετοχή επιφανών στελεχών των κομμάτων της αντιπολίτευσης (Koutantou, 2015· Μπίτσικα, 2015). Την εβδομάδα του δημοψηφίσματος συντόνισε καμπάνια υπέρ του ΝΑΙ, διοργανώνοντας μία Συγκέντρωση στο Σύνταγμα (Τα Νέα, 2015) και μία στο Καλλιμάρμαρο (TVXS, 2015). Αντίστοιχη κινητικότητα υπήρξε και στο στρατόπεδο του ΟΧΙ, με συγκεντρώσεις να οργανώνονται σε διάφορες πόλεις, ενώ σε κάποιες περιοχές συγκροτούνταν άτυπες τοπικές «επιτροπές του ΟΧΙ» (Rproject, 2015). Η καμπάνια για το ΟΧΙ ολοκληρώθηκε με μια ογκώδη διαδήλωση στην πλατεία Συντάγματος (Ναυτεμπορική, 2015).

Στις 5 Ιουλίου η κάλπη του δημοψηφίσματος έδωσε τη νίκη στο ΟΧΙ με ποσοστό 61.3%. Το αποτέλεσμα θεωρήθηκε εντυπωσιακό, ενώ ιστορικά υψηλή ήταν και η συμμετοχή, ξεπερνώντας τους έξι εκατομμύρια ψηφοφόρους, ήτοι το 62.2% του εκλογικού σώματος (ΥΠΕΣ, 2015). Ο Μαυρής (2016) υπολόγισε την πραγματική συμμετοχή στο 72.8%, ενώ περιέγραψε τα γεγονότα ως «κορυφαία δημοκρατική

στιγμή», ακολουθώντας το συλλογισμό του Crouch (2006) κατά τον οποίο τα δημοκρατικά συστήματα εμφανίζουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή είτε κατά τη δημιουργία τους είτε σε περιόδους κρίσης.

Η ψήφος στο ΟΧΙ χαρακτηρίστηκε από «ταξικό πρόσημο» σύμφωνα με τον Σακελλαρόπουλο (2016). Αφενός, αυτό αποτυπωνόταν στην υπερεκπροσώπηση των ψηφοφόρων του ΟΧΙ στους ανέργους, και τους μισθωτούς δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (με ποσοστά πάνω από 70.0%) και την υποεκπροσώπησή τους στους εργοδότες, τους αυτοαπασχολούμενους, τους επιχειρηματίες (με ποσοστά που δεν ξεπερνούσαν το 58.0%). Αφετέρου, η ταξικότητα ήταν έκδηλη στην υπερεκπροσώπηση του ΟΧΙ στις λεγόμενες λαϊκές γειτονιές όπως το Περιστέρι, τη Δραπετσώνα ή το Πέραμα (με ποσοστά πάνω από 70.0%) και την υποεκπροσώπησή του σε κατ' εξοχήν εύπορες περιοχές, όπως η Εκάλη, η Κηφισιά, η Φιλοθέη ή το Παλαιό Ψυχικό (με τα ποσοστά του ΝΑΙ να ξεπερνούν το 60% και σε ορισμένες περιπτώσεις να αγγίζουν το 85.0%· Σακελλαρόπουλος, 2016). Επιπλέον, ο Σακελλαρόπουλος σημείωσε και τον νεανικό χαρακτήρα της ψήφου του ΟΧΙ, με υψηλά ποσοστά στις ηλικίες 18-24 και 25-34 όπως και στους φοιτητές, ενώ αντίθετα τα ποσοστά ήταν χαμηλότερα του εθνικού αποτελέσματος στις ηλικίες 55-64, 65 και άνω και στους συνταξιούχους. Σε έρευνα της Public Issue (2015) αποτυπώθηκαν δύο ακόμη χαρακτηριστικά που συνδέονταν με την ψήφο στο ΟΧΙ: η εθνική υπερηφάνεια και η ιδεολογική τοποθέτηση. Τα ποσοστά του ΟΧΙ ήταν μεγαλύτερα του εθνικού αποτελέσματος ανάμεσα σε όσους δήλωσαν «πολύ» ή «αρκετά εθνικά υπερήφανοι» (69.2% και 63.4% αντίστοιχα) και χαμηλότερα στους «όχι και τόσο» ή «καθόλου εθνικά υπερήφανους» (55.7% και 24.6% αντίστοιχα). Η δε ιδεολογική τοποθέτηση φάνηκε να είχε ακόμη πιο σαφή σύνδεση με την ψήφο, αφού όσοι τοποθετούσαν τον εαυτό τους στην «Αριστερά» και την «Κεντροαριστερά» ψήφισαν σε πολύ μεγάλα ποσοστά ΟΧΙ (91.0% και 73.6% αντίστοιχα), σε αντίθεση με όσους αυτοτοποθετούνταν στην «Κεντροδεξιά» και την «Δεξιά» που στήριξαν λιγότερο το ΟΧΙ (17.2% και 31.9% αντίστοιχα), με τον χώρο του «Κέντρου» να γέρνει επίσης προς το ΝΑΙ (43.9% ΟΧΙ).

Στην εισαγωγή της διατριβής αναφερθήκαμε σε δύο διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις των κινητοποιήσεων από δύο ερευνητικές ομάδες. Η μία ήταν ο διαχωρισμός ως προς τον άξονα «δομικά ή συγκυριακά» μειονεκτήματα των κινητοποιήσεων, από το Ενοποιητικό Μοντέλο (Van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008). Η δεύτερη ήταν ως προς τον «ωφελιμιστικό ή οικουμενικό» χαρακτήρα τους,

βάσει του Ολοκληρωμένου Μοντέλου (Klandermans & van Stekelenburg, 2016· Sabucedo et al, 2017· van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2009). Σε ότι αφορά το Ενοποιητικό Μοντέλο, είδαμε πως για κινητοποιήσεις με συγκυριακά μειονεκτήματα, μεγαλύτερη βαρύτητα έχουν η αντίληψη του συλλογικού κινήτρου, της ανισότητας, της αδικίας αλλά και των συναισθημάτων, με το άτομο να ακολουθεί έναν πιο εργαλειακό δρόμο του *διαισθητικού οικονομολόγου* (Van Zomeren & Spears, 2009). Στον αντίποδα, στις κινητοποιήσεις με δομικά μειονεκτήματα, είναι το επίπεδο ταύτισης με την πληττόμενη κατηγορία και ειδικά με τους ακτιβιστές που έχει τον αποφασιστικό ρόλο για την συμμετοχή ενός *διαισθητικού πολιτικού*. Αντίστοιχα, η van Stekelenburg, στα πλαίσια του Ολοκληρωμένου Μοντέλου, εκτιμά πως οι ωφελιμιστικές συγκρούσεις έχουν στον πυρήνα τους την ύπαρξη ανισοτήτων, αναδεικνύοντας παράλληλα την ύπαρξη οικουμενικών συγκρούσεων, με επίκεντρο περισσότερο ηθικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Όπως αναφέραμε ήδη στο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, οι κινητοποιήσεις του Δημοψηφίσματος του 2015 παρουσιάζουν μια δυσκολία στην κατάταξή τους με σαφήνεια και στα δύο συστήματα κατηγοριοποίησης. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για μια εξόχως «κεντρικοπολιτική» σύγκρουση με πλατύ υπόβαθρο λιτότητας, περικοπών και περιστολή δημοκρατικών δικαιωμάτων, και προσφέρεται για μια αποτίμηση της συμβολής των κοινωνιοψυχολογικών παραγόντων της συλλογικής δράσης.

Σε ότι αφορά τους παράγοντες που επιδιώξαμε να μελετήσουμε, λάβαμε υπόψη μια σειρά από έρευνες γύρω από την ανισότητα σε κρατικό και διακρατικό επίπεδο, τις ταυτίσεις με τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους, αλλά και τις μελέτες γύρω από την ανελιξιακή πλάνη, την ευαλωτότητα και την ιδεολογική τοποθέτηση. Η Petkanopoulou και οι συνεργάτες της (2018) στην έρευνά τους για την οικονομική κρίση σε Ελλάδα και Ισπανία, συνέδεσαν την προσλαμβανόμενη ανισότητα μεταξύ χωρών της Ε.Ε., με την μείωση των επιπέδων ευρωπαϊκής ταυτότητας. Επιπλέον, η Chryssochoou (2018β), ανέδειξε τη σύνδεση της ανελιξιακής πλάνης και της ευαλωτότητας με διαφορετικά προφίλ πολιτικοποίησης αλλά και διαφορετικές δράσεις. Επίσης, σε ότι αφορά την αναπαράσταση της σύγκρουσης, πέρα από τις αποδόσεις ευθυνών όπως προτείνει το μοντέλο της Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001), λάβαμε υπόψη μια σειρά θέσεων που αναπτύχθηκαν γύρω από τα επίδικα ζητήματα μέχρι και την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, με έμφαση τις προοπτικές της Ελλάδας και της ΕΕ.

Όπως και με τις δύο πρώτες έρευνες, επικεντρώσαμε στην πραγματική συμμετοχή: Οι συμμετέχουσες και οι συμμετέχοντες δήλωσαν σε τι δράσεις συμμετείχαν κατά τη διάρκεια της εβδομάδας πριν το δημοψήφισμα. Για τις αναλύσεις σε αυτή την έρευνα, προχωρήσαμε σε μια συνδυαστική προσέγγιση. Στο πρώτο μέρος, μέσω μιας ιεραρχικής ανάλυσης παλινδρόμησης, αξιολογήσαμε την προβλεπτική ισχύ των διαφορετικών παραγόντων πάνω στη πραγματική συμμετοχή σε δράσεις, ακολουθώντας τις αναλύσεις της τρίτης έρευνας («Υπουργείο Πολιτισμού»). Για το δεύτερο μέρος, προχωρήσαμε στον σχηματισμό προφίλ πολιτικοποίησης των συμμετεχόντων, ακολουθώντας τις δύο πρώτες έρευνες («Ασφαλιστικό» και «Δεκέμβρης ΄08»).

Συνοψίζοντας, επιδιώξαμε να διερευνήσουμε την ισχύ των κοινωνιοψυχολογικών παραγόντων πάνω στη συλλογική δράση, εντός των ειδικών συνθηκών που υπήρχαν στην εβδομάδα του δημοψηφίσματος. Έπειτα προχωρήσαμε στη διερεύνηση των διαφορετικών μοτίβων πολιτικοποίησης ανάμεσα στους ψηφοφόρους του δημοψηφίσματος, με βάση τον τρόπο που ερμήνευσαν τα γεγονότα με όρους των πιο συχνά μελετημένων μεταβλητών (στόχοι, ανισότητα, αποδόσεις ευθυνών), των διαφορετικών ταυτίσεών τους και των συναισθημάτων τους. Επιπλέον εξετάσαμε τις συνδέσεις των διαφορετικών προφίλ πολιτικοποίησης, με μια σειρά από πεποιθήσεις σχετικές με τα πολιτικά διακυβεύματα, με τις ιδεολογικές μεταβλητές, και, τέλος, με την ένταση και τα ρεπερτόρια δράσης.

Μέθοδος

Διαδικασία. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν διαδικτυακά σε διάστημα τριών περίπου μηνών, από το Νοέμβριο του 2019 έως τον Φεβρουάριο του 2020, αξιοποιώντας την ηλεκτρονική πλατφόρμα «Google Forms». Η συλλογή έγινε με τη μορφή χιονοστιβάδας: Οι πρώτοι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν γραπτώς μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή ηλεκτρονικών κοινωνικών δικτύων (π.χ. facebook), οι οποίοι με τη σειρά τους προώθησαν το ερωτηματολόγιο στο δικό τους κύκλο. Η εισαγωγική καρτέλα του ερωτηματολογίου ενημέρωνε όλους τους συμμετέχοντες για τους σκοπούς της έρευνας καθώς και την διατήρηση της ανωνυμίας τους. Το πλήρες ερωτηματολόγιο βρίσκεται στο «Παράρτημα Δ».[57]

Συμμετέχοντες. Στην έρευνα έλαβαν μέρος συνολικά 230 συμμετέχοντες. Ωστόσο, για λόγους ομοιογένειας του δείγματος, επιλέξαμε να διεξάγουμε τις αναλύσεις μας μόνο σε όσους ψήφισαν «ΟΧΙ» στο Δημοψήφισμα, αφού αυτοί αποτελούσαν την πλειοψηφία του δείγματός μας (N = 193· 83.91% των συμμετεχόντων). Οποιαδήποτε μέτρηση και ανάλυση αναφέρεται από εδώ και στο εξής, αφορά σε αυτό το μέρος των συμμετεχόντων. Το δείγμα μας αποτελούνταν από 110 άνδρες και 83 γυναίκες, με ηλικίες που κυμαίνονταν από τα 20 έως τα 72 έτη (M = 40.99· SD = 13.01· Mdn = 38.00) και όλοι και όλες ήταν κάτοχοι ελληνικής υπηκοότητας.

Σε ότι αφορά το επίπεδο σπουδών, το δείγμα μας ήταν αρκετά μορφωμένο. Το 8.29% είχε ολοκληρώσει κάποιου είδους δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γενικό/Τεχνικό Λύκειο ή ΙΕΚ), το 16.58% δεν είχε ολοκληρώσει τις σπουδές του στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, το 31,09% είχε ολοκληρώσει τις σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ΑΕΙ/ΤΕΙ), ενώ το 44.04% είχε ολοκληρώσει μεταπτυχιακές ή διδακτορικές σπουδές.

Σε ότι αφορά την οικονομική κατάσταση των συμμετεχόντων, καλούνταν να επιλέξουν μια από έξι κατηγορίες οικογενειακού εισοδήματος, ενώ είχαν επιπλέον την δυνατότητα να συμπληρώσουν πόσα άτομα ζουν από αυτό το εισόδημα. Σε ότι αφορά το κατ' άτομο εισόδημα με βάση το εισόδημα και το μέγεθος του νοικοκυριού, από το σύνολο των συμμετεχόντων, 10 δήλωσαν οικογενειακό εισόδημα «έως €5.000», 37 δήλωσαν εισόδημα «€5.001-€10.000», 61 δήλωσαν εισόδημα «€10.001-€20.000», 55

[57] Επίσης στο Παράρτημα Δ, μπορείτε να βρείτε περισσότερα στοιχεία για τα χαρακτηριστικά του δείγματος και την διαδικασία, στην Ενότητα «Λεπτομέρειες επί του δείγματος και της διαδικασίας».

δήλωσαν εισόδημα «€20.001-€30.000», 17 δήλωσαν εισόδημα «€30.001-€40.000», 7 δήλωσαν εισόδημα «€40.001-€50.000» και 6 συμμετέχοντες δήλωσαν «€50.001 και άνω».[58]

Τέλος, σε μια δεκαβάθμια κλίμακα με τη μορφή σκάλας, λαμβάνοντας υπόψη το μορφωτικό τους επίπεδο, το εισόδημα και το επάγγελμά τους (Adler et al., 2000), με τον αριθμό «1» να αντιπροσωπεύει την χαμηλότερη κοινωνική θέση και τον αριθμό «10» την υψηλότερη, οι συμμετέχοντες αυτοτοποθετήθηκαν σε επίπεδα άνω του μέσου (M = 5.55· SD = 1.55· Mdn = 6.00).

Μετρήσεις και Προετοιμασία Δεικτών. Οι περισσότερες μετρήσεις που χρησιμοποιήθηκαν, κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας.

Διενεργήθηκαν μια σειρά από Διερευνητικές Παραγοντικές Αναλύσεις (Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών, Principal Component Analysis, PCA) με πλάγια περιστροφή ώστε να δημιουργηθούν οι δείκτες που ακολουθούν. Αν δεν αναφέρεται διαφορετικά, οι συμμετέχοντες καλούνταν να απαντήσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert από το 1 (= «καθόλου») έως το 7 (= «πάρα πολύ»). Μετά τον κατάλληλο έλεγχο αξιοπιστίας δημιουργήθηκαν νέοι δείκτες από τον μέσο όρο των αντίστοιχων μεταβλητών, εκτός αν αναφέρεται διαφορετικά. Οι φορτίσεις των δηλώσεων στις παραγοντικές αναλύσεις καθώς και τα scree plot με τις επαναληπτικές αναλύσεις με ζητούμενους συγκεκριμένους αριθμούς παραγόντων, βρίσκονται στο Παράρτημα Δ. Για τις στατιστικές αναλύσεις χρησιμοποιήθηκε η 26η έκδοση του λογισμικού Statistical Product and Service Solutions (SPSS) της IBM.

Ψήφος στο Δημοψήφισμα. Η πρώτη ερώτηση προς τους συμμετέχοντες αφορούσε στην ψήφο τους κατά το Δημοψήφισμα του 2015. Μπορούσαν να επιλέξουν ανάμεσα στο «ΝΑΙ» και στο «ΟΧΙ» ή να επιλέξουν «Άλλο» όπου μπορούσαν να συμπληρώσουν ελεύθερο κείμενο διευκρινίζοντας τη θέση τους.

Δράσεις. Επτά δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να μετρηθεί η συμμετοχή των συμμετεχόντων σε δράσεις κατά την εβδομάδα μέχρι και τη διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος για να υπερασπιστούν την άποψή τους (π.χ. «κολλήσατε κάποιο αυτοκόλλητο», «αναρτήσατε κάτι στα social media», «συμμετείχατε σε κάποια ανοιχτή

[58] Για μια συνεκτίμηση του μεγέθους του νοικοκυριού για κάθε εισοδηματική κλίμακα, βλ. το Παράρτημα Δ, στην ενότητα «Λεπτομέρειες επί του δείγματος»

συγκέντρωση»). Η αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική (α = .906) επιτρέποντάς μας να δημιουργήσουμε έναν ενιαίο παράγοντα με το όνομα *Συλλογική Δράση*.

Επειδή θέλαμε να διερευνήσουμε τις διαφορετικές μορφές εμπλοκής ανάμεσα σε λιγότερο και περισσότερο ενεργούς συμμετέχοντες, προχωρήσαμε επιπλέον σε μια Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών (PCA), θέτοντας σαν κριτήριο την εξαγωγή δύο παραγόντων. Από την PCA αυτών των επτά δηλώσεων (KMO=.847) προέκυψαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 78.82% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 4.50) εξηγούσε το 64.22% της διακύμανσης και περιλάμβανε τέσσερις δηλώσεις που περιέγραφαν δραστηριότητες αυξημένης εμπλοκής στην προπαγάνδιση («ανάρτησα κάποιο πανό», «κόλλησα κάποιο αυτοκόλλητο», «κόλλησα αφίσα», «έγραψα σύνθημα σε τοίχο»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .912), οι τέσσερις αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε έναν παράγοντα με το όνομα *Ακτιβιστικές Δράσεις*.

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.02· διακύμανση 14.60%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις που αφορούσαν συμμετοχή σε γενικές δράσεις, οι οποίες δεν απαιτούσαν ιδιαίτερη προεργασία από την πλευρά των συμμετεχόντων («Ανάρτησα κάτι στα social media, ή στείλατε κάποιο sms ή τηλεφωνήσατε σε κάποιον», «Συμμετείχα σε κάποια συγκέντρωση στην γειτονιά μου ή την ευρύτερη περιοχή μου», «Συμμετείχα σε κάποια πανελλαδική συγκέντρωση ή σε κάποια κεντρική διαδήλωση που κυριάρχησε στις ειδήσεις»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .849) οι τρεις αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε έναν παράγοντα με το όνομα *Γενικές Δράσεις*.

Συλλογικό Κίνητρο. Ακολουθήσαμε την προσέγγιση της Θεωρίας της Προθυμίας για Συμμετοχή σχετικά με τον συνυπολογισμό της αξίας του στόχου με την εκτίμηση ότι αυτό θα επιτευχθεί (Klandermans 1984). Δυο δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για την εκτίμηση του συλλογικού κινήτρου: Η μία αφορούσε στη σημασία του στόχου («Τις μέρες των κινητοποιήσεων σχετικά με το Δημοψήφισμα πόσο σημαντικό ήταν για εσάς το να επικρατήσει η άποψη που υποστηρίζατε;») και η άλλη αφορούσε στο κατά πόσο ήταν εφικτό να πραγματοποιηθεί ο στόχος («Θυμηθείτε τις μέρες των κινητοποιήσεων σχετικά με το Δημοψήφισμα και τον κόσμο που κινητοποιείτο υπέρ της δικής σας άποψης. Σε ποιο βαθμό αισθανόσασταν ότι αυτός ο κόσμος μπορούσε να κάνει να κερδίσει η άποψή του;»). Ακολουθώντας την μέθοδο προηγούμενων ερευνητών (Klandermans, 1984· Simon et al., 1998), πολλαπλασιάσαμε

τις τιμές των δύο δηλώσεων και διαιρέσαμε το γινόμενο με το επτά, για να δημιουργηθεί ένας νέος παράγοντας με το όνομα *Συλλογικό Κίνητρο*. Έτσι η ελάχιστη τιμή ήταν «1» («καθόλου σημαντικό και καθόλου εφικτό») και η μέγιστη τιμή ήταν «7» («πολύ σημαντικό και πολύ εφικτό»).

Προσλαμβανόμενη ανισότητα και αδικία. Προκειμένου να μετρήσουμε την προσλαμβανόμενη αδικία σε Ελλάδα και Ευρώπη, κατασκευάσαμε αντίστοιχα δύο διαφορετικούς δείκτες. Για την κατασκευή των δεικτών, αφενός βασιστήκαμε στις μετρήσεις ανισότητας και αδικίας της Petkanopoulou και συνεργατών (2018), αφετέρου, λάβαμε υπόψη την βιβλιογραφία γύρω από την νομιμότητα – ορθότητα της κοινωνικής αδικίας (Tajfel & Turner, 1979), σύμφωνα με την οποία ο βαθμός ανισότητας καθαυτής έχει λιγότερη βαρύτητα από το αίσθημα αδικίας. Για το λόγο αυτό, κρίναμε πως είναι απαραίτητη η στάθμιση της τιμής της ανισότητας με μια δήλωση του πόσο άδικη θεωρείται αυτή. Πρόκειται για μια διαφορετική απάντηση στο ίδιο ερώτημα που έλαβαν υπόψη οι van Zomeren και συνεργάτες (2004), χειριζόμενοι πειραματικά ομάδες με διαφορετικά επίπεδα τόσο ανισότητας όσο και αδικίας. Εφόσον, εννοιολογικά και θεωρητικά, η επίδραση της αντιληπτής ανισότητας στη συλλογική δράση διαμεσολαβείται από την αντίληψη της αδικίας, επιλέξαμε την προσέγγιση του πολλαπλασιασμού των δύο τιμών, ακολουθώντας την αντίστοιχη προσέγγιση των Simon και συνεργατών για τον υπολογισμό των κινήτρων (Simon et al., 1998).

Προσλαμβανόμενη αδικία στην Ελλάδα. Οι συμμετέχοντες καλούνταν να απαντήσουν σε επταβάθμια κλίμακα τόσο για το μέγεθος της ανισότητας πλούτου εντός της Ελλάδας («Πόση διαφορά πλούτου πιστεύετε ότι υπάρχει ανάμεσα στους πλουσιότερους και τους φτωχότερους πολίτες στην Ελλάδα;») όσο και το κατά πόσο είναι δίκαιη αυτή η ανισότητα («Πόσο άδικη θεωρείτε τη διαφορά ανάμεσα στους πλουσιότερους και τους φτωχότερους πολίτες στην Ελλάδα;). Οι τιμές των δύο δηλώσεων πολλαπλασιάστηκαν για κάθε συμμετέχοντα και το γινόμενο διαιρέθηκε με το επτά, ώστε η ελάχιστη τιμή να είναι «1» («καμία διαφορά και καθόλου άδικη») και η μέγιστη τιμή «7» («μεγάλη διαφορά και πολύ άδικη»). Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε ο νέος παράγοντας με το όνομα *Ανισότητα εντός Ελλάδας*.

Προσλαμβανόμενη αδικία στην Ευρώπη. Οι συμμετέχοντες καλούνταν να απαντήσουν σε επταβάθμια κλίμακα τόσο για το μέγεθος της ανισότητας πλούτου μεταξύ των χωρών της ΕΕ («Πόση διαφορά πλούτου πιστεύετε ότι υπάρχει ανάμεσα

στις πλουσιότερες και τις φτωχότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης;») όσο και για το κατά πόσο δίκαιη ήταν αυτή η ανισότητα («Πόσο άδικη θεωρείτε τη διαφορά ανάμεσα στις πλουσιότερες και τις φτωχότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης;»). Οι τιμές των δύο δηλώσεων πολλαπλασιάστηκαν για κάθε συμμετέχοντα και το γινόμενο διαιρέθηκε με το επτά, ώστε η ελάχιστη τιμή να είναι «1» («καμία διαφορά και καθόλου άδικη») και η μέγιστη τιμή «7» («μεγάλη διαφορά και πολύ άδικη»). Με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε ο νέος παράγοντας με το όνομα *Ανισότητα εντός ΕΕ*.

Ταυτίσεις.

Ταύτιση με κοινωνική τάξη. Τρεις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η ταύτιση των συμμετεχόντων με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνικής τους τάξης («Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους της κοινωνικής μου τάξης», «Νιώθω αλληλέγγυος με τους ανθρώπους της κοινωνικής μου τάξης», «Η κοινωνική μου τάξη αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ταυτότητάς μου»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .900) δημιουργήθηκε από τους Μέσους Όρους αυτών των τριών δηλώσεων ο παράγοντας με το όνομα *Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη*.

Ταύτιση με Πρωτοστάτες/Ακτιβιστές. Τρεις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να μετρηθεί η ταύτιση των συμμετεχόντων με όσους υποστήριξαν δημόσια και πρωτοστάτησαν στις κινητοποιήσεις υπέρ της δικής τους άποψης («Τους θαυμάζετε», «Συμφωνείτε με εκείνους», «Νοιώθετε ισχυρούς δεσμούς με εκείνους»). Αφού η αξιοπιστία κρίθηκε ικανοποιητική (α = .929), οι τρεις αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε έναν ενιαίο παράγοντα με το όνομα *Ταύτιση με Ακτιβιστές*.

Ταύτιση με τους Έλληνες και τις Ελληνίδες. Τρεις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η ταύτιση των συμμετεχόντων με τους υπόλοιπους πολίτες της Ελλάδας («Ταυτίζομαι με τους άλλους Έλληνες/ίδες», «Νιώθω αλληλέγγυος με τους άλλους Έλληνες», «Το ότι είμαι Έλληνας/ίδα είναι σημαντικό κομμάτι της ταυτότητάς μου»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .777) δημιουργήθηκε από τους Μέσους Όρους αυτών των τριών δηλώσεων ο παράγοντας με το όνομα *Ταύτιση με Έλληνες*.

Ταύτιση με τους Ευρωπαίους. Τρεις δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η ταύτιση των συμμετεχόντων με τους υπόλοιπους πολίτες της ΕΕ («Ταυτίζομαι με τους άλλους Ευρωπαίους», «Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους άλλους Ευρωπαίους», «Το ότι είμαι Ευρωπαίος/α είναι σημαντικό κομμάτι της ταυτότητάς μου»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .769) δημιουργήθηκε από

τους Μέσους Όρους αυτών των τριών δηλώσεων ο παράγοντας με το όνομα *Ταύτιση με Ευρωπαίους*.

Συναισθήματα. Εννέα δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να αποτυπώσουν την συναισθηματική κατάσταση των συμμετεχόντων κατά την εβδομάδα μέχρι και την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος. Από την PCA των εννέα αυτών δηλώσεων (KMO = .789), προέκυψαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξηγούσαν το 66.59% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 3.43· διακύμανση 38.10%) περιλάμβανε έξι δηλώσεις που συνδέονται με μια κατάσταση συναισθηματικής έντασης και σύγχυσης («αγανακτισμένος/η», «απογοητευμένος/η», «θυμωμένος/η», «ματαιωμένος/η», «οργισμένος/η», «φοβισμένος/η»). Με ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .815) προχωρήσαμε στη δημιουργία ενός παράγοντα με το όνομα *Αγανάκτηση*.

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.56· διακύμανση 28.49%) περιλάμβανε δηλώσεις για τρία συναισθήματα αγωνιστικής ανάτασης («μαχητικότητα», «αξιοπρεπής», «ελπίδα»). Με ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .871) προχωρήσαμε στη δημιουργία ενός παράγοντα με το όνομα *Μαχητικότητα*.

Αντίπαλοι. Έξι δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να εκτιμηθεί ενάντια σε ποιο ή τι στρέφονταν οι δράσεις στις οποίες συμμετείχαν οι συμμετέχοντες. Από την PCA (KMO = .788) αυτών των έξι δηλώσεων προέκυψαν δύο παράγοντες, που εξηγούσαν το 72.98% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας από θεσμούς που συγκέντρωναν πολιτική και οικονομική εξουσία εντός και εκτός Ελλάδας (ενάντια «στην Ευρωπαϊκή Ένωση», «σε μια οικονομική ολιγαρχία», «στην παγκοσμιοποίηση», «σε ομάδες στην Ελλάδα», «ομάδες στο εξωτερικό»). έναν μόνο παράγοντα, με τον οποίο μπορούσαμε να εξηγήσουμε το 57.68% της διακύμανσης. Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .876), προχωρήσαμε στη δημιουργία από τους μέσους όρους αυτών των πέντε δηλώσεων ενός νέου παράγοντα με το όνομα *Αντιπαλότητα με Ελίτ*.

Ο δεύτερος παράγοντας αποτελούνταν από μία μόνο δήλωση, κατά την οποία οι δράσεις στρέφονταν κατά της ελληνικής κυβέρνησης. Αν και είχε ιδιοτιμή μικρότερη του 1 (ιδιοτιμή = 0.92· διακύμανση 15.30%), κρατήσαμε τη δήλωση ως ξεχωριστό παράγοντα με το όνομα *Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση*. Θα πρέπει να υπενθυμίσουμε σε αυτό το σημείο, πως η κυβέρνηση στηριζόταν από μια συμμαχία των κομμάτων του ΣΥΡΙΖΑ και των Ανεξάρτητων Ελλήνων, με βάση τα αποτελέσματα των εκλογών του

Φεβρουαρίου του 2015. Υψηλές τιμές σε αυτή την μεταβλητή, συνεπώς, σήμαιναν πως οι συμμετέχοντες θεωρούσαν πως η συμμετοχή τους σε δράσεις στεφόταν ενάντια και στην κυβέρνηση που προκήρυξε το δημοψήφισμα, πιθανά εκφράζοντας τη δυσαρέσκειά τους για τους χειρισμούς της κατά την πορεία των διαπραγματεύσεων.

Πλαισίωση της σύγκρουσης. Δεκαπέντε δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για τη διερεύνηση των επιχειρημάτων που διαμόρφωσαν την άποψη των συμμετεχόντων για το Δημοψήφισμα. Από την PCA (KMO = .841) των δεκαπέντε αυτών δηλώσεων προέκυψαν τέσσερις παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1, που εξηγούσαν το 61.66% της διακύμανσης. Ωστόσο, το scree plot συνηγορούσε υπέρ μια λύσης με λιγότερους παράγοντες. Για το λόγο αυτό προτιμήσαμε ένα μοντέλο με δύο παράγοντες εφόσον αυτό μπορούσε να ερμηνεύσει το 46.33% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 4.70· διακύμανση 31.37%) περιλάμβανε επτά δηλώσεις με τα οφέλη από την παραμονή στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και τους κινδύνους σε ένα ενδεχόμενο εξόδου της χώρας από αυτή (π.χ. «Δεν ήθελα να ζήσουμε στερήσεις σε φάρμακα, τρόφιμα κλπ», «Δεν ήθελα να γίνουμε Τριτοκοσμική χώρα», «Ήθελα να μην χαθούν τα δικαιώματα που μας δίνει η συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .843), οι επτά αυτές δηλώσεις μετασχηματίστηκαν σε έναν παράγοντα με το όνομα *Παραμονή στην ΕΕ*.

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή 2.24 και 14.96% της διακύμανσης) περιλάμβανε έξι δηλώσεις με απόψεις που τόνιζαν τον αρνητικό αντίκτυπο από την συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (π.χ. «Θεωρούσα ότι οι Ευρωπαϊκές Ελίτ εκμεταλλεύονται την Ελλάδα», «Ήθελα η χώρα να μπορεί να αποφασίζει για την πορεία της») και εξέφραζαν μια εναντίωση στην λιτότητα (π.χ. «Ήθελα να εναντιωθώ στα μέτρα λιτότητας που με πλήττουν», «Ήθελα να εναντιωθώ στον καπιταλισμό»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .702) οι έξι αυτές δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για τον σχηματισμό ενός νέου παράγοντα με το όνομα *Έξοδος από ΕΕ*.

Δύο από τις συνολικά 15 δηλώσεις («Έχανα την αξιοπρέπειά μου», «Ήθελα ένα καλύτερο μέλλον») δεν εντάχθηκαν από την PCA σε κάποιον παράγοντα και ως εκ τούτου δεν συμπεριλήφθηκαν στις αναλύσεις.

Ανελιξιακή πλάνη . Δύο δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η στάση των συμμετεχόντων απέναντι στην ανελιξιακή πλάνη, τις οποίες αντλήσαμε από την μελέτη της Chryssochoou (2018β). Η μία από αυτές αφορούσε στον ανοιχτό

χαρακτήρα των ορίων ανάμεσα στις ομάδες και την ύπαρξη κοινωνικής κινητικότητας: «Στην κοινωνία μας όποιος προσπαθεί σκληρά πετυχαίνει στο τέλος» (*Ατομική Κινητικότητα*). Η άλλη δήλωση αφορούσε στον κλειστό χαρακτήρα των διομαδικών ορίων και την ανυπαρξία κοινωνική κινητικότητας: «Ακόμα και αν κάποιος έχει τα προσόντα αν δεν προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις δεν θα επιτύχει» (*Διομαδική Στεγανότητα*).

Ευαλωτότητα. Δύο δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η προσωπική ευαλωτότητα των συμμετεχόντων, τις οποίες αντλήσαμε από τις μελέτες του Staerklé και των συνεργατών του (Likki & Staerklé, 2014· Staerklé, Delay, Gianettoni, & Roux, 2007). Η μία από αυτές αφορούσε στην χειροτέρευση της θέσης των συμμετεχόντων σε σύγκριση με τη θέση των γονιών: «Στην ηλικία μου οι γονείς μου είχαν καταφέρει πολλά περισσότερα από μένα» (*Διαγενεακή Επιδείνωση*). Η άλλη αφορούσε στην προσδοκία βελτίωσης της θέσης των συμμετεχόντων: «Σε μερικά χρόνια πιστεύω θα έχω καλύτερη κοινωνική θέση από αυτή που έχω τώρα» (*Μελλοντική Βελτίωση*).

Ιδεολογική Αυτοτοποθέτηση. Οι συμμετέχοντες καλούνταν να αποτυπώσουν την ιδεολογική τους θέση σε μια δεκαβάθμια κλίμακα από το «1» («άκρα αριστερά») έως το «10» («άκρα δεξιά»). Οι συμμετέχοντες είχαν την δυνατότητα να μην συμπληρώσουν την κλίμακα, δηλώνοντας σε επόμενη φόρμα το λόγο («δεν με εκφράζει η παραπάνω κλίμακα» ή «άλλο» με προαιρετική συμπλήρωση ελεύθερου κειμένου εξήγησης της θέσης τους).

Αποτελέσματα

Προκειμένου να διερευνήσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στη συμμετοχή σε δράσεις και τις υπόλοιπες μεταβλητές υπό συζήτηση, διεξαγάγαμε μια Ανάλυση Συσχετίσεων. Ο Πίνακας 6.1 περιλαμβάνει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις όλων των μεταβλητών, όπως και τις Pearson συσχετίσεις τους με τις μορφές δράσης. Αναλυτικά οι συσχετίσεις όλων των μεταβλητών βρίσκονται στο Παράρτημα Δ.

Σε ότι αφορά τους μέσους όρος των μεταβλητών, η Συλλογική Δράση είχε έναν μέτριο προς χαμηλό μέσο όρο, με τους αντίστοιχους δείκτες να είναι χαμηλότεροι για τις Ακτιβιστικές Δράσεις και υψηλότεροι για τις Γενικές. Στις υπόλοιπες μεταβλητές, σχετικά υψηλοί μέσοι όροι εμφανίζονται στο Συλλογικό Κίνητρο, στην Ανισότητα εντός Ελλάδας και εντός ΕΕ, την ταύτιση με την Κοινωνική Τάξη, το συναίσθημα της μαχητικότητας, οι Πεποιθήσεις «Έξοδος από ΕΕ». Αντίθετα, σχετικά χαμηλοί μέσοι όροι εμφανίζονται στην Αντιπαλότητα με την κυβέρνηση, τις Πεποιθήσεις «Παραμονή στην ΕΕ», την Ατομική Κινητικότητα, την Μελλοντική Βελτίωση και την ιδεολογική τοποθέτηση.

Ανάλυση Συσχετίσεων. Από την Ανάλυση Συσχετίσεων προέκυψε ότι δεν υπήρχε καμία συσχέτιση της Συλλογικής Δράσης με την Ταύτιση με τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους, το συναίσθημα της Αγανάκτησης, την αντιπαλότητα με την κυβέρνηση, τη Διομαδική Στεγανότητα και τη Διαγενεακή Επιδείνωση. Για αυτό το λόγο, δεν λάβαμε υπόψη τις παραπάνω μεταβλητές στις αναλύσεις ιεραρχικής παλινδρόμησης, οι οποίες παρουσιάζονται σε επόμενες παραγράφους. Σε ότι αφορά τις Ακτιβιστικές Δράσεις, σε γενικές γραμμές εμφάνισαν τις ίδιες συσχετίσεις με τη συνολική Συλλογική Δράση, με εξαίρεση την εμφάνιση συσχέτισης με τις Αποδόσεις Ευθυνών στην Κυβέρνηση και την απουσία συσχέτισης με την Ατομική Κινητικότητα. Τέλος, οι Γενικές Δράσεις εμφάνισαν συσχετίσεις με τις ίδιες μεταβλητές που εμφάνισε και η συνολική Συλλογική Δράση.

Πίνακας 6.1.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων.

Μεταβλητή	*M* (SD)	1	2	3
1. Συλλογική Δράση	3.62 (1.99)	1	.929***	.873***
2. Ακτιβιστικές Δράσεις	2.83 (2.19)	.929***	1	.630***
3. Γενικές Δράσεις	4.67 (2.21)	.873***	.630***	1
4. Συλλογικό Κίνητρο	5.49 (1.69)	.462***	.395***	.447***
5. Ανισότητα εντός Ελλάδας	6.20 (1.56)	.263***	.184*	.308***
6. Ανισότητα εντός ΕΕ	5.32 (1.88)	.258***	.156*	.337***
7. Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	5.00 (1.74)	.358***	.328***	.319***
8. Ταύτιση με Ακτιβιστές	4.28 (1.80)	.346***	.283***	.352***
9. Ταύτιση με Έλληνες	3.92 (1.47)	-.002	-.036	.042
10. Ταύτιση με Ευρωπαίους	3.76 (1.39)	.013	-.018	.052
11. Αγανάκτηση	3.56 (1.50)	-.066	-.087	-.022
12. Μαχητικότητα	5.47 (1.66)	.548***	.441***	.568***
13. Αντιπαλότητα με Ελίτ	4.93 (1.78)	.538***	.451***	.534***
14. Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση	2.26 (1.86)	.126	.144*	.073
15. Παραμονή στην ΕΕ	3.02 (1.50)	-.415***	-.348***	-.412***
16. Έξοδος από ΕΕ	5.66 (1.04)	.351***	.299***	.342***
17. Ατομική Κινητικότητα	3.11 (1.68)	-.179*	-.108	-.233**
18. Διομαδική Στεγανότητα	4.69 (1.56)	.088	.065	.098
19. Διαγενεακή Επιδείνωση	4.06 (1.91)	.125	.111	.116
20. Μελλοντική Βελτίωση	3.04 (1.62)	-.191**	-.196**	-.143*
21. Ιδεολογική Τοποθέτηση[i]	2.70 (1.53)	-.481***	-.398***	-.485***

*Σημείωση.*** p< .001· **p< .01· *p< .05·*

N=193 (i. n=190)

Αναλύσεις Ιεραρχικής Παλινδρόμησης. Διεξαγάγαμε μια σειρά αναλύσεων ιεραρχικής παλινδρόμησης μιας σειράς μεταβλητών οι οποίες προβλέπουν τη Συλλογική Δράση. Ο Πίνακας 6.2 περιλαμβάνει τα αποτελέσματα. Τις ίδιες αναλύσεις διεξαγάγαμε ξεχωριστά για την πρόβλεψη των Ακτιβιστικών και των Γενικών Δράσεων, τα αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται σε πίνακες στο Παράρτημα Δ. Υποβάλλαμε τις μεταβλητές στους σχετικούς ελέγχους, οι οποίοι απέρριψαν το ενδεχόμενο συγγραμμικότητας και πολυσυγγραμμικότητας.

Στο πρώτο βήμα της ανάλυσης παλινδρόμησης, εισαγάγαμε το Συλλογικό Κίνητρο και την αντίληψη των Ανισοτήτων σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, μεταβλητές που σχετίζονται με την περισσότερο «εργαλειακή – ορθολογική» προσέγγιση της συλλογικής δράσης (Klandermans, 1984, 1997, 2015· van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2011).

Στο δεύτερο βήμα της ανάλυσης εισαγάγαμε την Ταύτιση με την Κοινωνική Τάξη και την Ταύτιση με τους Ακτιβιστές, βάσει της διάκρισης του Simon και των συνεργατών του (Simon et al., 1998· Sturmer & Simon, 2004α).

Στο τρίτο βήμα εισαγάγαμε το συναίσθημα της Μαχητικότητας, με βάση τις σχετικές μελέτες των van Zomeren και van Stekelenburg (van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2008· van Zomeren, Spears et al., 2004, 2008).

Στα επόμενα τρία βήματα εισαγάγαμε μεταβλητές που σχετίζονταν με την αναπαράσταση της σύγκρουσης και με ιδεολογικές παραμέτρους. Στο τέταρτο βήμα εισαγάγαμε την «Αντιπαλότητα με Ελίτ», ακολουθώντας το Μοντέλο Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001). Στο πέμπτο βήμα εισαγάγαμε τις πεποιθήσεις «Παραμονή στην ΕΕ» και «Έξοδος από ΕΕ», μεταβλητές που σχετίζονται με την γενικότερη αναπαράσταση της σύγκρουσης και δεν εμπίπτουν με σαφήνεια στο Μοντέλο των Simon και Klandermans. Τέλος, στο έκτο βήμα εισαγάγαμε τις μεταβλητές γύρω από γενικότερα ιδεολογικά χαρακτηριστικά, δηλαδή την «Ατομική Κινητικότητα», την «Μελλοντική Βελτίωση» και την «Ιδεολογική Αυτοτοποθέτηση».

Ο Πίνακας 6.2 αποτυπώνει πως το πρώτο μοντέλο της ανάλυσης ανέδειξε την κύρια επίδραση του Συλλογικού Κινήτρου πάνω στην Συλλογική Δράση, ενώ δεν αναδείχθηκαν επιδράσεις των Ανισοτήτων εντός Ελλάδας ή εντός ΕΕ (Μοντέλο 1). Όσο μεγαλύτερο το Συλλογικό Κίνητρο – όσο μεγαλύτερη σημασία είχε ο στόχος και όσο πιο εφικτός ήταν – τόσο περισσότερο συμμετείχαν σε δράσεις.

Το δεύτερο μοντέλο με την εισαγωγή των δύο ταυτίσεων αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ πάνω στη Συλλογική Δράση (Μοντέλο 2). Μόνο η Ταύτιση με την Κοινωνική Τάξη βρέθηκε να προβλέπει τη Συμμετοχή, ενώ δεν βρέθηκε να προβλέπει η Ταύτιση με τους Ακτιβιστές. Όσο μεγαλύτερη ήταν η ταύτιση των συμμετεχόντων με την κοινωνική τους τάξη, τόσο περισσότερο συμμετείχαν.

Το τρίτο μοντέλο η εισαγωγή της Μαχητικότητας αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ (Μοντέλο 3). Όσο μεγαλύτερο ήταν το αίσθημα της μαχητικότητας, τόσο περισσότερο συμμετείχαν σε δράσεις. Επίσης, η εισαγωγή της μαχητικότητας ανέδειξε μια σημαντική επίδραση της Ανισότητας εντός ΕΕ, η οποία όπως είδαμε δεν ήταν στατιστικά σημαντική όταν εντάχθηκε στον πρώτο μοντέλο. Επιπλέον, μείωσε χωρίς να εξαφανίσει την επίδραση του Συλλογικού Κινήτρου.

Στο τέταρτο μοντέλο, η εισαγωγή των Αποδόσεων Ευθυνών στις Ελίτ, αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ (Μοντέλο 4). Όσο περισσότερο θεωρούσαν ότι οι δράσεις τους στρέφονταν ενάντια στην πολιτική εξουσία εντός κι εκτός Ελλάδας, τόσο περισσότερο συμμετείχαν. Επίσης, η εισαγωγή της μεταβλητής των αποδόσεων στις ελίτ εξαφάνισε την επίδραση της «Ανισότητας εντός ΕΕ» που είχε εμφανιστεί στο προηγούμενο – τρίτο –μοντέλο, ενώ ταυτόχρονα ανέδειξε τη σημαντική επίδραση της «Ανισότητας εντός Ελλάδας», η οποία όπως είδαμε δεν ήταν στατιστικά σημαντική όταν εισάχθηκε στο πρώτο μοντέλο. Επιπλέον, μείωσε χωρίς να εξαφανίσει την επίδραση της ταύτισης με την κοινωνική τάξη και αυτή της μαχητικότητας.

Η εισαγωγή στο πέμπτο βήμα των μεταβλητών της αναπαράστασης της σύγκρουσης, αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ πάνω στη Συλλογική Δράση (Μοντέλο 5). Μόνο οι «Πεποιθήσεις Παραμονή στην ΕΕ» βρέθηκαν να προβλέπουν σημαντικά την μη συμμετοχή. Όσο περισσότερο έβρισκαν οφέλη από μια παραμονή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τόσο λιγότερο συμμετείχαν σε δράσεις.

Τέλος, η εισαγωγή στο έκτο βήμα των ιδεολογικών μεταβλητών αύξησε σημαντικά την προβλεπτική ισχύ πάνω στη Συλλογική Δράση (Μοντέλο 6). Μόνο η ιδεολογική αυτοτοποθέτηση βρέθηκε να προβλέπει σημαντικά την μη συμμετοχή. Όσο πιο αριστερά αυτοτοποθετούνταν οι συμμετέχοντες, τόσο περισσότερο συμμετείχαν σε δράσεις. Επίσης, η εισαγωγή των νέων μεταβλητών μείωσε χωρίς να εξαφανίσει τις επιδράσεις των μεταβλητών «Αποδόσεις ευθυνών στις ελίτ» και «Πεποιθήσεις Παραμονή στην ΕΕ».

Πίνακας 6.2.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Συλλογική Δράση

	Μοντέλο 1			Μοντέλο 2		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.492	.410***	[.334, .649]	.395	.329***	[.232, .559]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	.096	.076	[-.104, .297]	-.015	-.011	[-.218, .189]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.142	.134†	[-.023, .307]	.150	.142†	[-.011, .312]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη				.255	.223**	[.100, .409]
Ταύτιση με Ακτιβιστές				.119	.107	[-.034, .272]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα						
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ						
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ						
Έξοδο από ΕΕ						
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα						
Μελλοντική Βελτίωση						
Ιδεολογική Τοποθέτηση						
F		20.22***			16.13***	
df		3, 186			5, 184	
Adj R^2		.234			.286	
Δ*F*					7.78***	
ΔR^2					.059	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.

*** *p*< .001· ** *p*< .01· * *p*< .05· † *p*< .1

N = 190

Πίνακας 6.2.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Συλλογική Δράση (συνέχεια)

	Μοντέλο 3			Μοντέλο 4		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.241	.201**	[.072, .410]	.222	.185**	[.059, .384]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	-.163	-.128	[-.366, .041]	-.201	-.159*	[-.397, -.006]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.154	.146*	[.001, .308]	.121	.114	[-.027, .268]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	.211	.184**	[.062, .359]	.166	.145*	[.022, .309]
Ταύτιση με Ακτιβιστές	.023	.021	[-.127, .174]	.004	.004	[-.140, .149]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα	.454	.373***	[.258, .650]	.310	.255**	[.110, .510]
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ				.338	.302***	[.179, .497]
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ						
Έξοδο από ΕΕ						
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα						
Μελλοντική Βελτίωση						
Ιδεολογική Τοποθέτηση						
F		18.36***			19.66***	
df		6, 183			7, 182	
Adj R^2		.355			.409	
Δ*F*		20.82***			17.53***	
ΔR^2		.071			.055	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.

*** p< .001· ** p< .01· * p< .05· † p< .1*

N = 190

Πίνακας 6.2.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Συλλογική Δράση (συνέχεια)

	Μοντέλο 5			Μοντέλο 6		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.193	.161*	[.027, .359]	.173	.144*	[.008, .338]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	-.233	-.184*	[-.424, -.042]	-.250	-.198**	[-.437, -.064]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.143	.135†	[-.003, .289]	.161	.152*	[.018, .304]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	.145	.127*	[.005, .286]	.143	.125*	[.002, .283]
Ταύτιση με Ακτιβιστές	.019	.017	[-.122, .160]	.006	.006	[-.133, .146]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα	.306	.251**	[.112, .500]	.328	.270***	[.136, .519]
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ	.280	.250***	[.117, .444]	.259	.231**	[.090, .427]
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ	-.294	-.223***	[-.453, -.135]	-.218	-.165*	[-.387, -.050]
Έξοδο από ΕΕ	-.063	-.033	[-.326, .200]	-.193	-.101	[-.459, .074]
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα				.146	.123†	[-.009, .301]
Μελλοντική Βελτίωση				-.049	-.04	[-.202, .104]
Ιδεολογική Τοποθέτηση				-.305	-.235**	[-.486, -.125]
F		17.74***			15.11***	
df		9, 180			12, 177	
Adj R^2		.444			.473	
Δ*F*		6.71**			4.29**	
ΔR^2		.039			.036	

Σημείωση.C.I. = confidence interval.

$^{***}p< .001 \cdot {}^{**}p< .01 \cdot {}^{*}p< .05 \cdot {}^{\dagger}p< .1$

N = 190

Ομαδοποιήσεις «Πολιτικοποιημένης» Ταυτότητας. Στη συνέχεια κατηγοριοποιήσαμε τους συμμετέχοντες σε ομάδες «πολιτικοποιημένης» ταυτότητας, χρησιμοποιώντας τους παράγοντες που αναφέρονται στην Θεωρία της Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας: Το συλλογικό κίνητρο, την ανισότητα εντός Ελλάδας και εντός ΕΕ, τις ταυτίσεις με την κοινωνική τάξη, τους ακτιβιστές, τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους, τα συναισθήματα της αγανάκτησης και της μαχητικότητας και την αντιπαλότητα με την ελίτ και την ελληνική κυβέρνηση.

Λαμβάνοντας υπόψη την οξύτητα της σύγκρουσης, θελήσαμε να διερευνήσουμε τα διαφορετικά επίπεδα πολιτικοποιημένης ταυτότητας, τους περισσότερο και τους λιγότερο πολιτικοποιημένους. Παράλληλα, θελήσαμε να διερευνήσουμε τις διαφορές για τις διαφορετικές ταυτίσεις με τις τρεις διαφορετικές ευρύτερες κατηγορίες: Την κοινωνική, τάξη, τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους. Για το λόγο αυτό ζητήσαμε τρεις ομαδοποιήσεις, χρησιμοποιώντας την μέθοδο Μη Ιεραρχικής Ομαδοποίησης *K-means*. Ο Πίνακας 6.3 περιλαμβάνει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις των τριών ομαδοποιήσεων που προέκυψαν. Όπως προέκυψε από μια σειρά αναλύσεων διακύμανσης κατά έναν παράγοντα (one-way ANOVAs), ανάμεσα στις τρεις ομάδες, δεν υπήρχαν σημαντικές διαφορές στα επίπεδα ταυτίσεων με τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους, ούτε και στο συναίσθημα της Αγανάκτησης, με τους μέσους όρους να κινούνται σε μέτριες προς χαμηλές τιμές.

Ομαδοποιήσεις. Από τις τρεις ομάδες, η πρώτη (n = 40) είχε τις σημαντικά χαμηλότερες τιμές στη σημασία του στόχου και της εκτίμησης ότι θα επιτευχθεί (Συλλογικό Κίνητρο), αλλά και στις τιμές της ανισότητας εντός Ελλάδος και εντός ΕΕ. Είχε επίσης σημαντικά χαμηλότερες τιμές στην ταύτιση με την κοινωνική τάξη, στην ταύτιση με τους ακτιβιστές, στο συναίσθημα της μαχητικότητας, στην αντιπαλότητα με την ελίτ. Είχαν σημαντικά χαμηλότερες τιμές στην απόδοση ευθυνών στην κυβέρνηση από την τρίτη ομάδα, αλλά αυτές δεν διέφεραν από τις τιμές της δεύτερης ομάδας. Αυτό το προφίλ αντιστοιχεί σε ανθρώπους που δεν έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σύγκρουση και δεν έχουν διαμορφώσει ένα σαφές πολιτικό πλαίσιο αναπαράστασής της, είτε σε ότι αφορά τα επίδικα, είτε σε ότι αφορά τα αίτια. Για το λόγο αυτό, ονομάσαμε αυτή την ομάδα *Μετριοπαθείς*.

Η δεύτερη (n = 115) και η τρίτη ομάδα (n = 38) μοιράζονταν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά. Είχαν σημαντικά υψηλές τιμές στο Συλλογικό Κίνητρο, την ανισότητα εντός Ελλάδας και ΕΕ, είχαν υψηλά επίπεδα ταύτισης με την κοινωνική

τάξη και τους ακτιβιστές και υψηλό αίσθημα μαχητικότητας. Ωστόσο, διέφεραν ως προς τις δύο διαστάσεις απόδοσης ευθυνών: Αφενός, η δεύτερη ομάδα θεωρούσε ότι στρεφόταν ενάντια στην ελίτ σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από την πρώτη, αλλά η τρίτη ομάδα το έκανε σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό και από τις άλλες δύο. Αφετέρου, η τρίτη ομάδα θεωρούσε ότι οι κινητοποιήσεις της στρέφονταν ενάντια και στην ελληνική κυβέρνηση σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από τις άλλες δύο ομάδες, με τις τελευταίες να μην εμφανίζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους ως προς αυτή την μεταβλητή. Και τα δύο προφίλ αντιστοιχούν σε ανθρώπους με υψηλή πολιτικοποίηση και ενδιαφέρον για τα επίδικα της σύγκρουσης. Λόγω των διαφορών ως προς το αν θεωρούσαν την κυβέρνηση αντίπαλο, ονομάσαμε την δεύτερη ομάδα *Πολιτικοποιημένοι Φιλοκυβερνητικοί*, ενώ ονομάσαμε την τρίτη ομάδα *Πολιτικοποιημένοι Αντικυβερνητικοί*.

Συγκρίσεις των προφίλ. Διεξαγάγαμε μια σειρά από αναλύσεις διακύμανσης κατά ένα παράγοντα (ANOVAs) για όσους παράγοντες δεν λάβαμε υπόψη για τον σχηματισμό των ομαδοποιήσεων, προκειμένου να εξετάσουμε τις διαφορές των τριών ομάδων ως προς την πλαισίωση της σύγκρουσης, την ανελιξιακή πλάνη, την ευαλωτότητα, την ιδεολογική αυτοτοποθέτηση και τη συμμετοχή τους σε δράσεις. Ο Πίνακας 6.4 παρουσιάζει τα αποτελέσματα αυτών των αναλύσεων.

Πεποιθήσεις. Σε ότι αφορά τις Πεποιθήσεις, οι Μετριοπαθείς πίστευαν στα οφέλη από την παραμονή της χώρας στην ΕΕ σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από τις άλλες δύο ομάδες. Ταυτόχρονα, οι Μετριοπαθείς πίστευαν στον αρνητικό αντίκτυπο της παραμονής της χώρας στην ΕΕ σε σημαντικά λιγότερο βαθμό από τις άλλες δύο ομάδες. Οι τελευταίες δεν είχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους σε καμία από τους δύο παράγοντες.

Ανελιξιακή Πλάνη. Επίσης, οι Μετριοπαθείς πίστευαν στην δυνατότητα κοινωνικής κινητικότητας σε μεγαλύτερο βαθμό από τις δύο άλλες ομάδες, ενώ ταυτόχρονα σε σημαντικά μικρότερο βαθμό από αυτές πίστευαν στην ύπαρξη στεγανών μεταξύ των τάξεων. Οι άλλες δύο ομάδες δεν εμφάνισαν διαφορές ως προς αυτές τις μεταβλητές.

Ευαλωτότητα.

Οι Μετριοπαθείς πίστευαν πως οι γονείς τους είχαν καταφέρει περισσότεροι στην ηλικία τους από τους ίδιους, σε σημαντικά μικρότερο βαθμό από ότι το πίστευαν οι Πολιτικοποιημένοι Φιλοκυβερνητικοί. Η ομάδα των Πολιτικοποιημένων

Αντικυβερνητικών δεν διέφερε σημαντικά από καμία από τις άλλες δύο ομάδες. Επίσης, όλες οι ομάδες είχαν τις ίδιες – σχετικά χαμηλές – προσδοκίες ότι η κοινωνική τους θέση θα βελτιωνόταν τα επόμενα χρόνια, χωρίς στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ τους.

Ιδεολογική Τοποθέτηση. Οι Μετριοπαθείς, αυτοτοποθετούνταν σημαντικά πιο δεξιά από τις άλλες δύο ομάδες, οι οποίες δεν διέφεραν σημαντικά μεταξύ τους.

Δράσεις.

Οι Μετριοπαθείς εμφάνισαν σημαντικά χαμηλότερες τιμές στους δείκτες δράσεων από τις άλλες δύο ομάδες, τόσο σε ότι αφορούσε την συνολική Συμμετοχή σε Συλλογική Δράση, όσο και σε ότι αφορούσε τις επιμέρους δράσεις, Ακτιβιστικές και Γενικές. Οι δύο ομάδες των Πολιτικοποιημένων – Φιλοκυβερνητικών και Αντικυβερνητικών – δεν εμφάνισαν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους ως προς τις δράσεις.

Πίνακας 6.3

Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) των μεταβλητών σχηματισμού προφίλ πολιτικοποίησης.

	Ομάδα 1 (*n* = 40) Μετριοπαθείς		Ομάδα 2 (*n* = 115) Πολιτικοποιημένοι Φιλοκυβερνητικοί		Ομάδα 3 (*n* = 38) Πολιτικοποιημένοι Αντικυβερνητικοί			
Μεταβλητή	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F (df)*	*sig.*
4. Συλλογικό Κίνητρο	3 .62 [a]	(1 .85)	6 .11 [b]	(1 .16)	5 .56 [b]	(1 .43)	48.373 (2, 190)	$p < .001$
5. Ανισότητα εντός Ελλάδας	4 .47 [a]	(2 .3)	6 .62 [b]	(0 .92)	6 .74 [b]	(0 .64)	45.377 (2, 190)	$p < .001$
6. Ανισότητα εντός ΕΕ	3 .93 [a]	(2 .27)	5 .77 [b]	(1 .53)	5 .45 [b]	(1 .7)	16.688 (2, 190)	$p < .001$
7. Ταύτιση με Τάξη	3 .39 [a]	(1 .22)	5 .34 [b]	(1 .64)	5 .65 [b]	(1 .49)	28.199 (2, 190)	$p < .001$
8. Ταύτιση με Ακτιβιστές	2 .73 [a]	(1 .5)	4 .83 [b]	(1 .61)	4 .24 [b]	(1 .72)	25.32 (2, 190)	$p < .001$
9. Ταύτιση με Έλληνες	3 .59 [a]	(1 .6)	4 .13 [a]	(1 .34)	3 .63 [a]	(1 .64)	2.966 (2, 190)	$p = .054$
10. Ταύτιση με Ευρωπαίους	3 .61 [a]	(1 .79)	3 .87 [a]	(1 .2)	3 .59 [a]	(1 .44)	0.871 (2, 190)	$p = .420$
11. Αγανάκτηση	3 .20 [a]	(1 .71)	3 .60 [a]	(1 .42)	3 .83 [a]	(1 .47)	1.873 (2, 190)	$p = .157$
12. Μαχητικότητα	2 .98 [a]	(1 .38)	6 .13 [b]	(0 .94)	6 .07 [b]	(1 .07)	135.636 (2, 190)	$p < .001$
13. Αντιπαλότητα με Ελίτ	2 .58 [a]	(1 .45)	5 .41 [b]	(1 .32)	5 .95 [c]	(1 .02)	85.555 (2, 190)	$p < .001$
14. Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση	1 .58 [a]	(0 .87)	1 .40 [a]	(0 .66)	5 .58 [b]	(1 .33)	343.124 (2, 190)	$p < .001$

Σημείωση. Ο κλίμακες κυμαίνονταν από 1 = «καθόλου» έως 7 = «πάρα πολύ».

Διαφορετικά γράμματα (a,b,c) αντιστοιχούν σε σημαντικές διαφορές ($p < .05$) στους μέσους όρους (post hoc Games-Howell).

Πίνακας 6.4

Μέσοι Όροι και (Τυπικές Αποκλίσεις) για τις Πεποιθήσεις, τις μεταβλητές Ανελιξιακής Πλάνης και Ευαλωτότητας, την Ιδεολογική Αυτοτοποθέτηση και τις Δράσεις για τα τρία προφίλ πολιτικοποίησης.

	Ομάδα 1 (*n* = 40) Μετριοπαθείς		Ομάδα 2 (*n* = 115) Πολιτικοποιημένοι Φιλοκυβερνητικοί		Ομάδα 3 (*n* = 38) Πολιτικοποιημένοι Αντικυβερνητικοί			
Μεταβλητή	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F (df)*	*Sig.*
Πεποιθήσεις Παραμονή στην ΕΕ	4.10 [a]	(1.69)	2.76 [b]	(1.34)	2.68 [b]	(1.27)	14.915 (2, 190)	$p < .001$
Πεποιθήσεις Έξοδος από ΕΕ	4.68 [a]	(1.16)	5.87 [b]	(0.87)	6.06 [b]	(0.77)	29.213 (2, 190)	$p < .001$
Ατομική Κινητικότητα	3.93 [a]	(1.7)	3.02 [b]	(1.6)	2.55 [b]	(1.61)	7.476 (2, 190)	$p < .001$
Διομαδική Στεγανότητα	4.18 [a]	(1.72)	4.75 [ab]	(1.51)	5.08 [b]	(1.42)	3.532 (2, 190)	$p = .031$
Διαγενεακή Επιδείνωση	3.40 [a]	(1.86)	4.28 [b]	(1.85)	4.08 [ab]	(2.03)	3.204 (2, 190)	$p = .043$
Μελλοντική Βελτίωση	3.48 [a]	(1.93)	2.89 [a]	(1.5)	3.03 [a]	(1.6)	1.965 (2, 190)	$p = .143$
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.95 [a]	(1.56)	2.50 [b]	(1.31)	2.00 [b]	(1.45)	21.584 (2, 187)	$p < .001$
Συμμετοχή σε Συλλογική Δράση	1.81 [a]	(1.13)	4.09 [b]	(1.87)	4.08 [b]	(1.99)	26.133 (2, 190)	$p < .001$
Ακτιβιστικές Δράσεις	1.34 [a]	(0.95)	3.18 [b]	(2.26)	3.34 [b]	(2.28)	13.265 (2, 190)	$p < .001$
Γενικές Δράσεις	2.45 [a]	(1.58)	5.31 [b]	(1.94)	5.06 [b]	(2.1)	34.519 (2, 190)	$p < .001$

Σημείωση. Ο κλίμακες κυμαίνονταν από 1 = «καθόλου» έως 7 = «πάρα πολύ».

Διαφορετικά γράμματα (a,b,c) αντιστοιχούν σε σημαντικές διαφορές ($p < .05$) στους μέσους όρους (post hoc Games-Howell).

Συζήτηση

Η έρευνα που παρουσιάσαμε σε αυτό το κεφάλαιο στόχευε αφενός στη διερεύνηση της προβλεπτικής ισχύος για μια σειρά κοινωνιοψυχολογικών παραγόντων στη συλλογική δράση σε μια ιδιαίτερη συνθήκη όπως ήταν το δημοψήφισμα, αφετέρου στη διερεύνηση των διαφορετικών μοτίβων πολιτικοποίησης των ψηφοφόρων του «ΟΧΙ».

Σε ότι αφορά την πρώτη ερευνητική κατεύθυνση, από τα αποτελέσματα που παρουσιάσαμε προέκυψε η επιβεβαίωση της προβλεπτικής ισχύος του Συλλογικού Κινήτρου. Όπως είδαμε, ωστόσο, από τα διαδοχικά μοντέλα ανάλυσης παλινδρόμησης, η προβλεπτική ισχύ της αντίληψης των ανισοτήτων σε Ελλάδα και ΕΕ δεν ήταν εμφανής με καθαρό τρόπο. Η εισαγωγή τους στο πρώτο μοντέλο δεν έδειξε να προβλέπουν τη Συλλογική δράση, όμως η εισαγωγή άλλων μεταβλητών σε επόμενα μοντέλα τις ανέδειξε ως σημαντικές μεταβλητές: Για την μεν «Ανισότητα εντός ΕΕ», ήταν η εισαγωγή του συναισθήματος της μαχητικότητας που έκανε τη διαφορά (Μοντέλο 3). Για την δε «Ανισότητα εντός Ελλάδας», τη διαφορά έκανε η εισαγωγή της «Αντιπαλότητας με την ελίτ» (Μοντέλο 4). Μάλιστα, η εισαγωγή των ιδεολογικών μεταβλητών (Μοντέλο 6) «επισφράγισε» την συμβολή των δύο «Ανισοτήτων» στην προβλεπτική ισχύ πάνω στη Συλλογική Δράση. Αφενός, η ξεκάθαρη επίδραση του Συλλογικού Κινήτρου, ήρθε σε συμφωνία με τις «εργαλειακές» προσεγγίσεις της συλλογικής δράσης (Klandermans, 1984· van Stekelenburg, Klandermans, & van Dijk, 2009, 2011). Αφετέρου, οι αναλύσεις μας δεν έκαναν καθαρό το ρόλο της αντίληψης των ανισοτήτων και της βιούμενης αδικίας, βασικές για την πλειοψηφία των κοινωνιοψυχολογικών προσεγγίσεων (Klandermans, 1993, 1997, 2015· Simon & Klandermans, 2001). Είναι πιθανό οι υψηλές τιμές των δύο μεταβλητών να επηρεάζουν τις αναλύσεις μας, ωστόσο περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι σχέσεις που εμφάνισαν κατά την ανάλυση παλινδρόμησης με τις μεταβλητές της Μαχητικότητας, των Αποδόσεων στην ελίτ και της Ιδεολογικής Αυτοτοποθέτησης.

Μια σειρά από αντιφατικά αποτελέσματα είχαμε και στη μελέτη των ταυτίσεων, όπου σημειώσαμε καταρχήν την απουσία επίδρασης των αντίστοιχων παραγόντων για τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους. Δεδομένου του συγκρουσιακού κλίματος της περιόδου και της κατάστασης εκβιασμού από τις Ευρωπαϊκές ηγεσίες όπως την βίωσαν οι ψηφοφόροι του ΟΧΙ, είναι ένα εύρημα που αξίζει περισσότερη μελέτη, Επιπλέον, σημειώσαμε την επιβεβαίωση της ύπαρξης σημαντικής επίδρασης

της ταύτισης με την ευρύτερη κατηγορία της Κοινωνικής Τάξης, αλλά όχι με την στενότερη κατηγορία των Ακτιβιστών. Πρόκειται για μια αντίφαση με την κοινωνιοψυχολογική ερευνητική δραστηριότητα γύρω από τον ρόλο των ταυτοτήτων, καθώς συστηματικά επιβεβαιώνεται η υπεροχή της προβλεπτικής ισχύος της ταύτισης με την πρωτοπορία ενός κινήματος.

Σε ότι αφορά τα συναισθήματα, οι αναλύσεις δεν επιβεβαίωσαν την κοινωνιοψυχολογική έρευνα γύρω από τον ενισχυτικό ρόλο του θυμού, όπως είδαμε από την απουσία επίδρασης του παράγοντα της Αγανάκτησης. Φάνηκε, ωστόσο να επιβεβαιώνεται η προβλεπτική ισχύς της Μαχητικότητας, εύρημα που συναντήσαμε και στη μελέτη της συλλογικής δράσης κατά την ελληνική κρίση από την Chryssochoou και τους συνεργάτες της (Chryssochoou, Papastamou, & Prodromitis, 2013).

Προχωρώντας στις μεταβλητές που σχετίζονταν με την αναπαράσταση της σύγκρουσης, φάνηκε με σαφήνεια η σημασία μιας περισσότερο σαφούς εικόνας των αντιπάλων του κινήματος, όπως προβλέπει το Μοντέλο της Πολιτικοποιημένης Συλλογικής Ταυτότητας (Simon & Klandermans). Σε ότι αφορά τις υπόλοιπες πεποιθήσεις γύρω από τα επίδικα της σύγκρουσης, οι αναλύσεις μας ανέδειξαν ότι προκειμένου να συμμετάσχουν ήταν σημαντικό να μην συμμερίζονται τις απόψεις περί ωφέλειας της παραμονής της χώρας στην ΕΕ, χωρίς ωστόσο να είναι σημαντικό να συμμερίζονται τις απόψεις περί αναγκαιότητας εξόδου. Μπορούμε να περιγράψουμε αυτή την κατάσταση σαν μεταβατική ή μετέωρη, καθώς οι προσδοκίες των συμμετεχόντων για το ρόλο των ευρωπαϊκών θεσμών να έχουν διαψευστεί. Ταυτόχρονα, όμως, δεν υπήρξε η σαφήνεια μιας μετάβασης προς κάποια άλλη, διακριτή εναλλακτική κατεύθυνση.

Η εισαγωγή των ιδεολογικών μεταβλητών στον τελευταίο βήμα, δεν εμφάνισε κάποια έκπληξη ως προς την σημασία της ιδεολογικής τοποθέτησης στα αριστερά, επιβεβαιώνοντας τις περισσότερες μελέτες. Αυτό που είχε περισσότερο ενδιαφέρον ήταν ότι δεν βρέθηκε κάποια επίδραση των μεταβλητών της ανελιξιακής πλάνης και της ευαλωτότητας. Σε αντίθεση με άλλες έρευνες, στην ανάλυση παλινδρόμησης που διεξαγάγαμε, η υιοθέτηση από πλευράς των συμμετεχόντων της δυνατότητας ατομικής κινητικότητας ή της πίστης ότι θα βελτιωθεί η κοινωνική τους θέση, δεν βρέθηκαν να οδηγούν σε λιγότερη συμμετοχή. Μάλιστα, η αντίληψη των ορίων μεταξύ τάξεων ως μη διαπερατών και η αντίληψη ότι η θέση των συμμετεχόντων ότι είναι σε χειρότερη

θέση από την προηγούμενη γενιά, δεν βρέθηκαν να έχουν καν συσχέτιση με τη συμμετοχή σε συλλογική δράση. Σε ότι αφορά την ευαλωτότητα, η Chryssochoou και οι συνεργάτες της εντόπισαν στα ευρήματά τους πως η αυξημένη προσωπική ευαλωτότητα προέβλεπε μεταξύ άλλων τη συμμετοχή σε ακτιβιστικές ενέργειες, τη χρήση του διαδικτύου ως μέσο ανυπακοής αλλά και τη συμμετοχή σε βίαιες ενέργειες (Chryssochoou, Papastamou, & Prodromitis, 2013). Αν και το ρεπερτόριο δράσεων κατά την εβδομάδα του δημοψηφίσματος δεν μπορούσε να αντιστοιχηθεί με αυτό της περιόδου των «Αγανακτισμένων» της έρευνας των Chryssochoou και συνεργατών, το μοντέλο μας δεν μπόρεσε να διακρίνει κάποια τέτοια διαφοροποίηση. Αναφορικά με την ανελιξιακή πλάνη, η ανάλυσή μας δεν κατάφερε να εντοπίσει σημαντικό ρόλο στην πρόβλεψη της συλλογικής δράσης. Αντίθετα με τα ευρήματα του Wright και των συνεργατών του (Wright, 1997, 2001· Wright & Taylor, 1999· Wright, Taylor, & Moghaddam, 1990), η αντίληψη περί μη διαπερατότητας των ταξικών ορίων, δεν φάνηκε να οδήγησε σε μεγαλύτερη συμμετοχή στις διάφορες δράσεις. Η ερμηνεία αυτού του αποτελέσματος χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, ειδικά λαμβάνοντας υπόψη τις σημαντικές συσχετίσεις[59] των μεταβλητών της ευαλωτότητας και ειδικά της ανελιξιακής πλάνης με τις υπόλοιπες μεταβλητές, όπως τις αντιλήψεις της ανισότητας, την ταύτιση με τους Έλληνες, τη μαχητικότητα, τις αντιπαλότητες και τις πεποιθήσεις.

Όπως είδαμε στο δεύτερο σκέλος των αναλύσεών μας, η διερεύνηση των προφίλ πολιτικοποίησης απέδωσε ομαδοποιήσεις οι οποίες διέφεραν σε μια σειρά από μεταβλητές. Το πρώτο σημείο που αναδεικνύουν τα αποτελέσματα, είναι πως αυτή η ομαδοποίηση σε προφίλ πολιτικοποίησης ανέδειξε τις διαφορές του προς κινητοποίηση πληθυσμού με τρόπο πιο συνεπή ως προς την κοινωνιοψυχολογική γραμματεία, σε σύγκριση με την ανάλυση παλινδρόμησης, καθώς οι Μετριοπαθείς είχαν σημαντικά μικρότερη συμμετοχή σε δράσεις από τις άλλες δύο ομάδες. Αυτή η σύγκριση μεταξύ των δύο μεθοδολογιών γίνεται πιο ευκρινής στην αντιληπτή ανισότητα και την ταυτότητα. Οι αντιλήψεις της ανισότητας, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν είχαν σαφή ρόλο στα μοντέλα παλινδρόμησης. Η δε ταύτιση με τους ακτιβιστές, παράγοντας κεντρικός στις σύγχρονες μελέτες, δεν ανιχνεύθηκε καν ως σημαντική προβλεπτική μεταβλητή στις αναλύσεις παλινδρόμησης. Αντίθετα, στην ανάλυση των προφίλ πολιτικοποίησης μπορούμε να εντοπίσουμε διαφορές ανάμεσα

[59] Παρουσιάζονται στο Παράρτημα Δ.

στις ομαδοποιήσεις. Ένα δεύτερο σημείο που αξίζει να τονιστεί, ήταν ότι οι διαφορές της ομάδας των Μετριοπαθών με τις άλλες δυο περισσότερο πολιτικοποιημένες επεκτείνονταν και στην αναπαράσταση της σύγκρουσης και των επιδίκων της, όπως και στην ιδεολογική τοποθέτηση. Ακόμα περισσότερο, αναδείχθηκαν οι διαφορές στην ανελιξιακή πλάνη και την ευαλωτότητα, μεταβλητές οι οποίες επίσης δεν είχαν εντοπιστεί στην πιο κλασική ανάλυση παλινδρόμησης.

Τέλος, ένα τρίτο σημείο στο οποίο θα πρέπει να σταθούμε είναι η αδυναμία να εντοπίσουμε διαφορές στα επίπεδα κινητοποίησης των δύο πολιτικοποιημένων ομάδων, των *Φιλοκυβερνητικών* και των *Αντικυβερνητικών*. Παρά το γεγονός ότι μοιράζονται πολλά κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, ο διαχωρισμός τους ως προς το ποιος ήταν ο αντίπαλός τους και ειδικά αν στους αντιπάλους συγκαταλεγόταν και η ελληνική κυβέρνηση, ήταν αρκετά σοβαρός: Οι Αντικυβερνητικοί δεν εμπιστεύονταν τη διαπραγμάτευση με τους «Θεσμούς» στα χέρια της κυβέρνησης και ουσιαστικά σε κάποιο βαθμό την θεωρούσαν συνυπεύθυνη. Αυτή η διαφοροποίηση, ωστόσο, δεν στάθηκε ικανή να διαφοροποιήσει τα επίπεδα κινητοποίησης είτε συνολικά, είτε ειδικά (Ακτιβιστικές και Γενικές Δράσεις). Είναι μια αδυναμία που εντοπίζεται και στις αναλύσεις συσχετίσεων[60], όπου δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές στις σχέσεις της συνολικής συμμετοχής, των Ακτιβιστικών και των Γενικών Δράσεων με τις υπόλοιπες μεταβλητές. Είναι πιθανό, αυτή η διαφοροποίηση στους «αντιπάλους» ανάμεσα στις δύο ομάδες να μην είναι ικανή να οδηγεί σε αποκλίσεις στα επίπεδα κινητοποίησης. Ωστόσο, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη το πολύ στενό χρονικό διάστημα αναφοράς για το οποίο καλούνταν να απαντήσουν οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες. Επρόκειτο για μια εβδομάδα απότομης ανόδου της πολιτικής αντιπαράθεσης – που στις συνειδήσεις όσων συμμετείχαν μπορεί να φαντάζει ως μήνες – όπου το γενικό επίπεδο κινητοποίησης αυξήθηκε δραματικά, κάνοντας κάπως δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ των μορφών εμπλοκής. Από αυτή την άποψη, μια πιο διευρυμένη περίοδος αναφοράς, συγκρίνοντας για παράδειγμα τη συμμετοχή τους την περίοδο των πρώτων Μνημονίων, να έδινε πιο καθαρή εικόνα των διαφορών στη συμμετοχή, ενώ παράλληλα θα μας επέτρεπε να εξετάσουμε ένα πιο πλούσιο ρεπερτόριο κοινωνικής διαμαρτυρίας και αντιδράσεων.

[60] Οι ομοιότητες διαφαίνονται και στις αναλύσεις παλινδρόμησης πάνω στις επιμέρους Ακτιβιστικές και Γενικές Δράσεις που παρατίθενται στο Παράρτημα Δ.

ΜΕΡΟΣ Γ

Κεφάλαιο 7

Γενική Συζήτηση

Στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής αναλύσαμε τις θεωρητικές προσεγγίσεις των ερευνητών της συλλογικής δράσης και της πολιτικής συμμετοχής από τη σκοπιά της Κοινωνικής Ψυχολογίας, εξετάζοντας τις διαφορετικές συμβολές που επιχείρησε κάθε ρεύμα σκέψης σε διάλογο με τα υπόλοιπα. Η αντιμετώπιση των κινημάτων ως μη παθολογικών καταστάσεων από τη σχολή γύρω από τη σχετική αποστέρηση (Runciman, 1966· Stouffer, 1949· Tyler & Smith, 1995), βρήκε τη συνέχειά της στο ρεύμα γύρω από τις «ορθολογικές – εργαλειακές» προσεγγίσεις που επικέντρωναν στην εκτίμηση των διαθέσιμων πόρων και τα κίνητρα συμμετοχής (Ajzen & Fishbein, 1977· Gamson, 1975· Jenkins, 1983· Klandermans, 1984· McCarthy & Zald, 1977). Με τη σειρά της, η στροφή από τη μελέτη των δομών του κινήματος στη μελέτη των ίδιων το υποκειμένων και των εμπειριών τους, έδωσε νέες κατευθύνσεις εμπλέκοντας την κοινωνική ταυτότητα Simon et al., 1998· Sturmer & Simon, 2004α, 2004β· Sturmer, Simon, Loewy, & Jorger, 2003), τις κοινωνικές αναπαραστάσεις (Chryssochoou, 2003· Di Giacomo, 1980/1995) και τα συναισθήματα (Klandermans, van der Toorn, & van Stekelenburg, 2008· E.R. Smith & Mackie, 2015· Petkanopoulou, 2021· van Zomeren, 2004· van Stekelenburg 2013). Οι πιο πρόσφατες ερευνητικές προσεγγίσεις της συλλογικής δράσης, επιχείρησαν να συνδυάσουν την ποικιλία των παραμέτρων, σε ενιαία ερμηνευτικά μοντέλα, συνυπολογίζοντας στον ένα ή τον άλλο βαθμό ιδεολογικά χαρακτηριστικά των υποκειμένων.

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση μας οδήγησε στο συμπέρασμα πως υπήρξε μια ανατροφοδότηση των θεωρητικών ρευμάτων από τις συνολικότερες κοινωνικές, πολιτικές και ειδικά κινηματικές εμπειρίες που πλαισίωσαν τις συνθήκες γέννησης των μοντέλων. Αυτή η υποψία, σε συνδυασμό με τους υπάρχοντες ερευνητικούς προσανατολισμούς γύρω από την «ηγεμονία» στον χώρο των ιδεών, μας οδήγησαν στην αναζήτηση του ρόλου του πλαισίου και της αντίληψής του από την πλευρά των υποκειμένων. Προκειμένου να μελετήσουμε το πλαίσιο, επιλέξαμε την προσέγγιση της μελέτης πραγματικών κινημάτων με υπαρκτά επίδικα, όπου όσοι δυνητικά θα μπορούσαν να συμμετάσχουν σε συλλογικές δράσεις βρίσκονται μπροστά σε πραγματικά διλήμματα και ταυτόχρονα είναι μέτοχοι των διαρκώς μεταβαλλόμενων

αναπαραστάσεων της σύγκρουσης. Αυτή η επιλογή, μας οδήγησε με τη σειρά της στην αναζήτηση της καταλληλότερης μεθοδολογικής προσέγγισης. Ο δρόμος που ακολουθήσαμε ήταν αυτός της έμφασης στην μελέτη των ατόμων και των χαρακτηριστικών τους σε βάρος μιας έμφασης στις μεταβλητές, με την τελευταία να είναι η πιο συνήθης επιλογή στην κοινωνιοψυχολογική γραμματεία. Αυτή την έμφαση στην μελέτη των ατόμων υλοποιήσαμε μέσα από την διερεύνηση διαφορετικών προφίλ πολιτικοποίησης με βάση τις πιο συχνά μελετημένες μεταβλητές, επιδιώκοντας να αναλύσουμε πως τα ίδια τα άτομα κατανοούν το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποία διαδραματίζονται οι συγκρούσεις. Τέσσερεις μελέτες εκπονήθηκαν για αυτό το σκοπό.

Ασφαλιστικό

Η πρώτη μας απόπειρα ήταν η μελέτη των χαρακτηριστικών των διαδηλωτών για το ασφαλιστικό τον Φλεβάρη του 2008. Χρησιμοποιήσαμε μια σειρά από συχνά μελετημένες μεταβλητές για την διερεύνηση των διαφορετικών μοτίβων πολιτικοποίησης των συμμετεχόντων: Ορθολογικές – εργαλειακές μεταβλητές, όπως οι συλλογικοί στόχοι και τα κίνητρα συμμετοχής. Μελετήσαμε τα επίπεδα ταυτίσεων με την ευρύτερη πληττόμενη ομάδα, αλλά και με τους ακτιβιστές, κάνοντας μάλιστα το διαχωρισμό ανάμεσα στους συνδικαλιστές των πρωτοβάθμιων σωματείων και των ομοσπονδιών. Εισαγάγαμε τα συναισθήματα, όπως ο φόβος και ο θυμός καθώς και στοιχεία από την αναπαράσταση της σύγκρουσης, όπως οι εξωγενείς αποδόσεις για τα προβλήματα της ομάδας, τα οποία περιγράφονται από την Θεωρία Πολιτικοποίησης της Ταυτότητας (Simon & Klandermans, 2001). Τέλος, μελετήσαμε αντιλήψεις για την πολιτική, όπως ο πολιτικός κυνισμός.

Τα αποτελέσματα αποτύπωσαν της ύπαρξη τριών διαφορετικών προφίλ πολιτικοποίησης, αναδεικνύοντας διαφορετικά μοτίβα των κοινωνιοψυχολογικών παραγόντων. Οι «Οργισμένοι Φιλοηγετικοί», χαρακτηρίζονταν από τα υψηλά επίπεδα ταύτισης – και με τους άλλους εργαζόμενους και με τις δύο κατηγορίες ακτιβιστών – τον αυξημένο θυμό προς την κυβέρνηση αλλά και την εργοδοσία και το κεφάλαιο. Οι αποδέκτες αυτού του θυμού, ήταν για την ομάδα αυτή και οι παράγοντες που ευθύνονταν για τα προβλήματα του ασφαλιστικού συστήματος, ωστόσο το γεγονός ότι εμφάνισαν υψηλές τιμές στην υπογεννητικότητα ως μέρους του προβλήματος, ταίριαζε με μια πιο διαχυμένη αντίληψη του ποιος είναι ο αντίπαλος. Οι «Αδιάλλακτοι» χαρακτηρίζονταν από τη λιγότερη έγνοια για τον στόχο της άμεσης βελτίωσης του ασφαλιστικού, ενώ απέρριπταν με έμφαση το διάλογο με την κυβέρνηση, της οποίας

την πτώση επιθυμούσαν όσο διακαώς και οι υπόλοιποι συμμετέχοντες. Οι «Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι» ήταν αυτοί με την χαμηλότερη ταύτιση σε όλα τα επίπεδα, δεν πίστευαν τόσο στη δυνατότητα να επηρεάζουν την πολιτική μέσα από τη διαμαρτυρία τους, αν και είχαν σαν υψηλή προτεραιότητα την άμεση βελτίωση του ασφαλιστικού υπέρ των εργαζομένων.

Η περαιτέρω διερεύνηση των προφίλ πολιτικοποίησης, έδειξε ότι αυτά τα διαφορετικά μοτίβα συνδέονταν με διαφοροποιήσεις σε μια σειρά από παράγοντες: Οι «Οργισμένοι Φιλοηγετικοί» είχαν την μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στα σωματεία και την μεγαλύτερη προθυμία συμμετοχής. Οι «Απογοητευμένοι – Αποστασιοποιημένοι» ήταν λιγότερο πρόθυμοι να συμμετάσχουν στη διαδήλωση, ενώ ίσως συμμερίζονταν – αν και οριακά σε μη σημαντικό βαθμό – κάποιες νεοφιλελεύθερες λύσεις για το ασφαλιστικό. Οι «Αδιάλλακτοι» ήταν οι λιγότερο ικανοποιημένοι από τη λειτουργία της δημοκρατίας στη χώρα, ενώ ίσως ήταν οι πιο αριστερή ομάδα – αν και δεν μπορέσαμε να επιβεβαιώσουμε με βεβαιότητα το εύρημα.

Οι αναλύσεις μας – με περιορισμένη βαρύτητα λόγω του μικρού δείγματός μας – ανέδειξαν πως διαφορετικές μεταβλητές που έχουν αναδειχθεί από την κοινωνιοψυχολογική βιβλιογραφία και επιβεβαιωθεί ερευνητικά, επιδρούν με διαφορετικό τρόπο μέσα στο δυναμικό που εν τέλει φτάνει να συμμετάσχει στη συλλογική δράση διαφοροποιώντας το.

Δεκέμβρης του ΄08

Για τη δεύτερή μας έρευνα, προσανατολιστήκαμε στη μελέτη της μαθητικής συμμετοχής στα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008, ενός κινήματος με χαρακτηριστικά εκρηκτικά και «απρόβλεπτα», που σπάνια έχουν την δυνατότητα να αναλύσουν οι θεωρητικοί της συλλογικής δράσης. Για την διερεύνηση των προφίλ πολιτικοποίησης ακολουθήσαμε μια αντίστοιχη διαδικασία, αξιοποιώντας τις πιο συχνά μελετημένες μεταβλητές: Τους λόγους κινητοποίησης, πολιτικούς και μη, τις εξωγενείς αποδόσεις, είτε ως προς το ποιος ευθύνεται, είτε ως προς το ενάντια σε ποιον στρέφονταν οι διαμαρτυρίες, τα επίπεδα ταυτίσεων με τους υπόλοιπους μαθητές γενικά, αλλά και με τους ακτιβιστές συγκεκριμένα, καθώς και τα συναισθήματα, όπως η απογοήτευση, ο φόβος, η οργή και η μαχητικότητα.

Με σαφήνεια ακόμη μεγαλύτερη από ότι η έρευνα για το ασφαλιστικό, αποτυπώθηκε η ποικιλία στον τρόπο που επιδρούν οι διαφορετικές κοινωνιοψυχολογικές μεταβλητές, με τα αποτελέσματα να μας δίνουν τέσσερα προφίλ

πολιτικοποίησης. Οι «Αδιάφοροι» παρουσίαζαν τα χαμηλότερα επίπεδα ταυτίσεων, θεωρούσαν ότι η εξέγερση έγινε για μη πολιτικούς λόγους – αναμενόμενα, δεν θεωρούσαν κάποιον άλλο υπεύθυνο ή αντίπαλο – ενώ ήταν οι λιγότερο θυμωμένοι και οι λιγότερο φοβισμένοι. Οι «Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές» θεωρούσαν ότι η εξέγερση έγινε για πολιτικούς λόγους, απέδιδαν «στο σύστημα» τα προβλήματά τους, είχαν σαν αντίπαλο την κυβέρνηση και ταυτίζονταν με τους πρωτοστάτες των κινητοποιήσεων. Οι «Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης» δεν συμμερίζονταν την σχετική «απάθεια» των «Αδιάφορων» – νιώθοντας τον ίδιο θυμό και φόβο με τους των «Πολιτικοποιημένους Ακτιβιστές» – εξηγούσαν, ωστόσο, τη συμμετοχή περισσότερο με μη πολιτικούς όρους ενώ δεν ταυτίζονταν ιδιαίτερα με τους ακτιβιστές. Οι «Συγκεχυμένοι Ακτιβιστές» θεωρούσαν ότι η εξέγερση έγινε και για πολιτικούς και για μη πολιτικούς λόγους, ταυτίζονταν λιγότερο με όσους πρωτοστάτησαν στα γεγονότα, ενώ ήταν οι πιο φοβισμένοι από όλους και ταυτόχρονα ένιωθαν θυμωμένοι όσο και οι «Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές». Δεχόντουσαν ως αιτία των προβλημάτων των νέων στον ίδιο βαθμό όλες τις πιθανές εξηγήσεις – κυβέρνηση, απλό κόσμο, ελληνική ιδιαιτερότητα – ενώ θεωρούσαν ότι έπρεπε να αντιπαρατεθούν με όλους τους στόχους που τους παρουσιάσαμε – καθεστώς, κυβέρνηση, πλησιέστερους ενήλικες.

Από τις περαιτέρω αναλύσεις μας, προέκυψαν μια σειρά από συμπεράσματα. Κατ' αρχήν, τα διαφορετικά προφίλ πολιτικοποίησης αντιστοιχούσαν σε διαφορετικές αντιλήψεις της γενικότερης κοινωνικής πραγματικότητας. Η ομάδα των «Αδιάφορων», όπως θα περίμενε κανείς, συμμεριζόταν σε λιγότερο βαθμό την απαισιοδοξία των υπολοίπων ομάδων ότι το μέλλον θα είναι δυσμενές. Ειδικά η ομάδα των «Συγκεχυμένων Ακτιβιστών» θεωρούσε ότι θα υπάρξουν πολιτισμικές συγκρούσεις στην Ελλάδα, θεωρούσε, όμως, ταυτόχρονα ότι θα υπάρξει αξιοκρατία και ευημερία περισσότερο από τις υπόλοιπες ομάδες. Διεξάγοντας μια επιπλέον ανάλυση, διαπιστώσαμε πως τα διαφορετικά προφίλ πολιτικοποίησης δεν κατανέμονταν με ίσο τρόπο σε περιοχές με διαφορετικά εισοδηματικά επίπεδα και διαφορετικά κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά. Οι «Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές» ήταν περισσότεροι του αναμενόμενου σε μια περιοχή με μέτριο εισοδηματικό επίπεδο, οι «Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης» και οι «Αδιάφοροι» υπερεκπροσωπούνταν σε περιοχές με ανώτερο βιοτικό επίπεδο, ενώ τους «Συγκεχυμένους Ακτιβιστές» τους συναντήσαμε σε περιοχές με χαμηλά εισοδήματα. Στη μελέτη αυτή λάβαμε υπόψη τα επίπεδα προσωπικής ευαλωτότητας, διαπιστώνοντας πως αυτή ήταν υψηλότερη για τις

δύο ακτιβιστικές ομάδες, «Πολιτικοποιημένων» και «Συγκεχυμένων». Η τελευταία μας ανάλυση για αυτή την έρευνα, ανέδειξε τη συσχέτιση των διαφορετικών προφίλ πολιτικοποίησης με διαφορετικές μορφές συμμετοχής και σε διαφορετικά επίπεδα. Οι «Πολιτικοποιημένοι Ακτιβιστές» συμμετείχαν σε μεγαλύτερο βαθμό σε όλες τις μορφές δράσης. Ο «Συγκεχυμένοι Ακτιβιστές», αν και μοιράζονταν με τους προηγούμενους τον ίδιο σε γενικές γραμμές βαθμό κινητοποίησης, δεν είχαν σημαντικές διαφορές από τους «Μαθητές Χαμηλής Πολιτικοποίησης» ως προς τη συνολική κινητοποίηση αλλά ως προς μια σειρά από επιμέρους δράσεις, δηλαδή όσον αφορά στο οργανωμένο και συστηματικό τρόπο παρέμβασης, στους αποκλεισμούς δρόμων ή στις καταλήψεις των σχολείων. Αντίθετα, οι «Αδιάφοροι» έδωσαν τις χαμηλότερες τιμές σε όλες τις κλίμακες συμμετοχής.

Συνολικά, η μελέτη της εξέγερσης του Δεκέμβρη του ΄08 επιβεβαίωσε με σαφήνεια την διαφορετική επίδραση των κοινωνιοψυχολογικών παραγόντων της συλλογικής δράσης σε ετερογενή τμήματα του πληθυσμού και ειδικότερα εκείνων που φτάνουν να κινητοποιηθούν. Αυτή η διαφορετική επίδραση δεν αφορούσε απλά στα διαφορετικά επίπεδα των σχετικών μεταβλητών, αλλά στο ότι μέσα από διαφορετικούς συνδυασμούς αυτών, ομάδες διαφορετικές ως προς τον τρόπο που ερμήνευσαν την σύγκρουση έφτασαν να συμμετέχουν στα ίδια γεγονότα. Πιο χαρακτηριστική είναι η αντίστιξη των «Πολιτικοποιημένων Ακτιβιστών» με τους «Συγκεχυμένους Ακτιβιστές»: Αφενός, δεν υπήρχαν σημαντικές διαφορές στα επίπεδα και τις μορφές κινητοποίησης ανάμεσα στις δύο ομάδες, ενώ μοιράζονταν παραπλήσιες τιμές σε διάφορους παράγοντες. Αφετέρου, οι μεν «Πολιτικοποιημένοι» απέδιδαν μα σαφήνεια την ευθύνη στο σύστημα και ήθελαν να αντιπαρατεθούν κυρίως με την κυβέρνηση, οι δε «Συγκεχυμένοι» δεν είχαν σαφή στόχο αντιπαράθεσης, θεωρούσαν ότι θα υπάρξουν πολιτισμικές συγκρούσεις μελλοντικά στην Ελλάδα, την ίδια ώρα που πίστευαν σε βασικές αξίες των φιλελεύθερων κοινωνιών προσδοκώντας ένα μέλλον με ευημερία και αξιοκρατία.

Υπουργείο Πολιτισμού

Στην τρίτη μας έρευνα, για τον συνδικαλισμό στο Υπουργείο Πολιτισμού, επιλέξαμε μια πιο κλασική ανάλυση με την επικέντρωση στις μεταβλητές και την ανάλυση της προβλεπτικής ισχύος τους. Εξετάσαμε μια ποικιλία παραγόντων από διαφορετικά μοντέλα και προσεγγίσεις της ερμηνείας της συλλογικής δράσης, ενώ λάβαμε υπόψη και τις πιθανές διαφοροποιήσεις των δράσεων (γενικές και

ακτιβιστικές). Από τις πιο «εργαλειακές – ορθολογικές» μελετήσαμε την αντίληψη περί κοινών προβλημάτων ανάμεσα στις εργαζόμενες και τους εργαζόμενους, το συλλογικό κίνητρο, την προσωπική αποτελεσματικότητα, το κοινωνικό κίνητρο και το κίνητρο ανταμοιβής. Λάβαμε υπόψη τα διαφορετικά επίπεδα ταυτίσεων, τόσο με τους υπόλοιπους εργαζόμενους του ΥΠΠΟ, όσο και με τους συνδικαλιστές του Σωματείου. Εκτιμήσαμε μια σειρά από συναισθήματα, όπως ο φόβος και ο θυμός. Αντλώντας από το Μοντέλο της Πολιτικοποίησης της Ταυτότητας (Simon και Klandermans, 2001) εξετάσαμε τις αποδόσεις ευθυνών για τα προβλήματα των εργαζομένων του ΥΠΠΟ (κυβέρνηση & αντιπολίτευση, οι ίδιοι οι εργαζόμενοι του ΥΠΠΟ και η «ελληνική σπατάλη») αλλά και τον βαθμό που οι συμμετέχοντες πίστευαν πως θα έπρεπε να απευθυνθούν στην υπόλοιπη κοινωνία. Επιχειρώντας να εξετάσουμε περαιτέρω τον τρόπο που οι εργαζόμενες και οι εργαζόμενοι ερμήνευαν το πλαίσιο εντός του οποίου αναπτυσσόταν το κίνημα, εξετάσαμε τις αναπαραστάσεις τους για τους συνδικαλιστές και τον συνδικαλισμό, την εμπλοκή των πελατειακών σχέσεων στο συνδικαλισμό, γενικότερες ιδεολογικές πεποιθήσεις, τον βαθμό του πολιτικού κυνισμού, την ικανοποίηση από τη λειτουργία της δημοκρατίας στη χώρα, και την ιδεολογική αυτοτοποθέτηση.

Όπως φάνηκε από τα αποτελέσματα, δεν επιβεβαιώθηκε η προβλεπτική ισχύς πάνω στη συλλογική δράση σε ότι αφορά το συλλογικό κίνητρο, την προσωπική αποτελεσματικότητα και το κίνητρο ανταμοιβής, ενώ επιβεβαιώθηκε για το κοινωνικό κίνητρο. Μάλιστα η προβλεπτική ισχύς του τελευταίου παρέμεινε μεγάλη μέσα από τα διαδοχικά μοντέλα που αναλύσαμε. Η παραπάνω παρέκκλιση από τα «εργαλειακά» μοντέλα της συλλογικής δράσης, συμπληρώθηκε από την παρέκκλιση και από τα «ταυτοτικά» μοντέλα, καθώς καμία από τις δύο ταυτίσεις – κατηγορία και ακτιβιστές – δεν εμφάνισε σημαντική προβλεπτική ισχύ. Επιπρόσθετα, ούτε τα συναισθήματα φάνηκαν να μπορούν να προβλέψουν τη συμμετοχή, όπως και οι αποδόσεις ευθυνών ή ο παράγοντας απεύθυνσης στην κοινωνία. Εξετάζοντας τις περισσότερο ιδεολογικές μεταβλητές, εντοπίσαμε το ρόλο – τουλάχιστον στις συνθήκες του ΥΠΠΟ – του πολιτικού κυνισμού, οι αυξημένες τιμές του οποίου οδηγούσαν σε λιγότερη συμμετοχή. Αντίστοιχα ήταν και τα ευρήματα για την ιδεολογική αυτοτοποθέτηση, με την πιο αριστερή θέση να συνδέεται με την αυξημένη συμμετοχή. Δεν συνέβη το ίδιο όμως για την ικανοποίηση από τη δημοκρατία που τελικά δεν βρέθηκε να επηρεάζει την συμμετοχή. Από τις γενικότερες ιδεολογικές πεποιθήσεις, εκείνες που ξεχώρισαν

ήταν όσες αναφέρονταν σε μια συνολική αντίληψη συλλογικής διεκδίκησης και αντίστασης. Τέλος, στις αναλύσεις μας, δεν φάνηκε να επιδρά στη συλλογική δράση η έκταση στην οποία οι συμμετέχουσες και οι συμμετέχοντες πίστευαν ότι είχαν ρόλο οι πελατειακές σχέσεις στα εργασιακά ζητήματα του Δημοσίου Τομέα.

Σε μια δεύτερη ανάλυση, επιχειρήσαμε να εντοπίσουμε τις διαφορές ως προς τους παράγοντες ανάμεσα στους εργαζόμενους και τις εργαζόμενες, διαχωρίζοντάς τους με κριτήριο την εργασιακή τους επισφάλεια σε δύο ομάδες. Σε ότι αφορά τη συλλογική δράση, όσες και όσοι βρίσκονταν σε επισφαλές εργασιακό καθεστώς (συμβασιούχοι ορισμένου χρόνου, συμβασιούχοι έργου, κ.α.) δεν διέφεραν από όσες και όσους είχανε ένα πιο σταθερό εργασιακό περιβάλλον (μόνιμοι, αορίστου) συνολικά στην πρόθεσή τους να συμμετάσχουν σε δράσεις, ούτε και στις επιμέρους ακτιβιστικές δράσεις (καταλήψεις, συνδικαλιστική ενασχόληση, κ.α.). Αντιθέτως, οι εργαζόμενοι υψηλής επισφάλειας σκόπευαν να συμμετάσχουν σε μικρότερο βαθμό σε γενικές δράσεις (συμμετοχή στη γενική συνέλευση, απεργία, κ.α.) από όσες και όσους είχανε ένα πιο σταθερό εργασιακό περιβάλλον, χαμηλής επισφάλειας. Αυτή η διαφοροποίηση δεν φαίνεται, ωστόσο, να συνδυάστηκε με μια διαφοροποίηση μεταξύ των ομάδων ως προς τους παράγοντες που αναδείχθηκαν στην ανάλυση παλινδρόμησης, δηλαδή το κοινωνικό κίνητρο, τον πολιτικό κυνισμό, την ιδεολογική αυτοτοποθέτηση ή την πεποίθηση «συλλογικής αντίσταση». Υπήρχαν, όμως, διαφοροποιήσεις σε άλλους παράγοντες. Οι επισφαλείς εργαζόμενες θεωρούσαν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι «όλοι οι εργαζόμενοι του ΥΠΠΟ έχουν κοινά προβλήματα», φοβόντουσαν και ήταν περισσότερο θυμωμένες, ενώ συμμερίζονταν λιγότερο την αναπαράσταση του συνδικαλισμού ως τον θεσμικό τρόπο που επιλύει τα προβλήματα των εργαζομένων.

Αν και ο τρόπος που αναλύσαμε τα δεδομένα μας, δεν μας επιτρέπει μια συνεκτίμηση των αποτελεσμάτων της έρευνας του ΥΠΠΟ με αυτά των υπολοίπων ερευνών της παρούσας διατριβής, μπορούμε να διαπιστώσουμε και σε αυτή την έρευνα μια παρέκκλιση από τα συνήθη μοτίβα των παραγόντων που προβλέπει η κοινωνιοψυχολογική πραγματεία της συλλογικής δράσης. Αυτή η παρέκκλιση ήταν αρκετά εμφανής ειδικά στην απουσία επίδρασης των πιο συνηθισμένων «εργαλειακών» παραγόντων, αλλά και άλλων εδραιωμένων όπως η κοινωνική ταυτότητα και τα συναισθήματα. Όπως αναφέραμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο, είναι πιθανό αυτή η ιδιαιτερότητα να σχετίζεται με τα διαφορετικά συμπεράσματα των εργαζομένων στο συγκεκριμένο εργασιακό περιβάλλον μετά από πολυετείς αγώνες, με

το διττό μήνυμα που δίνουν οι ενδιάμεσες επιμέρους νίκες πριν την οριστική ήττα του κινήματος. Τα αποτελέσματα αυτά αναδεικνύουν επίσης τόσο τη σημασία της θέσης των εργαζομένων όσο και την σημασία της νοηματοδότησης της συγκεκριμένης σύγκρουσης.

Δημοψήφισμα ΄15

Στην τελευταία μας έρευνα στρέψαμε την προσοχή μας στο Δημοψήφισμα του 2015 και τη μελέτη της συμμετοχής των ψηφοφόρων του «ΟΧΙ» σε δράσεις κατά την εβδομάδα που μεσολάβησε από την προκήρυξή του έως και τις εκλογές. Για την κατανόηση της επίδρασης των διαφόρων παραγόντων, διεξαγάγαμε δύο διαφορετικές αναλύσεις: Η μία ήταν επικεντρωμένη στις μεταβλητές και η άλλη επικεντρωμένη στα άτομα.

Στην πρώτη ανάλυση εξετάσαμε διαφορετικά μοντέλα παλινδρόμησης πάνω στη συλλογική δράση – αλλά και τις επιμέρους ακτιβιστικές και γενικές δράσεις – ανάλογα με τη συστάδα παραγόντων που ήταν πιο κοντά σε κάθε σχολή σκέψης. Αντλώντας στοιχεία από τα πιο «εργαλειακά» μοντέλα, εξετάσαμε το συλλογικό κίνητρο, τις αντιλήψεις ανισότητας ανάμεσα στους πολίτες της Ελλάδας και ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψη το κατά πόσο αυτή η αδικία θεωρούνταν άδικη. Εξετάσαμε, επίσης, διαφορετικές μορφές ταυτίσεων: Με την κοινωνική τάξη των συμμετεχόντων, με τους ακτιβιστές, με τους υπόλοιπους Έλληνες και τους άλλους Ευρωπαίους. Στην ανάλυση λάβαμε υπόψη τα διαφορετικά συναισθήματα (αγανάκτηση, μαχητικότητα), αλλά και τους αντιπάλους εναντίων των οποίων στρέφονταν οι δράσεις στις οποίες συμμετείχαν (εγχώριες και διεθνείς ελίτ, κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ/ΑΝΕΛ). Σε ότι αφορούσε την γενικότερη πλαισίωση της σύγκρουσης, μελετήσαμε κατά πόσο τα άτομα συμμερίζονταν μια σειρά από απόψεις γύρω από το αν ευνοούταν ή όχι η χώρα από την συμμετοχή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εξετάσαμε επίσης τα επίπεδα ανελιξιακής πλάνης, προσωπικής ευαλωτότητας και ιδεολογικής αυτοτοποθέτησης στο φάσμα «Αριστερά – Δεξιά».

Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν την προβλεπτική ισχύ του συλλογικού κινήτρου, αλλά όχι της ανισότητας (είτε εντός Ελλάδας, είτε εντός ΕΕ) πάνω στη συλλογική δράση, παρά τις υψηλές τιμές των τελευταίων. Επιβεβαιώθηκε, επίσης, η προβλεπτική ισχύς της ταύτισης με την κοινωνική τάξη, αλλά όχι με τους ακτιβιστές, ούτε και για τις ταυτίσεις με τις άλλες δύο ευρύτερες κατηγορίες, των Ελλήνων και των Ευρωπαίων. Το συναίσθημα της μαχητικότητας βρέθηκε να προβλέπει τη μεγαλύτερη

συμμετοχή σε συλλογική δράση, αλλά όχι το συναίσθημα της αγανάκτησης. Επιπλέον, όσο περισσότερο στρέφονταν ενάντια στις εγχώριες και ξένες ελίτ, τόσο περισσότερο συμμετείχαν σε δράσεις, ενώ δεν παρατηρήθηκε κάποια επίδραση ανάλογα με το αν στρέφονταν ενάντια και στην ελληνική κυβέρνηση – η οποία φαινόταν να υποστηρίζει το «ΟΧΙ». Σε σχέση με τις όψεις της αναπαράστασης της σύγκρουσης, εάν συμμερίζονταν ότι η χώρα ωφελούνταν από την παραμονή της στην ΕΕ, συμμετείχαν λιγότερο, ενώ κάτι αντίστοιχο δεν διαπιστώσαμε για τις απόψεις υπέρ μιας εξόδου από την ΕΕ. Τέλος, αν και το δείγμα μας ήταν γενικά αριστερό, η πιο αριστερή ιδεολογική τοποθέτηση συνδεόταν με την μεγαλύτερη συμμετοχή σε δράσεις, ενώ αντίθετα δεν εντοπίστηκε προβλεπτική ισχύς για τις μεταβλητές που μετρούσαν την ανελιξιακή πλάνη ή την ευαλωτότητα.

Για την δεύτερη ανάλυσή μας, προχωρήσαμε στην ομαδοποίηση των συμμετεχόντων της έρευνας, με τρόπο παρόμοιο με τις έρευνες για το ασφαλιστικό και το Δεκέμβρη του 2008. Επιδιώξαμε τη διερεύνηση των προφίλ των ατόμων, χρησιμοποιώντας τους πιο συχνά μελετημένους παράγοντες γύρω από την πολιτικοποίηση και τη συλλογική δράση: Το συλλογικό κίνητρο, την ανισότητα εντός Ελλάδας και ΕΕ, τις διαφορετικές ταυτίσεις, τα συναισθήματα και τους αντιπάλους.

Η ανάλυση διερεύνησης των προφίλ πολιτικοποίησης, μας έδωσε τρεις διαφορετικές ομαδοποιήσεις. Οι «Μετριοπαθείς» πίστευαν λιγότερο στη σημασία και τη δυνατότητα να επικρατήσει η άποψή τους στο Δημοψήφισμα, ενώ ταυτόχρονα διέκριναν λιγότερη ανισότητα και αδικία εντός Ελλάδας και ΕΕ, ταυτίζονταν λιγότερο με την κοινωνική τους τάξη αλλά και με τους ακτιβιστές, δεν ένοιωθαν ιδιαίτερα μαχητικοί, ούτε στρέφονταν ιδιαίτερα ενάντια στις ελίτ σε σύγκριση με τις άλλες δύο ομάδες. Αντίθετα, οι «Πολιτικοποιημένοι» – είτε «Φιλοκυβερνητικοί», είτε «Αντικυβερνητικοί» – είχαν «επενδύσει» περισσότερο στην άποψή τους και στο πόσο πιθανό ήταν να νικήσει, ταυτίζονταν περισσότερο με την τάξη τους και με τους ακτιβιστές και ένοιωθαν μαχητικοί. Αυτό που διαχώριζε τις δύο ομάδες «Πολιτικοποιημένων», ήταν ότι οι «Αντικυβερνητικοί» στρέφονταν ενάντια στις ελίτ σε μεγαλύτερο βαθμό, όχι μόνο από τους «Μετριοπαθείς», αλλά και από τους «Φιλοκυβερνητικούς», ενώ ταυτόχρονα εκλάμβαναν την ελληνική κυβέρνηση ως αντίπαλο. Αντίθετα, οι «Πολιτικοποιημένοι Φιλοκυβερνητικοί» μοιράζονταν με τους «Μετριοπαθείς» τα ίδια χαμηλά επίπεδα αντιπαλότητας με την κυβέρνηση.

Στη συνέχεια προχωρήσαμε σε περαιτέρω αναλύσεις, προκειμένου να διερευνήσουμε περισσότερο τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των προφίλ πολιτικοποίησης. Οι αναλύσεις μας έδειξαν ότι οι «Μετριοπαθείς» διέφεραν στις περισσότερες κλίμακες με τις άλλες δύο ομάδες: Συμμερίζονταν σε μεγαλύτερο βαθμό την άποψη ότι η χώρα ωφελούνταν από την παραμονή στην ΕΕ και αντίθετα πίστευαν λιγότερο ότι εκτός ΕΕ θα μπορούσε να υπάρξει εναλλακτική λύση. Πίστευαν περισσότερο στην δυνατότητα ατομικής κοινωνικής ανόδου, λιγότερο στο ότι η προηγούμενη γενιά είχε καταφέρει περισσότερα από τους ίδιους και δήλωναν λιγότερο αριστεροί. Αν και οι «Μετριοπαθείς» θεωρούσαν ότι η κοινωνική θέση από την οποία προέρχεται κάποιος δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην προσωπική επιτυχία, σε αντίθεση με τους «Πολιτικοποιημένους Αντικυβερνητικούς» ενώ οι Πολιτικοποιημένοι Φιλοκυβερνητικοί δεν διέφεραν σημαντικά από τις άλλες δύο ομάδες ως προς αυτό. Από την άλλη, οι «Φιλοκυβερνητικοί» θεωρούσαν ότι η θέση τους είχε επιδεινωθεί σε σχέση με αυτή των γονιών τους, περισσότερο από ότι το πίστευαν οι «Μετριοπαθείς», ενώ οι «Αντικυβερνητικοί» δεν διέφεραν από τις άλλες δύο ομάδες. Τέλος, οι «Μετριοπαθείς» συμμετείχαν σε μικρότερο βαθμό σε οποιαδήποτε μορφή δράσης συγκριτικά με τις άλλες δύο ομάδες. Ανάμεσα, δε, στις δύο ομάδες των «Πολιτικοποιημένων», δεν καταφέραμε με την ανάλυσή μας να εντοπίσουμε διαφορές ως προς την πολιτική συμμετοχή.

Όπως σημειώσαμε και στο αντίστοιχο κεφάλαιο, η ανάλυση των δεδομένων μας με επικέντρωση τα άτομα κατάφερε να εντοπίσει το ρόλο των πιο συχνά μελετημένων κοινωνιοψυχολογικών μεταβλητών με μεγαλύτερη σαφήνεια από την ανάλυση με επικέντρωση στης μεταβλητές: Η προσλαμβανόμενη ανισότητα και αδικία, τόσο μεταξύ των πολιτών της χώρας, όσο και μεταξύ χωρών της ΕΕ, αλλά και ο ρόλος της ταύτισης με τους ακτιβιστές δεν είχαν εντοπιστεί στην ανάλυση παλινδρόμησης. Επιπλέον, η ανάλυση ανέδειξε διαφορές ανάμεσα σε όσους έφτασαν να ψηφίσουν «ΟΧΙ» σε μια σειρά από ιδεολογικές και άλλες μεταβλητές: Πέρα από την ιδεολογική αυτοτοποθέτηση, η ανελιξιακή πλάνη και η προσωπική ευαλωτότητα ήταν στοιχεία που διέφεραν ανάμεσα στις ομάδες. Σημειώσαμε, τέλος, ότι η αδυναμία της έρευνας να εντοπίσει διαφορές ανάμεσα στις πιο πολιτικοποιημένες ομάδες, πιθανά να οφειλόταν στο περιορισμένο διάστημα που τους ζητήθηκε να αναφέρουν, διάστημα κατά το οποίο υπήρξε έντονη πολιτική αντιπαράθεση και κλίμα γενικευμένης συμμετοχής.

Στον πυρήνα του προβληματισμού που οδήγησε στον θεωρητικό αναστοχασμό γύρω από την κοινωνιοψυχολογική γραμματεία και το σχεδιασμό των ερευνών μας, ήταν η εμπειρία της πολυπλοκότητας της πολιτικής συμμετοχής. Πώς καθορίζονται τα διαφορετικά επίπεδα εμπλοκής, ποιοι είναι οι παράγοντες εκείνοι που οδηγούν μόνο ένα τμήμα όσων συμμετέχουν στις συλλογικές διαμαρτυρίες να εμπλακούν σε ένα μεγαλύτερο βαθμό, να πυκνώσουν τη συστηματικότητα της συμμετοχής τους και να εμπλουτίσουν το προσωπικό ρεπερτόριο δράσεων. Στην προσπάθειά μας να εντοπίσουμε τα «γρανάζια» αυτής της διαδικασίας, στηριχτήκαμε στη συμβολή της Κοινωνικής Ψυχολογίας της συλλογικής δράσης.

Στην βιβλιογραφική αναζήτησή μας εντοπίσαμε πολλά στοιχεία που μας οδηγούσαν σ' έναν αντίστοιχο προβληματισμό. Ο διαχωρισμός των ταυτίσεων σε διαφορετικά επίπεδα προσεγγίζει το ίδιο ζήτημα από τη σκοπιά της θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας (Kelly και Breinliger, 1995· Simon et al., 1998). Ειδικά το μοντέλο της Πολιτικοποίησης της Συλλογικής Ταυτότητας προσφέρει μια ερευνητική κατεύθυνση λαμβάνοντας υπόψη μια μεγάλη ποικιλία παραγόντων που υπεισέρχονται στη διαδικασία μεταβολής της αυτοεικόνας και της εμπλοκής του ατόμου: Οι εξωγενείς αποδόσεις και η σαφήνεια του ποιος είναι αντίπαλος, η αντίληψη της θέσης της ομάδας μέσα στην κοινωνία, το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγεται η σύγκρουση, η απεύθυνση σε άλλες ομάδες – είτε ισχυρές, είτε ευρύτερα συμπεριληπτικές όπως η «κοινή γνώμη» – κ.α. Όλοι αυτοί οι παράγοντες σε διαφορετικούς συνδυασμούς θα μπορούσαν να φωτίσουν την πολυπλοκότητα της ενεργού δράσης των ατόμων.

Αυτή η επικέντρωση στα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την εμπλοκή στη συλλογική δράση μας οδήγησε και στην προσέγγιση της επικέντρωσης στα άτομα αντί των μεταβλητών.

Αυτή μας η επιλογή γίνεται ευκρινής με έναν ιδιάζοντα τρόπο στην έρευνα στο Υπουργείο Πολιτισμού. Από τις τέσσερις έρευνές μας, είναι αυτή που βρίσκεται στη μεγαλύτερη ασυμφωνία με τα υπάρχοντα μοντέλα ερμηνείας της συλλογικής δράσης. Οι εργαλειακές προσεγγίσεις δεν «ταιριάζουν» στις συνθήκες του συγκεκριμένου εργασιακού χώρου. Από τους υπολογιστικούς παράγοντες «επιβιώνει» μόνο το κοινωνικό κίνητρο, το περιβάλλον των ατόμων. Αντίστοιχα «πλήγματα» δέχονται και οι προσεγγίσεις που εντάσσουν την ταυτότητα ή τα συναισθήματα. Αντίθετα, αναδεικνύονται γενικότερα ιδεολογικά χαρακτηριστικά, όπως η ιδεολογική

τοποθέτηση και μια πεποίθηση ότι «τα πράγματα αλλάζουν, αλλά με συλλογική αντίσταση».

Αυτό που έκανε πιο εναργή, ωστόσο, την σημασία της μελέτης του προσωπικού επιπέδου ήταν η μεθοδολογική επιλογή της επικέντρωσης στα διαφορετικά προφίλ. Η διπλή ανάλυση για το Δημοψήφισμα του ’15 μας έδωσε τη δυνατότητα να συγκρίνουμε με πιο ευθύ τρόπο τις δύο προσεγγίσεις, με βάση τις μεταβλητές και με βάση τα άτομα. Μας έδωσε ταυτόχρονα τη δυνατότητα να επιβεβαιώσουμε όψεις της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας αλλά και τη δυνατότητα να αποτυπώσουμε τον διαφορετικό τρόπο που αυτές επιδρούν σε επιμέρους σύνολα ενός πληθυσμού που συνήθως στην ερευνητική δραστηριότητα αντιμετωπίζεται ως ομοιογενής. Βέβαια, τα αποτελέσματα της έρευνας για τον Δεκέμβρη του ΄08 μας προσέφεραν κάτι που δεν πέτυχε η έρευνα για το Δημοψήφισμα. Ανάμεσα στους μαθητές που κατέβηκαν στο δρόμο αποτυπώθηκαν οι διαφορές τόσο στην ένταση όσο και στα ρεπερτόρια της συμμετοχής. όπως, όμως, είδαμε ειδικά στην έρευνα για το Δεκέμβρη ΄08, αλλά και στις υπόλοιπες έρευνες που διερευνήσαμε τα προφίλ πολιτικοποίησης, οι διάφορές δεν περιορίζονταν μόνο στις δράσεις, αλλά και σε μια σειρά από αναπαραστάσεις.

Σε όλες τις έρευνές μας επιδιώξαμε να εντάξουμε τη μελέτη του πλαισίου μέσα στο οποίο καλούνταν τα άτομα να δράσουν. Πρόκειται για μια πτυχή που δεν ερευνάται συχνά στις σχετικές μελέτες. Μια χαρακτηριστική εξαίρεση είναι η μελέτη της van Stekelenburg (2013) την οποία αναφέραμε στη βιβλιογραφική ανασκόπηση και η οποία αφορούσε στο διαφορετικό τρόπο με τον οποίο φτάνουν στη διαμαρτυρία ομάδες με διαφορετικές κοινωνικές θέσεις (εβραϊκή και μουσουλμανική διασπορά). Σε αυτή την κατεύθυνση, στην έρευνα για τον Δεκέμβρη ΄08, κινηθήκαμε επιλέγοντας να μελετήσουμε τις διαφορετικές σχολικές περιοχές – και άρα τα διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα – στον μαθητικό πληθυσμό, εντοπίζοντας, πράγματι, διαφορές στην κατανομή των διαφορετικών προφίλ πολιτικοποίησης. Αντίστοιχη ήταν και η λογική στην απόπειρα να εντοπίσουμε πιθανές διαφορές ανάμεσα στους εργαζόμενους με χαμηλή και υψηλή επισφάλεια στο ΥΠΠΟ, με την ανάλυση να εμφανίζει ανισομέρειες σε επιμέρους δράσεις. Πέρα και πάνω, ωστόσο, από τις αντικειμενικές συνθήκες των ατόμων, επιδιώξαμε να εντάξουμε την αναπαράσταση που είχαν αυτά για την πραγματικότητα και τη θέση τους σε αυτή.

Επιχειρήσαμε να μελετήσουμε τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της σύγκρουσης ως παράγοντα που εμπλέκεται στην ερμηνεία της συμμετοχής. Εκτός από την

ιδεολογική αυτοτοποθέτηση, εξετάσαμε την ανελιξιακή πλάνη, την προσωπική ευαλωτότητα, τις απόψεις των ατόμων για τα επιχειρήματα που κυριαρχούσαν γύρω από τη σύγκρουση, τη λειτουργία της δημοκρατίας, τα πρόσωπα και τις διαδικασίες του κινήματος, τον τρόπο που βλέπουν την πολιτική, τις προσδοκίες τους για το μέλλον. Η μελέτες μας κατόρθωσαν να αποτυπώσουν τον πολύπλοκο, αλλά καθοριστικό ρόλο που διαδραμάτισαν αυτές οι πτυχές των κινημάτων, άλλοτε στην άμπωτη και άλλοτε στην παλίρροιά τους.

Τέλος, θεωρούμε ότι η παρούσα διατριβή εμπλούτισε την κοινωνιοψυχολογική βιβλιογραφία της συλλογικής δράσης με μια ποικιλία ως προς το περιεχόμενο. Ήδη αναφέραμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο μια σειρά από ταξινομήσεις που επιχείρησαν μελετητές των κοινωνικών κινημάτων: α) το διαχωρισμό των ωφελιμιστικών από τις οικουμενικές κινητοποιήσεις – ή αλλιώς των κινητοποιήσεων συμφερόντων από τις κινητοποιήσεις αρχών – από τους van Stekelenburg και Klandermans (Klandermans & van Stekelenburg, 2016· Sabucedo et al, 2017· van Stekelenburg, Klandermans και van Dijk, 2009), β) τη διάκριση των μειονεκτημάτων σε συγκυριακά και δομικά από τους van Zomeren και συνεργάτες (Van Zomeren, Postmes, & Spears, 2008) γ) τους συλλογικούς και συνδετικούς τύπους δράσης, των Bennet και Segerberg (Bennet & Segerberg, 2012· van Stekelenburg & Klandermans, 2017). Σε ποικίλους συνδυασμούς, οι έρευνές μας συνεισέφεραν στην περαιτέρω κατανόηση των διαφορών και των ομοιοτήτων των κοινωνικών κινημάτων, τόσο με την εξέταση των πιο διαδεδομένων μεταβλητών, όσο και με τη συμπερίληψη της αντίληψης του πλαισίου από τα άτομα.

Μάλιστα πρόκειται για μια συνεισφορά που προσφέρεται για αναστοχασμό γύρω από τη διαχρονική πορεία των παραγόντων, καθώς οι μελέτες εκτείνονται σε ένα χρονικό πλαίσιο που πλησίασε τη δεκαετία και μάλιστα μία από τις πιο ταραχώδεις της πρόσφατης ελληνικής ιστορίας. Το γεγονός ότι πρόκειται για διαφορετικά κινήματα που εκτείνονται σε μια δεκαετία ίσως θεωρηθεί και ένας από τους περιορισμούς της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας με την έννοια ότι πρόκειται για διαφορετικές στιγμές σε ένα δεκαετές πλαίσιο. Θεωρούμε όμως ότι αυτό μπορεί και να είναι συγχρόνως ένα δυνατό σημείο αυτής της διατριβής, με την έννοια ότι οι έρευνες αυτές, από την πλευρά μιας κοινωνιολογικής ανάλυσης, ίσως αποτυπώνουν τις διαφορετικές νοηματοδοτήσεις συγκρούσεων του πληθυσμού της Ελλάδας λίγο πριν τη κρίση και στην κορύφωσή της.

Το ερώτημα που θέσαμε σε αυτή την ερευνητική προσπάθεια είναι τι ωθεί κάποιον-ους να συμμετάσχουν ενεργά σε ένα κίνημα. Για τη διερεύνηση μας αυτή βασιστήκαμε στην κοινωνιοψυχολογική γραμματεία και στους παράγοντες που εντοπίζει ως προβλεπτικούς της συμμετοχής. Σε θεωρητικό επίπεδο αυτό στο οποίο συνεισφέρει αυτή η διατριβή είναι η διερεύνηση προφίλ πολιτικοποίησης στα οποία δίνουμε σημασία στην νοηματοδότηση της σύγκρουσης και του πλαισίου στο οποίο αυτή λαμβάνει χώρα. Διαπιστώσαμε ερευνητικά ότι ο πληθυσμός, ακόμα και αυτός που παίρνει μέρος σε συγκεκριμένες διαμαρτυρίες δεν είναι ομοιογενής ως προς τις αντιλήψεις του. Με δεδομένο αυτό, όταν αυτός ο πληθυσμός βρίσκεται στο δυναμικό κινητοποίησης, όσοι επιθυμούν να τον κινητοποιήσουν πρέπει να γνωρίζουν σε ποιους απευθύνονται ώστε η επιρροή τους να είναι πιο επιτυχής.

Επίσης, βρήκαμε ότι κάποιες φορές οι μεταβλητές που έχουν θεωρηθεί ως προβλεπτικοί παράγοντες της συμμετοχής δεν λειτουργούν, ενώ αντίθετα ιδεολογικοί παράγοντες, η σημασία της συμμετοχής σημαντικών άλλων (κοινωνικό κίνητρο) αλλά και η κοινωνική θέση των συμμετεχόντων έχουν μεγαλύτερη σημασία. Ιδιαίτερα, σε αυτό το σημείο διαπιστώσαμε ότι οι κοινωνικές κατηγορίες που προτείναμε ως πιθανές ταυτίσεις των συμμετεχόντων δεν λειτούργησαν προβλεπτικά. Θα μπορούσαμε ενδεχομένως να τολμήσουμε την υπόθεση ότι εν τέλει, ίσως, σε κάποιες περιπτώσεις να υπάρχουν ευρύτερες κατηγοριοποιήσεις της πληττόμενης κατηγορίας γύρω από την έννοια του «λαού» που μπορεί να χαρακτηρίζεται διαφορετικά: εργαζόμενος λαός, φτωχός λαός, ελληνικός λαός, απλός λαός, καθημερινοί άνθρωποι. Τέτοιες ταυτοτικές υπαγωγές ίσως οδηγούν και σε διαφορετικές νοηματοδοτήσεις της σύγκρουσης που όμως ξεπερνούν τα όρια της παρούσας διατριβής. Μας οδηγούν όμως να σκεφτούμε ως ερευνητές πως να προσεγγίσουμε το αντικείμενο της έρευνας μας χωρίς να προεξοφλούμε τις δικές του νοηματοδοτήσεις.

Κλείνοντας, θέλουμε να πιστεύουμε ότι οι έρευνές μας αφενός προσέφεραν στην κοινωνική ψυχολογία την επέκταση της γνώσης, μια διαφορετική μεθοδολογική και επιστημολογική προσέγγιση της συμμετοχής σε συλλογικές δράσεις και ένα αναστοχασμό ως προς τον τρόπο που προσεγγίζει το αντικείμενο αυτό. Αφετέρου, ελπίζουμε ότι οι έρευνες αυτές μπορεί να αποτελέσουν και χρήσιμη «πρώτη ύλη» και για όσους βρίσκονται στην πρώτη γραμμή των κινημάτων.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Άντερσον, Π. (1977/2017). *Οι Αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι*. Εκδόσεις RedMarks.

Βαΐου, Ντ., Καραλη, Μ., Μονεμβασιώτου, Α, Παπαιωάνου, Α., Φωτίου, Θ., Μπαχαροπούλου, Α., Τούντα, Φ., Βαρουχάκη, Ε., Γκουτίδη, Α., Καλαντίδης, Ά., Λαφαζάνη, Ό., Λυκογιάννη, Σ., Παναγούλη, Ε., Παπασημάκη, Ε., & Χατζηβασιλείου, Σ. (2007). *Αλληλοδιαπλεκόμενες Καθημερινότητες και Χωροκοινωνικές Μεταβολές στην Πόλη. Μετανάστριες και Ντόπιες στις Γειτονιές της Αθήνας. Τελική αναφορά του ερευνητικού προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΙΙ*. Αθήνα: ΕΜΠ. Ανακτήθηκε από https://tinyurl.com/y4strgyv

Γιαννίτσης, Τ. (2007, Οκτώβριος 14). Η χαμένη ευκαιρία του 2001. *Το Βήμα*. https://www.tovima.gr/2008/11/25/finance/i-xameni-eykairia-toy-2001-3/

Γρίβα, Α.-Μ. (2014). Κοινωνική Αναπαράσταση της Παγκοσμιοποίησης, Ταυτότητες και Διαμόρφωση Πεποιθήσεων για τις Κοινωνικές Διεκδικήσεις (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα. Πάντειο Πανεπιστήμιο. http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&lang=el&pid=iid:7585

ΓΣΕΕ. (2007, Δεκεμβρίου 12). *Καθολική συμμετοχή στην 24ωρη απεργία και στο συλλαλητήριο στο Πεδίο Άρεως* [Δελτίο τύπου]. Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος. Ανακτήθηκε από https://gsee.gr/?p=2420

Δικαίου, Μ. (2019). Πολιτική Ψυχολογία, διαδρομές και σύγχρονα διακυβεύματα. *ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ, 24*(2), 145–149. https://elpse.com/JournalPsychology/Documents/PSYCHOLOGY_VOL_24/PSYCHOLOGY_VOL_24_ISSUE2/ELPSE_TEYXOS_24(2)_145-149.pdf

Della Porta, D. (2009/2010). *Κοινωνικά Κινήματα: Μια Εισαγωγή*. Κριτική.

Di Giacomo, J. P. (1980/1995). Διομαδικές Συμμαχίες και Απορρίψεις σε ένα Κίνημα Διεκδίκησης. Στο Παπαστάμου, Σ., & Μαντόγλου, Ά. (Επιμ.). *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Κοινωνικές Αναπαραστάσεις* (σσ. 256–275). Οδυσσέας.

Εμμανουήλ, Δ. (2013). Η «κρίση» στο κέντρο της Αθήνας και η αγορά κατοικίας: επανεξετάζοντας τις υποθέσεις της «υποβάθμισης» και της «εγκατάλειψης». Στο Θ. Μαλούτας, Γ. Κανδύλης, Μ. Πέτρου, και Ν. Σουλιώτης, (Επιμ.), *Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα*. Μελέτες Έρευνες ΕΚΚΕ, 53-87. Αθήνα: ΕΚΚΕ, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε από https://tinyurl.com/y8zuqo5o

Εργατική Αριστερά (2006, 22 Νοέμβρη). Ο αγώνας των συμβασιούχων, είναι αγώνας όλων μας. Άμεση πολιτική λύση, ενάντια στην απάτη Καραμανλή. Φύλλο 134, σελ. 6-7.

Εργατική Αριστερά (2009, 4 Νοέμβρη). Κατάληψη του ΥΠΠΟ. Φύλλο 206. Σελ.9

Freud, S. (1921/2014). *Ψυχολογία των Μαζών και Ανάλυση του Εγώ*. Πλέθρον.

Ζαφειρόπουλος, Κ. (2017, Φεβρουάριος 14). Πες μου τι γίνεται με εκείνα τα παιδιά. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. https://www.efsyn.gr/ellada/ekpaideysi/100020_pes-moy-ti-ginetai-me-ekeina-ta-paidia

Ηλιάδης, Ν. (2008, January 20). 9+1 κενά στο σενάριο. *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*. Ανακτήθηκε από https://www.makthes.gr/91-kena-sto-senario-11477

ΙΟΣ. (1996, July 21). Οι αόρατοι εχθροί της δημοκρατίας. Το «εμπόλεμο» στα μετόπισθεν. *Ελευθεροτυπία*. Ανακτήθηκε από http://www.iospress.gr/ios1996/ios19960721b.htm

Κατσορίδας, Δ. (2021). *Το εργατικό ζήτημα. Η σύνθεση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα και η συνδικαλιστική της εκπροσώπηση.* Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Κουγιάννου, Α., (2016, July 5*). Οι 14 στιγμές που θυμόμαστε από το δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου 2015*. Huffington Post. https://www.huffingtonpost.gr/entry/politiki-afieroma-dimopsifisma-_gr_10806852

Κουμής – Κανελοπούλου: Οι ξεχασμένοι νεκροί της αστυνομικής βίας (2016, November 16). *TVXS*. Ανακτήθηκε από https://tinyurl.com/amhs7xp

Κοψίνη, Χ. (2007, Δεκεμβρίου 14). Μαζική συμμετοχή με νέα συνθήματα στο συλλαλητήριο. *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από https://www.kathimerini.gr

Λούκατς, Γκ. (1927/2009). *Ιστορία και ταξική συνείδηση*. Αθήνα: Οδυσσέας

Λυκουργιάς, Θ. (2021). Η μεγάλη μάχη της Παιδείας το 2006-07. *Κόκκινο. Σοσιαλιστική Διεθνιστική Επιθεώρηση, 17,* 147-162.

Le Bon, G. (1895/2019). *Η Ψυχολογία των Μαζών*. Αργοναύτης.

Μαλούτας, Θ. (2008). Κοινωνική κινητικότητα και στεγαστικός διαχωρισμός στην Αθήνα: Μορφές διαχωρισμού σε συνθήκες περιορισμένης στεγαστικής κινητικότητας. Στο Θ. Μαλούτας, Δ. Εμμανουήλ, Ε. Ζακοπούλου, Ρ. Καυταντζόγλου, και Α. Χατζηγιάννη, (Επιμ.), *Κοινωνικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21ου αιώνα*, 27-61. Αθήνα: ΕΚΚΕ. Ανακτήθηκε από https://www.ekke.gr/services/publication/kinoniki-kinitikotita-kai-stegastikos-diachorismos-stin-athina-morfes-diachorismou-se-sinthikes-periorismenis-stegastikis-kinitikotitas

Μαρξ, Κ. (1844/1981). Έντεκα Θέσεις για τον Φόιερμπαχ. Στο Φρ. Ένγκελς, *Ο Λουδοβίκος Φόιερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Μαρξ, Κ (1844/2012). *Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα* (μετ. Α. Λυκούργος). Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.

Μαρξ, Κ. (1844/2014). Παρισινά χειρόγραφα. Στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840: Μια ανθολογία* (μτφρ. και επιμ. Γκιούρας Θανάσης). Αθήνα: ΚΨΜ.

Μαρξ, Κ. (1847/1990). *Η αθλιότητα της Φιλοσοφίας*. Εκδόσεις Αναγνωστίδη.

Μαρξ, Κ., Έγκελς, Φ. (1846/1997). *Η Γερμανική Ιδεολογία* (τ. 1). Εκδόσεις Gutenberg.

Μαρξ, Κ., Έγκελς, Φ. (1848/2002). *Μανιφέστο του Κομμουνιστικό Κόμματος*. Εκδόσεις Νεφέλη.

Μαυρής, Γ. (2016, July 6). *Το ελληνικό δημοψήφισμα του 2015. "Δημοκρατική Στιγμή" (ή) (και) Κύκνειο Άσμα της Μεταπολιτευτικής Δημοκρατίας;*. Γιάννης Μαυρής. https://www.mavris.gr/4846/greek-referendum-2015/

Μπίτσικα, Π. (2015, July 1). *Ο χάρτης με τις επιλογές κομμάτων και φορέων για το δημοψήφισμα*. Το Βήμα. https://www.tovima.gr/2015/07/01/politics/o-xartis-me-tis-epiloges-kommatwn-kai-forewn-gia-to-dimopsifisma/

Moscovici, S. (1961/1999). *Η Ψυχανάλυση, η Εικόνα της και το Κοινό της*. Οδυσσέας.

Moscovici, S. (1982/1995). Η Εποχή των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων. Στο Σ. Παπαστάμου & Α. Μαντόγλου (Επιμ.), *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Κοινωνικές Αναπαραστάσεις* (σσ. 63–106). Οδυσσέας.

Ναυτεμπορική (2015, July 3). *Αλ. Τσίπρας: Την Κυριακή αποφασίζουμε να ζήσουμε με αξιοπρέπεια στην Ευρώπη*. Ναυτεμπορική. https://www.naftemporiki.gr/story/974186/al-tsipras-simera-giortazei-i-dimokratia

NEWSIT (2010α, 16 Οκτώβρη). Ξανά οι συμβασιούχοι έξω από την Ακρόπολη – Φόβοι για νέο διασυρμό. https://www.newsit.gr/ellada/ksana-oi-symvasioyxoi-ekso-apo-tin-akropoli-fovoi-gia-neo-diasyrmo/2025863/

NEWSIT (2010β, 15 Οκτώβρη). Έρευνα Newsit: Φάκελος Συμβασιούχοι – Πάνω από 11.000 συμβασιούχοι του δημοσίου στο κατώφλι της εξόδου. https://www.newsit.gr/ellada/ereyna-newsit-fakelos-symvasioyxoi-pano-apo-11-000-symvasioyxoi-toy-dimosioy-sto-katofli-tis-eksodoy/2025689/

Παπανικολόπουλος, Δ. (2016). *Δεκέμβρης 2008. Ανάλυση και Ερμηνεία, Οι Αιτιώδεις Μηχανισμοί πίσω από τα Συγκρουσιακά Γεγονότα*. Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδέλφων.

Παπαπαύλου, Μ. (2015). *Η εμπειρία της πλατείας Συντάγματος. Μουσική, συναισθήματα και νέα κοινωνικά κινήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδέλφων

Παπαστάμου, Σ. & Mugny, G. (2008) (Επιμ.). *Μειονότητες και Εξουσία: Μια Κοινωνιοψυχολογική και Πειραματική Προσέγγιση της Κοινωνικής Επιρροής και Συμπεριφοράς των Μειονοτήτων.* Αθήνα: Πεδίο.

Παπαστάμου, Σ., & Μαντόγλου, Α.(επιμ.) (1995). *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*. Οδυσσέας.

Public Issue. (2007, Δεκέμβριος 11). *Έκτακτο βαρόμετρο, Δεκέμβριος 2007: Γενική Απεργία της 12ης Δεκεμβρίου*. https://www.publicissue.gr/barometer-december-2007/

Public Issue. (2015, July 6). *Δημοψήφισμα 2015: Η ακτινογραφία των ψηφοφόρων του «ΟΧΙ»*. https://www.publicissue.gr/11719/referendum-2015-no/

Ράιντερ, (2017). *Κόκκινο – Σοσιαλιστική Επιθεώρηση* τεύχος 6 χειμώνας 2017 (σ131-140)

Ρανσιέρ, Ζ. *Το μίσος για τη δημοκρατία*. Αθήνα: Πεδίο

Ριζοσπάστης (2004, 1 Οκτώβρη). ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ. Απολύονται 3.500 συμβασιούχοι. 200 απολύσεις κοινοποιήθηκαν χτες. 48ωρη απεργία των συμβασιούχων στις 6 και 7 Οκτώβρη. Σελ.12 https://www.rizospastis.gr/story.do?id=2516415

Ριζοσπάστης (2008α, 16 Γενάρη). Ερωτήσεις Βουλευτών. Να επαναπροσληφθούν όλοι οι απολυθέντες από το υπουργείο Πολιτισμού. Σελ. 19. https://www.rizospastis.gr/story.do?id=4374713

Ριζοσπάστης (2008β, 14 Μάρτη). Σοβαρά τα προβλήματα των εργαζομένων στο υπουργείο Πολιτισμού. https://www.rizospastis.gr/story.do?id=4463270

Rproject (2015, June 30). *Μαζικό και δυναμικό ΟΧΙ στο Σύνταγμα!*. Rproject https://rproject.gr/article/maziko-kai-dynamiko-ohi-sto-syntagma

Σακελλαρόπουλος, Σ. (2016, June 6). *Η κοινωνική γεωγραφία των εκλογών του 2015*. Εκτός Γραμμής. http://www.spyrossakellaropoulos.com/keimenaDetails.php?nid=26

Σεργίδου, Μ.Κ. (2017). *Πάθη, Πολιτική, Επικοινωνία: Η περίπτωση της δημοτικής κυβέρνησης του Κάδις στο Ισπανικό Κράτος* (Μεταπτυχιακή Εργασία). Διαθέσιμη από: ΠΑΝΔΗΜΟΣ στο https://tinyurl.com/pandemosSergidou2017

Σεφεριάδης, Σ. (2015, July 7). Η μετατροπή της νίκης σε ήττα: οξύμωρο αφήγημα και τα δικά μας καθήκοντα. *HUFFPOST*. https://www.huffingtonpost.gr/seraphim-seferiades/-_680_b_7742920.html

Σεφεριάδης, Σ. (2017). Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: μια αποτύπωση. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, *27*(1), 7. https://doi.org/10.12681/hpsa.14671

Στρατινάκης, Ν. (2018). *Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συστάδων* (Μεταπτυχιακή Εργασία). Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά. Ανακτήθηκε από https://dias.library.tuc.gr/view/79054

Σώκου, Κ. (2007, Δεκέμβρης 5). Επιστροφή Καραμανλή στα τρία «δεν» για το Ασφαλιστικό. *Το Βήμα*. https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/epistrofi-karamanli-sta-tria-den-gia-to-asfalistiko/

Τα Νέα (2015, June 30). Μεγάλη συγκέντρωση «Μένουμε Ευρώπη» υπό βροχήν στο Σύνταγμα. *Τα Νέα*. https://www.tanea.gr/2015/06/30/greece/megali-sygkentrwsi-menoyme-eyrwpi-ypo-broxin-sto-syntagma/

Τουσέν, Ε. (2020). *Συνθηκολόγηση Ενηλίκων*. Εκδόσεις RedMarks.

Τραγγανίδας, Γρ. (2007, 1 Ιούλη). Συμβασιούχοι ΥΠΠΟ. Ο Εμπαιγμός στην εποχή του δικομματισμού. ΠΑΣΟΚ και ΝΔ «ανταλλάσσουν», διαχρονικά, «επιχειρήματα» και πρακτικές για τη διαιώνιση της εργασιακής ομηρίας στο Υπουργείο Πολιτισμού. *Ριζοσπάστης,* ένθετη έκδοση *«7 Μέρες»*, σελίδα 4. https://www.rizospastis.gr/story.do?id=4105517

Tilly, C. (2004/2007). Κοινωνική Κινήματα 1768-2004 (μετάφραση Θανάσης Τσακίρης, Επιμέλεια Χρήστος Μήτσης). Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας

TVXS. (2015, July 3). *Μεγάλη Συγκέντρωση υπέρ του «Ναι» στο Καλλιμάρμαρο*. TVXS. https://tvxs.gr/news/ellada/dyo-paralliles-sygkentroseis-gia-nai-kai-oxi-live

ΥΠΕΣ. (2007). *Αποτελέσματα Εθνικών Εκλογών 2007*. Υπουργείο Εσωτερικών. http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2007/pages/index.html

ΥΠΕΣ. (2015). *Δημοψήφισμα Ιούλιος 2015*. Υπουργείο Εσωτερικών. http://ekloges-prev.singularlogic.eu/r2015/e/public/index.html

Χάμφρις, (2017). *Κόκκινο – Σοσιαλιστική Επιθεώρηση* τεύχος 6 χειμώνας 2017 (σ 141-150)

Χατζίδης, Κ. (2008, Νοέμβρης 25). Τα πρόσωπα, το σκάνδαλο και το «ροζ» DVD. *Το Βήμα*. https://www.tovima.gr/2008/11/25/politics/ta-proswpa-to-skandalo-kai-to-roz-dvd/

Χρυσοχόου, Ξ., & Ιατρίδης, Τ. (2013). Εισαγωγή. Στο Ξ. Χρυσοχόου & Τ. Ιατρίδης (Επιμ.), *Όψεις της ηγεμονίας στις φιλελεύθερες κοινωνίες. Κοινωνιοψυχολογικές προσεγγίσεις της κοινωνικής αναπαραγωγής και μεταβολής* (pp. 11–36). Πεδίο.

Ξενόγλωσση

Adler, N. E., Epel, E. S., Castellazzo, G., & Ickovics, J. R. (2000). Relationship of subjective and objective social status with psychological and physiological functioning: Preliminary data in healthy, White women. *Health Psychology*, *19*(6), 586–592. https://doi.org/10.1037/0278-6133.19.6.586

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *50*(2), 179–211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-t

Ajzen, I. (2012). Martin Fishbein's Legacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, *640*(1), 11–27. https://doi.org/10.1177/0002716211423363

Ajzen, I., & Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, *84*(5), 888–918. https://doi.org/10.1037/0033-2909.84.5.888

Archer, T. (2013). Breivik's Mindset: The Counterjihad and the new Transantlantic Anti-Muslim Right. In M. Taylor, D. Hoolbrook, and P.M. Currie (Eds.), *Extreme Right Wing Political Violence and Terrorism* (pp. 169-186). New York: Bloomsbury Publishing

Balezdrova, A. (2012, June 5). *Greek youths are getting ready to cry out, "We stay in Europe"*. GR Reporter. http://www.grreporter.info/en/greek_youths_are_getting_ready_cry_out_we_stay_europe/7066

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, *84*(2), 191–215. https://doi.org/10.1037/0033-295x.84.2.191

Bandura, A. (1997). Editorial: The anatomy of stages of change. *American Journal of Health Promotion: AJHP*, *12*(1), 8–10. https://doi.org/10.4278/0890-1171-12.1.8

Barkas, D., & Chryssochoou, X. (2017). Becoming politicized: Political socialization and participation of young people in the December 2008 revolt in Greece. *Zeitschrift Für Psychologie*, *225*(4), 324–335. https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000311

Barker, C., Krinsky, J., Cox, L., & Nilsen, A. G. (2014). Marxism and Social Movements: An Introduction. In C. Barker, J. Krinsky, L. Cox, & A.G. Nilsen (eds.) *Marxism and Social Movements. Historical Materialism Series* (pp 1–37). Haymarket Books.

Barrett, M., & Brunton-Smith, I. (2014). Political and civic engagement and participation: Towards an integrative perspective. *Journal of Civil Society*, *10*(1), 5-28. https://doi.org/10.1080/17448689.2013.871911

Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society, 15(5), 739–768.* https://doi.org/10.1080/1369118x.2012.670661

Bergman, L.R., & Magnusson, D. (1997). A person-oriented approach in research on developmental psychopathology. *Development and Psychopathology, 9*, 291-319. https://doi.org/10.1017/S095457949700206X

Brites, M. J., Ponte, C., & Menezes, I. (2016). Youth talking about news and civic daily life. *Journal of Youth Studies*, *20*(3), 398–412. https://doi.org/10.1080/13676261.2016.1241862

Chryssochoou, X. (2003). Studying identity in social psychology: Some thoughts on the definition of identity and its relation to action. *Journal of Language and Politics*, *2*(2), 225–241. https://doi.org/10.1075/jlp.2.2.03chr

Chryssochoou, X. (2018α) Social Justice in Multicultural Europe. A Social Psychological Perspective. In: P. Hammack (Ed). *The Oxford Handbook of Social Psychology & Social Justice* (pp. 301 – 317) New York: Oxford University Press

Chryssochoou, X. (2018β). 'Betrayed Believers': The Target of Influence of Extreme Right-Wing Minorities. *International Review of Social Psychology*, *31*(1), 1. https://doi.org/10.5334/irsp.38

Chryssochoou, X., & Lyons, E. (2011). Perceptions of (in)compatibility between identities and participation in the national polity of people belonging to ethnic minorities. In A. Azzi, X. Chryssochoou, B. Klandermans and B. Simon (Eds.), *Identity and participation in culturally diverse societies* (69-88). Oxford: Wiley-Blackwell.

Chryssochoou, X., & Volpato, C. (2004). Social Influence and the Power of Minorities: An Analysis of the Communist Manifesto. *Social Justice Research*, *17*(4), 357–388. https://doi.org/10.1007/s11211-004-2057-z

Chryssochoou, X., Papastamou, S., & Prodromitis, G. (2013). Facing the economic crisis in Greece: The effects of grievances, real and perceived vulnerability, and emotions towards the crisis on reactions to austerity measures. *JSSE-Journal of Social Science Education*. https://doi.org/10.4119/jsse-633

Cocking, C., & Drury, J. (2004). Generalization of Efficacy as a Function of Collective Action and Intergroup Relations: Involvement in an Anti-Roads Struggle1. *Journal of Applied Social Psychology, 34(2), 417–444.* https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2004.tb02555.x

Croizet, J.-C., Barreto, M., Classen, S. (Eds.). (2015). In honour of Serge Moscovici [Special isuue]. *European Bulletin of Social Psychology*, *27*(1). Διαθέσιμο στο https://www.easp.eu/getmedia.php/_media/easp/201510/79v0-orig.pdf

Crosby, F. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review, 83*(2), 85–113. https://doi.org/10.1037/0033-295X.83.2.85

Crouch, C. (2006). *Μεταδημοκρατία*. Εκδόσεις Εκκρεμές

Delacre, M., Lakens, D., & Leys, C. (2017). Why Psychologists Should by Default Use Welch's *t*-test Instead of Student's *t*-test. *International Review of Social Psychology*, *30*(1), 92–101. DOI: http://doi.org/10.5334/irsp.82

Drury, J. (2015). Social Movements: A Social Psychological Perspective. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 447–453. https://doi.org/10.1016/b978-0-08-097086-8.24094-4

Drury, J., & Reicher, S. (1999). The Intergroup Dynamics of Collective Empowerment: Substantiating the Social Identity Model of Crowd Behavior. *Group Processes & Intergroup Relations, 2*(4), 381–402. https://doi.org/10.1177/1368430299024005

Drury, J., & Reicher, S. (2000). Collective action and psychological change: The emergence of new social identities. *British Journal of Social Psychology, 39*(4), 579–604. https://doi.org/10.1348/014466600164642

Drury, J., & Reicher, S. (2005). Explaining enduring empowerment: A comparative study of collective action and psychological outcomes. *European Journal of Social Psychology, 35,* 35-38. https://doi.org/10.1002/ejsp.231

Drury, J., & Reicher, S. (2009). Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues. Vol.65*(4), Dec 2009, pp. 707-725. *doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01622.x*

Drury, J., Cocking, C., Beale, J., Hanson, C., & Rapley, F. (2005). The phenomenology of empowerment in collective action. *British Journal of Social Psychology, 44*(3), 309–328. https://doi.org/10.1348/014466604x18523

Drury, J., Stott, C., & Farsides, T. (2003). The Role of Police Perceptions and Practices in the Development of "Public Disorder"1,2. *Journal of Applied Social Psychology*, *33*(7), 1480–1500. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2003.tb01959.x

Engels, F. (1893/1949). Engels to F. Mehring. In *Karl Marx and Friedrich Engels: Selected Works in Two Volumes* (Vol. 2, pp. 450–454). Moscow, USSR: Foreign Languages Publishing House.

Esses, V. M., Dovidio, J. F., Jackson, L. M., & Armstrong, T. L. (2001). The Immigration Dilemma: The Role of Perceived Group Competition, Ethnic Prejudice, and National Identity. *Journal of Social Issues, 57*(3), 389–412. doi:10.1111/0022-4537.00220

Everitt, B. S., Landau, S., & Leese, M. (2001). *Cluster analysis*. London: Arnold. A member of the Hodder Headline Group.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. Human Relations, 7, 117–140.

Festinger, L. (1957). A Theory of Cognitive Dissonance. California: Stanford University Press.

Fishbein, M. & Ajzen, I. (2010). *Predicting and changing behavior: The Reasoned Action Approach*. New York: Taylor & Francis.

Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research (Addison-Wesley series in social psychology)*. Addison-Wesley.

Fleischmann, F., Phalet, K., & Swyngedouw, M. (2013). Dual identity under threat: When and how do Turkish and Moroccan minorities engage in politics. In G. Horenczyk, I. Jasinskaja-Lahti, & D.L. Sam (Eds.), [Special Issue: Migration and Integration]. *Zeitschrift für Psychologie*, *221* (4) 214-222. DOI: 10.1027/2151-2604/a000151

Folger, R. (1986). A referent cognitions theory of relative deprivation. In J. M. Olson, C. P. Herman, & M. P. Zanna (Eds.), *Relative deprivation and social comparison: The Ontario symposium* (Vol. 4, pp. 217–242). Hillsdale, NJ: Erlbaum

Folger, R. (1993). Justice, motivation, and performance beyond role requirements. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, *6*(3), 239–248. https://doi.org/10.1007/bf01419447

Gamson, W. A. (1975). *The strategy of social protest.* Homewood, IL: The Dorsey Press

Gamson, W. A. (1992). *Talking politics*. New York, NY: Cambridge University Press

Goodwin, J., Jasper, J. M., & Polletta, F. (2001). *Passionate Politics: Emotions and Social Movements* (1st ed.). University of Chicago Press.

Goodwin, J., Jasper, J. M., Ferree, M. M., Flacks, R., Ganz, M., Gould, D. B., Koopmans, R., Kurzman, C., McAdam, D., Merrill, D. A., Meyer, D. S., Morris, A., Polletta, F., Steinberg, M. W., Tarrow, S., & Tilly, C. (2003). *Rethinking Social Movements: Structure, Meaning, and Emotion (People, Passions, and Power: Social Movements, Interest Organizations, and the P)*. Rowman & Littlefield Publishers.

Goodwin, J., Jasper, J., & Polletta, F. (2000). The Return of The Repressed: The Fall and Rise of Emotions in Social Movement Theory. *Mobilization: An International Quarterly*, *5*(1), 65–83. https://doi.org/10.17813/maiq.5.1.74u39102m107g748

Griva, A.-M., & Chryssochoou, X. (2015). Debating globalization: Perceptions of the phenomenon based on political positioning and on ideological understandings of economy, culture, and the nation-state. *European Journal of Social Psychology*, *45*(7), 880–895. https://doi.org/10.1002/ejsp.2163

Hall, S. (1980). Cultural studies: two paradigms. *Media, Culture & Society*, *2*(1), 57–72. doi:10.1177/016344378000200106

Iakovidou, J., Kanellopoulos, K., & Kotronaki, L. (2011). The Greek Uprising of December 2008. *Situations: Project of the Radical Imagination*, *3*(2), 145-157.

Jasper, J. M. (2011). Emotions and Social Movements: Twenty Years of Theory and Research. *Annual Review of Sociology*, *37*(1), 285–303. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081309-150015

Jenkins, J. C. (1983). Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, *9*(1), 527–553. https://doi.org/10.1146/annurev.so.09.080183.002523

Jensen, L. A. (2010) Immigrant Youth in the United States: Coming of Age among Diverse Civic Cultures. In Sherrod, L. R., Torney-Purta, J. and Flanagan, C. A. (Eds.), *Handbook of Research on Civic Engagement in Youth* (pp 425-443). Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc. DOI: 10.1002/9780470767603.ch16

Jost, J. T. (2006). The end of the end of ideology. *American Psychologist*, *61*(7), 651–670. https://doi.org/10.1037/0003-066x.61.7.651

Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, *33*(1), 1–27. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x

Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A Decade of System Justification Theory: Accumulated Evidence of Conscious and Unconscious Bolstering of the Status Quo. *Political Psychology*, *25*(6), 881–919. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00402.x

Jugert, P., Eckstein, K., Noack, P., Kuhn, A., & Benbow, A. (2013). Offline and online civic engagement among adolescents and young adults from three ethnic groups. *Journal of youth and adolescence*, *42*(1), 123-135. DOI 10.1007/s10964-012-9805-4

Kay, A. C., & Jost, J. T. (2003). Complementary Justice: Effects of "Poor but Happy" and "Poor but Honest" Stereotype Exemplars on System Justification and Implicit Activation of the Justice Motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, *85*(5), 823–837. https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.5.823

Kelly, C. and Breinlinger, S. (1995), Identity and injustice: Exploring women's participation in collective action. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *5*: 41–57 *doi.org/10.1002/casp.2450050104*

Kinnvall, C., & Nesbitt-Larking, P. (2011). *The political psychology of globalization: Muslims in the West*. Oxford University Press.

Klandermans, B. (1984). Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory. *American Sociological Review*, *49*(5), 583. https://doi.org/10.2307/2095417

Klandermans, B. (1993). A theoretical framework for comparisons of social movement participation. *Sociological Forum*, *8*(3), 383–402. https://doi.org/10.1007/bf01115051

Klandermans, B. (1997). *The social psychology of protest*. Oxford: Basic Blackwell.

Klandermans, B. (2015). Collective Action. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 145–150. https://doi.org/10.1016/b978-0-08-097086-8.24001-4

Klandermans, B., & van Stekelenburg, J. (2016). Taking austerity to the streets: Fighting austerity measures or austerity states. *Mobilization: An International Quarterly, 21(4), 431–448.* https://doi.org/10.17813/1086-671x-21-4-431

Klandermans, B., Giugni, M., Peterson, A., Sabucedo, J. M., Saunders, C., & Walgrave, S. (2009). *Caught in the act of protest: Contextualising contestation survey project. ECRP Eurocores Project Funded by the ESF*. Retrieved from www.protestsurvey.eu

Klandermans, B., van der Toorn, J., & van Stekelenburg, J. (2008). Embeddedness and Identity: How Immigrants Turn Grievances into Action. *American Sociological Review*, *73*(6), 992–1012. https://doi.org/10.1177/000312240807300606

Koutantou, A. (2015, June 18). *Thousands rally in Athens for Greece to stay in euro zone*. Reuters. https://www.reuters.com/article/us-eurozone-greece-protests-idUSKBN0OY2O620150618

Lash, S. (2007). Power after Hegemony. *Theory, Culture & Society*, *24*(3), 55–78. doi:10.1177/0263276407075956

Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press.

Lazarus, R. S. (2001). Relational meaning and discrete emotions. In K. R. Scherer, A. Schorr, & T. Johnstone (Eds.), *Appraisal processes in emotion* (pp. 37–67). Oxford, England: Oxford University Press.

Lerner, M. (1980). *The belief in a just world: a fundamental delusion*. New York: Plenum

Lerner, M. J., & Montada, L. (1998). An Overview: Advances in Belief in a Just World Theory and Methods. *Critical Issues in Social Justice,* 1–7.

Likki, T., & Staerklé, C. (2014). A Typology of Ideological Attitudes Towards Social Solidarity and Social Control. *Journal of Community & Applied Social Psychology, 24*(5), 406–421. doi:10.1002/casp.2181

Lowy, M. (2005). *The Theory of Revolution in the Young Marx* (Historical Materialism). Haymarket Books.

Lynch, O. (2013). British Muslim youth: radicalisation, terrorism and the construction of the "other". *Critical Studies on Terrorism*, *6*(2), 241-261. DOI: 10.1080/17539153.2013.788863

Magnusson, D. (1998). The logic and implications of a person-oriented approach. In R.B. Cairns, L.R. Bergman, & J. Kagan (Eds.), *Methods and models for studying the individual* (pp. 33-63). Thousand Oaks, CA: Sage.

Major, B. (1994). From Social Inequality to Personal Entitlement: the Role of Social Comparisons, Legitimacy Appraisals, and Group Membership. *Advances in Experimental Social Psychology*, *26*, 293–355. https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60156-2

Mari, S., Volpato, C., Papastamou, S., Chryssochoou, X., Prodromitis, G., & Pavlopoulos, V. (2017). How Political Orientation and Vulnerability Shape Representations of the Economic Crisis in Greece and Italy. *International Review of Social Psychology*, *30*(1), 52–67. http://doi.org/10.5334/irsp.95

Martin, J. (1986). The tolerance of injustice. In J. M. Olson, C. P. Herman, & M. P. Zanna (Eds.), *Relative deprivation and social comparison: The Ontario symposium* (Vol. 4, pp. 217–242). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

McCarney, J. (2005, April). *Ideology and false consciousness*. Retrieved December 15, 2019, from https://www.marxists.org/archive/mccarney/2005/false-consciousness.htm

McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, *82*(6), 1212–1241. https://doi.org/10.1086/226464

Mellers, B. A. (2004). Pleasure, utility, and choice. In A. S. R. Manstead, N. Frijda, & A. Fischer (Eds.), *Feelings and Emotions: The Amsterdam Symposium* (pp. 280–298). Cambridge University Press.

Montagno, M. J., Garrett-Walker, J. J., & Ho, J. T. T. (2021). Two, four, six, eight. . .why we want to participate: Motivations and barriers to LGBTQ + activism. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *31*(6), 644–658. https://doi.org/10.1002/casp.2528

Moscovici, S. E., Mucchi-Faina, A. E., & Maass, A. E. (1994). *Minority influence*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.

Mugny, G., & Papastamou, S. (1982). *The power of minorities* (Vol. 31). London: Academic Press.

Mummendey, A., Kessler, T., Klink, A., & Mielke, R. (1999). Strategies to cope with negative social identity: Predictions by social identity theory and relative deprivation theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, *76*(2), 229–245. https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.2.229

Oberschall, A. (1973). *Social conflict and social movements (Prentice-Hall series in sociology)*. Prentice-Hall.

OECD. (2017). *Employment rate (Total employment rate as a percentage of working age population, Q4 2008)*. https://doi.org/10.1787/1de68a9b-en

OECD. (2020α). *Income inequality (indicator)*. https://doi.org/10.1787/459aa7f1-en

OECD. (2020β). *Inflation (CPI) (indicator)*. doi: 10.1787/eee82e6e-en

OECD. (2020γ). *Labour compensation per hour worked (indicator)*. doi: 10.1787/251ec2da-en

OECD. (2020δ). *Part-time employment rate (indicator)*. https://doi.org/10.1787/f2ad596c-en

OECD. (2020ε). *Purchasing power parities (PPP) (indicator)*. doi: 10.1787/1290ee5a-en

OECD. (2020ζ). *Unemployment rate (indicator)*. doi: 10.1787/52570002-en

OECD. (2020η). *Unemployment rate by age group (indicator)*. doi: 10.1787/997c8750-en

OECD. (2020στ). *Temporary employment (indicator)*. https://doi.org/10.1787/75589b8a-en

Olson, M. (1968). *The logic of collective action. Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Pantazis, P., & Psycharis, G. (2016). Residential segregation based on taxable income in the metropolitan area of Athens. In Maloutas Th. & Spyrellis S. (Eds.), *Athens Social Atlas. Digital compendium of texts and visual material.* Retrieved from http://www.athenssocialatlas.gr/en/article/income-groups/

Papastamou, S., Valentim, J. P., Mari, S., & Marchand, P. (2018). Socio-cognitive Elaborations and Reactions to Economic Crisis: Insights from Social Psychology. *International Review of Social Psychology*, *31*(1), 4. http://doi.org/10.5334/irsp.170

Petkanopoulou, K., Sánchez-Rodríguez, Á., Willis, G. B., Chryssochoou, X., & Rodríguez-Bailón, R. (2018). Two Countries in Crisis: Economic Inequality in the EU and DisidentificationWith Europe in Spain and Greece. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *49*(6), 888–906. doi: 10.1177/0022022117751201

Petkanopoulou, K., Chryssochoou, X., Zacharia, M., & Pavlopoulos, V. (2021). Collective disadvantage in the context of socioeconomic crisis in Greece: The role of system-directed anger, politicians-directed anger and hope in normative and non-normative collective action participation. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 1– 19. https://doi.org/10.1002/casp.2580

Poeschl, G., Valentim, J. P., Papastamou, S., Chryssochoou, X., Prodromitis, G., Pavlopoulos, V., Mari, S., & Volpato, C. (2017). Predictors of the Perceived Efficacy of Actions Against Austerity Measures. *International Review of Social Psychology*, *30*(1), 41–51. https://doi.org/10.5334/irsp.96

Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *67*(4), 741–763. https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741

Prodromitis, G., Chryssochoou, X., & Papastamou, S. (2017). Accepting Austerity or Grexit? Predicting Acceptance of Crisis Solution Strategies from People's image of the Greece-Eu Relationship, their own Position and Norms of Justice. *International Review of Social Psychology*, *30*(1), 68–79. http://doi.org/10.5334/irsp.98

Pyburn, E. M., (2015). *Persons Can Speak Louder than Variables: Person-Centered Analyses and the Prediction of Student Success* (*Master's thesis).* James Madison University Commons, Paper 60. Retrieved from http://commons.lib.jmu.edu/master201019/60

Reicher, S. D. (1984). The St. Pauls' riot: An explanation of the limits of crowd action in terms of a social identity model. *European Journal of Social Psychology*, *14*(1), 1–21. https://doi.org/10.1002/ejsp.2420140102

Reicher, S., & Drury, J. (2015). Collective Behavior, Social Psychology of. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 151–156. https://doi.org/10.1016/b978-0-08-097086-8.24036-1

Reicher, S., & Haslam, S. A. (2006). Rethinking the psychology of tyranny: The BBC prison study. *British Journal of Social Psychology*, *45*(1), 1–40. https://doi.org/10.1348/014466605x48998

Ribeiro, N., Malafaia, C., Neves, T., Ferreira, P. D., & Menezes, I. (2015). Constraints and opportunities for civic and political participation: perceptions of young people from immigrant and non-immigrant background in Portugal. *Journal of Youth Studies, 18*(6), 685-705. DOI: 10.1002/ejsp.2420140102

Roggeband, C., & Klandermans, B. (Eds.). (2017). *Handbook of social movements across disciplines*. Springer.

Runicman, R. G. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-Century England.* (First Edition). University of California Press.

Sabucedo, J. M., Dono, M., Grigoryev, D., Gómez-Román, C., & Alzate, M. (2019). Axiological-Identitary Collective Action Model (AICAM): A new integrative perspective in the analysis of protest. *PLOS ONE*, *14*(6). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0218350

Sabucedo, J.-M., Dono, M., Alzate, M., & Seoane, G. (2018). The Importance of Protesters' Morals: Moral Obligation as a Key Variable to Understand Collective Action. *Frontiers in Psychology*, *9*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00418

Sabucedo, J.-M., Gómez-Román, C., Alzate, M., van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2017). Comparing protests and demonstrators in times of austerity: regular and occasional protesters in universalistic and particularistic mobilisations. *Social Movement Studies*, *16*(6), 704–720. https://doi.org/10.1080/14742837.2017.1338940

Saunders, C., Grasso, M., Olcese, C., Rainsford, E., & Rootes, C. (2012). Explaining Differential Protest Participation: Novices, Returners, Repeaters, and Stalwarts. *Mobilization: An International Quarterly*, *17*(3), 263–280. https://doi.org/10.17813/maiq.17.3.bqm553573058t478

Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139175043

Sidanius, J., Pratto, F., van Laar, C., & Levin, S. (2004). Social Dominance Theory: Its Agenda and Method. *Political Psychology*, *25*(6), 845–880. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00401.x

Siemens Bribery Scandal in Greece, Ex-Boss Could Help Shed Light on Corruption (2009, June 29), *Der Spiegel*. Retrieved from http://www.spiegel.de/international/business/siemens-bribery-scandal-in-greece-ex-boss-could-help-shed-light-on-corruption-a-633198.html

Simon, B., & Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist*, *56*(4), 319–331. https://doi.org/10.1037/0003-066x.56.4.319

Simon, B., Loewy, M., Stürmer, S., Weber, U., Freytag, P., Habig, C., Kampmeier, C., & Spahlinger, P. (1998). Collective identification and social movement participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*(3), 646–658. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.3.646

Simon, B., Trötschel, R., & Dähne, D. (2008). Identity affirmation and social movement support. *European Journal of Social Psychology*, *38*(6), 935–946. https://doi.org/10.1002/ejsp.473

Sixtus, F., Wesche, J. S., Tsantila, K., & Kerschreiter, R. (2019). How positive and negative contact experiences relate to identification and acculturation of persons with a migration background: Differentiating between majority, minority, and religious group identity. *European Journal of Social Psychology*, 903–923. https://doi.org/10.1002/ejsp.2572

Skitka, L. J., Bauman, C. W., & Sargis, E. G. (2005). Moral Conviction: Another Contributor to Attitude Strength or Something More? *Journal of Personality and Social Psychology*, *88*(6), 895–917. https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.6.895

Skitka, L. J., Washburn, A. N., & Carsel, T. S. (2015). The psychological foundations and consequences of moral conviction. *Current Opinion in Psychology*, *6*, 41–44. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.03.025

Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Toward new conceptualizations of prejudice. In D. M. Mackie & D. L. Hamilton (Eds.), *Affect, cognition, and stereotyping: Interactive processes in group perception* (pp. 297–315). San Diego, CA: Academic Press.

Smith, E. R., & Mackie, D. M. (2015). Dynamics of Group-Based Emotions: Insights From Intergroup Emotions Theory. *Emotion Review*, *7*(4), 349–354. https://doi.org/10.1177/1754073915590614

Smith, H. J., & Ortiz, D. J. (2002). Is it just me?: The different consequences of personal and group relative deprivation. Στο I. Walker & H.J Smith (Eds.). *Relative Deprivation: Specification, development, and integration* (pp. 91-115). Cambridge, England: Cambridge University Press.

Smith, H. J., Cronin, T., & Kessler, T. (2008). Anger, Fear, or Sadness: Faculty Members' Emotional Reactions to Collective Pay Disadvantage. *Political Psychology*, *29*(2), 221–246. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2008.00624.x

Spiegel, P. (2014, May 11). It was the point where the eurozone could have exploded. *Financial Times*. https://www.ft.com/content/f6f4d6b4-ca2e-11e3-ac05-00144feabdc0

Staerklé, C., Delay, C., Gianettoni, L., & Roux, P. (2007). *Qui a droit à quoi ? Représentations et légitimation de l'ordre social* [Who is entitled to what? Representations and legitimizations of the social order]. Grenoble, France: Presses Universitaires de Grenoble.

Standing, Guy. 2011. *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury.

Stott, C., Drury, J., & Reicher, S. (2017). On the Role of a Social Identity Analysis in Articulating Structure and Collective Action: The 2011 Riots in Tottenham and Hackney. *The British Journal of Criminology*, *57*(4), 964–981. https://doi.org/10.1093/bjc/azw036

Stouffer, S. A., Suchman, E. A., DeVinney, L. C., Star, S. A., & Williams, R. M. (1949). *The American soldier: Vol. 1. Adjustment during army life.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Stürmer, S., & Simon, B. (2004α). Collective action: Towards a dual-pathway model. *European Review of Social Psychology*, *15*(1), 59–99. https://doi.org/10.1080/10463280340000117

Stürmer, S., & Simon, B. (2004β). The Role of Collective Identification in Social Movement Participation: A Panel Study in the Context of the German Gay Movement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *30*(3), 263–277. https://doi.org/10.1177/0146167203256690

Stürmer, S., Simon, B., Loewy, M., & Jorger, H. (2003). The Dual-Pathway Model of Social Movement Participation: The Case of the Fat Acceptance Movement. *Social Psychology Quarterly*, *66*(1), 71. https://doi.org/10.2307/3090142

Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, *13*(2), 65–93. https://doi.org/10.1177/053901847401300204

Tajfel, H., & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of social conflict. *In* W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47*).* Monterey, CA*:* Brooks/Cole

Taylor, D. M., & Lambert, W. E. (1996). The Meaning of Multiculturalism in a Culturally Diverse Urban American Area. *The Journal of Social Psychology*, *136*(6), 727–740. https://doi.org/10.1080/00224545.1996.9712249

Tetlock, P. E. (2002). Social functionalist frameworks for judgment and choice: Intuitive politicians, theologians, and prosecutors. *Psychological Review*, *109*, 451 – 471. doi.org/10.1037/0033-295X.109.3.451

Turner, R. H., & Killian, L. M. (1987). *Collective behavior* (3rd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Tyler, Tom R., & Smith, Heather J.(1995). Social Justice and Social Movements. UC Berkeley: Institute for Research on Labor and Employment.

Van der Valk, I. (2013). Youth Engagement in Right Wing Extremism: Comparative Cases from the Netherlands. In: M. Taylor, D. Hoolbrook, and P.M. Currie (Eds), *Extreme Right Wing Political Violence and Terrorism* (pp. 129-148). New York, NY: Bloomsbury.

van Deth, J. W. (2014). A conceptual map of political participation. *Acta Politica*, *49*(3), 349–367. https://doi.org/10.1057/ap.2014.6

van Stekelenburg, J. (2013). The Political Psychology of Protest. *European Psychologist*, *18*(4), 224–234. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000156

van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2013b). Social Conflict and Social Protest. *Social Psychology of Social Problems*, 141–171. https://doi.org/10.1007/978-1-137-27222-5_6

Van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2013α). The social psychology of protest. *Current Sociology*, *61*(5-6), 886-905. https://doi.org/10.1177/0011392113479314

Van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2014). Fitting Demand and Supply: How Identification Brings Appeals and Motives Together. *Social Movement Studies*, *13*(2), 179–203. https://doi.org/10.1080/14742837.2013.843448

van Stekelenburg, J., & Klandermans, B. (2017). Protesting youth: Collective and connective action participation compared. *Zeitschrift für Psychologie*, *225*, 336–346. https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000300

van Stekelenburg, J., Klandermans, B., & van Dijk, W. W. (2009). Context Matters: Explaining How and Why Mobilizing Context Influences Motivational Dynamics. *Journal of Social Issues*, *65*(4), 815–838. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01626.x

Van Stekelenburg, J., Klandermans, B., & Van Dijk, W. W. (2011). Combining motivations and emotion: The motivational dynamics of protest participation. *Revista de Psicología Social*, *26*(1), 91-104. doi.org/10.1174/021347411794078426

van Stekelenburg, J., Walgrave, S., Klandermans, B., & Verhulst, J. (2012). Contextualizing Contestation: Framework, Design, and Data. *Mobilization: An International Quarterly*, *17*(3), 249–262. https://doi.org/10.17813/maiq.17.3.a4418x2q772153x2

Van Zomeren, M., & Iyer, A. (2009). Introduction to the Social and Psychological Dynamics of Collective Action. *Journal of Social Issues, 65(4),* 645–660. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01618.x

Van Zomeren, M., & Spears, R. (2009). Metaphors of Protest: A Classification of Motivations for Collective Action. *Journal of Social Issues*, *65*(4), 661–679. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01619.x

van Zomeren, M., Postmes, T., & Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, *134*(4), 504–535. https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.4.504

Van Zomeren, M., Spears, R., & Leach, C. W. (2008). Exploring psychological mechanisms of collective action: Does relevance of group identity influence how people cope with collective disadvantage? *British Journal of Social Psychology*, *47*(2), 353–372. https://doi.org/10.1348/014466607x231091

Van Zomeren, M., Spears, R., Fischer, A. H., & Leach, C. W. (2004). Put Your Money Where Your Mouth Is! Explaining Collective Action Tendencies Through Group-Based Anger and Group Efficacy. *Journal of Personality and Social Psychology*, *87*(5), 649–664. https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.5.649

Verkuyten, M., & Thijs, J. (2002). Multiculturalism among minority and majority adolescents in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, *26*(1), 91–108. https://doi.org/10.1016/s0147-1767(01)00039-6

Walgrave, S., & Rucht, D. (Eds.). (2010). *The world says no to war: Demonstrations against the war on Iraq* (Vol. 33). Uuniversity of Minnesota Press.

Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.

Wright, S. C. (1997). Ambiguity, Social Influence, and Collective Action: Generating Collective Protest in Response to Tokenism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *23*(12), 1277–1290. https://doi.org/10.1177/01461672972312005

Wright, S. C. (2001). Restricted Intergroup Boundaries. Tokenism, Ambiguity and the Tolerance of Injustice. In J. T. Jost & B. Major (Eds), *The Psychology of Legitimacy. Emerging Perspectives on Ideology, Justice and Intergroup Relations* (pp. 223–254). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Wright, S. C., & Boese, G. D. (2015). Meritocracy and Tokenism. In J. D. Wright (Ed.), *Elsevier International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences* (2nd ed., pp. 239–245). Oxford, UK: Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.24074-9

Wright, S. C., & Taylor, D. M. (1999). Success under tokenism: Co-option of the newcomer and the prevention of collective protest. *British Journal of Social Psychology*, *38*(4), 369–396. https://doi.org/10.1348/014466699164220

Wright, S. C., Taylor, D. M., & Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, *58*(6), 994–1003. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.994

ΤΟΜΟΣ Β

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Πίνακας περιεχομένων παραρτημάτων

ΤΟΜΟΣ Β ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ 210
Πίνακας περιεχομένων παραρτημάτων 211
Λίστα Σχημάτων Παραρτημάτων 212
Λίστα Πινάκων Παραρτημάτων 213
Παράρτημα Α - Ασφαλιστικό 216
Παραγοντικές αναλύσεις 216
Αναλυτικοί Πίνακες Συσχετίσεων 225
Ερωτηματολόγιο για Γενική Απεργία για το Ασφαλιστικό 234
Παράρτημα Β – Δεκέμβρης ΄08 244
Παραγοντικές Αναλύσεις 244
Πίνακας Συσχετίσεων..... 253
Ερωτηματολόγιο για έρευνα «Δεκέμβρης 2008»..... 260
Παράρτημα Γ – Υπουργείο Πολιτισμού 275
Λεπτομέρειες του δείγματος και της διαδικασίας 275
Μεταβλητές που εγκαταλείφθηκαν 276
Παραγοντικές αναλύσεις 278
Εκτεταμένοι Πίνακες Συσχετίσεων 294
Παλινδρόμηση της Προηγούμενης Συλλογικής Δράσης στην πρόβλεψη της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης 305
Παλινδρομήσεις Γενικών και Ακτιβιστικών Μελλοντικών Δράσεων..... 310
Ερωτηματολόγιο 319
Παράρτημα Δ – Δημοψήφισμα 335
Λεπτομέρειες επί του δείγματος 335
Παραγοντικές Αναλύσεις 336
Εκτεταμένες Αναλύσεις Συσχετίσεων..... 341
Αναλύσεις Παλινδρόμησης για Ακτιβιστικές και Γενικές Δράσεις 347
Ερωτηματολόγιο 353

Λίστα Σχημάτων Παραρτημάτων

Σχήματα Παραρτήματος Α

Σχήμα Α.1 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Εξωγενείς Αποδόσεις.....219
Σχήμα Α.2 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Πεποιθήσεις. 222

Σχήματα Παραρτήματος Γ

Σχήμα Γ.1 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις δράσεις στο Μέλλον 279
Σχήμα Γ.2 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για δράσεις στο Παρελθόν 282
Σχήμα Γ.3 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Πεποιθήσεις 286
Σχήμα Γ.4 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για της αναπαράσταση του Συνδικαλιστή289

Σχήματα Παραρτήματος Δ

Σχήμα Δ.1 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Πεποιθήσεις 337
Σχήμα Δ.2 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Δράσεις 340

Λίστα Πινάκων Παραρτημάτων

Πίνακες Παραρτήματος Α

Πίνακας Α.1. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Στόχων 216
Πίνακας Α.2. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Κινήτρων Συμμετοχής 217
Πίνακας Α.3. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Συναισθημάτων.....218
Πίνακας Α.4 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Εξωγενών Αποδόσεων με ζητούμενους τρεις παράγοντες.....220
Πίνακας Α.5. Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την προκαταρκτική Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων 221
Πίνακας Α.6. Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων με ζητούμενους τρεις παράγοντες.....223
Πίνακας Α.7. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων περί Πολιτικής 224
Πίνακας Α.8. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων.....226

Πίνακες Παραρτήματος Β

Πίνακας Β.1 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την προκαταρκτική Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Μορφών Δράσεων.....245
Πίνακας Β.2 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Μορφών Δράσεων με ζητούμενους τέσσερις παράγοντες 246
Πίνακας Β.3 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Λόγων Συμμετοχής στο Κίνημα 247
Πίνακας Β.4 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Αποδόσεων Ευθυνών.....248
Πίνακας Β.5 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Αντιπάλων.....249
Πίνακας Β.6 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Συναισθημάτων.....250
Πίνακας Β.7 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την προκαταρκτική Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Μελλοντικών Προσδοκιών για την Κοινωνία.....251
Πίνακας Β.8 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Μελλοντικών Προσδοκιών για την Κοινωνία με ζητούμενους τέσσερις παράγοντες.....252
Πίνακας Β.9 Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων.....254

Πίνακες Παραρτήματος Γ

Πίνακας Γ.1 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των δράσεων στο μέλλον 278
Πίνακας Γ.2 Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση Δράσεις στο Μέλλον 280
Πίνακας Γ.3 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των δράσεων στο παρελθόν 281
Πίνακας Γ.4 Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση Δράσεις στο Παρελθόν με ζητούμενους δύο παράγοντες. 283
Πίνακας Γ.5 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων 284
Πίνακας Γ.6 Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων με ζητούμενους τέσσερις παράγοντες 287
Πίνακας Γ.7 Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Αναπαραστάσεων του Συνδικαλιστή 288
Πίνακας Γ.8 Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για την Αναπαράσταση του Συνδικαλιστή με ζητούμενους δύο παράγοντες 290
Πίνακας Γ.9 Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για την Αναπαράσταση του Συνδικαλισμού 291
Πίνακας Γ.10 Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για τις Εξωγενείς Αποδόσεις 292
Πίνακας Γ.11 Ανάλυση Αξιοπιστίας για τον παράγοντα Πολιτικός Κυνισμός 293
Πίνακας Γ.12 Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών 295
Πίνακας Γ.13 Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης της Προηγούμενης Συλλογικής Δράσης και άλλων παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση 306
Πίνακας Γ.14 Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Μελλοντικές Δράσεις. 311
Πίνακας Γ.15 Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις. 315

Πίνακες Παραρτήματος Δ

Πίνακας Δ.1. Μέσοι όροι ατόμων νοικοκυριού για κάθε εισοδηματική κλίμακα 335
Πίνακας Δ.2. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση Πεποιθήσεων.....336
Πίνακας Δ.3. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση Πεποιθήσεων με ζητούμενους δύο παράγοντες.....338
Πίνακας Δ.4. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για τις Εξωγενείς Αποδόσεις.....339
Πίνακας Δ.5. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για τα Συναισθήματα 339
Πίνακας Δ.6. Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για τις Δράσεις με ζητούμενους δύο παράγοντες 340
Πίνακας Δ.7. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων.....341
Πίνακας Δ.8. Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Δράσεις.....347
Πίνακας Δ. 9. Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Δράσεις.....350

Παράρτημα Α - Ασφαλιστικό

Παραγοντικές αναλύσεις

Πίνακας Α.1.
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Στόχων

	Φορτίσεις των δηλώσεων	
Δήλωση	Στόχοι Βελτίωσης	Στόχοι Αντικυβερνητικοί
Ιδιοτιμή	2.09	1.02
% της διακύμανσης	41.78	20.43
3. Το πιο σημαντικό είναι να γίνουν αλλαγές που να βελτιώνουν πραγματικά το επίπεδο ζωής των εργαζομένων	.839	
4. Θα πρέπει να βρεθεί τρόπος να στηριχθούν οι αδύνατοι και οι αδικημένοι του συστήματος	.786	
2. Η κυβέρνηση θα πρέπει να συμμετάσχει σε έναν ειλικρινή και ουσιαστικό διάλογο για τα ασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων	.636	
5. Είναι σημαντικό να γίνουν γνωστά τα αιτήματα των εργαζομένων και να ακουστεί η φωνή τους		.858
1. Η κυβέρνηση θα πρέπει να υποχωρήσει από τις αλλαγές που προωθεί στο ασφαλιστικό		.798

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (4 περιστροφές).

Πίνακας Α.2.
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Κινήτρων Συμμετοχής

	Φορτίσεις των δηλώσεων		
Δήλωση	Κίνητρο Προβολής	Κίνητρο Έκφρασης	Κίνητρο Ηθικό
Ιδιοτιμή	2.62	1.29	1.02
% της διακύμανσης	32.73	16.18	20.43
8. Αυτή η διαδήλωση θα είναι επιτυχής αν τραβήξει την προσοχή της κοινής γνώμης.	.821		
5. Αυτή η διαδήλωση θα είναι επιτυχής αν τραβήξει πολύ την προσοχή των Μέσων μαζικής Ενημέρωσης.	.683		
7. Συμμετέχω σ' αυτή τη διαδήλωση για να δείξω την αλληλεγγύη μου.	.605		-.401
2. Αυτή η διαδήλωση είναι ένα μέσο για να εκφράσω την άποψή μου		.804	
4. Αυτή η διαδήλωση είναι για μένα ένα μέσο για να κάνω τα πράγματα να αλλάξουν.	.286	.706	
6. Συμμετέχοντας στη διαδήλωση σήμερα θέλω να εκφράσω τη δυσαρέσκειά μου.	.292	.444	
1. Ήρθα στη διαδήλωση σήμερα γιατί το θεωρώ ηθική μου υποχρέωση			-.829
3. Η συμμετοχή μου στη σημερινή διαδήλωση είναι θέμα αρχής.		.267	-.798

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (10 περιστροφές).

Πίνακας Α.3.
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Συναισθημάτων

	Φορτίσεις των δηλώσεων	
Δήλωση	Φόβος	Θυμός
Ιδιοτιμή	2.66	1.24
% της διακύμανσης	44.26	20.62
4. Λυπημένος-η	.879	
3. Φοβισμένος-η	.707	
2. Ανήσυχος-η	.648	-.260
6. Μαχητικός-η	-.254	-.908
5. Αγανακτισμένος-η		-.728
1. Θυμωμένος-η	.294	-.637

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (12 περιστροφές).

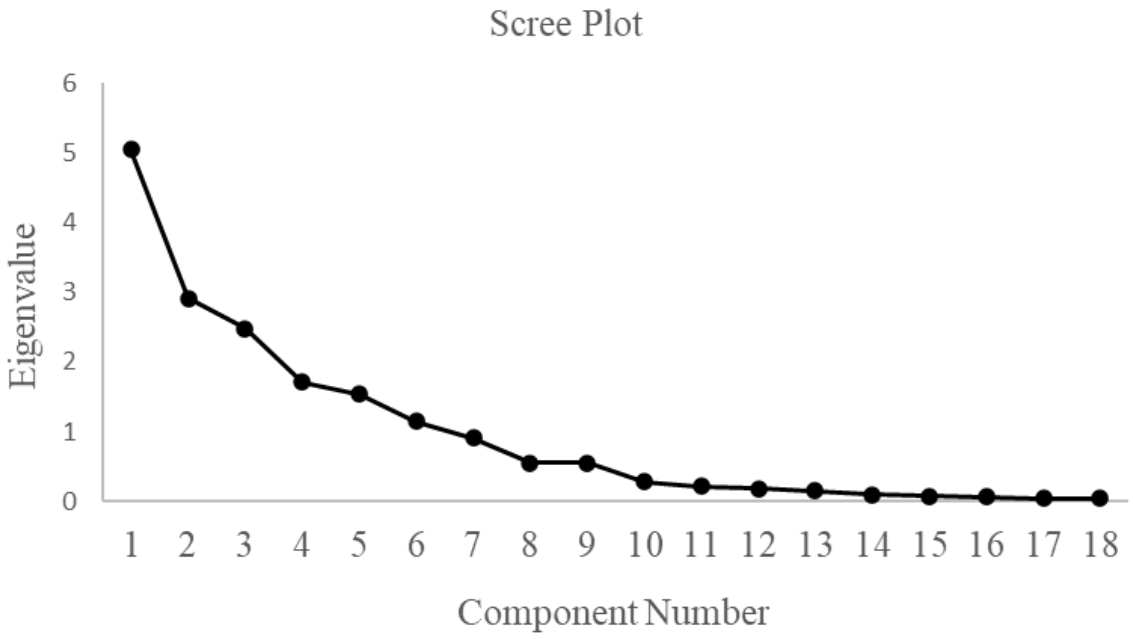

Σχήμα Α.1 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Εξωγενείς Αποδόσεις.

Πίνακας Α.4
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Εξωγενών Αποδόσεων με ζητούμενους τρεις παράγοντες

	Φορτίσεις των δηλώσεων		
Δήλωση	Εργοδοσία και Κεφάλαιο	Πολιτικό Σύστημα	Κοινωνικές Ομάδες
Ιδιοτιμή	5.05	2.91	2.48
% της διακύμανσης	28.05	16.18	13.79
18. Οι μεγάλες επιχειρήσεις	.92		
1. Η έλλειψη χρηματοδότησης	.90		.35
2. Οι τράπεζες	.85		
17. Η Ευρωπαϊκή Ένωση	.75	.39	
3. Οι εργοδότες	.74		
14. Η παγκοσμιοποίηση	.68	.45	
16. Το σύστημα	.58	-.25	-.27
11. Οι προηγούμενες κυβερνήσεις		.82	
7. Ο καπιταλισμός		.72	
13. Η υπογεννητικότητα	.49	-.66	
10. Η κυβέρνηση		.65	
15. Η αντιπολίτευση		.44	.31
6. Οι εργαζόμενοι	-.28		-.93
5. Οι συνταξιούχοι	-.39		-.90
4. Η ελληνική νοοτροπία	.30		-.49
9. Οι μετανάστες			.43
12. Οι συνδικαλιστές			-.37
8. Η διαχείριση των ασφαλιστικών ταμείων*			

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (9 περιστροφές).

**Ιδιοτιμή = .22*

Πίνακας Α.5.
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την προκαταρκτική Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων

	Φορτίσεις των δηλώσεων				
Δήλωση	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Ιδιοτιμή	2.65	2.39	1.78	1.32	1.08
% της διακύμανσης	20.39	18.38	13.69	10.12	8.31
8. Γενικά, εμπιστεύομαι την ηγεσία των συνδικάτων να χειριστούν την αντιπαράθεση με την κυβέρνηση	.823				
9. Πιστεύω πως οι εργαζόμενοι δεν θα δεχτούν να υποχωρήσει η ηγεσία των συνδικάτων απέναντι στην κυβέρνηση	.813				
5. Το πρόβλημα είναι ότι οι υπεύθυνοι δεν διαχειρίζονται σωστά τα λεφτά των ασφαλιστικών ταμείων	.510	-.429			
12. Οι συνδικαλιστές θα έπρεπε να αποφασίζουν κινητοποιήσεις πιο συχνά		.838			
6. Οι πολιτικοί είναι οι μόνοι που μπορούν να λύσουν το ασφαλιστικό	.260	-.763			
11. Πρέπει να συνεχιστούν οι κινητοποιήσεις ακόμη κι αν κατατεθεί το νομοσχέδιο για το ασφαλιστικό	.256	.621		.314	
3. Το σωστό θα ήταν να μπορεί να επιλέγει ο κάθε εργαζόμενος όπως νομίζει τον τρόπο ασφάλισής του			.882		
2. Το ασφαλιστικό θα ήταν σε καλύτερη κατάσταση, αν είχαμε λιγότερο έλεγχο από το κράτος και υπήρχαν ελαστικές συμφωνίες εργαζομένων - εργοδοτών			.840		
1. Δέχομαι να αυξηθούν τα όρια συνταξιοδότησης, αν είναι να υπάρξει μια οριστική και δίκαιη για όλους λύση		-.452	.589	.330	-.280
10. Τα προβλήματα στο ασφαλιστικό θα λύνονταν αν κυβέρνηση και εργοδότες πλήρωναν τις εισφορές τους	.263			.801	
4. Δεν γίνεται να έχουμε και όλα τα ασφαλιστικά δικαιώματα και μια καλή οικονομία της χώρας	.520			-.685	
7. Δεν μπορούν να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι					.833
13. Πρέπει οι εργαζόμενοι να συμμετέχουν στα σωματεία	.486				-.595

Σημείωση: Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (16 περιστροφές).

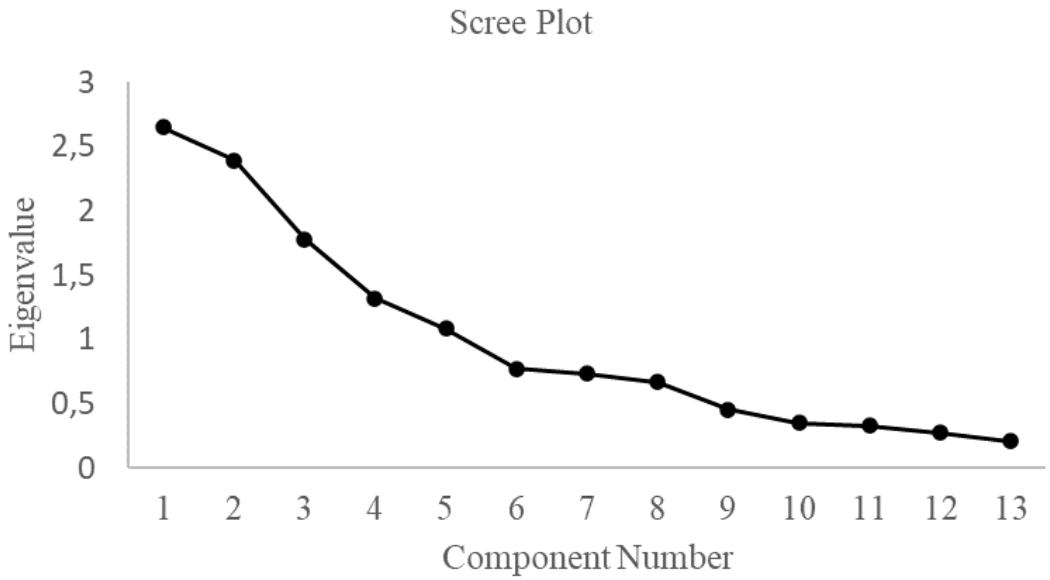

Σχήμα Α.2 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Πεποιθήσεις.

Πίνακας Α.6.
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων με ζητούμενους τρεις παράγοντες

Δήλωση	**Φορτίσεις των δηλώσεων**		
	Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	**Αντινεοφιλελεύθερες**	**Νεοφιλελεύθερες**
Ιδιοτιμή	2.65	2.39	1.78
% της διακύμανσης	20.39	18.38	13.69
8. Γενικά, εμπιστεύομαι την ηγεσία των συνδικάτων να χειριστούν την αντιπαράθεση με την κυβέρνηση	.72		.26
9. Πιστεύω πως οι εργαζόμενοι δεν θα δεχτούν να υποχωρήσει η ηγεσία των συνδικάτων απέναντι στην κυβέρνηση	.70		.29
13. Πρέπει οι εργαζόμενοι να συμμετέχουν στα σωματεία	.70		
10. Τα προβλήματα στο ασφαλιστικό θα λύνονταν αν κυβέρνηση και εργοδότες πλήρωναν τις εισφορές τους	.61		-.38
12. Οι συνδικαλιστές θα έπρεπε να αποφασίζουν κινητοποιήσεις πιο συχνά	.28	.81	
6. Οι πολιτικοί είναι οι μόνοι που μπορούν να λύσουν το ασφαλιστικό		-.79	
11. Πρέπει να συνεχιστούν οι κινητοποιήσεις ακόμη κι αν κατατεθεί το νομοσχέδιο για το ασφαλιστικό	.54	.56	
5. Το πρόβλημα είναι ότι οι υπεύθυνοι δεν διαχειρίζονται σωστά τα λεφτά των ασφαλιστικών ταμείων	.44	-.55	
1. Δέχομαι να αυξηθούν τα όρια συνταξιοδότησης, αν είναι να υπάρξει μια οριστική και δίκαιη για όλους λύση		-.48	
3. Το σωστό θα ήταν να μπορεί να επιλέγει ο κάθε εργαζόμενος όπως νομίζει τον τρόπο ασφάλισής του			.87
2. Το ασφαλιστικό θα ήταν σε καλύτερη κατάσταση, αν είχαμε λιγότερο έλεγχο από το κράτος και υπήρχαν ελαστικές συμφωνίες εργαζομένων - εργοδοτών			.83
4. Δεν γίνεται να έχουμε και όλα τα ασφαλιστικά δικαιώματα και μια καλή οικονομία της χώρας			.42
7. Δεν μπορούν να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι			.32

Σημείωση: Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (12 περιστροφές).

Πίνακας Α.7.
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων περί Πολιτικής

	Φορτίσεις των δηλώσεων	
Δήλωση	Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	Πολιτική Κινηματική
Ιδιοτιμή	1.88	1.11
% της διακύμανσης	37.61	22.19
1. Δεν είναι τόσο χρήσιμο να ψηφίζω, αφού τα κόμματα κάνουν ότι νομίζουν	.776	
3. Τα πολιτικά κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο μου και όχι για τις ιδέες και τη γνώμη μου	.751	
4. Για ανθρώπους σαν και μένα η πολιτική είναι αρκετά περίπλοκη, πρέπει να είσαι ειδικός για να την καταλάβεις	.431	.349
5. Όταν άνθρωποι σαν και μένα λένε δυνατά την γνώμη τους στους πολιτικούς αυτή λαμβάνεται υπόψη		.889
2. Άνθρωποι σαν και μένα επηρεάζουν το τι κάνουν οι αρχές - π.χ. κυβέρνηση, κράτος	-.500	.637

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (19 περιστροφές).

Αναλυτικοί Πίνακες Συσχετίσεων

Πίνακας Α.8.
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων

Μεταβλητή	*M* (SD)	1	2	3	4
1. Προθυμία Συμμετοχής	4.94 (1.48)	1	.137	.511***	.009
2. Στόχοι Βελτίωσης	6.55 (0.83)	.137	1	.232	.913***
3. Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.65 (0.60)	.511***	.232	1	.160
4. Στόχοι Διάλογος	6.11 (1.81)	.009	.913***	.160	1
5. Κίνητρο Προβολής	5.60 (1.15)	.009	.037	.176	.073
6. Κίνητρο Έκφρασης	6.17 (0.86)	.542***	.199	.572***	.134
7. Κίνητρο Ηθικό	5.29 (1.70)	.145	-.082	-.020	-.090
8. Ταύτιση Εργαζόμενοι	5.38 (1.20)	.423**	.125	.161	.151
9. Ταύτιση Συνδικαλιστές	3.64 (1.87)	.423**	.194	.318*	.158
10. Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	3.11 (1.93)	.297*	.179	.243	.209
11. Φόβος	3.78 (1.70)	-.013	.259	.090	.265
12. Θυμός	5.71 (1.23)	.298*	.244	.238	.183
13.Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	5.53 (1.24)	.262	-.044	.372**	-.048
14.Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.02 (1.00)	-.053	.015	.171	-.031
15. Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.54 (1.04)	-.166	.103	-.129	.065
16. Απόδοση Υπογεννητικότητα	3.18 (1.69)	.077	.291*	-.003	.354*
17. Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.64 (0.74)	-.014	.074	.182	.102
18. Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.84 (1.73)	-.209	-.207	-.160	-.100
19. Πολιτική Κινηματική	3.80 (1.59)	.311*	.259	.222	.156
20. Πολιτική για Ειδικούς	1.83 (1.40)	.214	.155	.200	.164
21. Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	5.03 (1.22)	.363**	.166	.240	.120
22.Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.94 (1.48)	.129	-.171	.114	-.207
23.Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	6.55 (0.83)	.060	.221	.089	.235
24.Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	6.65 (0.60)	-.218	-.187	-.127	.005
25. Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	6.11 (1.81)	-.232	.201	.033	.242
26. Ιδεολογική Τοποθέτηση**	5.60 (1.15)	.011	.267	-.119	.308*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Α.8.
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	5	6	7
1. Προθυμία Συμμετοχής	4.94 (1.48)	.009	.542***	.145
2. Στόχοι Βελτίωσης	6.55 (0.83)	.037	.199	-.082
3. Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.65 (0.60)	.176	.572***	-.020
4. Στόχοι Διάλογος	6.11 (1.81)	.073	.134	-.090
5. Κίνητρο Προβολής	5.60 (1.15)	1	.315*	.337*
6. Κίνητρο Έκφρασης	6.17 (0.86)	.315*	1	.279*
7. Κίνητρο Ηθικό	5.29 (1.70)	.337*	.279*	1
8. Ταύτιση Εργαζόμενοι	5.38 (1.20)	.115	.462***	.262
9. Ταύτιση Συνδικαλιστές	3.64 (1.87)	.012	.294*	.183
10. Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	3.11 (1.93)	.162	.282*	.236
11. Φόβος	3.78 (1.70)	.144	.252	.007
12. Θυμός	5.71 (1.23)	.060	.416**	.006
13.Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	5.53 (1.24)	.207	.201	.062
14.Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.02 (1.00)	.006	-.071	-.108
15. Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.54 (1.04)	-.171	-.291*	-.094
16. Απόδοση Υπογεννητικότητα	3.18 (1.69)	.190	.072	.086
17. Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.64 (0.74)	.335*	.315*	.190
18. Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.84 (1.73)	.116	-.266	.077
19. Πολιτική Κινηματική	3.80 (1.59)	.144	.336*	.290*
20. Πολιτική για Ειδικούς	1.83 (1.40)	.020	.093	-.075
21. Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	5.03 (1.22)	.312*	.438***	.314*
22.Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.94 (1.48)	-.232	-.059	.017
23.Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	6.55 (0.83)	.218	.137	.163
24.Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	6.65 (0.60)	.176	-.024	.059
25. Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	6.11 (1.81)	.137	-.079	-.025
26. Ιδεολογική Τοποθέτηση**	5.60 (1.15)	.318*	.088	.171

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Α.8.
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	8	9	10
1. Προθυμία Συμμετοχής	4.94 (1.48)	.423**	.423**	.297*
2. Στόχοι Βελτίωσης	6.55 (0.83)	.125	.194	.179
3. Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.65 (0.60)	.161	.318*	.243
4. Στόχοι Διάλογος	6.11 (1.81)	.151	.158	.209
5. Κίνητρο Προβολής	5.60 (1.15)	.115	.012	.162
6. Κίνητρο Έκφρασης	6.17 (0.86)	.462***	.294*	.282*
7. Κίνητρο Ηθικό	5.29 (1.70)	.262	.183	.236
8. Ταύτιση Εργαζόμενοι	5.38 (1.20)	1	.438**	.354*
9. Ταύτιση Συνδικαλιστές	3.64 (1.87)	.438**	1	.560***
10. Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	3.11 (1.93)	.354*	.560***	1
11. Φόβος	3.78 (1.70)	.287*	.185	.195
12. Θυμός	5.71 (1.23)	.342*	.258	.135
13.Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	5.53 (1.24)	.429**	.154	-.024
14.Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.02 (1.00)	-.095	-.175	-.133
15. Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.54 (1.04)	.011	-.077	-.358**
16. Απόδοση Υπογεννητικότητα	3.18 (1.69)	.329*	.154	.142
17. Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.64 (0.74)	.230	.141	.175
18. Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.84 (1.73)	-.086	-.124	-.177
19. Πολιτική Κινηματική	3.80 (1.59)	.496***	.448***	.366**
20. Πολιτική για Ειδικούς	1.83 (1.40)	.259	.401**	.276*
21. Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	5.03 (1.22)	.460***	.447**	.605***
22.Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.94 (1.48)	-.015	.192	-.141
23.Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	6.55 (0.83)	.076	.182	.314*
24.Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	6.65 (0.60)	-.047	-.006	.135
25. Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	6.11 (1.81)	-.098	.235	.207
26. Ιδεολογική Τοποθέτηση**	5.60 (1.15)	.333*	.133	.497***

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Α.8.
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	11	12	13	14
1. Προθυμία Συμμετοχής	4.94 (1.48)	-.013	.298*	.262	-.053
2. Στόχοι Βελτίωσης	6.55 (0.83)	.259	.244	-.044	.015
3. Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.65 (0.60)	.090	.238	.372**	.171
4. Στόχοι Διάλογος	6.11 (1.81)	.265	.183	-.048	-.031
5. Κίνητρο Προβολής	5.60 (1.15)	.144	.060	.207	.006
6. Κίνητρο Έκφρασης	6.17 (0.86)	.252	.416**	.201	-.071
7. Κίνητρο Ηθικό	5.29 (1.70)	.007	.006	.062	-.108
8. Ταύτιση Εργαζόμενοι	5.38 (1.20)	.287*	.342*	.429**	-.095
9. Ταύτιση Συνδικαλιστές	3.64 (1.87)	.185	.258	.154	-.175
10. Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	3.11 (1.93)	.195	.135	-.024	-.133
11. Φόβος	3.78 (1.70)	1	.429**	.193	-.102
12. Θυμός	5.71 (1.23)	.429**	1	.380**	.082
13.Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	5.53 (1.24)	.193	.380**	1	.317*
14.Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.02 (1.00)	-.102	.082	.317*	1
15. Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.54 (1.04)	-.044	-.006	.198	.228
16. Απόδοση Υπογεννητικότητα	3.18 (1.69)	.164	.260	.220	-.119
17. Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.64 (0.74)	.057	.034	.223	.299*
18. Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.84 (1.73)	-.132	-.092	.039	.259
19. Πολιτική Κινηματική	3.80 (1.59)	.226	.181	.303*	-.151
20. Πολιτική για Ειδικούς	1.83 (1.40)	.154	.197	.140	.009
21. Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	5.03 (1.22)	.142	.323*	.122	-.238
22.Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.94 (1.48)	-.310*	.082	.209	.147
23.Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	6.55 (0.83)	.072	-.051	-.114	.156
24.Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	6.65 (0.60)	.125	-.011	.088	-.009
25. Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	6.11 (1.81)	.124	-.062	-.018	-.352*
26. Ιδεολογική Τοποθέτηση**	5.60 (1.15)	.493***	.108	-.024	-.317*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Α.8.
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	15	16	17
1. Προθυμία Συμμετοχής	4.94 (1.48)	-.166	.077	-.014
2. Στόχοι Βελτίωσης	6.55 (0.83)	.103	.291*	.074
3. Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.65 (0.60)	-.129	-.003	.182
4. Στόχοι Διάλογος	6.11 (1.81)	.065	.354*	.102
5. Κίνητρο Προβολής	5.60 (1.15)	-.171	.190	.335*
6. Κίνητρο Έκφρασης	6.17 (0.86)	-.291*	.072	.315*
7. Κίνητρο Ηθικό	5.29 (1.70)	-.094	.086	.190
8. Ταύτιση Εργαζόμενοι	5.38 (1.20)	.011	.329*	.230
9. Ταύτιση Συνδικαλιστές	3.64 (1.87)	-.077	.154	.141
10. Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	3.11 (1.93)	-.358**	.142	.175
11. Φόβος	3.78 (1.70)	-.044	.164	.057
12. Θυμός	5.71 (1.23)	-.006	.260	.034
13.Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	5.53 (1.24)	.198	.220	.223
14.Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.02 (1.00)	.228	-.119	.299*
15. Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.54 (1.04)	1	.164	-.068
16. Απόδοση Υπογεννητικότητα	3.18 (1.69)	.164	1	-.102
17. Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.64 (0.74)	-.068	-.102	1
18. Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.84 (1.73)	.183	.028	.180
19. Πολιτική Κινηματική	3.80 (1.59)	-.040	.086	.010
20. Πολιτική για Ειδικούς	1.83 (1.40)	.220	.354*	-.065
21. Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	5.03 (1.22)	-.250	.089	.369**
22.Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.94 (1.48)	.168	.144	-.042
23.Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	6.55 (0.83)	.045	-.027	.111
24.Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	6.65 (0.60)	-.075	.012	.092
25. Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	6.11 (1.81)	-.009	.203	-.013
26. Ιδεολογική Τοποθέτηση**	5.60 (1.15)	-.019	.237	-.031

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Α.8.
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	18	19	20
1. Προθυμία Συμμετοχής	4.94 (1.48)	-.209	.311*	.214
2. Στόχοι Βελτίωσης	6.55 (0.83)	-.207	.259	.155
3. Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.65 (0.60)	-.160	.222	.200
4. Στόχοι Διάλογος	6.11 (1.81)	-.100	.156	.164
5. Κίνητρο Προβολής	5.60 (1.15)	.116	.144	.020
6. Κίνητρο Έκφρασης	6.17 (0.86)	-.266	.336*	.093
7. Κίνητρο Ηθικό	5.29 (1.70)	.077	.290*	-.075
8. Ταύτιση Εργαζόμενοι	5.38 (1.20)	-.086	.496***	.259
9. Ταύτιση Συνδικαλιστές	3.64 (1.87)	-.124	.448***	.401**
10. Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	3.11 (1.93)	-.177	.366**	.276*
11. Φόβος	3.78 (1.70)	-.132	.226	.154
12. Θυμός	5.71 (1.23)	-.092	.181	.197
13.Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	5.53 (1.24)	.039	.303*	.140
14.Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.02 (1.00)	.259	-.151	.009
15. Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.54 (1.04)	.183	-.040	.220
16. Απόδοση Υπογεννητικότητα	3.18 (1.69)	.028	.086	.354*
17. Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.64 (0.74)	.180	.010	-.065
18. Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.84 (1.73)	1	-.353**	.071
19. Πολιτική Κινηματική	3.80 (1.59)	-.353**	1	.001
20. Πολιτική για Ειδικούς	1.83 (1.40)	.071	.001	1
21. Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	5.03 (1.22)	-.217	.418**	.108
22.Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.94 (1.48)	.193	.065	.159
23.Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	6.55 (0.83)	.026	.041	.409**
24.Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	6.65 (0.60)	.235	-.069	.204
25. Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	6.11 (1.81)	-.296*	.262	.102
26. Ιδεολογική Τοποθέτηση**	5.60 (1.15)	-.113	.266	.311*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Α.8.
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	21	22	23	24
1. Προθυμία Συμμετοχής	4.94 (1.48)	.363**	.129	.060	-.218
2. Στόχοι Βελτίωσης	6.55 (0.83)	.166	-.171	.221	-.187
3. Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.65 (0.60)	.240	.114	.089	-.127
4. Στόχοι Διάλογος	6.11 (1.81)	.120	-.207	.235	.005
5. Κίνητρο Προβολής	5.60 (1.15)	.312*	-.232	.218	.176
6. Κίνητρο Έκφρασης	6.17 (0.86)	.438***	-.059	.137	-.024
7. Κίνητρο Ηθικό	5.29 (1.70)	.314*	.017	.163	.059
8. Ταύτιση Εργαζόμενοι	5.38 (1.20)	.460***	-.015	.076	-.047
9. Ταύτιση Συνδικαλιστές	3.64 (1.87)	.447**	.192	.182	-.006
10. Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	3.11 (1.93)	.605***	-.141	.314*	.135
11. Φόβος	3.78 (1.70)	.142	-.310*	.072	.125
12. Θυμός	5.71 (1.23)	.323*	.082	-.051	-.011
13.Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	5.53 (1.24)	.122	.209	-.114	.088
14.Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.02 (1.00)	-.238	.147	.156	-.009
15. Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.54 (1.04)	-.250	.168	.045	-.075
16. Απόδοση Υπογεννητικότητα	3.18 (1.69)	.089	.144	-.027	.012
17. Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.64 (0.74)	.369**	-.042	.111	.092
18. Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.84 (1.73)	-.217	.193	.026	.235
19. Πολιτική Κινηματική	3.80 (1.59)	.418**	.065	.041	-.069
20. Πολιτική για Ειδικούς	1.83 (1.40)	.108	.159	.409**	.204
21. Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	5.03 (1.22)	1	-.018	.128	.010
22.Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.94 (1.48)	-.018	1	-.125	-.117
23.Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	6.55 (0.83)	.128	-.125	1	.155
24.Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	6.65 (0.60)	.010	-.117	.155	1
25. Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	6.11 (1.81)	.212	-.028	.013	.203
26. Ιδεολογική Τοποθέτηση**	5.60 (1.15)	.422**	-.516***	.472***	.328*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Α.8.
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	25	26
1. Προθυμία Συμμετοχής	4.94 (1.48)	-.232	.011
2. Στόχοι Βελτίωσης	6.55 (0.83)	.201	.267
3. Στόχοι Αντικυβερνητικοί	6.65 (0.60)	.033	-.119
4. Στόχοι Διάλογος	6.11 (1.81)	.242	.308*
5. Κίνητρο Προβολής	5.60 (1.15)	.137	.318*
6. Κίνητρο Έκφρασης	6.17 (0.86)	-.079	.088
7. Κίνητρο Ηθικό	5.29 (1.70)	-.025	.171
8. Ταύτιση Εργαζόμενοι	5.38 (1.20)	-.098	.333*
9. Ταύτιση Συνδικαλιστές	3.64 (1.87)	.235	.133
10. Ταύτιση ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ	3.11 (1.93)	.207	.497***
11. Φόβος	3.78 (1.70)	.124	.493***
12. Θυμός	5.71 (1.23)	-.062	.108
13.Απόδοση Εργοδοσία και Κεφάλαιο	5.53 (1.24)	-.018	-.024
14.Απόδοση Το πολιτικό σύστημα	6.02 (1.00)	-.352*	-.317*
15. Απόδοση Κοιν. Ομάδες & όχι Μετανάστες	3.54 (1.04)	-.009	-.019
16. Απόδοση Υπογεννητικότητα	3.18 (1.69)	.203	.237
17. Απόδοση Διαχείριση Ταμείων	6.64 (0.74)	-.013	-.031
18. Πολιτική Κυνισμός Κομμάτων	3.84 (1.73)	-.296*	-.113
19. Πολιτική Κινηματική	3.80 (1.59)	.262	.266
20. Πολιτική για Ειδικούς	1.83 (1.40)	.102	.311*
21. Πεποιθήσεις Εμπιστοσύνη στα Σωματεία	5.03 (1.22)	.212	.422**
22.Πεποιθήσεις Αντινεοφιλελεύθερες	4.94 (1.48)	-.028	-.516***
23.Πεποιθήσεις Νεοφιλελεύθερες	6.55 (0.83)	.013	.472***
24.Πεποιθήσεις Μηδενικό Άθροισμα	6.65 (0.60)	.203	.328*
25. Ικανοποίηση από Δημοκρατία*	6.11 (1.81)	1	.304*
26. Ιδεολογική Τοποθέτηση**	5.60 (1.15)	.304*	1

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Γενική Απεργία για το ασφαλιστικό

Αθήνα 13 Φεβρουαρίου 2008

Αγαπητέ Κύριε, Αγαπητή Κυρία,

Πρώτα απ' όλα, ένα θερμό ευχαριστώ που δεχτήκατε να απαντήσετε σε αυτή την έρευνα και για το χρόνο που διαθέσατε για να απαντήσετε σε αυτό το ερωτηματολόγιο. Όταν τελειώσετε δεν έχετε παρά να βάλετε το ερωτηματολόγιο στο προ-πληρωμένο φάκελο και να το ταχυδρομήσετε. Παρακαλούμε να απαντήσετε στο ερωτηματολόγιο ατομικά καθώς μας ενδιαφέρει η προσωπική σας γνώμη. Φυσικά η ανωνυμία σας είναι εγγυημένη.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αφορούν τους λόγους που ωθούν στην συμμετοχή σε διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες. Πρόκειται για κομμάτι των ερευνών στα πλαίσια της διδακτορικής μου διατριβής.
Και πάλι σας ευχαριστούμε πολύ για τη συμμετοχή σας.

Δημήτρης Μπάρκας
Υποψήφιος Διδάκτορας

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών,
τμήμα Ψυχολογίας,
υπ' όψη Αναπληρώτριας Καθηγήτριας Ξένιας Χρυσοχόου
Λεωφ. Συγγρού 136
17671 Αθήνα
dimbarkas@yahoo.gr

Ότι παρατηρήσεις έχετε για την έρευνα μπορείτε να τις κάνετε στο τέλος ή να επικοινωνήσετε μέσω e-mail.

Μπορείτε να μας πείτε με λίγα λόγια γιατί συμμετείχατε σε αυτή τη διαδήλωση;

.....

.....

.....

.....

.....

Χρησιμοποιώντας την κλίμακα 1 (καθόλου σημαντικό) έως 7 (πολύ σημαντικό), να δηλώσετε πόσο σημαντικούς θεωρείτε τους παρακάτω στόχους;

		Καθόλου Σημαντικό						Πολύ Σημαντικό
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1	Η κυβέρνηση θα πρέπει να υποχωρήσει από τις αλλαγές που προωθεί στο ασφαλιστικό	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
2	Η κυβέρνηση θα πρέπει να συμμετάσχει σε έναν ειλικρινή και ουσιαστικό διάλογο για τα ασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
3	Το πιο σημαντικό είναι να γίνουν αλλαγές που να βελτιώνουν πραγματικά το επίπεδο ζωής των εργαζομένων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
4	Θα πρέπει να βρεθεί τρόπος να στηριχθούν οι αδύνατοι και οι αδικημένοι του συστήματος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
5	Είναι σημαντικό να γίνουν γνωστά τα αιτήματα των εργαζομένων και να ακουστεί η φωνή τους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Ποιος από τους 5 αυτούς στόχους είναι ο πιο σημαντικός για σας; (Παρακαλώ γράψτε τον αριθμό που του αντιστοιχεί από τη στήλη αριστερά).

Στόχος Ν° : ☐

Πόσο αποτελεσματική βρίσκετε ότι θα είναι αυτή η διαδήλωση για να επιτευχθεί αυτός ο πιο σημαντικός στόχος; 1 = πολύ αναποτελεσματική – 7 = πολύ αποτελεσματική.

πολύ <u>ανα</u>ποτελεσματική					πολύ αποτελεσματική	
1	2	3	4	5	6	7

Είναι περισσότερος ή λιγότερος κόσμος στη διαδήλωση απ' ότι περιμένατε;

❑ Λιγότερος απ' οτι περίμενα ❑ Όσος περίμενα ❑ Περισσότερος απ' ότι περίμενα ❑ Δεν ξέρω, δεν είχα ιδέα πόσος θα ήταν

Πόσο χρόνο κάνατε για να πάτε στη συγκέντρωση;

…………………ώρες……………………………λεπτά

Μπορείτε να υπολογίσετε πόσο συχνά πήγατε **συνολικά** καθώς και **πόσες φορές την τελευταία 5ετία** σε μια τοπική, εθνική, ή διεθνή διαδήλωση ή συγκέντρωση/πορεία;

	Συνολικά	**Την τελευταία 5ετία**
Αυτή είναι η πρώτη φορά	❑	❑
Μεταξύ 2 και 5 φορές	❑	❑
Μεταξύ 6 και 10 φορές	❑	❑
Μεταξύ 11 και 20 φορές	❑	❑
Πάνω από 20 φορές	❑	❑

Αν θυμάστε, πέστε μας για την πρώτη διαδήλωση στην οποία συμμετείχατε;

Ποιο ήταν το θέμα; _

Ποια χρονιά έγινε; _

Παρακαλώ πέστε μας για την πιο σημαντική κινητοποίηση στην οποία πήρατε μέρος.

Ποιο ήταν το Θέμα;

Ποια χρονιά έγινε;

_ _

Είστε μέλος του/των σωματείου -ων που διοργάνωσαν ή των άλλων φορέων οργανώσεων/ που βοήθησαν στη διοργάνωση της διαδήλωσης;

❑ Ναι ❑ Όχι ❑ Δεν ξέρω/δεν είμαι βέβαιος-η

- Αν ναι, πώς λέγεται το σωματείο ή φορέας (παρακαλώ γράψτε ολόκληρο το όνομα) _

_ _

Πόσο καιρό είστε μέλος αυτής του σωματείου -ων ……………………χρόνια

- Αν όχι, γνωρίζετε κάποιον που είναι μέλος;

  ❑ Ναι ❑ Όχι

Πότε ακριβώς αποφασίσατε οριστικά να συμμετέχετε στη σημερινή διαδήλωση;

❑ σήμερα ❑ τις τελευταίες μέρες ❑ τις τελευταίες εβδομάδες ❑ μόλις ανακοινώθηκε

Πόσο ενθουσιώδης ήσασταν για τη συμμετοχή σας σε αυτή τη διαμαρτυρία

Καθόλου **Πάρα πολύ**

1 2 3 4 5 6 7

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Ήρθα στη διαδήλωση σήμερα γιατί το θεωρώ ηθική μου υποχρέωση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτή η διαδήλωση είναι ένα μέσο για να εκφράσω την άποψή μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η συμμετοχή μου στη σημερινή διαδήλωση είναι θέμα αρχής.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτή η διαδήλωση είναι για μένα ένα μέσο για να κάνω τα πράγματα να αλλάξουν.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Αυτή η διαδήλωση θα είναι επιτυχής αν τραβήξει πολύ την προσοχή των Μέσων μαζικής Ενημέρωσης.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμμετέχοντας στη διαδήλωση σήμερα θέλω να εκφράσω τη δυσαρέσκειά μου.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμμετέχω σ' αυτή τη διαδήλωση για να δείξω την αλληλεγγύη μου.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτή η διαδήλωση θα είναι επιτυχής αν τραβήξει την προσοχή της κοινής γνώμης.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Όταν σκέφτομαι το θέμα της διαδήλωσης αισθάνομαι:

	Καθόλου						**Πάρα Πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Θυμωμένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ανήσυχος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Φοβισμένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Λυπημένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αγανακτισμένος -η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μαχητικός -η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Έχω πολλά κοινά με τους συνδικαλιστές που κήρυξαν την απεργία (ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ)	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αισθάνομαι ισχυρούς δεσμούς με τους συνδικαλιστές που κήρυξαν την απεργία (ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ)	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ταυτίζομαι πολύ με τους συνδικαλιστές που κήρυξαν την απεργία (ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ)	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Με συνδέουν πολλά με τους συνδικαλιστές του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

	Διαφωνώ Απόλυτα						Συμφωνώ απόλυτα
	1	2	3	4	5	6	7
Μοιάζω πολύ στον τρόπο σκέψης με τους συνδικαλιστές του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους συνδικαλιστές του σωματείου μου, θα ένοιωθα σαν να είχε πει κάτι για εμένα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Με συνδέουν πολλά με τους άλλους εργαζόμενους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μοιάζω πολύ στον τρόπο σκέψης με τους άλλους εργαζόμενους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους άλλους εργαζόμενους, θα ένοιωθα σαν να είχε πει κάτι για εμένα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Νοιώθω αλληλεγγύη με τους άλλους εργαζόμενους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Είστε στη διαδήλωση (δυνατές οι πολλαπλές απαντήσεις)	Ναι
Μόνος-η;	❑
Με τον σύντροφό σας;	❑
Με μέλη της οικογένειάς σας;	❑
Με φίλους, γνωστούς ή γείτονες;	❑
Με συναδέλφους ή συμφοιτητές;	❑
Με μέλη μιας οργάνωσης ή συλλόγου στα οποία ανήκετε;	❑

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να παλέψει κανείς για την κοινωνική αλλαγή

Παρακάτω παρουσιάζονται μερικοί απ' αυτούς		Ναι	Όχι
Έτυχε ποτέ να	Απευθυνθείτε σε ένα πολιτικό;	❑	❑
	Υπογράψετε ένα κείμενο;	❑	❑
	Κάνετε μια δωρεά;	❑	❑
	Αγοράσετε ένα προϊόν για ηθικούς, πολιτικούς, οικολογικούς ή άλλους λόγους;	❑	❑
	Φορέσετε μια κονκάρδα/αυτοκόλλητο, να αφισοκολλήσετε ή να μοιράσετε προκηρύξεις για μια (πολιτική) καμπάνια;	❑	❑
Έτυχε ποτέ να συμμετάσχετε σε:	Μια απεργία;	❑	❑
	Συγκέντρωση;	❑	❑
	Σε βίαιες μορφές δράσης;	❑	❑
Έτυχε ποτέ να χρησιμοποιήσετε το Ίντερνετ για κάποια από αυτές τις δράσεις;		❑	❑

Ήσασταν ενεργό μέλος μιας οργάνωσης τους τελευταίους 12 μήνες; (Πχ, συμμετείχατε στις δραστηριότητες, συγκεντρώσεις κλπ., μιας οργάνωσης ή ενός συλλόγου)

❑ Ναι ❑ Όχι

Μπορείτε να δηλώσετε στον κατάλογο οργανώσεων και συλλόγων που παρουσιάζεται παρακάτω αν ήσασταν ένα παθητικό μέλος, ένα ενεργό μέλος, ένα στέλεχος ή αν δεν ήσασταν καθόλου μέλος; (παρακαλώ σημειώστε μόνο μια απάντηση για κάθε οργάνωση).

	Δεν ανήκω	**Παθητικό Μέλος**	**Ενεργό Μέλος**	**Στέλεχος**
Εκκλησία ή θρησκευτική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Φοιτητική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Συνδικάτο ή επαγγελματικό σωματείο	❑	❑	❑	❑
Πολιτικό κόμμα	❑	❑	❑	❑
Εθνικιστική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Φεμινιστική Οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Αθλητικό Σύλλογο	❑	❑	❑	❑
Περιβαλλοντική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Καλλιτεχνική ή εκπαιδευτική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση Νέων	❑	❑	❑	❑
Σύλλογο Γειτονιάς	❑	❑	❑	❑
Φιλανθρωπική Οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση για την Παγκόσμια Δικαιοσύνη	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση για τον Τρίτο Κόσμο	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση Ειρήνης	❑	❑	❑	❑
Αντιρατσιστική ή υπέρ των δικαιωμάτων των μεταναστών	❑	❑	❑	❑
Κάποια άλλη εθελοντική οργάνωση	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Δέχομαι να αυξηθούν τα όρια συνταξιοδότησης, αν είναι να υπάρξει μια οριστική και δίκαιη για όλους λύση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το ασφαλιστικό θα ήταν σε καλύτερη κατάσταση, αν είχαμε λιγότερο έλεγχο από το κράτος και υπήρχαν ελαστικές συμφωνίες εργαζομένων - εργοδοτών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το σωστό θα ήταν να μπορεί να επιλέγει ο κάθε εργαζόμενος όπως νομίζει τον τρόπο ασφάλισής του	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δεν γίνεται να έχουμε και όλα τα ασφαλιστικά δικαιώματα και μια καλή οικονομία της χώρας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το πρόβλημα είναι ότι οι υπεύθυνοι δεν διαχειρίζονται σωστά τα λεφτά των ασφαλιστικών ταμείων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι πολιτικοί είναι οι μόνοι που μπορούν να λύσουν το ασφαλιστικό	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δεν μπορούν να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Γενικά, εμπιστεύομαι την ηγεσία των συνδικάτων να χειριστούν την αντιπαράθεση με την κυβέρνηση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Πιστεύω πως οι εργαζόμενοι δεν θα δεχτούν να υποχωρήσει η ηγεσία των συνδικάτων απέναντι στην κυβέρνηση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Τα προβλήματα στο ασφαλιστικό θα λύνονταν αν κυβέρνηση και εργοδότες πλήρωναν τις εισφορές τους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Πρέπει να συνεχιστούν οι κινητοποιήσεις ακόμη κι αν κατατεθεί το νομοσχέδιο για το ασφαλιστικό	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συνδικαλιστές θα έπρεπε να αποφασίζουν κινητοποιήσεις πιο συχνά	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Πρέπει οι εργαζόμενοι να συμμετέχουν στα σωματεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Τι θα σας ικανοποιούσε αν συνέβαινε ως αποτέλεσμα της απεργίας; Βάλτε σε σειρά προτεραιότητας τις απαντήσεις από το 1 έως το 10, θεωρώντας 1 την **πιο σημαντική** και 10 τη **λιγότερο** σημαντική (παρακαλώ αριθμήστε όλες τις επιλογές)

❑	Να αποσυρθούν όλες οι αλλαγές στο ασφαλιστικό
❑	Να δεχθεί η κυβέρνηση το διάλογο από μηδενική βάση
❑	Να παραιτηθεί η Υπουργός Απασχόλησης
❑	Να παραιτηθεί ο πρωθυπουργός
❑	Να αλλάξει η κυβέρνηση
❑	Να μην αυξηθούν τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης
❑	Να μην καταργηθούν τα βαρέα και ανθυγιεινά
❑	Να αλλάξουν οι διευθυντές των ταμείων
❑	Να πληρωθούν τα χρωστούμενα στα Ταμεία
❑	Να μην αυξηθούν οι εισφορές των εργαζομένων

Ποιο από τα παραπάνω ή τι άλλο θα ήταν αρκετό για να σταματήσουν οι κινητοποιήσεις;

_ _

Σε ποιο βαθμό πιστεύεται ότι ευθύνεται για τα προβλήματα με το ασφαλιστικό

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
Η έλλειψη χρηματοδότησης	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Οι τράπεζες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι εργοδότες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η ελληνική νοοτροπία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συνταξιούχοι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι εργαζόμενοι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ο καπιταλισμός	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η διαχείριση των ασφαλιστικών ταμείων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι μετανάστες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η κυβέρνηση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι προηγούμενες κυβερνήσεις	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συνδικαλιστές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η υπογεννητικότητα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η παγκοσμιοποίηση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η αντιπολίτευση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το σύστημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η Ευρωπαϊκή Ένωση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι μεγάλες επιχειρήσεις	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Αν το 1 αντιστοιχεί σε κάποιον που τοποθετείται τελείως στην αριστερά και το 10 σε κάποιον που τοποθετείται τελείως στη δεξιά εσείς που θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας;

Αριστερά									**Δεξιά**	**Δεν ξέρω**	**Δεν έχω θέση**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**		
❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Δεν είναι τόσο χρήσιμο να ψηφίζω, αφού τα κόμματα κάνουν ότι νομίζουν	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Άνθρωποι σαν και μένα επηρεάζουν το τι κάνουν οι αρχές (π.χ. κυβέρνηση, κράτος, κ.α.).	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Τα πολιτικά κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο μου και όχι για τις ιδέες και τη γνώμη μου.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για ανθρώπους σαν και μένα η πολιτική είναι αρκετά περίπλοκη, πρέπει να είσαι ειδικός για να την καταλάβεις.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Όταν άνθρωποι σαν και μένα λένε δυνατά την γνώμη τους στους πολιτικούς αυτή λαμβάνεται υπόψη.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Γενικά πόσο ευχαριστημένος-η ή δυσαρεστημένος-η είστε από τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Ελλάδα;

❑ Πολύ δυσαρεστημένος	❑ Δυσαρεστημένος	❑ Κάπως ικανοποιημένος	❑ Πολύ ικανοποιημένος	❑ ΔΞ/ΔΑ

Στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές τι κάνατε;

❑ Δεν ψήφισα/έριξα λευκό/έριξα άκυρο σαν διαμαρτυρία
❑ Δεν ψήφισα γιατί δεν μπορούσα/Δεν είχα το δικαίωμα ψήφου λόγω ηλικίας
❑ Ψήφισα → Για ποιο κόμμα ψηφίσατε; ……

Τέλος, παρακαλούμε δώστε μας κάποια στοιχεία για τον εαυτό σας
Φύλο: ❑ Άντρας ❑ Γυναίκα
Ηλικία: ……χρονών
Έχετε παιδιά; ❑ Ναι ❑ Όχι

Αν ναι πόσο χρονών είναι το μικρότερο παιδί σας; ……

Ποια είναι η επαγγελματική σας κατάσταση;

- ❑ Δουλεύω πλήρες ωράριο (επίσης άδεια μητρότητας και άλλες παροδικές απουσίες)
- ❑ Δουλεύω part-time (επίσης άδεια μητρότητας και άλλες παροδικές απουσίες)
- ❑ Είμαι φοιτητής -τρια
- ❑ Είμαι άνεργος-η
- ❑ Είμαι συνταξιούχος.
- ❑ Οικιακή εργασία
- ❑ Κάνω ένα διάλειμμα στην καριέρα μου
- ❑ Άλλο ……

Τι δουλειά κάνετε ή ποια ήταν η τελευταία σας εργασία (Αν είστε φοιτητής πηγαίνετε κατευθείαν στην ερώτηση με τα ***)

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Σε ποιο τομέα ανήκει η τωρινή (η τελευταία) εργασία σας;

- ❑ Ιδιωτικός Τομέας
- ❑ Δημόσιος Τομέας
- ❑ Εθελοντικής Εργασίας

Και ειδικότερα σε ποιο τομέα...

- ❑ Παραδοσιακά βιομηχανικός
- ❑ Βιομηχανικός Υψηλής Τεχνολογίας
- ❑ Οικοδομές
- ❑ Υπηρεσίες
- ❑ Πωλήσεις, Τουρισμός, Εστίαση
- ❑ Εκπαίδευση/Έρευνα
- ❑ Υγείας και Πρόνοιας
- ❑ ΜΚΟ
- ❑ Αγροτικός
- ❑ Άλλος (ποιος;): _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

***Παρακαλώ δηλώστε την ημερομηνία που συμπληρώσατε το ερωτηματολόγιο ……/……/……

Αν έχετε κάποια σχόλια ή ερωτηματικά σχετικά με αυτή την έρευνα, ή αν υπάρχει κάτι που θα θέλατε να συμπληρώσετε σχετικά με τη σημερινή διαδήλωση **κάντε το!**

Εάν επιθυμείτε, στείλτε μου ένα e-mail (στο dimbarkas@yahoo.gr) ή ένα γράμμα για να ενημερωθείτε για τα αποτελέσματα της έρευνας.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ!

Παράρτημα Β – Δεκέμβρης ΄08

Παραγοντικές Αναλύσεις

Πίνακας Β.1
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την προκαταρκτική Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Μορφών Δράσεων

	Φορτίσεις των δηλώσεων				
Δήλωση	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Ιδιοτιμή	5.83	2.44	1.79	1.32	1.21
% της διακύμανσης	27.77	11.60	8.51	6.27	5.78
18. Συλλογή υπογραφών	.759				
7. Δημιουργία ιστοσελίδας / blog	.751				
19. Δράση μέσω πολιτικών κομμάτων	.708				
20. Δράση μέσω μη κυβερνητικών οργανώσεων	.645	.354			
4. Μοίρασμα κειμένου διαμαρτυρίας	.643				
5. Συναυλία	.602				
10. Δράση μέσω 5μελούς/15μελούς συμβουλίου	.474				
15. Καταστροφή αυτοκινήτων		.777			
17. Ρίψη Μολότοφ		.662			
16. Ρίψη αντικειμένων / πέτρας		.538	-.421		
6. Γκράφιτι					
2. Κλείσιμο δρόμων			-.826		
1. Πορεία			-.776		
11. Συμπλοκή με την αστυνομία			-.679		
8. Κινητοποίηση μέσω ίντερνετ/ SMS				.889	
9. Διάδοση πληροφοριών με e-mail & SMS				.853	
3. Αποχή από μάθημα				.579	
21. Κατάληψη σχολείου / δημόσιου κτιρίου				.379	
12. Καταστροφές καταστημάτων					-.803
14. Καταστροφή τραπεζών					-.609
13. Καταστροφή κρατικής περιουσίας		.430			-.568

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (15 περιστροφές).

Πίνακας Β.2
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Μορφών Δράσεων με ζητούμενους τέσσερις παράγοντες

	Φορτίσεις των δηλώσεων			
Δήλωση	**1**	**2**	**3**	**4**
Ιδιοτιμή	5.83	2.44	1.79	1.32
% της διακύμανσης	27.77	11.60	8.51	6.27
18. Συλλογή υπογραφών	.774			
7. Δημιουργία ιστοσελίδας / blog	.762			
19. Δράση μέσω πολιτικών κομμάτων	.716			
4. Μοίρασμα κειμένου διαμαρτυρίας	.673			
20. Δράση μέσω μη κυβερνητικών οργανώσεων	.648			
5. Συναυλία	.631			
10. Δράση μέσω 5μελούς/15μελούς συμβουλίου	.500			
13. Καταστροφή κρατικής περιουσίας		.758		
16. Ρίψη αντικειμένων / πέτρας		.711		
17. Ρίψη Μολότοφ		.667		
15. Καταστροφή αυτοκινήτων		.644	.398	
14. Καταστροφή τραπεζών		.584		
6. Γκράφιτι		.425		
12. Καταστροφές καταστημάτων		.348		
2. Κλείσιμο δρόμων			-.779	
1. Πορεία			-.723	
11. Συμπλοκή με την αστυνομία		.367	-.612	
8. Κινητοποίηση μέσω ίντερνετ/ SMS				.882
9. Διάδοση πληροφοριών με e-mail & SMS				.846
3. Αποχή από μάθημα				.615
21. Κατάληψη σχολείου / δημόσιου κτιρίου				.408

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (12 περιστροφές).

Πίνακας Β.3
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Λόγων Συμμετοχής στο Κίνημα

	Φορτίσεις των δηλώσεων	
Δήλωση	**1**	**2**
Ιδιοτιμή	4.26	2.62
% της διακύμανσης	32.76	20.12
6. Για να ακουστούν τα προβλήματα της νέας γενιάς	.794	
13. Για να αφυπνίσουν την κοινωνία	.788	
8. Για να συμβάλλουν στην αλλαγή του πολιτικού σκηνικού της χώρας	.751	
9. Για να εναντιωθούν απέναντι σε ένα κράτος βίας	.749	
10. Για να κάνουν αισθητή την αντίστασή τους	.683	
1. Για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους που καταπατώνται	.635	
5. Για να τραβήξουν την προσοχή των πολιτικών ηγετών της χώρας	.513	.339
3. Για να εκδηλώσουν την οργή που ένιωσαν λόγω του θανάτου του 15χρονου μαθητή	.483	-.320
7. Για χαβαλέ	-.358	.816
4. Για να χάσουν μαθήματα	-.345	.804
2. Για να εκτονώσουν την καθημερινή ένταση που νιώθουν		.596
12. Γιατί ένιωσαν ικανοποίηση δρώντας ως μέλη μια ομάδας		.573
11. Για να στιγματίσουν την εποχή τους	.406	.569

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (8 περιστροφές).

Πίνακας Β.4
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Αποδόσεων Ευθυνών

	Φορτίσεις των δηλώσεων		
Δήλωση	**1**	**2**	**3**
Ιδιοτιμή	3.46	1.71	1.16
% της διακύμανσης	31.43	15.51	10.57
10. Η αυθαιρεσία του κράτους	.751		
9. Η έλλειψη χρημάτων	.675		
4. Το εκπαιδευτικό σύστημα	.587		
11. Η ελληνική νοοτροπία	.556		
1. Η κυβέρνηση	.489	-.321	-.477
6. Οι μαθητές		.817	
8. Οι γονείς		.725	
7. Οι καθηγητές		.694	
3. Η παγκοσμιοποίηση			-.896
2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση			-.844
5. Ο καπιταλισμός			-.630

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (10 περιστροφές).

Πίνακας Β.5
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Αντιπάλων

		Φορτίσεις των δηλώσεων		
Δήλωση		**1**	**2**	**3**
	Ιδιοτιμή	3.20	1.23	1.05
	% της διακύμανσης	45.72	17.53	9.52
6. την Αστυνομία		.814		
5. τον καπιταλισμό		.799		
9. τους πλούσιους		.721		
2. την Ευρωπαϊκή Ένωση		.683		
10. τα ΜΜΕ		.460		.341
3. το Υπουργείο Παιδείας			-.918	
4. το εκπαιδευτικό σύστημα			-.876	
1. την κυβέρνηση			-.784	
11. τους πολιτικούς			-.681	
8. τους γονείς				.896
7. τους καθηγητές				.805

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (7 περιστροφές).

Πίνακας Β.6
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Συναισθημάτων

		Φορτίσεις των δηλώσεων	
Δήλωση		**1**	**2**
	Ιδιοτιμή	3.20	1.23
	% της διακύμανσης	45.72	17.53
3. Φοβισμένος-η		.788	
7. Απογοητευμένος -η		.740	
2. Ανήσυχος-η		.670	
4. Λυπημένος-η		.600	-.331
6. Μαχητικός –η			-.930
1. Οργισμένος-η			-.724
5. Αγανακτισμένος -η			-.691

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (9 περιστροφές).

Πίνακας Β.7
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την προκαταρκτική Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Μελλοντικών Προσδοκιών για την Κοινωνία

	Φορτίσεις των δηλώσεων				
Δήλωση	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Ιδιοτιμή	4.64	3.46	1.55	1.21	1.05
% της διακύμανσης	22.07	16.45	7.40	5.74	5.00
2. Θα βελτιωθεί η οικονομία	.787				
7. Θα καλυτερεύσει η μεταχείριση των μεταναστών	.750				
4. Θα μειωθούν οι πολεμικές συρράξεις ανά τον κόσμο	.746				
1. Θα μειωθεί η ανεργία	.717				
6. Θα υπάρξει βελτίωση της κατάστασης των χωρών του Τρίτου Κόσμου	.712				
3. Θα υπάρχει μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον	.690				
10. Θα βελτιωθεί η ποιότητα ζωής	.634				
16. Θα υπάρξουν μεγαλύτερα ρεύματα μετανάστευσης λόγω πείνας		.707			
15. Θα υπάρξουν κλιματικές αλλαγές και θα αυξηθούν οι φυσικές καταστροφές		.660			
14. Θα υπάρχει έλλειψη ανθρώπινης επικοινωνίας και αποξένωση		.643			
21. Θα κυριαρχεί ο υλισμός και η έκπτωση των ανθρωπιστικών αξιών		.636		.304	
19. Θα ακολουθήσουν εποχές ανατροπών και ανανέωσης		.525		-.397	
11. Η τεχνολογική πρόοδος θα διευκολύνει τη ζωή μας	.360	.473			
12. Οι απλοί πολίτες θα έχουν λιγότερη δύναμη στη λήψη αποφάσεων		.428			.345
17. Θα υπάρξει ευημερία στο μέλλον			.743		
8. Θα μειωθούν οι φυσικοί πόροι			-.654		
18. Στο μέλλον η κοινωνία θα γίνει πιο αξιοκρατική	.376		.552		
20. Η κοινωνία θα χαρακτηρίζεται από στασιμότητα				.906	
5. Ομάδες από διαφορετικούς πολιτισμούς που συνυπάρχουν θα συγκρουστούν μεταξύ τους					.752
13. Θα υπάρξουν συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων και Μεταναστών					.699
9. Θα υπάρξουν συγκρούσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων		.411			.430

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (20 περιστροφές).

Πίνακας Β.8
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Μελλοντικών Προσδοκιών για την Κοινωνία με ζητούμενους τέσσερις παράγοντες

	Φορτίσεις των δηλώσεων			
Δήλωση	**1**	**2**	**3**	**4**
Ιδιοτιμή	4.64	3.46	1.55	1.21
% της διακύμανσης	22.07	16.45	7.40	5.74
7. Θα καλυτερεύσει η μεταχείριση των μεταναστών	.773			
2. Θα βελτιωθεί η οικονομία	.771			
4. Θα μειωθούν οι πολεμικές συρράξεις ανά τον κόσμο	.725			
6. Θα υπάρξει βελτίωση της κατάστασης των χωρών του Τρίτου Κόσμου	.712			
1. Θα μειωθεί η ανεργία	.705			
3. Θα υπάρχει μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον	.688			
10. Θα βελτιωθεί η ποιότητα ζωής	.676			
18. Στο μέλλον η κοινωνία θα γίνει πιο αξιοκρατική	.466		.408	.412
19. Θα ακολουθήσουν εποχές ανατροπών και ανανέωσης	.441			
11. Η τεχνολογική πρόοδος θα διευκολύνει τη ζωή μας	.441			
13. Θα υπάρξουν συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων και Μεταναστών		.723		
5. Ομάδες από διαφορετικούς πολιτισμούς που συνυπάρχουν θα συγκρουστούν μεταξύ τους		.639		
16. Θα υπάρξουν μεγαλύτερα ρεύματα μετανάστευσης λόγω πείνας		.629		
9. Θα υπάρξουν συγκρούσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων		.610		
12. Οι απλοί πολίτες θα έχουν λιγότερη δύναμη στη λήψη αποφάσεων		.594		
15. Θα υπάρξουν κλιματικές αλλαγές και θα αυξηθούν οι φυσικές καταστροφές		.517		
14. Θα υπάρχει έλλειψη ανθρώπινης επικοινωνίας και αποξένωση		.434		
17. Θα υπάρξει ευημερία στο μέλλον			.681	
8. Θα μειωθούν οι φυσικοί πόροι			-.636	
20. Η κοινωνία θα χαρακτηρίζεται από στασιμότητα				.808
21. Θα κυριαρχεί ο υλισμός και η έκπτωση των ανθρωπιστικών αξιών				.558

Σημείωση. Παρουσιάζονται οι φορτίσεις με τιμές >.25. Οι τιμές που παρουσιάζονται είναι από τη λύση μετά από την πλάγια περιστροφή oblimin (15 περιστροφές).

Πίνακας Συσχετίσεων

Πίνακας Β.9
Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων

Μεταβλητή	*M* (SD)	1	2	3	4	5
1. Οργανωμένη Συμμετοχή	1.83 (1.13)	1	.401***	.464***	.434***	.833***
2. Επιθετική Συμμετοχή	1.28 (0.54)	.401σ	1	.460***	.317***	.647***
3. Συμμετοχή σε διαδηλώσεις	2.52 (1.57)	.464***	.460***	1	.378***	.728***
4. Μαθητική Συμμετοχή	3.44 (1.61)	.434***	.317***	.378***	1	.745***
5. Συνολική συμμετοχή	2.05 (0.82)	.833***	.647***	.728***	.745***	1
6. Πολιτικοί λόγοι	4.86 (1.18)	.235***	.162*	.297***	.402***	.373***
7. Μη πολιτικοί λόγοι	3.45 (1.36)	.097	.012	-.003	-.015	.042
8. Ευθύνη ελληνικής κατάστασης	5.36 (1.08)	.186**	.134*	.271***	.278***	.293***
9. Ευθύνη του κόσμου	4.30 (1.36)	.034	.117	.147*	.109	.122
10. Ευθύνη του συστήματος	3.90 (1.44)	.219***	.130	.215**	.219***	.268***
11. Αντιπαράθεση με καθεστώς	3.81 (1.51)	.140*	.157*	.214**	.268***	.258***
12. Αντιπαράθεση με κυβέρνηση και Υπουργείο Παιδείας	5.62 (1.39)	.035	.146*	.252***	.242***	.208**
13. Αντιπαράθεση με πλησιέστερους ενήλικες	3.33 (1.83)	.068	.008	.058	.132*	.098
14. Ταύτιση με τους ακτιβιστές	3.09 (1.51)	.307***	.218**	.335***	.372***	.416***
15. Ταύτιση με τους μαθητές	3.84 (1.24)	.077	-.018	.065	.219***	.130
16. Απογοήτευση/φόβος	4.08 (1.46)	.144*	.022	.144*	.152*	.167*
17. Οργή/μαχητικότητα	4.73 (1.61)	.285***	.192**	.440***	.305***	.405***
18. Θετικό Μέλλον*	2.55 (1.05)	.090	.020	-.087	-.006	.020
19. Δυσμενές Μέλλον	4.34 (1.06)	.089	.038	.122	.142*	.137*
20. Μελλοντική Αξιοκρατική Ευημερία	2.77 (1.34)	.107	.010	.004	-.007	.048
21. Συγκρουσιακό Μέλλον	3.82 (1.26)	.100	-.006	.070	.156*	.123
22. Οικονομική Ευαλωτότητα	4.04 (1.30)	.089	.068	.157*	.113	.140*
23. Δίκαιη Ελλάδα	2.15 (0.97)	.149*	.008	.028	-.011	.073

Σημείωση. *** *p*< .001· ** *p*< .01· * *p*< .05·
*Βλέπε Υποσημείωση 48

Πίνακας Β.9

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	6	7	8	9	10
1. Οργανωμένη Συμμετοχή	1.83 (1.13)	.235***	.097	.186**	.034	.219***
2. Επιθετική Συμμετοχή	1.28 (0.54)	.162*	.012	.134*	.117	.130
3. Συμμετοχή σε διαδηλώσεις	2.52 (1.57)	.297***	-.003	.271***	.147*	.215**
4. Μαθητική Συμμετοχή	3.44 (1.61)	.402***	-.015	.278***	.109	.219***
5. Συνολική συμμετοχή	2.05 (0.82)	.373***	.042	.293***	.122	.268***
6. Πολιτικοί λόγοι	4.86 (1.18)	1	.156*	.411***	.246***	.303***
7. Μη πολιτικοί λόγοι	3.45 (1.36)	.156*	1	.096	.211**	.070
8. Ευθύνη ελληνικής κατάστασης	5.36 (1.08)	.411***	.096	1	.477***	.418***
9. Ευθύνη του κόσμου	4.30 (1.36)	.246***	.211**	.477***	1	.307***
10. Ευθύνη του συστήματος	3.90 (1.44)	.303***	.070	.418***	.307***	1
11. Αντιπαράθεση με καθεστώς	3.81 (1.51)	.421***	.127	.497***	.307***	.558***
12. Αντιπαράθεση με κυβέρνηση και Υπουργείο Παιδείας	5.62 (1.39)	.469***	.115	.642***	.361***	.367***
13. Αντιπαράθεση με πλησιέστερους ενήλικες	3.33 (1.83)	.264***	.246***	.353***	.501***	.321***
14. Ταύτιση με τους ακτιβιστές	3.09 (1.51)	.470***	.009	.243***	.098	.242***
15. Ταύτιση με τους μαθητές	3.84 (1.24)	.207**	-.037	.140*	-.024	.163*
16. Απογοήτευση/φόβος	4.08 (1.46)	.251***	.088	.232***	.116	.266***
17. Οργή/μαχητικότητα	4.73 (1.61)	.451***	.046	.370***	.147*	.268***
18. Θετικό Μέλλον*	2.55 (1.05)	.038	.113	.011	.034	-.012
19. Δυσμενές Μέλλον	4.34 (1.06)	.343***	.137*	.327***	.197**	.041
20. Μελλοντική Αξιοκρατική Ευημερία	2.77 (1.34)	.053	.154*	.110	.080	.144*
21. Συγκρουσιακό Μέλλον	3.82 (1.26)	.206**	.218**	.207**	.140*	.175**
22. Οικονομική Ευαλωτότητα	4.04 (1.30)	.209**	-.054	.370***	.251***	.208**
23. Δίκαιη Ελλάδα	2.15 (0.97)	-.060	.028	-.120	-.124	.101

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

*Βλέπε Υποσημείωση 48

Πίνακας Β.9

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	11	12	13
1. Οργανωμένη Συμμετοχή	1.83 (1.13)	.140*	.035	.068
2. Επιθετική Συμμετοχή	1.28 (0.54)	.157*	.146*	.008
3. Συμμετοχή σε διαδηλώσεις	2.52 (1.57)	.214**	.252***	.058
4. Μαθητική Συμμετοχή	3.44 (1.61)	.268***	.242***	.132*
5. Συνολική συμμετοχή	2.05 (0.82)	.258***	.208**	.098
6. Πολιτικοί λόγοι	4.86 (1.18)	.421***	.469***	.264***
7. Μη πολιτικοί λόγοι	3.45 (1.36)	.127	.115	.246***
8. Ευθύνη ελληνικής κατάστασης	5.36 (1.08)	.497***	.642***	.353***
9. Ευθύνη του κόσμου	4.30 (1.36)	.307***	.361***	.501***
10. Ευθύνη του συστήματος	3.90 (1.44)	.558***	.367***	.321***
11. Αντιπαράθεση με καθεστώς	3.81 (1.51)	1	.535***	.536***
12. Αντιπαράθεση με κυβέρνηση και Υπουργείο Παιδείας	5.62 (1.39)	.535***	1	.284***
13. Αντιπαράθεση με πλησιέστερους ενήλικες	3.33 (1.83)	.536***	.284***	1
14. Ταύτιση με τους ακτιβιστές	3.09 (1.51)	.309***	.346***	.150*
15. Ταύτιση με τους μαθητές	3.84 (1.24)	.174**	.094	.095
16. Απογοήτευση/φόβος	4.08 (1.46)	.342***	.316***	.262***
17. Οργή/μαχητικότητα	4.73 (1.61)	.343***	.423***	.219***
18. Θετικό Μέλλον*	2.55 (1.05)	.074	-.093	.179**
19. Δυσμενές Μέλλον	4.34 (1.06)	.125	.331***	.163*
20. Μελλοντική Αξιοκρατική Ευημερία	2.77 (1.34)	.212**	.004	.227***
21. Συγκρουσιακό Μέλλον	3.82 (1.26)	.208**	.192**	.190**
22. Οικονομική Ευαλωτότητα	4.04 (1.30)	.306***	.311***	.195**
23. Δίκαιη Ελλάδα	2.15 (0.97)	.027	-.217**	.060

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

*Βλέπε Υποσημείωση 48

Πίνακας Β.9

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	14	15	16	17
1. Οργανωμένη Συμμετοχή	1.83 (1.13)	.307***	.077	.144*	.285***
2. Επιθετική Συμμετοχή	1.28 (0.54)	.218**	-.018	.022	.192**
3. Συμμετοχή σε διαδηλώσεις	2.52 (1.57)	.335***	.065	.144*	.440***
4. Μαθητική Συμμετοχή	3.44 (1.61)	.372***	.219***	.152*	.305***
5. Συνολική συμμετοχή	2.05 (0.82)	.416***	.130	.167*	.405***
6. Πολιτικοί λόγοι	4.86 (1.18)	.470***	.207**	.251***	.451***
7. Μη πολιτικοί λόγοι	3.45 (1.36)	.009	-.037	.088	.046
8. Ευθύνη ελληνικής κατάστασης	5.36 (1.08)	.243***	.140*	.232***	.370***
9. Ευθύνη του κόσμου	4.30 (1.36)	.098	-.024	.116	.147*
10. Ευθύνη του συστήματος	3.90 (1.44)	.242***	.163*	.266***	.268***
11. Αντιπαράθεση με καθεστώς	3.81 (1.51)	.309***	.174**	.342***	.343***
12. Αντιπαράθεση με κυβέρνηση και Υπουργείο Παιδείας	5.62 (1.39)	.346***	.094	.316***	.423***
13. Αντιπαράθεση με πλησιέστερους ενήλικες	3.33 (1.83)	.150*	.095	.262***	.219***
14. Ταύτιση με τους ακτιβιστές	3.09 (1.51)	1	.104	.212**	.495***
15. Ταύτιση με τους μαθητές	3.84 (1.24)	.104	1	.099	.143*
16. Απογοήτευση/φόβος	4.08 (1.46)	.212**	.099	1	.485***
17. Οργή/μαχητικότητα	4.73 (1.61)	.495***	.143*	.485***	1
18. Θετικό Μέλλον*	2.55 (1.05)	-.001	.154*	.005	-.068
19. Δυσμενές Μέλλον	4.34 (1.06)	.223***	.104	.151*	.228***
20. Μελλοντική Αξιοκρατική Ευημερία	2.77 (1.34)	.021	.202**	.050	-.006
21. Συγκρουσιακό Μέλλον	3.82 (1.26)	.155*	.079	.058	.063
22. Οικονομική Ευαλωτότητα	4.04 (1.30)	.101	.071	.169*	.265***
23. Δίκαιη Ελλάδα	2.15 (0.97)	-.102	.202**	.013	-.079

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

*Βλέπε Υποσημείωση 48

Πίνακας Β.9

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	18	19	20	21
1. Οργανωμένη Συμμετοχή	1.83 (1.13)	.090	.089	.107	.100
2. Επιθετική Συμμετοχή	1.28 (0.54)	.020	.038	.010	-.006
3. Συμμετοχή σε διαδηλώσεις	2.52 (1.57)	-.087	.122	.004	.070
4. Μαθητική Συμμετοχή	3.44 (1.61)	-.006	.142*	-.007	.156*
5. Συνολική συμμετοχή	2.05 (0.82)	.020	.137*	.048	.123
6. Πολιτικοί λόγοι	4.86 (1.18)	.038	.343***	.053	.206**
7. Μη πολιτικοί λόγοι	3.45 (1.36)	.113	.137*	.154*	.218**
8. Ευθύνη ελληνικής κατάστασης	5.36 (1.08)	.011	.327***	.110	.207**
9. Ευθύνη του κόσμου	4.30 (1.36)	.034	.197**	.080	.140*
10. Ευθύνη του συστήματος	3.90 (1.44)	-.012	.041	.144*	.175**
11. Αντιπαράθεση με καθεστώς	3.81 (1.51)	.074	.125	.212**	.208**
12. Αντιπαράθεση με κυβέρνηση και Υπουργείο Παιδείας	5.62 (1.39)	-.093	.331***	.004	.192**
13. Αντιπαράθεση με πλησιέστερους ενήλικες	3.33 (1.83)	.179**	.163*	.227***	.190**
14. Ταύτιση με τους ακτιβιστές	3.09 (1.51)	-.001	.223***	.021	.155*
15. Ταύτιση με τους μαθητές	3.84 (1.24)	.154*	.104	.202**	.079
16. Απογοήτευση/φόβος	4.08 (1.46)	.005	.151*	.050	.058
17. Οργή/μαχητικότητα	4.73 (1.61)	-.068	.228***	-.006	.063
18. Θετικό Μέλλον*	2.55 (1.05)	1	.184**	.421***	.188**
19. Δυσμενές Μέλλον	4.34 (1.06)	.184**	1	.199**	.458***
20. Μελλοντική Αξιοκρατική Ευημερία	2.77 (1.34)	.421***	.199**	1	.236***
21. Συγκρουσιακό Μέλλον	3.82 (1.26)	.188**	.458***	.236***	1
22. Οικονομική Ευαλωτότητα	4.04 (1.30)	-.059	.202**	.038	.111
23. Δίκαιη Ελλάδα	2.15 (0.97)	.369***	-.042	.383***	.003

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

*Βλέπε Υποσημείωση 48

Πίνακας Β.9

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	22	23
1. Οργανωμένη Συμμετοχή	1.83 (1.13)	.089	.149*
2. Επιθετική Συμμετοχή	1.28 (0.54)	.068	.008
3. Συμμετοχή σε διαδηλώσεις	2.52 (1.57)	.157*	.028
4. Μαθητική Συμμετοχή	3.44 (1.61)	.113	-.011
5. Συνολική συμμετοχή	2.05 (0.82)	.140*	.073
6. Πολιτικοί λόγοι	4.86 (1.18)	.209**	-.060
7. Μη πολιτικοί λόγοι	3.45 (1.36)	-.054	.028
8. Ευθύνη ελληνικής κατάστασης	5.36 (1.08)	.370***	-.120
9. Ευθύνη του κόσμου	4.30 (1.36)	.251***	-.124
10. Ευθύνη του συστήματος	3.90 (1.44)	.208**	.101
11. Αντιπαράθεση με καθεστώς	3.81 (1.51)	.306***	.027
12. Αντιπαράθεση με κυβέρνηση και Υπουργείο Παιδείας	5.62 (1.39)	.311***	-.217**
13. Αντιπαράθεση με πλησιέστερους ενήλικες	3.33 (1.83)	.195**	.060
14. Ταύτιση με τους ακτιβιστές	3.09 (1.51)	.101	-.102
15. Ταύτιση με τους μαθητές	3.84 (1.24)	.071	.202**
16. Απογοήτευση/φόβος	4.08 (1.46)	.169*	.013
17. Οργή/μαχητικότητα	4.73 (1.61)	.265***	-.079
18. Θετικό Μέλλον*	2.55 (1.05)	-.059	.369***
19. Δυσμενές Μέλλον	4.34 (1.06)	.202**	-.042
20. Μελλοντική Αξιοκρατική Ευημερία	2.77 (1.34)	.038	.383***
21. Συγκρουσιακό Μέλλον	3.82 (1.26)	.111	.003
22. Οικονομική Ευαλωτότητα	4.04 (1.30)	1	-.038
23. Δίκαιη Ελλάδα	2.15 (0.97)	-.038	1

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

*Βλέπε Υποσημείωση 48

Έρευνα για τους μαθητές

Αγαπητέ φίλε, Αγαπητή φίλη,

Πρώτα απ' όλα, ένα θερμό ευχαριστώ που δέχτηκες να απαντήσεις σε αυτή την έρευνα και για το χρόνο που διέθεσες για να απαντήσεις σε αυτό το ερωτηματολόγιο.

Το ερωτηματολόγιο που κρατάς στα χέρια σου είναι κομμάτι μιας Διδακτορικής Διατριβής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Θέμα μας είναι οι μαθητές και τα προβλήματά τους.

Η έρευνα δεν έχει σχέση με το Υπουργείο Παιδείας. Παρακαλούμε να απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο ατομικά καθώς μας ενδιαφέρει η προσωπική σου γνώμη. Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Δεν θα ζητήσουμε πουθενά το όνομά σου, οι απαντήσεις σου θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας και δε θα φτάσουν στα χέρια τρίτων.

Και πάλι σε ευχαριστούμε πολύ για το χρόνο σου.

Δημήτρης Μπάρκας
Υποψήφιος Διδάκτορας

Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Ακολουθεί μια σειρά από προτάσεις. Θα πρέπει να υποδείξεις το βαθμό στον οποίο διαφωνείς ή συμφωνείς με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις χρησιμοποιώντας μία κλίμακα 7 βαθμών και σημειώνοντας (με Χ ή ν) κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που εκφράζει περισσότερο την προσωπική σου γνώμη. Παρακαλούμε να διαβάσεις με προσοχή τις προτάσεις και να απαντήσεις σε όλες.

- Κατά τη διάρκεια των γεγονότων του περασμένου Δεκέμβρη πολλοί μαθητές χρησιμοποίησαν πολλές μορφές δράσης για να εκφραστούν. Σε ποιο βαθμό **συμμετείχες** σε κάθε μια από αυτές;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Πορεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κλείσιμο δρόμων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αποχή από μάθημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μοίρασμα κειμένου διαμαρτυρίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συναυλία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Γκράφιτι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δημιουργία ιστοσελίδας / blog	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κινητοποίηση μέσω ίντερνετ/ SMS	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Διάδοση πληροφοριών με e-mail & SMS	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω 5μελούς/15μελούς συμβουλίου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμπλοκή με την αστυνομία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφές καταστημάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή κρατικής περιουσίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή τραπεζών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή αυτοκινήτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ρίψη αντικειμένων / πέτρας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ρίψη Μολότοφ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συλλογή υπογραφών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω πολιτικών κομμάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω μη κυβερνητικών οργανώσεων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κατάληψη σχολείου / δημόσιου κτιρίου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Δεν ήταν η πρώτη φορά που μαθητές χρησιμοποίησαν αυτές τις μορφές δράσης. Σε ποιο βαθμό είχες συμμετάσχει σε αυτές τις δράσεις **πριν από το Δεκέμβρη**;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Πορεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κλείσιμο δρόμων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αποχή από μάθημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μοίρασμα κειμένου διαμαρτυρίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συναυλία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Γκράφιτι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δημιουργία ιστοσελίδας / blog	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κινητοποίηση μέσω ίντερνετ/ SMS	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Διάδοση πληροφοριών με e-mail & SMS	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω 5μελούς/15μελούς συμβουλίου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμπλοκή με την αστυνομία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφές καταστημάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή κρατικής περιουσίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή τραπεζών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή αυτοκινήτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ρίψη αντικειμένων / πέτρας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ρίψη Μολότοφ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συλλογή υπογραφών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω πολιτικών κομμάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω μη κυβερνητικών οργανώσεων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κατάληψη σχολείου / δημόσιου κτιρίου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό θα συμμετείχες **στο μέλλον** στις παρακάτω δράσεις;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Πορεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κλείσιμο δρόμων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αποχή από μάθημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μοίρασμα κειμένου διαμαρτυρίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συναυλία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Γκράφιτι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δημιουργία ιστοσελίδας / blog	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κινητοποίηση μέσω ίντερνετ/ SMS	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Διάδοση πληροφοριών με e-mail & SMS	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω 5μελούς/15μελούς συμβουλίου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμπλοκή με την αστυνομία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφές καταστημάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Καταστροφή κρατικής περιουσίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή τραπεζών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή αυτοκινήτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ρίψη αντικειμένων / πέτρας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ρίψη Μολότοφ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συλλογή υπογραφών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω πολιτικών κομμάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω μη κυβερνητικών οργανώσεων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κατάληψη σχολείου / δημόσιου κτιρίου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό θεωρείς ότι οι παρακάτω δράσεις **φέρνουν αποτέλεσμα**;

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Πορεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κλείσιμο δρόμων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αποχή από μάθημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μοίρασμα κειμένου διαμαρτυρίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συναυλία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Γκράφιτι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δημιουργία ιστοσελίδας / blog	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κινητοποίηση μέσω ίντερνετ/ SMS	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Διάδοση πληροφοριών με e-mail & SMS	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω 5μελούς/15μελούς συμβουλίου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμπλοκή με την αστυνομία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφές καταστημάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή κρατικής περιουσίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή τραπεζών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταστροφή αυτοκινήτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ρίψη αντικειμένων / πέτρας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ρίψη Μολότοφ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συλλογή υπογραφών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω πολιτικών κομμάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δράση μέσω μη κυβερνητικών οργανώσεων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κατάληψη σχολείου / δημόσιου κτιρίου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Πιστεύεις ότι θα υπάρξουν μελλοντικές κινητοποιήσεις από τους μαθητές;

Αποκλείεται							Σίγουρα
1	2	3	4	5	6	7	

- Σε πιο βαθμό πιστεύεις ότι κάτι από τα παρακάτω θα μπορούσε να αποτελέσει αφορμή για να υπάρξουν μελλοντικές κινητοποιήσεις από μαθητές;

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Νέα εκδήλωση βίας από όργανα εξουσίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ψήφιση νόμων ασύμφορων για τους πολίτες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε εθνικό επίπεδο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Κυβερνητικό σκάνδαλο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ατιμωρησία απέναντι στη διαφθορά κρατικών οργάνων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Κάποια άτομα πρωτοστατούν στις διάφορες δράσεις των μαθητών και εκφράζουν με επιχειρήματα τις διεκδικήσεις. Σε ποιο βαθμό…

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
τους θαυμάζεις;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
συμφωνείς μαζί τους;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
ταυτίζεσαι μαζί τους;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
νοιώθεις ισχυρούς δεσμούς μαζί τους;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Γιατί εξεγέρθηκαν οι μαθητές το Δεκέμβρη;

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους που καταπατώνται	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να εκτονώσουν την καθημερινή ένταση που νιώθουν	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να εκδηλώσουν την οργή που ένιωσαν λόγω του θανάτου του 15χρονου μαθητή	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να χάσουν μαθήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να τραβήξουν την προσοχή των πολιτικών ηγετών της χώρας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να ακουστούν τα προβλήματα της νέας γενιάς	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για χαβαλέ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Για να συμβάλλουν στην αλλαγή του πολιτικού σκηνικού της χώρας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να εναντιωθούν απέναντι σε ένα κράτος βίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να κάνουν αισθητή την αντίστασή τους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να στιγματίσουν την εποχή τους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Γιατί ένιωσαν ικανοποίηση δρώντας ως μέλη μια ομάδας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για να αφυπνίσουν την κοινωνία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό νομίζεις ότι οι ενήλικες μετά τα γεγονότα του Δεκέμβρη **πιστεύουν για τους νέους** τα παρακάτω;

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Θεωρούν τους νέους ανεύθυνους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θεωρούν τους νέους ανέτοιμους να διαχειριστούν τα σημαντικά θέματα που τους αφορούν	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είναι απογοητευμένοι από τη νεολαία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δηλώνουν αισιόδοξοι για τη νεολαία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θεωρούν τους νέους παρορμητικούς	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θεωρούν τους νέους κατώτερους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
	1	2	3	4	5	6	7
Πιστεύουν ότι η νεολαία είναι παθητική (του καναπέ)	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Πιστεύουν ότι η νεολαία θα διορθώσει τα δικά τους λάθη	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θεωρούν ότι η νεολαία μπορεί να αλλάξει τη μοίρα της	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Εμπιστεύονται τους νέους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Βασίζονται στη νεολαία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θεωρούν τη νεολαία ικανή	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θεωρούν τη νεολαία συναισθηματικά ανώριμη	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Μετά τα γεγονότα του Δεκέμβρη, σε ποιο βαθμό νομίζεις **ότι**;

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Οι καθηγητές προσδοκούν από τους μαθητές περισσότερα πράγματα όσο αφορά στην διεκδίκηση δικαιωμάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Άνοιξε ουσιαστικός διάλογος για τα προβλήματα των μαθητών και της παιδείας γενικότερα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι σχέσεις καθηγητών - μαθητών έγιναν πιο ειλικρινείς	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Υπάρχει περισσότερη εγκαρδιότητα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Υπάρχει περισσότερη αλληλεγγύη	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Υπάρχει καλύτερη επικοινωνία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι σχέσεις καθηγητών - μαθητών οξύνθηκαν	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συζητήσεις γίνονται πλέον σε άλλη βάση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι καθηγητές μας βλέπουν με <<άλλο μάτι>>	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Έχει μεγαλύτερη βαρύτητα η άποψή μας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αποκαλύφθηκε η δυναμική μας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αποκαλύφθηκε η αποφασιστικότητά μας να αλλάξουμε τα πράγματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Πνέει αέρας αλλαγής και αισιοδοξίας στα σχολεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δεν άλλαξε τίποτα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μας θεωρούν ταραχοποιούς	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μας φοβούνται	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μας σέβονται	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Άλλο. Τι;…… …… ……	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Κατά τη διάρκεια των γεγονότων του Δεκεμβρίου αισθανόσουν;

	Καθόλου						**Πάρα Πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Οργισμένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ανήσυχος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Φοβισμένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Λυπημένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αγανακτισμένος -η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μαχητικός –η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Απογοητευμένος -η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό συμφωνείς ή διαφωνείς με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**

	1	2	3	4	5	6	7
Τα προβλήματα της Παιδείας απασχολούν όλη την κοινωνία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Τα προβλήματα γενικά της νεολαίας απασχολούν όλη την κοινωνία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι κινητοποιήσεις των μαθητών πρέπει να τραβήξουν την προσοχή των ΜΜΕ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι επιθέσεις εναντίον μαθητών στρέφονται κατά ολόκληρης της κοινωνίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι κινητοποιήσεις των μαθητών πρέπει να τραβήξουν την προσοχή της κοινής γνώμης	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι μαθητές πρέπει να πείσουν την κοινωνία να συμπαρασταθεί στον αγώνα τους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η ικανοποίηση των αιτημάτων των μαθητών θα ωφελήσει το σύνολο της κοινωνίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό θεωρείς πως:

	Α) η συμμετοχή σου στα γεγονότα του Δεκέμβρη **είχε την υποστήριξη**:							Β) Θα **μετρούσε** για σένα αυτή η υποστήριξη;						
	Καθόλου						**Πάρα Πολύ**	**Καθόλου**						**Πάρα Πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
των μελών της οικογένειά σου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
των γνωστών ή φίλων σου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
των καθηγητών σου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
των συμμαθητών σου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό θεωρείς ότι η συμμετοχή σου στα γεγονότα του Δεκέμβρη:

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
σε έφερε πιο κοντά στους άλλους μαθητές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
ήταν ένας τρόπος να επηρεάσεις όσα συμβαίνουν γύρω σου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
ίσως οδηγήσει σε ικανοποίηση αιτημάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
σε έκανε να αισθάνεσαι ενεργός και χρήσιμος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
θα επηρεάσει τους βαθμούς σου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
σε έφερε σε σύγκρουση με τους γονείς σου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
θα σου δημιουργήσει «κενά» στην κατανόηση των μαθημάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Χρησιμοποιώντας την κλίμακα **1** (**καθόλου**) έως **7** (**πολύ**), δήλωσε για τους παρακάτω **στόχους**.:

	Α) πόσο **σημαντικούς** τους θεωρείς							&	Β) πόσο **εφικτούς** τους θεωρείς						
	Καθόλου **Σημαντικό**						Πολύ **Σημαντικό**		Καθόλου **εφικτό**						Πολύ **εφικτό**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**		**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Να αυξηθεί γενναία η χρηματοδότηση για την Παιδεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να αυξηθεί ο αριθμός των εκπαιδευτικών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βελτιωθούν οι κτιριακές εγκαταστάσεις	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να αλλάξει το σύστημα εισαγωγής στα ΑΕΙ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να καταργηθεί η παραπαιδεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να υπάρχει Δημόσια και Δωρεάν παιδεία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να μην ιδιωτικοποιηθούν τα πανεπιστήμια	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να καταργηθεί η βάση του 10	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να αλλάξει ο τρόπος αξιολόγησης των μαθητών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να ανανεωθούν τα βιβλία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να αντικατασταθούν ορισμένα μαθήματα με νέα προσαρμοσμένα στις ανάγκες των μαθητών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να αυξηθεί ο ελεύθερος χρόνος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να μειωθεί η αστυνομική αυθαιρεσία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑		❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι για τα προβλήματα της νεολαίας **φταίει**;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Η κυβέρνηση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Η Ευρωπαϊκή Ένωση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η παγκοσμιοποίηση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το εκπαιδευτικό σύστημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ο καπιταλισμός	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι μαθητές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι καθηγητές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι γονείς	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η έλλειψη χρημάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η αυθαιρεσία του κράτους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η ελληνική νοοτροπία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Άλλο. Τι;…… ……	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι η νεολαία για να λυθούν τα προβλήματά της θα πρέπει να **αντιπαρατεθεί** με;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
την κυβέρνηση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
την Ευρωπαϊκή Ένωση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
το Υπουργείο Παιδείας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
το εκπαιδευτικό σύστημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
τον καπιταλισμό	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
την Αστυνομία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
τους καθηγητές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
τους γονείς	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
τους πλούσιους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
τα ΜΜΕ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
τους πολιτικούς	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Άλλο. Τι;…… ……	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό συμφωνείς ή διαφωνείς με τις παρακάτω απόψεις;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Η ελληνική κοινωνία είναι δίκαιη για όλους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είμαι ευχαριστημένος από τη ζωή μου στην ελληνική κοινωνία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Όλοι έχουν στην ελληνική κοινωνία τις ίδιες ευκαιρίες επιτυχίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το νομικό σύστημα προστατεύει τα δικαιώματα όλων στην ελληνική κοινωνία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Όλοι έχουν στην ελληνική κοινωνία ίσες ευκαιρίες στη μόρφωση.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Όλοι έχουν τις ίδιες ευκαιρίες εργασίας στην ελληνική κοινωνία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η ελληνική κοινωνία παρέχει ασφάλεια στα μέλη της	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η ελληνική κοινωνία είναι συντηρητική	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η ελληνική κοινωνία είναι εφησυχασμένη	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Τι πιστεύεις ότι **θα γίνει** στο μέλλον;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Θα μειωθεί η ανεργία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα βελτιωθεί η οικονομία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα υπάρχει μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα μειωθούν οι πολεμικές συρράξεις ανά τον κόσμο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ομάδες από διαφορετικούς πολιτισμούς που συνυπάρχουν θα συγκρουστούν μεταξύ τους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα υπάρξει βελτίωση της κατάστασης των χωρών του Τρίτου Κόσμου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα καλυτερεύσει η μεταχείριση των μεταναστών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα μειωθούν οι φυσικοί πόροι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα υπάρξουν συγκρούσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα βελτιωθεί η ποιότητα ζωής	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η τεχνολογική πρόοδος θα διευκολύνει τη ζωή μας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι απλοί πολίτες θα έχουν λιγότερη δύναμη στη λήψη αποφάσεων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα υπάρξουν συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων και Μεταναστών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα υπάρχει έλλειψη ανθρώπινης επικοινωνίας και αποξένωση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα υπάρξουν κλιματικές αλλαγές και θα αυξηθούν οι φυσικές καταστροφές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα υπάρξουν μεγαλύτερα ρεύματα μετανάστευσης λόγω πείνας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα υπάρξει ευημερία στο μέλλον	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Στο μέλλον η κοινωνία θα γίνει πιο αξιοκρατική	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα ακολουθήσουν εποχές ανατροπών και ανανέωσης	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Η κοινωνία θα χαρακτηρίζεται από στασιμότητα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα κυριαρχεί ο υλισμός και η έκπτωση των ανθρωπιστικών αξιών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι **ο τρόπος** για να πετύχει κάποιος στην Ελλάδα είναι:

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Να προσπαθήσει ο ίδιος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχει <<μέσο>>	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχει λεφτά	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να είναι τυχερός	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βρίσκεται στους κατάλληλους κύκλους ανθρώπων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να είναι μορφωμένος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να είναι <<λαμόγιο>>	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βγει στην τηλεόραση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχει όρεξη για δουλειά	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχει την υποστήριξη της οικογένειας του	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχει υπομονή	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να <<πατήσει επί πτωμάτων>>	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να μπει στο δημόσιο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βρει έτοιμη δουλειά από τους γονείς του	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχει περάσει από κομματική νεολαία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να <<γλύφει>> τους προϊστάμενους και να κακομεταχειρίζεται τους υφιστάμενους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βρίσκει τρόπους να παρακάμπτει το νόμο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ότι αφορά **εσένα προσωπικά**, σε ποιο βαθμό στο μέλλον θα ήθελες:

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Να σπουδάσω αυτό που επιθυμώ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βγάλω πολλά χρήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να μπορώ να ζω αξιοπρεπώς με αυτά που κερδίζω από τη δουλειά μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να γίνω διάσημος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να αλλάξω τον κόσμο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να κάνω ένα καλύτερο επάγγελμα από αυτό των γονιών μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχω τα προσόντα για να κάνω καριέρα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Να είμαι οικονομικά ανεξάρτητος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να ταξιδέψω	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βελτιώσω την εξωτερική μου εμφάνιση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βελτιώσω το χαρακτήρα μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Πως **αισθάνεσαι** για το μέλλον;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Αισθάνομαι ανασφάλεια	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Νιώθω άγχος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Πιστεύω ότι τα πράγματα θα πάνε καλύτερα για μένα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αισθάνομαι αβεβαιότητα για το πώς θα εξελιχθούν τα πράγματα στη ζωή μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Πιστεύω ότι στο μέλλον θα μου δοθούν πολλές ευκαιρίες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι οι παρακάτω φράσεις περιγράφουν το πως **βλέπεις τον εαυτό** σου;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Η ζωή μου είναι κοντά σε αυτό που θεωρώ ιδανικό	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συνθήκες της ζωής μου είναι τέλειες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είμαι γενικά ικανοποιημένος από τη ζωή μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Έχω μια θετική εικόνα για τον εαυτό μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μέχρι στιγμής έχω αποκτήσει τα σημαντικά πράγματα που θέλω στη ζωή	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αν ξαναζούσα τη ζωή μου από την αρχή δεν θα άλλαζα σχεδόν τίποτα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μερικές φορές νομίζω ότι δεν είμαι καθόλου καλός σε τίποτα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Γενικά έχω την τάση να αισθάνομαι αποτυχημένος	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Εύχομαι να μπορούσα να είχα περισσότερο σεβασμό για τον εαυτό μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συνήθως ακούω επαίνους από καθηγητές και γονείς	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Σίγουρα αισθάνομαι άχρηστος μερικές φορές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Γενικά είμαι ικανοποιημένος με τον εαυτό μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Αισθάνομαι ότι είμαι ένα άτομο με αξία, τουλάχιστον συγκριτικά με άλλους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αισθάνομαι ότι έχω πολλά προσόντα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είμαι ικανός να κάνω πράγματα το ίδιο καλά όπως όλοι οι άνθρωποι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είμαι περήφανος για ότι έχω καταφέρει	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι οι παρακάτω φράσεις περιγράφουν τη **συμπεριφορά** σου:

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Περιμένω πάντα να μου συμβεί κάτι καλό	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είμαι πάντα αισιόδοξος για το μέλλον μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Σπάνια υπολογίζω να μου συμβούν καλά πράγματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δεν θεωρώ τον εαυτό μου τυχερό	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δεν πιστεύω ότι μπορώ να αλλάξω τη μοίρα μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Πόσο πιθανό είναι στο **μέλλον** να σου συμβούν τα παρακάτω:

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Να μην βρίσκω δουλειά	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να χρειάζομαι οικονομική βοήθεια από τους γονείς μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να μένω με τους γονείς μου και μετά το τέλος των σπουδών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να κατακτώ όλους τους στόχους μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να μην έχουν αξία τα πτυχία μου στην αγορά εργασίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να ασχολούμαι με πράγματα που μου αρέσουν	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχω ελεύθερο χρόνο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να κάνω περήφανους τους δικούς μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να μην μπορώ να πληρώσω τους λογαριασμούς μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να είναι ακριβά για μένα τα πράγματα που θα ήθελα να έχω	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Σε ποιο βαθμό συμφωνείς ή διαφωνείς με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Έχω **πολλά κοινά** με τους άλλους μαθητές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αισθάνομαι **ισχυρούς δεσμούς** με τους άλλους μαθητές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μοιάζω πολύ στον **τρόπο σκέψης** με τους άλλους μαθητές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αν κάποιος έλεγε **κάτι άσχημο** για τους μαθητές, θα ένοιωθα σαν να είχε πει **κάτι για εμένα**	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμφωνώ με τους άλλους μαθητές για τις **σημαντικές αξίες** της ζωής	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

- Τι βαθμό έβγαλες στην προηγούμενη τάξη;
  ☐ κάτω από 10 ☐ 10-13 ☐ 14-17 ☐ 18-20

- Είσαι: Αγόρι ☐ Κορίτσι ☐
- Ποια χρονιά γεννήθηκες:……
- Σε ποια τάξη πας;……
- Πού γεννήθηκες; ……
- Που γεννήθηκε ο πατέρας σου; ……
- Που γεννήθηκε η μητέρα σου; ……

- Σε σύγκριση με τις άλλες οικογένειες η **δική σου** οικογένεια είναι:

Πολύ φτωχότερη						**Πολύ πλουσιότερη**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**

- Αν θες να κάνεις κάποια σχόλια για το ερωτηματολόγιο, χρησιμοποίησε το χώρο παρακάτω

Ευχαριστούμε και πάλι για την συμμετοχή σου!

Παράρτημα Γ – Υπουργείο Πολιτισμού

Λεπτομέρειες του δείγματος και της διαδικασίας

Με την άδεια του ΥΠΠΟ έγιναν επισκέψεις σε μια σειρά υπηρεσίες του Υπουργείου από τον Νοέμβριο του 2009 έως τον Φεβρουάριο του 2010.[61] Οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες ενημερώνονταν προφορικά αλλά και γραπτώς στην αρχή του ερωτηματολογίου ότι η συμπλήρωση ήταν προαιρετική και ότι όλες οι απαντήσεις ήταν εμπιστευτικές και ανώνυμες. Στο τέλος της επίσκεψης τοποθετούνταν ερωτηματολόγια σε σημεία που οι εργαζόμενοι περνούσαν συχνά και ένας ή δύο εργαζόμενοι φρόντιζαν για τη διανομή των φυλλαδίων και τη συλλογή τους σε προκατασκευασμένο κουτί προκειμένου να διασφαλιστεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων. Για τις στατιστικές αναλύσεις χρησιμοποιήθηκε η 23η έκδοση του λογισμικού Statistical Product and Service Solutions (SPSS) της IBM.

Από τους 156 υπαλλήλους που έλαβαν μέρος στην έρευνα, οι 80 απάντησαν ότι είχαν παιδιά, με το μικρότερο από αυτά να είναι από έξι μηνών έως 32 ετών ((*M* = 11.47, *SD* = 9.14, *Mdn* = 8.0).

---

[61] Συγκεκριμένα: Επιγραφικό Μουσείο, Κεντρικό κτήριο (Μπουμπουλίνας), Πολεμικό Μουσείο, Εφορίες Αρχαιοτήτων Α, Β, Γ (Μοναστηράκι), Αρχαιολογικός χώρος Ακρόπολης. Συμπληρώθηκαν από 14/11/09 έως 8/3/10

Μεταβλητές που εγκαταλείφθηκαν

Μηδενικό Άθροισμα

Έξι δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί η υιοθέτηση του επιχειρήματος του «μηδενικού αθροίσματος» από πλευράς των συμμετεχόντων. Από την ΑΚΣ αυτών των δηλώσεων, εξήχθησαν δύο παράγοντες (ΚΜΟ = .598) με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 62.50% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 2.25, διακύμανση = 27.56%) αποτελούνταν από τρεις δηλώσεις που περιέγραφαν αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ συμβασιούχων και μονίμων («Η ικανοποίηση των αιτημάτων των συμβασιούχων θα λειτουργήσει εις βάρος των μόνιμων εργαζομένων», «Τα συμφέροντα των μόνιμων εργαζομένων έρχονται σε σύγκρουση με αυτά των συμβασιούχων», «Όσο βελτιώνεται η θέση των συμβασιούχων, τόσο θα χειροτερεύει η θέση των μονίμων»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .777), δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.5 . διακύμανση = 24.93%), αποτελούνταν από τρεις δηλώσεις εκ των οποίων η μία φόρτωνε αρνητικά. Ωστόσο, επειδή η αξιοπιστία δεν ήταν ικανοποιητική (α = .469) ενώ βελτιωνόταν αν αφαιρούνταν η αντεστραμμένη ερώτηση από έναν παράγοντα («Η βελτίωση της θέσης των συμβασιούχων είναι ανεξάρτητη από τη βελτίωση της θέσης των μονίμων») επιλέξαμε να δημιουργήσουμε μια νέα μεταβλητή χρησιμοποιώντας τις άλλες δύο δηλώσεις, αφού εξασφαλίσαμε ικανοποιητική αξιοπιστία (r = .386, p < .001· «Είναι φορές που η δουλειά των συμβασιούχων θα ήταν πιο εύκολη αν δεν έμπαιναν σαν εμπόδιο οι μόνιμοι», «Όσο βελτιώνεται η θέση των συμβασιούχων, τόσο θα βελτιώνεται και η θέση των μονίμων»).Το όνομα της νέας μεταβλητής ήταν «Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία».

Κίνητρα Ένταξης στο Σωματείο

Έξι δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν για να εκτιμηθεί το κίνητρο ένταξης στο σωματείο για τις συμμετέχουσες. Από την ΑΚΣ των έξι αυτών δηλώσεων (Kaiser-Meyer-Olkin, ΚΜΟ = .546), εξήχθησαν τρεις παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1 που εξήγησαν το 68.88% της διακύμανσης. Ωστόσο προτιμήσαμε ένα μοντέλο δυο παραγόντων το οποίο εξηγούσε το 51,49% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.67, διακύμανση = 27.86%) περιλάμβανε τρεις δηλώσεις με κίνητρα ένταξης των εργαζομένων στο σωματείο που εκφράζουν

κυρίως τα εργασιακά προβλήματα στο χώρο τους («από προσωπικά προβλήματα στη δουλειά», «από κάποιο κόμμα/οργάνωση που ανήκουν», «από συλλογικά προβλήματα στη δουλειά»). Αφού εξασφαλίστηκε σχετικά ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .536) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Ένταξη Προβλήματα».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.42, διακύμανση = 23.63%) περιλάμβανε δύο δηλώσεις με κίνητρα που εκφράζουν το στενό εργασιακό περιβάλλον των συμμετεχόντων («από τους συναδέλφους», «από τον προϊστάμενο»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (*r* = .307 p = .005), δημιουργήθηκε μία νέα μεταβλητή με το όνομα «Ένταξη Συνάδελφοι».

Ο τρίτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.04, διακύμανση = 17.40%) αποτελούνταν από μία μόνο μεταβλητή, όπου κίνητρο για την ένταξη στο σωματείο ήταν η προσωπική στάση των συμμετεχόντων (Ένταξη Στάση).

Πηγές Συνδικαλιστικής Ενημέρωσης (Δικτύωση)

Οκτώ δηλώσεις χρησιμοποιήθηκαν με στόχο την διερεύνηση των πηγών πληροφόρησης των συμμετεχόντων σχετικά με τα εργασιακά τους ζητήματα. Από την ΑΚΣ (ΚΜΟ = .790) αυτών των δηλώσεων εξήχθησαν δύο παράγοντες με ιδιοτιμή > 1 που εξηγούσαν το 65.65% της διακύμανσης.

Ο πρώτος παράγοντας (ιδιοτιμή = 3.60 . διακύμανση = 45.00%) περιλάμβανε τέσσερις δηλώσεις με πηγές ενημέρωσης από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και το διαδίκτυο («Ραδιόφωνο», «Τηλεόραση», «Εφημερίδες», «ίντερνετ»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .857) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Ενημέρωση ΜΜΕ».

Ο δεύτερος παράγοντας (ιδιοτιμή = 1.65, διακύμανση = 20.66%) περιλάμβανε τέσσερις δηλώσεις με πηγές ενημέρωσης που περιέγραφαν τους συνδικαλιστές και την πληροφόρηση του σωματείου («Ανακοινώσεις/ έντυπα Παρατάξεων», «Ανακοινώσεις/ έντυπα Σωματείου», «Περιοδείες συνδικαλιστών», «Αφίσες»). Αφού εξασφαλίστηκε ικανοποιητική αξιοπιστία (α = .726) δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή με το όνομα «Ενημέρωση Συνδικαλιστικό Δίκτυο».

Παραγοντικές αναλύσεις

Μορφές Αντίδρασης

Μέλλον

Πίνακας Γ.1
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των δράσεων στο μέλλον

Δήλωση	Φορτίσεις των δηλώσεων		
	1	2	3
Ιδιοτιμή	5.25	1.37	1.00
% της διακύμανσης	47.77	12.43	9.11
5. Να απεργήσετε για ένα ζήτημα των εργαζόμενων σαν εσάς;	.925		
6. Να απεργήσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων;	.884		
7. Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα των εργαζόμενων σαν εσάς;	.856		
8. Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων;	.843		
4. Να συμμετάσχετε στη Γενική Συνέλευση του σωματείου σας;	.792		
11. Να χρησιμοποιήσετε το Ίντερνετ για κάποια από αυτές τις δράσεις;		.807	
3. Να κολλήσετε αφίσα /μοιράσετε φυλλάδιο για ένα εργασιακό ζήτημα;		.694	
10. Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα που δεν αφορά την εργασία σας;		.625	
2. Υπογράψετε ένα κείμενο διαμαρτυρίας;		.569	
9. Να προβείτε σε βίαιες μορφές δράσης (κατάληψη, αποκλεισμοί δρόμων);		.525	.407
1. Απευθυνθείτε σε έναν πολιτικό;			.873

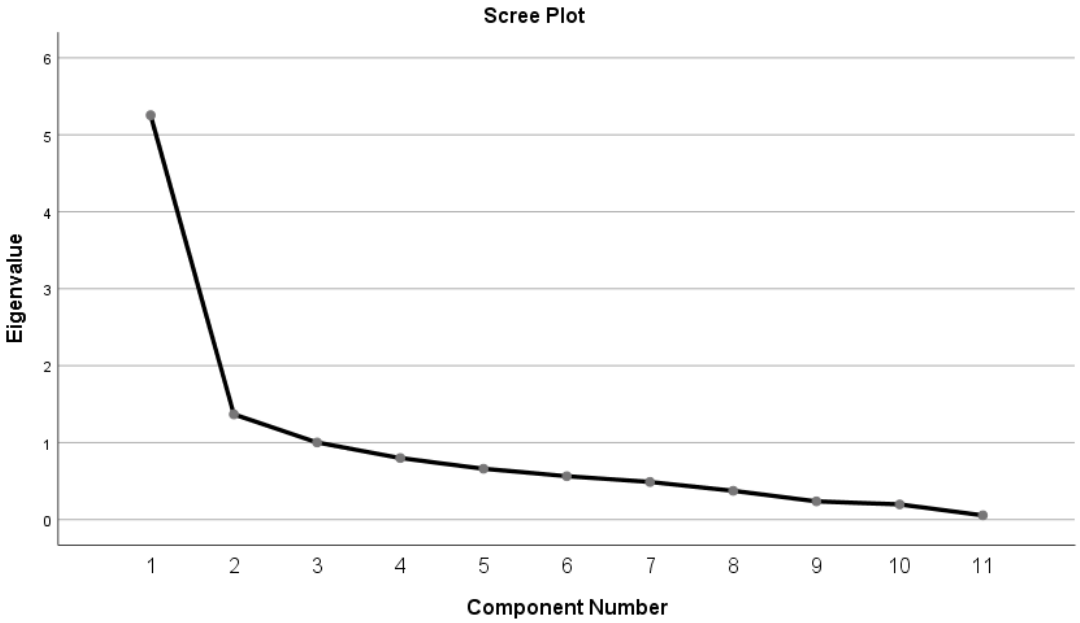

Σχήμα Γ.1 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις δράσεις στο Μέλλον

Πίνακας Γ.2
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση Δράσεις στο Μέλλον

	Φορτίσεις των δηλώσεων	
	1	2
Ιδιοτιμή	5.25	1.37
% της διακύμανσης	47.78	12.43
6. Να απεργήσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων;	.950	
5. Να απεργήσετε για ένα ζήτημα των εργαζόμενων σαν εσάς;	.928	
8. Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων;	.904	
7. Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα των εργαζόμενων σαν εσάς;	.877	
4. Να συμμετάσχετε στη Γενική Συνέλευση του σωματείου σας;	.696	
10. Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα που δεν αφορά την εργασία σας;	.433	.381
3. Να κολλήσετε αφίσα /μοιράσετε φυλλάδιο για ένα εργασιακό ζήτημα;		.727
9. Να προβείτε σε βίαιες μορφές δράσης (κατάληψη, αποκλεισμοί δρόμων);		.673
11. Να χρησιμοποιήσετε το Ίντερνετ για κάποια από αυτές τις δράσεις;		.588
1. Απευθυνθείτε σε έναν πολιτικό;		.575
2. Υπογράψετε ένα κείμενο διαμαρτυρίας;	.399	.430

a. Rotation converged in 6 iterations.

Παρελθόν

Πίνακας Γ.3
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των δράσεων στο παρελθόν

	Φορτίσεις των δηλώσεων		
	1	2	3
Ιδιοτιμή	4.84	1.42	1.13
% της διακύμανσης	44.00	12.93	10.24
6 Να απεργήσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων;	.883		
5 Να απεργήσετε για ένα ζήτημα των εργαζόμενων σαν εσάς;	.854		
8 Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων;	.818		
7 Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα των εργαζόμενων σαν εσάς;	.793		
4 Να συμμετάσχετε στη Γενική Συνέλευση του σωματείου σας;	.769		
1 Απευθυνθείτε σε έναν πολιτικό;		.904	
9 Να προβείτε σε βίαιες μορφές δράσης (κατάληψη, αποκλεισμοί δρόμων);		.493	-.425
3 Να κολλήσετε αφίσα /μοιράσετε φυλλάδιο για ένα εργασιακό ζήτημα;		.440	
11 Να χρησιμοποιήσετε το Ίντερνετ για κάποια από αυτές τις δράσεις;			-.902
2 Υπογράψετε ένα κείμενο διαμαρτυρίας;			-.594
10 Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα που δεν αφορά την εργασία σας;	.365		-.536

Rotation converged in 8 iterations.

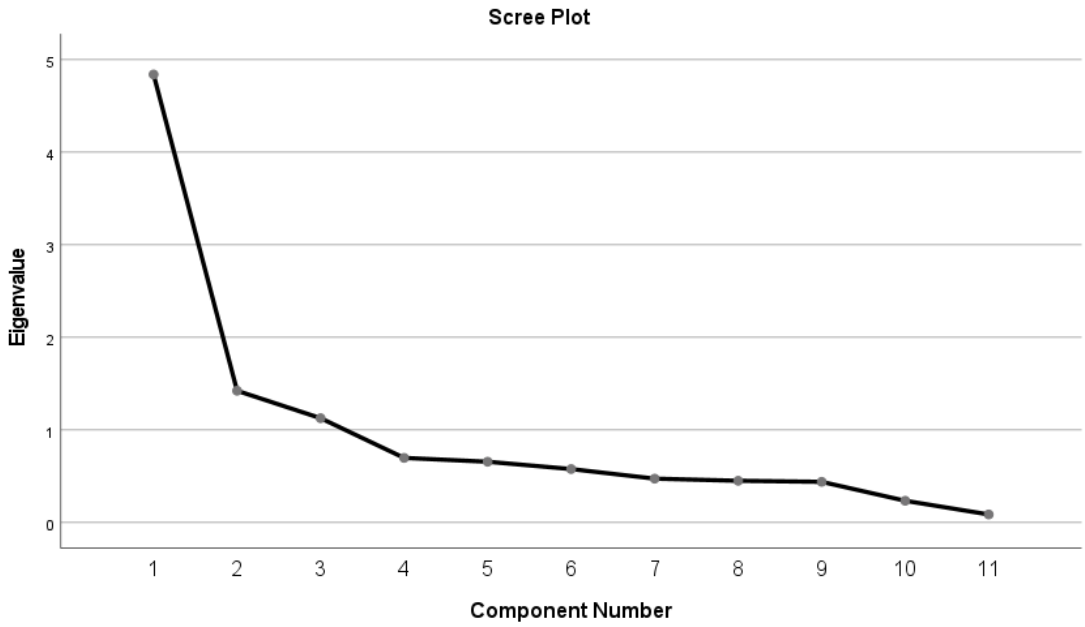

Σχήμα Γ.2 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για δράσεις στο Παρελθόν

Πίνακας Γ.4
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση Δράσεις στο Παρελθόν με ζητούμενους δύο παράγοντες.

	Φορτίσεις των δηλώσεων	
	1	2
Ιδιοτιμή	4.84	1.42
% της διακύμανσης	44.00	12.93
6 Να απεργήσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων;	.925	
5 Να απεργήσετε για ένα ζήτημα των εργαζόμενων σαν εσάς;	.871	
8 Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα όλων των εργαζόμενων;	.841	
7 Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα των εργαζόμενων σαν εσάς;	.767	
4 Να συμμετάσχετε στη Γενική Συνέλευση του σωματείου σας;	.668	
10 Να διαδηλώσετε για ένα ζήτημα που δεν αφορά την εργασία σας;	.497	.368
9 Να προβείτε σε βίαιες μορφές δράσης (κατάληψη, αποκλεισμοί δρόμων);		.689
1 Απευθυνθείτε σε έναν πολιτικό;		.681
3 Να κολλήσετε αφίσα /μοιράσετε φυλλάδιο για ένα εργασιακό ζήτημα;		.550
11 Να χρησιμοποιήσετε το Ίντερνετ για κάποια από αυτές τις δράσεις;		.507
2 Υπογράψετε ένα κείμενο διαμαρτυρίας;	.356	.499

a. Rotation converged in 8 iterations.

Πεποιθήσεις

Πίνακας Γ.5
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων

	Φορτίσεις των δηλώσεων						
	1	2	3	4	5	6	7
Ιδιοτιμή	5.29	1.75	1.69	1.46	1.16	1.09	1.00
Διακύμανση %	27.86	9.23	8.88	7.67	6.11	5.72	5.28
14 Η κοινωνία μπορεί να προοδεύσει μόνο αν ο καθένας ασχολείται με το δικό του συμφέρον	-.851					.364	
15 Αν όλοι δράσουν συλλογικά η κοινωνία είναι σίγουρο ότι θα προοδεύσει	.811						
12 Οι συλλογικές μορφές δράσης είναι χρήσιμες για τις κοινωνικές ομάδες που αδικούνται	.720						
11 Ο κοινός αγώνας επιφέρει αποτέλεσμα στη βελτίωση της ζωής όλων	.460					.384	
18 Δεν γίνεται και να δικαιωθούν όλα τα αιτήματα και να μην υπάρξει πρόβλημα για τη λειτουργία του ΥΠ.ΠΟ.		.888					
17 Δεν μπορεί να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι.		.856					
3 Οι συνδικαλιστές του σωματείου μου προασπίζονται τα δικαιώματα του κλάδου			-.801				
5 Η συλλογική δράση μέσω του συνδικάτου θα επιλύσει πολλά προβλήματα			-.740				
6 Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι είναι αποτελεσματικό το να αγωνιστείτε για αυτά τα προβλήματα			-.447				

(συνεχίζεται)

Πίνακας Γ.5
Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων (συνέχεια)

	Φορτίσεις των δηλώσεων						
	1	2	3	4	5	6	7
Ιδιοτιμή	5.29	1.75	1.69	1.46	1.16	1.09	1.00
Διακύμανση %	27.86	9.23	8.88	7.67	6.11	5.72	5.28
4 Οι συνδικαλιστές που με εκπροσωπούν δεν με εκφράζουν ιδεολογικά					.853		
2 Οι συνδικαλιστές προωθούν περισσότερο τα δικά τους συμφέροντα					.595	-.425	
1 Η ενασχόληση με τον συνδικαλισμό δεν είναι αποτελεσματικός τρόπος πίεσης						-.716	
16 Οι εργαζόμενοι πρέπει να συμμετέχουν στα σωματεία τους						.594	
13 Το πρόβλημα με την κοινωνία σήμερα είναι ότι δεν υπάρχει αλληλεγγύη ανάμεσα αυτός ανθρώπους			.312			.527	
10 Το καλύτερο θα ήταν να διαλέγει ο καθένας μόνος του την εργασιακή σχέση που θέλει να έχει							.848
19 Το ΥΠ.ΠΟ. καλύτερη κατάσταση αν υπ λιγότερη ανάμειξη τ κράτους & περισσότερη παρέμβαση από τ ιδιώτες						-.351	.603
8 Προτιμώ να αντιμετωπίζω μόνος μου τα εργασιακά μου προβλήματα				-.871			
7 Θα απευθυνόμουν σε συναδέλφους για να επιλύσω ένα ζήτημα που προέκυψε στην εργασία μου				.728			
9 Η συλλογική δράση είναι ο καλύτερος τρόπος για να βελτιώσω τη ζωή μου				.523			

a. Rotation converged in 38 iterations.

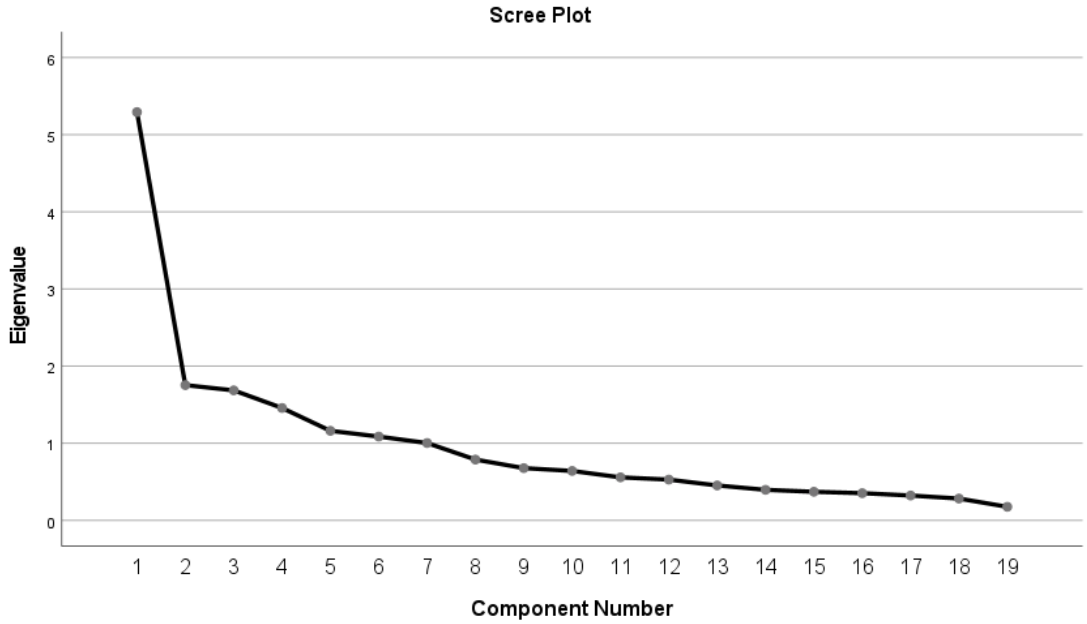

Σχήμα Γ.3 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Πεποιθήσεις

Πίνακας Γ.6

Φορτίσεις των δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Πεποιθήσεων με ζητούμενους τέσσερις παράγοντες

	Φορτίσεις των δηλώσεων			
	1	2	3	4
Ιδιοτιμή	5.29	1.75	1.69	1.46
% της διακύμανσης	27.86	9.23	8.88	7.67
13 Το πρόβλημα με την κοινωνία σήμερα είναι ότι δεν υπάρχει αλληλεγγύη ανάμεσα αυτός ανθρώπους	.755			
19 Το ΥΠ.ΠΟ. καλύτερη κατάσταση αν υπήρχε λιγότερη ανάμειξη του κράτους & περισσότερη παρέμβαση από τους ιδιώτες	-.649			
12 Οι συλλογικές μορφές δράσης είναι χρήσιμες για τις κοινωνικές ομάδες που αδικούνται	.613			.356
16 Οι εργαζόμενοι πρέπει να συμμετέχουν στα σωματεία τους	.593			
15 Αν όλοι δράσουν συλλογικά η κοινωνία είναι σίγουρο ότι θα προοδεύσει	.549			
11 Ο κοινός αγώνας επιφέρει αποτέλεσμα στη βελτίωση της ζωής όλων	.532			.405
18 Δεν γίνεται και να δικαιωθούν όλα τα αιτήματα και να μην υπάρξει πρόβλημα για τη λειτουργία του ΥΠ.ΠΟ.		.871		
17 Δεν μπορεί να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι.		.829		
3 Οι συνδικαλιστές του σωματείου μου προασπίζονται τα δικαιώματα του κλάδου	-.351		-.743	
2 Οι συνδικαλιστές προωθούν περισσότερο τα δικά τους συμφέροντα			.718	
5 Η συλλογική δράση μέσω του συνδικάτου θα επιλύσει πολλά προβλήματα			-.629	
4 Οι συνδικαλιστές που με εκπροσωπούν δεν με εκφράζουν ιδεολογικά			.465	
1 Η ενασχόληση με τον συνδικαλισμό δεν είναι αποτελεσματικός τρόπος πίεσης	-.405		.417	
7 Θα απευθυνόμουν σε συναδέλφους για να επιλύσω ένα ζήτημα που προέκυψε στην εργασία μου				.822
8 Προτιμώ να αντιμετωπίζω μόνος μου τα εργασιακά μου προβλήματα				-.748
9 Η συλλογική δράση είναι ο καλύτερος τρόπος για να βελτιώσω τη ζωή μου				.632
6 Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι είναι αποτελεσματικό το να αγωνιστείτε για αυτά τα προβλήματα			-.383	.460
14 Η κοινωνία μπορεί να προοδεύσει μόνο αν ο καθένας ασχολείται με το δικό του συμφέρον				-.381
10. Το καλύτερο θα ήταν να διαλέγει ο καθένας μόνος του την εργασιακή σχέση που θέλει να έχει				
a. Rotation converged in 19 iterations.				

Αναπαραστάσεις Συνδικαλιστή

Πίνακας Γ.7
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Αναπαραστάσεων του Συνδικαλιστή

	Φορτίσεις των δηλώσεων			
	1	2	3	4
Ιδιοτιμή	3.64	2.53	1.56	1.08
Διακύμανση (%)	30.37	21.07	12.97	9.02
7 Αυτός που έχει προσωπικές πολιτικές φιλοδοξίες	.861			
12 Αυτός που απολαμβάνει προνόμια που οι απλοί εργαζόμενοι δεν έχουν	.807			
11 Αυτός που συνεργάζεται με την εξουσία	.770			
9 Μεταφέρει τα αιτήματα των εργαζομένων στην εργοδοσία		.828		
3 Το απλό μέλος μιας παράταξης ο οποίος ασχολείται με τα εργασιακά προβλήματα του χώρου		.673		
8 Αυτός που εκπροσωπεί τους εργαζόμενους σαν επάγγελμά του	.629	.667		
10 Αυτός που συγκρούεται με την εξουσία		.653		
4 Ο κάθε εργαζόμενος που ασχολείται με τα εργασιακά προβλήματα του χώρου	-.405	.548		
5 Αυτός που θα λύσει το προσωπικό μου εργασιακό πρόβλημα			.896	
6 Αυτός που θα βοηθήσει την προσωπική μου εξέλιξη			.851	
1 Ο πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Σωματείου				-.951
2 Ο εκπρόσωπος μιας παράταξης στο Δ.Σ.				-.926

a. Rotation converged in 11 iterations.

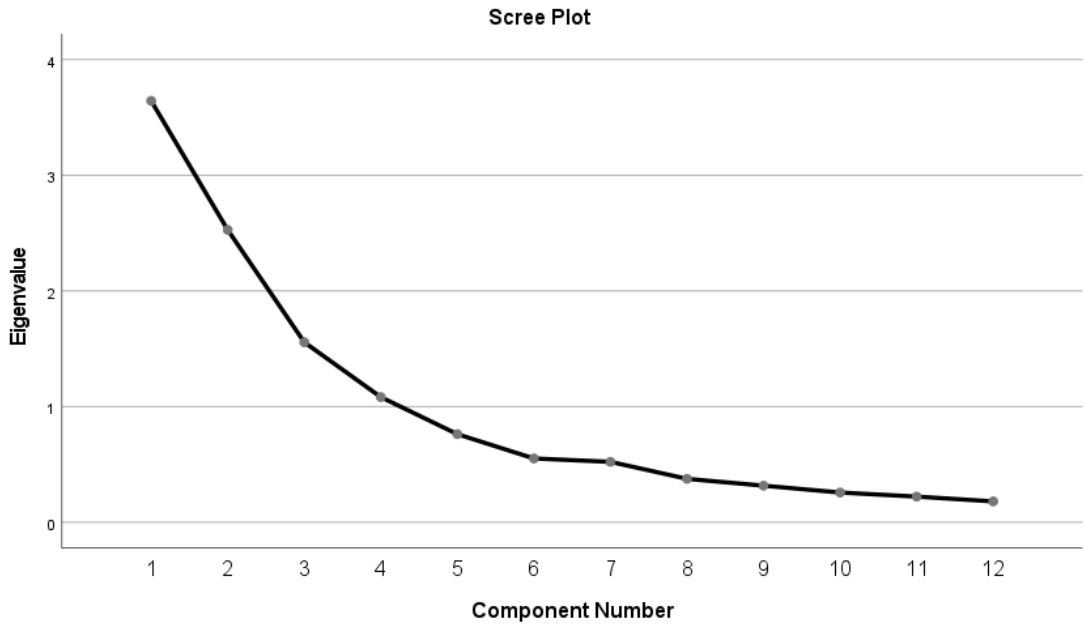

Σχήμα Γ.4 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για της αναπαράσταση του Συνδικαλιστή

Πίνακας Γ.8

Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για την Αναπαράσταση του Συνδικαλιστή με ζητούμενους δύο παράγοντες

	Φορτίσεις των δηλώσεων	
	1	2
Ιδιοτιμή	3.64	2.53
Διακύμανση (%)	30.37	21.07
10 Αυτός που συγκρούεται με την εξουσία	-.761	
4 Ο κάθε εργαζόμενος που ασχολείται με τα εργασιακά προβλήματα του χώρου	-.749	
9 Μεταφέρει τα αιτήματα των εργαζομένων στην εργοδοσία	-.680	.389
7 Αυτός που έχει προσωπικές πολιτικές φιλοδοξίες	.675	.435
3 Το απλό μέλος μιας παράταξης ο οποίος ασχολείται με τα εργασιακά προβλήματα του χώρου	-.670	
12 Αυτός που απολαμβάνει προνόμια που οι απλοί εργαζόμενοι δεν έχουν	.662	.455
11 Αυτός που συνεργάζεται με την εξουσία	.593	.414
8 Αυτός που εκπροσωπεί τους εργαζόμενους σαν επάγγελμά του		.717
2 Ο εκπρόσωπος μιας παράταξης στο Δ.Σ.		.717
1 Ο πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Σωματείου		.686
5 Αυτός που θα λύσει το προσωπικό μου εργασιακό πρόβλημα		.512
6 Αυτός που θα βοηθήσει την προσωπική μου εξέλιξη		.389

a. Rotation converged in 14 iterations.

Πίνακας Γ.9
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για την Αναπαράσταση του Συνδικαλισμού

	Φορτίσεις των δηλώσεων	
	1	2
Ιδιοτιμή	3.62	1.53
Διακύμανση (%)	45.30	19.07
3 Η επίλυση προβλημάτων στο χώρο δουλειάς έναντι άλλων ανταλλαγμάτων	.905	
4 Είναι ένας τρόπος για να δουλεύεις λιγότερο	.886	
2 Το κυνήγι των ψήφων για τις εκλογές	.872	
7 Ουσιαστικά εξυπηρετεί ιδιοτελή συμφέροντα	.781	
1 Να αφιερώνεις χρόνο για να λύσεις τα εργασιακά προβλήματα του κλάδου σου	-.441	.428
8 Δεν είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος πίεσης		
5 Είναι η διεκδίκηση των αιτημάτων από το Διοικητικό Συμβούλιο του σωματείου		.964
6 Είναι η επίλυση των προβλημάτων από το Διοικητικό Συμβούλιο του σωματείου		.879

a. Rotation converged in 5 iterations.

Πίνακας Γ.10
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για τις Εξωγενείς Αποδόσεις

	Φορτίσεις των δηλώσεων			
	1	2	3	4
Ιδιοτιμή	3.24	2.73	1.23	1.07
Διακύμανση (%)	23.13	19.47	8.80	7.63
8 Η κυβέρνηση	.876			
7 Η πολιτική ηγεσία του Υπουργείου	.817			
9 Οι προηγούμενες κυβερνήσεις	.739			
13 Η αντιπολίτευση	.563			
4 Οι μόνιμοι/ αορίστου εργαζόμενοι στο ΥΠ.ΠΟ.		-.893		
3 Οι εργαζόμενοι		-.856		
5 Οι συμβασιούχοι εργαζόμενοι στο ΥΠ.ΠΟ.		-.848		
6 Οι προϊστάμενοι		-.498		
10 Οι συνδικαλιστές		-.482		
1 Η έλλειψη χρηματοδότησης			.770	
2 Η ελληνική νοοτροπία			.762	
12 Οι μετανάστες				.708
14 Οι ιδιωτικοποιήσεις				.617
11 Το σύστημα				.512

a. Rotation converged in 8 iterations.

Πίνακας Γ.11
Ανάλυση Αξιοπιστίας για τον παράγοντα Πολιτικός Κυνισμός

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1 Δεν είναι τόσο χρήσιμο να ψηφίζω, αφού τα κόμματα κάνουν ότι νομίζουν	18.2632	20.593	.435	.210	.498
3 Τα πολιτικά κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο μου και όχι για τις ιδέες και τη γνώμη μου.	15.5395	24.541	.302	.100	.573
4 Για ανθρώπους σαν και μένα η πολιτική είναι αρκετά περίπλοκη, πρέπει να είσαι ειδικός για να την καταλάβεις.	18.4803	26.847	.200	.046	.618
2rec Άνθρωποι σαν και μένα επηρεάζουν το τι κάνουν οι αρχές (π.χ. κυβέρνηση, κράτος, κ.α.).[αντεστραμμένη]	16.2500	22.705	.414	.225	.514
5rec Όταν άνθρωποι σαν και μένα λένε δυνατά την γνώμη τους στους πολιτικούς αυτή λαμβάνεται υπόψη. [αντεστραμμένη]	15.8882	22.670	.433	.218	.504

Εκτεταμένοι Πίνακες Συσχετίσεων

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών

Μεταβλητή	*M* (SD)	**1**	**2**	**3**
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65 (1.41)	1	.927***	.842***
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21 (1.56)	.927***	1	.585***
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81 (1.61)	.842***	.585***	1
4. Κοινά Προβλήματα	4.97 (1.36)	.097	.054	.128
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63 (1.52)	.204*	.191*	.165*
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65 (1.95)	.293***	.302***	.189*
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46 (1.82)	.419***	.399***	.316***
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52 (1.44)	.237**	.278***	.095
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16 (1.39)	.262**	.217**	.250**
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55 (1.36)	.178*	.231**	.069
11. Φόβος	4.53 (1.61)	.127	.129	.083
12. Θυμός	5.07 (1.55)	.228**	.189*	.231**
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12 (1.04)	.228**	.198*	.230**
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71 (1.33)	-.132	-.143	-.086
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77 (1.19)	.252**	.258**	.156
16. Τριαδικοποίηση	5.61 (1.13)	.399***	.398***	.292***
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54 (1.52)	-.297***	-.358***	-.129
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57 (1.28)	.061	.064	.049
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84 (1.75)	-.209**	-.249**	-.111
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61 (1.61)	.196*	.261**	.053
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23 (1.50)	.108	.076	.109
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83 (1.03)	.529***	.536***	.369***
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07 (1.79)	-.292***	-.263**	-.271***
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06 (1.15)	-.310***	-.357***	-.163*
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20 (1.11)	.504***	.496***	.372***
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24 (1.17)	-.328***	-.347***	-.199*
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79 (1.47)	.117	.173*	-.010
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41 (1.46)	-.442***	-.413***	-.368***
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44 (1.41)	.869***	.811***	.716***
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09 (1.57)	.814***	.873***	.505***
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46 (1.59)	.715***	.500***	.835***
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54 (1.00)	-.313***	-.319***	-.222**
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02 (1.67)	.191*	.120	.246**
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27 (1.97)	.203*	.215*	.146
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13 (1.68)	-.017	.008	-.012
36. Ένταξη Στάση	5.79 (1.82)	.333***	.356***	.203*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M*	(SD)	4	5	6
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65	(1.41)	.097	.204*	.293***
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21	(1.56)	.054	.191*	.302***
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81	(1.61)	.128	.165*	.189*
4. Κοινά Προβλήματα	4.97	(1.36)	1	-.003	.128
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63	(1.52)	-.003	1	.357***
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65	(1.95)	.128	.357**	1
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46	(1.82)	.223**	.162*	.318***
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52	(1.44)	-.061	.200*	.225**
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16	(1.39)	.290**	.284**	.302***
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55	(1.36)	.160*	.098	.314***
11. Φόβος	4.53	(1.61)	.397**	.087	.149
12. Θυμός	5.07	(1.55)	.535***	.014	.166*
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12	(1.04)	.113	.115	.102
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71	(1.33)	.192*	-.120	-.005
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77	(1.19)	.256**	.010	.079
16. Τριαδικοποίηση	5.61	(1.13)	.344***	.317***	.523***
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54	(1.52)	-.034	-.185*	-.222**
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57	(1.28)	.043	.188*	.164*
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84	(1.75)	.033	-.195*	-.217**
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61	(1.61)	.021	.274**	.261**
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23	(1.50)	.229**	-.053	.022
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83	(1.03)	.125	.175*	.370***
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07	(1.79)	.006	-.151	.033
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06	(1.15)	-.004	-.215**	-.306***
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20	(1.11)	.102	.171*	.379***
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24	(1.17)	.003	-.049	-.237**
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79	(1.47)	-.015	.154	.144
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41	(1.46)	.092	-.145	-.113
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44	(1.41)	.087	.190*	.348***
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09	(1.57)	.047	.185*	.345***
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46	(1.59)	.124	.143	.248**
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54	(1.00)	.116	-.156	-.104
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02	(1.67)	.165*	.028	.031
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27	(1.97)	.134	-.364**	-.103
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13	(1.68)	.134	-.364**	-.103
36. Ένταξη Στάση	5.79	(1.82)	.089	.047	.163

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	7	8
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65 (1.41)	.419***	.237**
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21 (1.56)	.399***	.278**
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81 (1.61)	.316***	.095
4. Κοινά Προβλήματα	4.97 (1.36)	.223**	-.061
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63 (1.52)	.162*	.200*
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65 (1.95)	.318***	.225**
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46 (1.82)	1	.329***
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52 (1.44)	.329***	1
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16 (1.39)	.325***	.235**
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55 (1.36)	.335***	.267***
11. Φόβος	4.53 (1.61)	.259**	.138
12. Θυμός	5.07 (1.55)	.250**	-.015
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12 (1.04)	.011	-.006
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71 (1.33)	-.121	-.231**
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77 (1.19)	.233**	.064
16. Τριαδικοποίηση	5.61 (1.13)	.373***	.263**
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54 (1.52)	-.162*	-.144
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57 (1.28)	.032	.022
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84 (1.75)	-.082	-.002
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61 (1.61)	.209*	.099
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23 (1.50)	.019	.001
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83 (1.03)	.332***	.212**
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07 (1.79)	-.024	-.016
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06 (1.15)	-.395***	-.244**
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20 (1.11)	.405***	.292***
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24 (1.17)	-.036	-.126
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79 (1.47)	.114	.134
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41 (1.46)	-.228**	-.096
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44 (1.41)	.379***	.196*
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09 (1.57)	.388***	.239**
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46 (1.59)	.251**	.072
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54 (1.00)	-.021	-.114
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02 (1.67)	.149	-.135
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27 (1.97)	.259**	.165
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13 (1.68)	-.034	-.066
36. Ένταξη Στάση	5.79 (1.82)	.211*	.215*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M*	(SD)	9	10	11	12
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65	(1.41)	.262**	.178*	.127	.228**
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21	(1.56)	.217**	.231**	.129	.189*
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81	(1.61)	.250**	.069	.083	.231**
4. Κοινά Προβλήματα	4.97	(1.36)	.290***	.160*	.397***	.535***
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63	(1.52)	.284***	.098	.087	.014
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65	(1.95)	.302***	.314***	.149	.166*
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46	(1.82)	.325***	.335***	.259**	.250**
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52	(1.44)	.235**	.267***	.138	-.015
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16	(1.39)	1	.286***	.211**	.235**
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55	(1.36)	.286***	1	.217**	.127
11. Φόβος	4.53	(1.61)	.211**	.217**	1	.625***
12. Θυμός	5.07	(1.55)	.235**	.127	.625***	1
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12	(1.04)	.079	-.011	.044	.211**
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71	(1.33)	-.091	-.232**	.096	.147
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77	(1.19)	.198*	.100	.267***	.237**
16. Τριαδικοποίηση	5.61	(1.13)	.489***	.234**	.303***	.378***
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54	(1.52)	-.087	-.309***	.026	-.018
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57	(1.28)	.047	.146	.084	-.090
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84	(1.75)	.018	-.182*	.071	.033
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61	(1.61)	.166*	.191*	.038	.041
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23	(1.50)	.014	-.114	.247**	.173*
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83	(1.03)	.212**	.134	.131	.217**
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07	(1.79)	-.096	.086	.028	-.132
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06	(1.15)	-.198*	-.614***	-.085	-.082
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20	(1.11)	.235**	.281**	.154	.244**
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24	(1.17)	-.111	-.258**	.012	-.040
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79	(1.47)	.117	.214**	-.006	-.111
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41	(1.46)	-.098	.138	.141	-.002
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44	(1.41)	.190*	.136	.100	.205*
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09	(1.57)	.175*	.165*	.049	.110
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46	(1.59)	.141	.063	.139	.285***
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54	(1.00)	-.138	-.024	-.145	.023
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02	(1.67)	.071	-.040	.101	-.016
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27	(1.97)	.252**	.292**	.102	.244*
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13	(1.68)	-.075	.064	.016	.005
36. Ένταξη Στάση	5.79	(1.82)	.146	.305**	-.019	.196*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M*	(SD)	13	14	15	16
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65	(1.41)	.228**	-.132	.252**	.399***
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21	(1.56)	.198*	-.143	.258**	.398***
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81	(1.61)	.230**	-.086	.156	.292***
4. Κοινά Προβλήματα	4.97	(1.36)	.113	.192*	.256**	.344***
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63	(1.52)	.115	-.120	.010	.317***
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65	(1.95)	.102	-.005	.079	.523***
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46	(1.82)	.011	-.121	.233**	.373***
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52	(1.44)	-.006	-.231**	.064	.263**
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16	(1.39)	.079	-.091	.198*	.489***
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55	(1.36)	-.011	-.232**	.100	.234**
11. Φόβος	4.53	(1.61)	.044	.096	.267***	.303***
12. Θυμός	5.07	(1.55)	.211**	.147	.237**	.378***
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12	(1.04)	1	.100	.184*	.098
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71	(1.33)	.100	1	-.035	-.015
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77	(1.19)	.184*	-.035	1	.321***
16. Τριαδικοποίηση	5.61	(1.13)	.098	-.015	.321***	1
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54	(1.52)	-.120	.243**	-.104	-.145
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57	(1.28)	.051	.064	.080	.212**
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84	(1.75)	-.152	.233**	-.066	-.125
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61	(1.61)	.138	.064	.197*	.250**
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23	(1.50)	.184*	.284***	.212**	.148
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83	(1.03)	.258**	-.120	.256**	.514***
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07	(1.79)	-.139	.136	.056	-.020
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06	(1.15)	-.024	.415***	-.169*	-.258**
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20	(1.11)	.276***	-.128	.210**	.439***
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24	(1.17)	.077	.042	.015	-.091
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79	(1.47)	-.120	-.152	.056	.092
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41	(1.46)	-.139	.207*	-.176*	-.252**
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44	(1.41)	.171*	-.057	.208**	.320***
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09	(1.57)	.145	-.102	.209**	.327***
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46	(1.59)	.191*	.038	.141	.215**
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54	(1.00)	-.154	.253**	-.147	-.145
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02	(1.67)	.016	.087	.166*	.271***
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27	(1.97)	.140	.096	-.010	.236*
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13	(1.68)	-.064	.186	-.127	-.207*
36. Ένταξη Στάση	5.79	(1.82)	.013	-.195*	.251**	.339***

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M*	(SD)	17	18	19	20
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65	(1.41)	-.297***	.061	-.209**	.196*
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21	(1.56)	-.358***	.064	-.249**	.261**
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81	(1.61)	-.129	.049	-.111	.053
4. Κοινά Προβλήματα	4.97	(1.36)	-.034	.043	.033	.021
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63	(1.52)	-.185*	.188*	-.195*	.274***
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65	(1.95)	-.222**	.164*	-.217**	.261**
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.29	(1.75)	-.162*	.032	-.082	.209*
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	3.46	(1.82)	-.144	.022	-.002	.099
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	0.52	(1.44)	-.087	.047	.018	.166*
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55	(1.36)	-.309***	.146	-.182*	.191*
11. Φόβος	4.53	(1.61)	.026	.084	.071	.038
12. Θυμός	5.07	(1.55)	-.018	-.090	.033	.041
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12	(1.04)	-.120	.051	-.152	.138
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71	(1.33)	.243**	.064	.233**	.064
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77	(1.19)	-.104	.080	-.066	.197*
16. Τριαδικοποίηση	5.61	(1.13)	-.145	.212**	-.125	.250**
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54	(1.52)	1	.165*	.659***	-.409***
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57	(1.28)	.165*	1	.139	.259**
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84	(1.75)	.659***	.139	1	-.262**
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61	(1.61)	-.409***	.259**	-.262**	1
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23	(1.50)	.148	.110	.191*	.057
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83	(1.03)	-.323***	.087	-.247**	.250**
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07	(1.79)	-.104	.117	-.043	.078
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06	(1.15)	.377***	-.105	.327***	-.273***
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20	(1.11)	-.357***	-.028	-.244**	.278***
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24	(1.17)	.173*	.079	.143	-.151
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79	(1.47)	-.179*	-.010	-.115	.258**
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41	(1.46)	.175*	.004	.171	-.184*
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44	(1.41)	-.308***	.042	-.240**	.224**
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09	(1.57)	-.373***	.040	-.254**	.268***
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46	(1.59)	-.122	.049	-.150	.100
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54	(1.00)	.203*	.082	.187*	-.042
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02	(1.67)	.111	.050	.106	.065
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27	(1.97)	-.042	-.084	-.065	.140
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13	(1.68)	-.011	-.079	-.045	.132
36. Ένταξη Στάση	5.79	(1.82)	-.184	.012	-.161	.179

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M*	(SD)	21	22	23	24	25
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65	(1.41)	.108	.529***	-.292***	-.310***	.504***
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21	(1.56)	.076	.536***	-.263**	-.357***	.496***
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81	(1.61)	.109	.369***	-.271**	-.163*	.372***
4. Κοινά Προβλήματα	4.97	(1.36)	.229**	.125	.006	-.004	.102
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63	(1.52)	-.053	.175*	-.151	-.215**	.171*
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65	(1.95)	.022	.370***	.033	-.306***	.379***
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46	(1.82)	.019	.332***	-.024	-.395***	.405***
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52	(1.44)	.001	.212**	-.016	-.244**	.292***
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16	(1.39)	.014	.212**	-.096	-.198*	.235**
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55	(1.36)	-.114	.134	.086	-.614***	.281***
11. Φόβος	4.53	(1.61)	.247**	.131	.028	-.085	.154
12. Θυμός	5.07	(1.55)	.173*	.217**	-.132	-.082	.244**
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12	(1.04)	.184*	.258**	-.139	-.024	.276***
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71	(1.33)	.284***	-.120	.136	.415***	-.128
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77	(1.19)	.212**	.256**	.056	-.169*	.210**
16. Τριαδικοποίηση	5.61	(1.13)	.148	.514***	-.020	-.258**	.439***
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54	(1.52)	.148	-.323***	-.104	.377***	-.357***
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57	(1.28)	.110	.087	.117	-.105	-.028
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84	(1.75)	.191*	-.247**	-.043	.327***	-.244**
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61	(1.61)	.057	.250**	.078	-.273***	.278***
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23	(1.50)	1	.083	.075	.217**	.045
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83	(1.03)	.083	1	-.016	-.375***	.565***
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07	(1.79)	.075	-.016	1	.019	-.116
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06	(1.15)	.217**	-.375***	.019	1	-.377***
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20	(1.11)	.045	.565***	-.116	-.377***	1
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24	(1.17)	-.041	-.188*	.082	.181*	-.301***
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79	(1.47)	-.151	.121	.101	-.246**	.146
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41	(1.46)	-.060	-.353***	.313**	.115	-.332***
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44	(1.41)	.077	.505***	-.298***	-.320***	.519***
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09	(1.57)	.035	.532***	-.275***	-.348***	.494***
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46	(1.59)	.113	.336***	-.256***	-.187*	.405***
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54	(1.00)	.017	-.289***	.070	.131	-.195*
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02	(1.67)	.130	.038	-.038	.044	.108
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27	(1.97)	-.011	-.046	.105	-.238*	.258**
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13	(1.68)	.108	-.046	.105	-.015	-.075
36. Ένταξη Στάση	5.79	(1.82)	-.125	.341***	.084	-.348***	.203*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M*	(SD)	26	27	28
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65	(1.41)	-.328***	.117	-.442***
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21	(1.56)	-.347***	.173*	-.413***
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81	(1.61)	-.199*	-.010	-.368***
4. Κοινά Προβλήματα	4.97	(1.36)	.003	-.015	.092
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63	(1.52)	-.049	.154	-.145
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65	(1.95)	-.237**	.144	-.113
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46	(1.82)	-.036	.114	-.228**
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52	(1.44)	-.126	.134	-.096
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16	(1.39)	-.111	.117	-.098
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55	(1.36)	-.258**	.214**	.138
11. Φόβος	4.53	(1.61)	.012	-.006	.141
12. Θυμός	5.07	(1.55)	-.040	-.111	-.002
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12	(1.04)	.077	-.120	-.139
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71	(1.33)	.042	-.152	.207*
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77	(1.19)	.015	.056	-.176*
16. Τριαδικοποίηση	5.61	(1.13)	-.091	.092	-.252**
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54	(1.52)	.173*	-.179*	.175*
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57	(1.28)	.079	-.010	.004
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84	(1.75)	.143	-.115	.171
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61	(1.61)	-.151	.258**	-.184*
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23	(1.50)	-.041	-.151	-.060
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83	(1.03)	-.188*	.121	-.353***
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07	(1.79)	.082	.101	.313***
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06	(1.15)	.181*	-.246**	.115
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20	(1.11)	-.301***	.146	-.332***
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24	(1.17)	1	-.256**	.009
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79	(1.47)	-.256**	1	-.017
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41	(1.46)	.009	-.017	1
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44	(1.41)	-.338***	.150	-.455***
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09	(1.57)	-.290***	.196*	-.445***
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46	(1.59)	-.314***	.036	-.348***
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54	(1.00)	.009	-.046	.232**
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02	(1.67)	.043	-.080	-.210*
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27	(1.97)	-.203*	.140	-.085
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13	(1.68)	.019	-.061	.168
36. Ένταξη Στάση	5.79	(1.82)	-.237*	.165	-.083

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M*	(SD)	29	30	31
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65	(1.41)	.869***	.814***	.715***
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21	(1.56)	.811***	.873***	.500***
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81	(1.61)	.716***	.505***	.835***
4. Κοινά Προβλήματα	4.97	(1.36)	.087	.047	.124
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63	(1.52)	.190*	.185*	.143
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65	(1.95)	.348***	.345***	.248**
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46	(1.82)	.379***	.388***	.251**
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52	(1.44)	.215*	.196*	,239**
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16	(1.39)	.190*	.175*	.141
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55	(1.36)	.136	.165*	.063
11. Φόβος	4.53	(1.61)	.100	.049	.139
12. Θυμός	5.07	(1.55)	.205*	.110	.285***
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12	(1.04)	.171*	.145	.191*
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71	(1.33)	-.057	-.102	.038
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77	(1.19)	.208**	.209**	.141
16. Τριαδικοποίηση	5.61	(1.13)	.320***	.327***	.215**
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54	(1.52)	-.308***	-.373***	-.122
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57	(1.28)	.042	.040	.049
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84	(1.75)	-.240**	-.254**	-.150
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61	(1.61)	.224**	.268***	.100
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23	(1.50)	.077	.035	.113
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83	(1.03)	.505***	.532***	.336***
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07	(1.79)	-.298***	-.275***	-.256**
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06	(1.15)	-.320***	-.348***	-.187*
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20	(1.11)	.519***	.494***	.405***
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24	(1.17)	-.338***	-.290***	-.314***
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79	(1.47)	.150	.196*	.036
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41	(1.46)	-.455***	-.445***	-.348***
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44	(1.41)	1	.927***	.830***
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09	(1.57)	.927***	1	.565***
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46	(1.59)	.830***	.565***	1
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54	(1.00)	-.239**	-.249**	-.163*
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02	(1.67)	.201*	.143	.231**
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27	(1.97)	.205*	.212*	.166
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13	(1.68)	-.003	.023	-.025
36. Ένταξη Στάση	5.79	(1.82)	.263**	.282**	.179

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Πίνακας Γ.12

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης, των Δράσεων στο Μέλλον «Γενικές», των Δράσεων στο Μέλλον «Ακτιβιστικές» και των υπόλοιπων μεταβλητών (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M*	(SD)	32	33	34	35	36
1. Μελλοντική Συλλογική Δράση	4.65	(1.41)	-.313***	.191*	.203*	-.017	.333***
2. Γενικές Μελλοντικές Δράσεις	5.21	(1.56)	-.319***	.120	.215*	.008	.356***
3. Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις	3.81	(1.61)	-.222**	.246**	.146	-.012	.203*
4. Κοινά Προβλήματα	4.97	(1.36)	.116	165*	.150	.134	.089
5. Συλλογικό Κίνητρο	3.63	(1.52)	-.156	.028	.028	-.364***	.047
6. Προσωπική Αποτελεσματικότητα	3.65	(1.95)	-.104	.031	.190*	-.103	.163
7. Κοινωνικό Κίνητρο	3.46	(1.82)	-.021	.149	.259**	-.034	.211*
8. Κίνητρο Ανταμοιβής	0.52	(1.44)	-.114	-.135	.165	-.066	.215*
9. Ταύτιση με Εργαζόμενους ΥΠΠΟ	4.16	(1.39)	-.138	.071	.252**	-.075	.146
10. Ταύτιση με Συνδικαλιστές Σωματείου	2.55	(1.36)	-.024	-.040	.292**	.064	.305**
11. Φόβος	4.53	(1.61)	-.145	.101	.102	.016	-.019
12. Θυμός	5.07	(1.55)	.023	-.016	.244*	.005	.196*
13. Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπολίτευση	6.12	(1.04)	-.154	.016	.140	-.064	.013
14. Αποδόσεις Εργαζόμενοι ΥΠΠΟ	3.71	(1.33)	.253**	.087	.096	.186	-.195*
15. Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	5.77	(1.19)	-.147	.166*	-.010	-.127	.251**
16. Τριαδικοποίηση	5.61	(1.13)	-.145	.271**	.236*	-.207*	.339***
17. Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	3.54	(1.52)	.203*	.111	-.042	-.011	-.184
18. Συνδικαλιστής Θεσμικός	3.57	(1.28)	.082	.050	-.084	-.079	.012
19. Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	3.84	(1.75)	.187*	.106	-.065	-.045	-.161
20. Συνδικαλισμός Θεσμικός	4.61	(1.61)	-.042	.065	.140	.132	.179
21. Πελατειακές σχέσεις στον Συνδικαλισμό	5.23	(1.50)	.017	.130	-.011	.108	-.125
22. Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	5.83	(1.03)	-.289***	-.038	.213*	-.046	.341***
23. Πεποιθήσεις Υποχωρητικότητα	4.07	(1.79)	.070	.044	-.073	.105	.084
24. Πεπ/σεις Απέχθεια για Συνδ/κή Ηγεσία	4.06	(1.15)	.131	.108	-.238*	-.015	-.348***
25. Πεποιθήσεις Συλλογικότητα	5.20	(1.11)	-.195*	.108	.258**	-.075	.203*
26. Πολιτικός Κυνισμός	4.24	(1.17)	.009	.043	-.203*	.019	-.237*
27. Δημοκρατία στην Ελλάδα	2.79	(1.47)	-.046	-.080	.140	-.061	.165
28. Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	3.41	(1.46)	.232**	-.210*	-.085	.168	-.083
29. Συλλογική Δράση Παρελθόν	4.44	(1.41)	-.239**	.201*	.205*	-.003	.263**
30. Γενικές Προηγούμενες Δράσεις	5.09	(1.57)	-.249**	.143	.212*	.023	.282**
31. Ακτιβιστικές Προηγούμενες Δράσεις	3.46	(1.59)	-.163*	.231**	.166	-.025	.179
32. Μηδενικό Άθροισμα Ανταγωνισμός	1.54	(1.00)	1	.011	.033	.099	-.035
33. Μηδενικό Άθροισμα Συνεργασία	4.02	(1.67)	.011	1	-.008	.036	.032
34. Ένταξη Προβλήματα	4.27	(1.97)	.033	-.008	1	.202	.261**
35. Ένταξη Συνάδελφοι	3.13	(1.68)	.099	.036	.202	1	-.014
36. Ένταξη Στάση	5.79	(1.82)	-.035	.032	.261**	-.014	1

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

Παλινδρόμηση της Προηγούμενης Συλλογικής Δράσης στην πρόβλεψη της Μελλοντικής Συλλογικής Δράσης

Πίνακας Γ.13
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης της Προηγούμενης Συλλογικής Δράσης και άλλων παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση

	Μοντέλο 1			Μοντέλο 2		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.118	.130	[-.047, .283]	.079	.088	[-.093, .252]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	.009	.013	[-.117, .135]	-.003	-.004	[-.131, .126]
Κοινωνικό Κίνητρο	.330	.440***	[.197, .462]	.317	.423***	[.179, .456]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.116	.117	[-.063, .294]	.136	.137	[-.046, .318]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους				.144	.148	[-.038, .326]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές				-.065	-.063	[-.258, .127]
Βήμα 3						
Θυμός						
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση						
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη						
Τριαδικοποίηση						
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος						
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια						
Συνδικαλισμός Θεσμικός						
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση						
Πολιτικός Κυνισμός						
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση						
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		11.13***			7.90***	
df		4, 106			6, 104	
Adj R^2		.269			.273	
Δ*F*					1.31	
ΔR^2					.017	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.13
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης της Προηγούμενης Συλλογικής Δράσης και άλλων παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση (συνέχεια)

	Μοντέλο 3			Μοντέλο 4		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.093	.103	[-.080, .266]	.078	.087	[-.093, .249]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.008	-.011	[-.136, .120]	-.043	-.064	[-.180, .093]
Κοινωνικό Κίνητρο	.299	.399***	[.158, .440]	.246	.328***	[.102, .389]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.134	.136	[-.048, .316]	.113	.115	[-.065, .292]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.120	.124	[-.065, .305]	.040	.041	[-.154, .234]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	-.059	-.057	[-.251, .133]	-.015	-.015	[-.205, .175]
Βήμα 3						
Θυμός	.104	.114	[-.052, .260]	.031	.034	[-.131, .194]
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση				.162	.118	[-.078, .403]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη				.201	.159†	[-.018, .420]
Τριαδικοποίηση				.207	.169	[-.069, .482]
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος						
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια						
Συνδικαλισμός Θεσμικός						
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση						
Πολιτικός Κυνισμός						
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση						
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		7.07***			6.13***	
df		7, 103			10, 100	
Adj R^2		.279			.318	
Δ*F*		1.74			2.99*	
ΔR^2		.011			.056	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.13

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης της Προηγούμενης Συλλογικής Δράσης και άλλων παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση (συνέχεια)

	Μοντέλο 5			Μοντέλο 6		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.060	.067	[-.114, .235]	.040	.045	[-.106, .187]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.065	-.097	[-.201, .070]	-.087	-.128	[-.200, .027]
Κοινωνικό Κίνητρο	.251	.334***	[.109, .393]	.187	.249**	[.065, .309]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.101	.102	[-.076, .278]	.099	.100	[-.050, .247]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.050	.052	[-.141, .241]	.028	.029	[-.135, .191]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	-.065	-.062	[-.257, .128]	.017	.017	[-.152, .187]
Βήμα 3						
Θυμός	.029	.032	[-.131, .189]	.064	.070	[-.072, .201]
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση	.148	.108	[-.092, .388]	.072	.053	[-.140, .285]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	.176	.140	[-.040, .393]	.194	.153*	[.012, .375]
Τριαδικοποίηση	.220	.179	[-.054, .494]	.069	.056	[-.184, .322]
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	-.236	-.254*	[-.445, -.028]	-.126	-.135	[-.305, .054]
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	.035	.043	[-.140, .210]	.076	.092	[-.071, .223]
Συνδικαλισμός Θεσμικός	-.031	-.034	[-.202, .140]	-.047	-.052	[-.191, .096]
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση				.277	.214*	[.042, .512]
Πολιτικός Κυνισμός				-.319	-.248***	[-.505, -.133]
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση				-.285	-.290***	[-.431, -.140]
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		5.44***			9.17***	
df		13, 97			16, 94	
Adj R^2		.344			.543	
Δ*F*		2.33†			15.05***	
ΔR^2		.042			.188	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.

*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$

N = 111

Πίνακας Γ.13

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης της Προηγούμενης Συλλογικής Δράσης και άλλων παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Μελλοντική Συλλογική Δράση (συνέχεια)

	Μοντέλο 7		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1			
Συλλογικό Κίνητρο	.030	.033	[-.067, .127]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.115	-.171**	[-.191, -.040]
Κοινωνικό Κίνητρο	.070	.093	[-.014, .154]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.014	.014	[-.086, .114]
Βήμα 2			
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.003	.004	[-.105, .112]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	.104	.100†	[-.010, .218]
Βήμα 3			
Θυμός	.000	-.001	[-.092, .091]
Βήμα 4			
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση	.076	.055	[-.065, .217]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	.060	.048	[-.063, .183]
Τριαδικοποίηση	.150	.122†	[-.019, .318]
Βήμα 5			
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	-.103	-.110†	[-.222, .017]
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	.078	.095	[-.019, .176]
Συνδικαλισμός Θεσμικός	-.046	-.051	[-.142, .049]
Βήμα 6			
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	.101	.078	[-.059, .260]
Πολιτικός Κυνισμός	-.076	-.059	[-.207, .055]
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	-.102	-.104†	[-.204, .000]
Βήμα 7			
Προηγούμενη Συλλογική Δράση	.679	.684***	[.556, .802]
F		26.57***	
df		17, 93	
Adj R^2		.798	
Δ*F*		119.78***	
ΔR^2		.220	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.

*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$

N = 111

Παλινδρομήσεις Γενικών και Ακτιβιστικών Μελλοντικών Δράσεων

Πίνακας Γ.14
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Μελλοντικές Δράσεις.

	Μοντέλο 1			Μοντέλο 2		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.112	.111	[-.073, .297]	.081	.081	[-.113, .276]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	.018	.024	[-.123, .159]	.004	.006	[-.140, .149]
Κοινωνικό Κίνητρο	.349	.417***	[.201, .498]	.329	.393***	[.172, .486]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.173	.157†	[-.026, .373]	.175	.159†	[-.03, .381]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους				.103	.095	[-.102, .309]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές				.017	.014	[-.201, .234]
Βήμα 3						
Θυμός						
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση						
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη						
Τριαδικοποίηση						
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος						
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια						
Συνδικαλισμός Θεσμικός						
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση						
Πολιτικός Κυνισμός						
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση						
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		10.98***			7.44***	
df		4, 106			6, 104	
Adj R^2		.266			.260	
Δ*F*					0.55	
ΔR^2					.007	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.14
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Μελλοντικές Δράσεις. (συνέχεια)

	Μοντέλο 3			Μοντέλο 4		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.093	.092	[-.104, .289]	.077	.076	[-.117, .270]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	.000	.000	[-.145, .145]	-.040	-.053	[-.195, .114]
Κοινωνικό Κίνητρο	.314	.375***	[.154, .474]	.252	.301**	[.090, .414]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.174	.157†	[-.032, .38]	.149	.135	[-.052, .351]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.084	.078	[-.125, .294]	-.009	-.008	[-.228, .211]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	.021	.018	[-.196, .239]	.072	.062	[-.143, .287]
Βήμα 3						
Θυμός	.083	.081	[-.094, .260]	.000	.000	[-.184, .184]
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση				.180	.118	[-.091, .452]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη				.240	.170†	[-.008, .487]
Τριαδικοποίηση				.238	.174	[-.074, .550]
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος						
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια						
Συνδικαλισμός Θεσμικός						
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση						
Πολιτικός Κυνισμός						
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση						
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		6.49***			5.77***	
df		7, 103			10, 100	
Adj R^2		.259			.303	
Δ*F*		0.86			3.15*	
ΔR^2		.006			.060	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.14
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Μελλοντικές Δράσεις. (συνέχεια)

	Μοντέλο 5			Μοντέλο 6		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.035	.035	[-.158, .229]	.015	.015	[-.155, .184]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.073	-.096	[-.222, .077]	-.093	-.123	[-.225, .038]
Κοινωνικό Κίνητρο	.252	.301**	[.096, .409]	.185	.221*	[.044, .327]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.134	.122	[-.061, .33]	.134	.122	[-.038, .306]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.002	.002	[-.209, .214]	-.012	-.011	[-.201, .177]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	.002	.002	[-.211, .215]	.088	.076	[-.108, .285]
Βήμα 3						
Θυμός	-.004	-.003	[-.180, .173]	.035	.034	[-.123, .193]
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση	.149	.097	[-.116, .414]	.061	.040	[-.185, .307]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	.204	.145†	[-.035, .443]	.218	.154*	[.007, .428]
Τριαδικοποίηση	.251	.183	[-.052, .554]	.083	.060	[-.21, .376]
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	-.331	-.318**	[-.561, -.100]	-.218	-.210*	[-.426, -.010]
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	.062	.067	[-.131, .256]	.103	.111	[-.068, .273]
Συνδικαλισμός Θεσμικός	.018	.017	[-.172, .207]	.003	.003	[-.163, .169]
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση				.310	.214*	[.038, .582]
Πολιτικός Κυνισμός				-.287	-.200**	[-.502, -.072]
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση				-.281	-.256**	[-.449, -.113]
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		5.74***			8.12***	
df		13, 97			16, 94	
Adj R^2		.359			.509	
Δ*F*		3.93†			10.88***	
ΔR^2		.069			.146	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.14
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Μελλοντικές Δράσεις. (συνέχεια)

	Μοντέλο 7		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1			
Συλλογικό Κίνητρο	.005	.005	[-.129, .139]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.120	-.160*	[-.225, -.016]
Κοινωνικό Κίνητρο	.074	.088	[-.042, .189]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.053	.048	[-.084, .191]
Βήμα 2			
Ταύτιση με Εργαζόμενους	-.036	-.033	[-.185, .113]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	.171	.147*	[.014, .328]
Βήμα 3			
Θυμός	-.027	-.026	[-.153, .099]
Βήμα 4			
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση	.065	.042	[-.130, .259]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	.090	.064	[-.079, .260]
Τριαδικοποίηση	.160	.117	[-.073, .392]
Βήμα 5			
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	-.196	-.188*	[-.361, -.031]
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	.104	.113	[-.030, .239]
Συνδικαλισμός Θεσμικός	.004	.003	[-.128, .135]
Βήμα 6			
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	.141	.098	[-.078, .361]
Πολιτικός Κυνισμός	-.055	-.038	[-.236, .125]
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	-.106	-.096	[-.247, .035]
Βήμα 7			
Προηγούμενη Συλλογική Δράση	.648	.585***	[.479, .818]
F		15.65***	
df		17, 93	
Adj R^2		.694	
Δ*F*		57.66***	
ΔR^2		.161	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.15
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις.

	Μοντέλο 1			Μοντέλο 2		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.123	.123	[-.078, .324]	.070	.070	[-.138, .278]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.021	-.028	[-.174, .133]	-.031	-.041	[-.186, .124]
Κοινωνικό Κίνητρο	.288	.346***	[.126, .450]	.282	.338**	[.114, .449]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.033	.031	[-.184, .251]	.075	.069	[-.145, .295]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους				.207	.192†	[-.013, .426]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές				-.158	-.137	[-.391, .074]
Βήμα 3						
Θυμός						
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση						
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη						
Τριαδικοποίηση						
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος						
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια						
Συνδικαλισμός Θεσμικός						
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση						
Πολιτικός Κυνισμός						
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση						
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		4.79***			4.03***	
df		4, 106			6, 104	
Adj R^2		.121			.142	
Δ*F*					2.30	
ΔR^2					.036	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.15
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις.(συνέχεια)

	Μοντέλο 3			Μοντέλο 4		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.090	.090	[-.118, .299]	.070	.070	[-.141, .282]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.038	-.051	[-.192, .115]	-.074	-.099	[-.243, .095]
Κοινωνικό Κίνητρο	.255	.306**	[.085, .425]	.220	.265*	[.044, .397]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.073	.066	[-.146, .291]	.059	.053	[-.162, .279]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.173	.161	[-.050, .395]	.111	.103	[-.128, .350]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	-.150	-.129	[-.381, .081]	-.111	-.096	[-.345, .124]
Βήμα 3						
Θυμός	.149	.147	[-.038, .337]	.084	.083	[-.116, .285]
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση				.181	.119	[-.115, .478]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη				.103	.073	[-.167, .373]
Τριαδικοποίηση				.177	.130	[-.163, .517]
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος						
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια						
Συνδικαλισμός Θεσμικός						
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση						
Πολιτικός Κυνισμός						
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση						
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		3.86***			3.08***	
df		7, 103			10, 100	
Adj R^2		.154			.159	
Δ*F*		2.49			1.21*	
ΔR^2		.019			.028	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.15
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις.(συνέχεια)

	Μοντέλο 5			Μοντέλο 6		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.085	.085	[-.137, .307]	.066	.065	[-.135, .266]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.080	-.106	[-.251, .092]	-.101	-.135	[-.257, .054]
Κοινωνικό Κίνητρο	.231	.278*	[.051, .411]	.169	.203*	[.002, .336]
Κίνητρο Ανταμοιβής	.053	.048	[-.172, .277]	.048	.044	[-.155, .252]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.120	.111	[-.123, .362]	.092	.086	[-.131, .316]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	-.131	-.113	[-.375, .114]	-.049	-.043	[-.282, .183]
Βήμα 3						
Θυμός	.085	.084	[-.118, .288]	.118	.116	[-.069, .305]
Βήμα 4						
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση	.189	.124	[-.115, .493]	.122	.080	[-.169, .413]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	.094	.067	[-.179, .368]	.114	.082	[-.134, .363]
Τριαδικοποίηση	.187	.137	[-.161, .534]	.049	.036	[-.297, .395]
Βήμα 5						
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	-.082	-.080	[-.347, .182]	.026	.025	[-.220, .273]
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	-.015	-.017	[-.237, .207]	.026	.028	[-.176, .227]
Συνδικαλισμός Θεσμικός	-.094	-.092	[-.311, .123]	-.111	-.109	[-.307, .085]
Βήμα 6						
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση				.246	.171	[-.076, .568]
Πολιτικός Κυνισμός				-.342	-.239**	[-.596, -.088]
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση				-.298	-.273**	[-.497, -.099]
Βήμα 7						
Προηγούμενη Συλλογική Δράση						
F		2.44***			4.00***	
df		13, 97			16, 94	
Adj R^2		.145			.304	
Δ*F*		0.45†			8.37***	
ΔR^2		.010			.159	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
$^{***}p < .001 \cdot {}^{**}p < .01 \cdot {}^{*}p < .05 \cdot {}^{\dagger}p < .1$
N = 111

Πίνακας Γ.15
Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων οι οποίοι προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Μελλοντικές Δράσεις.(συνέχεια)

	Μοντέλο 7		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1			
Συλλογικό Κίνητρο	.055	.055	[-.111, .220]
Προσ/κή Αποτελεσματικότητα	-.131	-.175*	[-.260, -.002]
Κοινωνικό Κίνητρο	.047	.057	[-.095, .190]
Κίνητρο Ανταμοιβής	-.040	-.036	[-.210, .130]
Βήμα 2			
Ταύτιση με Εργαζόμενους	.066	.061	[-.119, .251]
Ταύτιση με Συνδικαλιστές	.041	.035	[-.153, .235]
Βήμα 3			
Θυμός	.050	.050	[-.105, .206]
Βήμα 4			
Αποδόσεις Κυβέρνηση & Αντιπ/ση	.126	.083	[-.114, .367]
Αποδόσεις Ελληνική Σπατάλη	-.025	-.018	[-.234, .185]
Τριαδικοποίηση	.133	.098	[-.154, .420]
Βήμα 5			
Συνδικαλιστής Διαπλεκόμενος	.050	.049	[-.153, .254]
Συνδικαλισμός Ιδιοτέλεια	.028	.030	[-.138, .194]
Συνδικαλισμός Θεσμικός	-.110	-.108	[-.272, .052]
Βήμα 6			
Πεποιθήσεις Συλλογική Αντίσταση	.061	.043	[-.210, .333]
Πολιτικός Κυνισμός	-.089	-.062	[-.312, .134]
Ιδεολογική αυτοτοποθέτηση	-.107	-.098	[-.281, .067]
Βήμα 7			
Προηγούμενη Συλλογική Δράση	.708	.643***	[.498, .917]
F		8.17***	
df		17, 93	
Adj R^2		.526	
Δ*F*		44.99***	
ΔR^2		.194	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$· † $p < .1$
N = 111

Έρευνα για τον συνδικαλισμό

Αγαπητέ Κύριε, Αγαπητή Κυρία,

Πρώτα απ' όλα, ένα θερμό ευχαριστώ που δεχτήκατε να απαντήσετε σε αυτή την έρευνα και για το χρόνο που διαθέσατε για να απαντήσετε σε αυτό το ερωτηματολόγιο.

Το ερωτηματολόγιο που κρατάτε στα χέρια σας είναι κομμάτι μιας Διδακτορικής Διατριβής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Θέμα μας είναι ο συνδικαλισμός και οι λόγοι που οδηγούν ή αποτρέπουν κάποιον από το να συμμετάσχει.

Η έρευνα δεν έχει **καμία σχέση** με το ίδιο το Υπουργείο Πολιτισμού ή κάποια παράταξη. Παρακαλούμε να απαντήσετε στο ερωτηματολόγιο ατομικά καθώς μας ενδιαφέρει η προσωπική σας γνώμη. Φυσικά η **ανωνυμία** σας είναι εγγυημένη και πουθενά δεν θα γράψετε το όνομά σας.

Και πάλι σας ευχαριστούμε πολύ για το χρόνο σας.

Δημήτρης Μπάρκας
Υποψήφιος Διδάκτορας

Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Ακολουθεί μια σειρά από προτάσεις. Θα πρέπει να υποδείξετε το βαθμό στον οποίο διαφωνείτε ή συμφωνείτε με κάθε μία από αυτές τις προτάσεις χρησιμοποιώντας μία κλίμακα 7 βαθμών και σημειώνοντας (με Χ ή ν) κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που εκφράζει περισσότερο την προσωπική σας γνώμη. Παρακαλούμε να διαβάσετε με προσοχή τις προτάσεις και να απαντήσετε σε όλες.

Χρησιμοποιώντας την κλίμακα **1** (**καθόλου**) έως **7** (**πολύ**), να δηλώσετε για τους παρακάτω **στόχους** του συνδικαλιστικού κινήματος των εργαζομένων στο ΥΠ.ΠΟ.:

		Α) πόσο **σημαντικούς** τους θεωρείτε Καθόλου **Σημαντικό** Πολύ **Σημαντικό**								& Β) πόσο **εφικτούς** τους θεωρείτε Καθόλου **εφικτό** Πολύ **εφικτό**							
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**			**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1	Να αρθούν τα εμπόδια για την μονιμοποίηση των συμβασιούχων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
2	Να αυξηθούν οι μισθοί	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
3	Να έχουν όλοι τα ίδια δικαιώματα (άδειες, επιδόματα, κλπ), ανεξάρτητα από το καθεστώς εργασίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
4	Να βελτιωθούν οι συνθήκες εργασίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
5	Είναι σημαντικό να γίνουν γνωστά τα αιτήματα των εργαζομένων του Υπουργείου Πολιτισμού	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
6	Να αυξηθεί η χρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
7	Να μείνουν δημόσιες οι υπηρεσίες και τα παραρτήματα του ΥΠ.ΠΟ.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
8	Να γίνουν προσλήψεις	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
9	Να περιοριστούν οι αυθαιρεσίες των προϊσταμένων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Ποιος από τους 9 αυτούς στόχους είναι ο πιο σημαντικός για σας; (Παρακαλώ γράψτε τον αριθμό που του αντιστοιχεί από τη στήλη αριστερά).

Στόχος Ν° :

☐

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι η προσωπική σας συνδικαλιστική συμμετοχή θα συμβάλλει στην επίτευξη αυτού του στόχου;

καθόλου						**πάρα πολύ**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Αν θέλετε μπορείτε να προσθέσετε κάποιον άλλο στόχο που θεωρείτε σημαντικό για το συνδικαλιστικό κίνημα των εργαζομένων στο ΥΠ.ΠΟ.

.....

.....

.....

.....

.....

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Είναι σημαντικό τα προβλήματα των εργαζομένων του κλάδου μου να γίνουν γνωστά στους άλλους εργαζόμενους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι κινητοποιήσεις του κλάδου μου θα πρέπει να καταφέρουν να απασχολήσουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Τα προβλήματα του κλάδου αφορούν και τους άλλους εργαζόμενους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η ικανοποίηση των αιτημάτων του κλάδου μου θα ωφελήσει το σύνολο της κοινωνίας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μόνο αν πείσουμε την κοινωνία να μας συμπαρασταθεί θα ικανοποιηθούν τα αιτήματά μας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Πρέπει να πείσουμε την κοινωνία να συμπαρασταθεί στον αγώνα μας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι κινητοποιήσεις του κλάδου μου θα πρέπει να τραβήξουν την προσοχή της κοινής γνώμης	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Μπορείτε να υπολογίσετε πόσο συχνά πήγατε **συνολικά** καθώς και **πόσες φορές την τελευταία 5ετία** σε μια συνδικαλιστική δράση (συνέλευση, κινητοποίηση, απεργία ή διαδήλωση);

	Συνολικά	**Την τελευταία 5ετία**
Αυτή είναι η πρώτη φορά	❑	❑
Μεταξύ 2 και 5 φορές	❑	❑
Μεταξύ 6 και 10 φορές	❑	❑
Μεταξύ 11 και 20 φορές	❑	❑
Πάνω από 20 φορές	❑	❑

Αν θυμάστε, πέστε μας για την πρώτη κινητοποίηση στην οποία συμμετείχατε;

Ποιο ήταν το θέμα; _

Ποια χρονιά έγινε; _

Παρακαλώ πέστε μας για την πιο σημαντική κινητοποίηση στην οποία πήρατε μέρος.

Ποιο ήταν το θέμα;

Ποια χρονιά έγινε;

_ _

Είστε μέλος του σωματείου του εργασιακού σας χώρου;

❑ Ναι ❑ Όχι ❑ Δεν ξέρω/δεν είμαι βέβαιος-η

- Αν ναι:
  - ➢ πώς λέγεται το σωματείο (παρακαλώ γράψτε ολόκληρο το όνομα)

    _

    _
  - ➢ Πόσο καιρό είστε μέλος αυτού του σωματείου ……………………χρόνια

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι στην ένταξή σας παρακινηθήκατε για να μπείτε:	1 (Καθόλου)	2	3	4	5	6	7 (Πάρα πολύ)
από προσωπική σας στάση;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
από τους συναδέλφους;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
από τον προϊστάμενο;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
από κάποιο κόμμα/οργάνωση που ανήκετε;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
από **προσωπικά** προβλήματα στη δουλειά σας;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
από **συλλογικά** προβλήματα στη δουλειά σας;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

➢

- Αν όχι, γνωρίζετε κάποιον που είναι μέλος;

  ❑ Ναι ❑ Όχι

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Έχω πολλά κοινά με τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αισθάνομαι ισχυρούς δεσμούς με τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ταυτίζομαι πολύ με τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Με συνδέουν πολλά με τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μοιάζω πολύ στον τρόπο σκέψης με τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου, θα ένοιωθα σαν να είχε πει κάτι για εμένα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Νιώθω αλληλεγγύη με τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αισθάνομαι θαυμασμό για τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Νιώθω εκτίμηση για τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Νιώθω εμπιστοσύνη για τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμφωνώ με τους **συνδικαλιστές** του σωματείου μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

	1	2	3	4	5	6	7
Έχω πολλά κοινά με τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αισθάνομαι ισχυρούς δεσμούς με τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ταυτίζομαι πολύ με τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Με συνδέουν πολλά με τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μοιάζω πολύ στον τρόπο σκέψης με τους εργαζόμενους στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ, θα ένοιωθα σαν να είχε πει κάτι για εμένα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Νιώθω αλληλεγγύη με τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αισθάνομαι θαυμασμό για τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Νιώθω εκτίμηση για τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Νιώθω εμπιστοσύνη για τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Συμφωνώ με τους **εργαζόμενους** στο ΥΠΠΟ	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε πως:

		A) η συμμετοχή σας σε κάποιου είδους συλλογική διαδικασία ή κινητοποίηση του κλάδου σας **θα είχε την υποστήριξη**: Καθόλου – Πάρα Πολύ									B) Θα **μετρούσε** για εσάς αυτή στάση του: Καθόλου – Πάρα Πολύ							
		1	2	3	4	5	6	7			1	2	3	4	5	6	7
1	του/της συντρόφου σας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
2	των μελών της οικογένειά σας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
3	των γνωστών ή φίλων σας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
4	των συναδέλφων με τους οποίους έρχεστε καθημερινά σε επαφή	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
5	του προϊσταμένου σας	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
6	μελών μια άλλης οργάνωσης ή συλλόγου στον οποίοι ανήκετε	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Πόσο συχνά θεωρείτε ότι η **ενασχόλησή σας** με το συνδικαλισμό θα είχε σαν αποτέλεσμα:

	Ποτέ						**Πάντα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Να βελτιωθούν τα εργασιακά μου προβλήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να με φέρει πιο κοντά στους συναδέλφους μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχω μια οικονομική επιβάρυνση που είναι σημαντική για μένα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να βοηθήσει στην κοινωνική μου συναναστροφή	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να επηρεάσω αυτά που συμβαίνουν γύρω μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχει δυσμενή επίπτωση σε εργασιακά προβλήματα που με αφορούν	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να λειτουργήσει εις βάρος άλλων προσωπικών μου δραστηριοτήτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να προκαλέσει συγκρούσεις με τους γύρω μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να μου εξασφαλίσει πρόσθετα πλεονεκτήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να έχει δυσμενή επίπτωση στη σχέση μου με τον προϊστάμενο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Οι εργαζόμενοι **σαν εμένα** στο ΥΠ.ΠΟ. έχουν πολλά προβλήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Όλοι οι εργαζόμενοι **σαν εμένα** στο ΥΠ.ΠΟ. αντιμετωπίζουμε τα ίδια ακριβώς προβλήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι εργαζόμενοι **σαν εμένα** στο ΥΠ.ΠΟ. αδικούνται	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό διαφωνείτε ή συμφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις για τις σχέσεις συμβασιούχων και μόνιμων;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Η ικανοποίηση των αιτημάτων των συμβασιούχων θα λειτουργήσει εις βάρος των μόνιμων εργαζομένων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Τα συμφέροντα των μόνιμων εργαζομένων έρχονται σε σύγκρουση με αυτά των συμβασιούχων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Όσο βελτιώνεται η θέση των συμβασιούχων, τόσο θα χειροτερεύει η θέση των μονίμων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είναι φορές που η δουλειά των συμβασιούχων θα ήταν πιο εύκολη αν δεν έμπαιναν σαν εμπόδιο οι μόνιμοι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Όσο βελτιώνεται η θέση των συμβασιούχων, τόσο θα βελτιώνεται και η θέση των μονίμων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η βελτίωση της θέσης των συμβασιούχων είναι ανεξάρτητη από τη βελτίωση της θέσης των μονίμων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Όταν σκέφτομαι τα προβλήματα των εργαζομένων **σαν εμένα** στο ΥΠ.ΠΟ. αισθάνομαι:

	Καθόλου						**Πάρα Πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Οργισμένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ανήσυχος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Φοβισμένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Λυπημένος-η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αγανακτισμένος -η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Μαχητικός –η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θιγμένος -η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Απογοητευμένος -η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αγχωμένος -η	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Μπορείτε να δηλώσετε στον κατάλογο οργανώσεων και συλλόγων που παρουσιάζεται παρακάτω αν ήσασταν ένα παθητικό μέλος, ένα ενεργό μέλος, ένα στέλεχος ή αν δεν ήσασταν καθόλου μέλος; (παρακαλώ σημειώστε μόνο μια απάντηση για κάθε οργάνωση).

	Δεν ανήκω	**Παθητικό Μέλος**	**Ενεργό Μέλος**	**Στέλεχος**
Εκκλησία ή θρησκευτική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Φοιτητική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Συνδικάτο ή επαγγελματικό σωματείο	❑	❑	❑	❑
Πολιτικό κόμμα	❑	❑	❑	❑
Εθνικιστική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Φεμινιστική Οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Αθλητικό Σύλλογο	❑	❑	❑	❑
Περιβαλλοντική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Καλλιτεχνική ή εκπαιδευτική οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση Νέων	❑	❑	❑	❑
Σύλλογο Γειτονιάς	❑	❑	❑	❑
	Δεν ανήκω	**Παθητικό Μέλος**	**Ενεργό Μέλος**	**Στέλεχος**
Φιλανθρωπική Οργάνωση	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση για την Παγκόσμια Δικαιοσύνη	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση για τον Τρίτο Κόσμο	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	❑	❑	❑	❑
Οργάνωση Ειρήνης	❑	❑	❑	❑
Αντιρατσιστική ή υπέρ των δικαιωμάτων των μεταναστών	❑	❑	❑	❑
Κάποια άλλη εθελοντική οργάνωση	❑	❑	❑	❑

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να παλέψει κανείς για τα δικαιώματά του.
Παρακάτω παρουσιάζονται μερικοί απ' αυτούς

	A) έτυχε ποτέ να								B) έχετε σκοπό στο μέλλον να							
	Ποτέ						**Πολύ Συχνά**		**Ποτέ**						**Πολύ Συχνά**	
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**			**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Απευθυνθείτε σε έναν πολιτικό;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Υπογράψετε ένα κείμενο διαμαρτυρίας;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να κολλήσετε αφίσα /μοιράσετε φυλλάδιο για ένα εργασιακό ζήτημα;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να συμμετάσχετε στη Γενική Συνέλευση του σωματείου σας;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

	Α) έτυχε ποτέ να								Β) έχετε σκοπό στο μέλλον							
	Ποτέ							**Πολύ Συχνά**		**Ποτέ**						**Πο Συχ**
Να <u>απεργήσετε</u> για ένα ζήτημα των εργαζόμενων **σαν εσάς**;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να <u>απεργήσετε</u> για ένα ζήτημα **όλων των εργαζόμενων**;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να <u>διαδηλώσετε</u> για ένα ζήτημα των εργαζόμενων **σαν εσάς**;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να <u>διαδηλώσετε</u> για ένα ζήτημα **όλων των εργαζόμενων**;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να προβείτε σε βίαιες μορφές δράσης (κατάληψη, αποκλεισμοί δρόμων);	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να <u>διαδηλώσετε</u> για ένα ζήτημα που **δεν αφορά** την εργασία σας;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Να χρησιμοποιήσετε το Ίντερνετ για κάποια από αυτές τις δράσεις;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑			❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με <u>τις παρακάτω προτάσεις</u>;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Η ενασχόληση με τον συνδικαλισμό δεν είναι αποτελεσματικός τρόπος πίεσης	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συνδικαλιστές προωθούν περισσότερο τα δικά τους συμφέροντα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συνδικαλιστές του σωματείου μου προασπίζονται τα δικαιώματα του κλάδου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συνδικαλιστές που με εκπροσωπούν δεν με εκφράζουν ιδεολογικά	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η συλλογική δράση μέσω του συνδικάτου θα επιλύσει πολλά προβλήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι είναι αποτελεσματικό το να αγωνιστείτε για αυτά τα προβλήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Θα απευθυνόμουν σε συναδέλφους για να επιλύσω ένα ζήτημα που προέκυψε στην εργασία μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Προτιμώ να αντιμετωπίζω μόνος μου τα εργασιακά μου προβλήματα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η συλλογική δράση είναι ο καλύτερος τρόπος για να βελτιώσω τη ζωή μου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το καλύτερο θα ήταν να διαλέγει ο καθένας μόνος του την εργασιακή σχέση που θέλει να έχει	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ο κοινός αγώνας επιφέρει αποτέλεσμα στη βελτίωση της ζωής όλων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συλλογικές μορφές δράσης είναι χρήσιμες για τις κοινωνικές ομάδες που αδικούνται	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

	Διαφωνώ Απόλυτα						Συμφωνώ απόλυτα
	1	2	3	4	5	6	7
Το πρόβλημα με την κοινωνία σήμερα είναι ότι δεν υπάρχει αλληλεγγύη ανάμεσα αυτός ανθρώπους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η κοινωνία μπορεί να προοδεύσει μόνο αν ο καθένας ασχολείται με το δικό του συμφέρον	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αν όλοι δράσουν συλλογικά η κοινωνία είναι σίγουρο ότι θα προοδεύσει	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι εργαζόμενοι πρέπει να συμμετέχουν στα σωματεία τους	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δεν μπορεί να ικανοποιηθούν όλοι. Πάντα κάποιοι θα είναι αδικημένοι.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δεν γίνεται και να δικαιωθούν όλα τα αιτήματα και να μην υπάρξει πρόβλημα για τη λειτουργία του ΥΠ.ΠΟ.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το ΥΠ.ΠΟ. θα ήταν σε καλύτερη κατάσταση αν υπήρχε λιγότερη ανάμειξη του κράτους και περισσότερη παρέμβαση από αυτός ιδιώτες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Πείτε μας τις τρεις πρώτες λέξεις που σας έρχονται στο νου όταν όταν ακούτε τη λέξη συνδικαλιστής

1. _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
2. _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
3. _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι ανταποκρίνεται η έννοια του «**συνδικαλιστή**» στην περιγραφή:

	Καθόλου						Πάρα πολύ
	1	2	3	4	5	6	7
Ο πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Σωματείου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ο εκπρόσωπος μιας παράταξης στο Δ.Σ.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το απλό μέλος μιας παράταξης ο οποίος ασχολείται με τα εργασιακά προβλήματα του χώρου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ο κάθε εργαζόμενος που ασχολείται με τα εργασιακά προβλήματα του χώρου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτός που θα λύσει το προσωπικό μου εργασιακό πρόβλημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτός που θα βοηθήσει την προσωπική μου εξέλιξη	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτός που έχει προσωπικές πολιτικές φιλοδοξίες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτός που εκπροσωπεί τους εργαζόμενους σαν επάγγελμά του	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Μεταφέρει τα αιτήματα των εργαζομένων στην εργοδοσία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτός που συγκρούεται με την εξουσία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτός που συνεργάζεται με την εξουσία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αυτός που απολαμβάνει προνόμια που οι απλοί εργαζόμενοι δεν έχουν	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Άλλο. Τι; …… …… ……	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι ανταποκρίνεται η έννοια του «**συνδικαλισμού**» στην περιγραφή:

ανταποκρίνεται	**Καθόλου**						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Να αφιερώνεις χρόνο για να λύσεις τα εργασιακά προβλήματα του κλάδου σου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το κυνήγι των ψήφων για τις εκλογές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η επίλυση προβλημάτων στο χώρο δουλειάς έναντι άλλων ανταλλαγμάτων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είναι ένας τρόπος για να δουλεύεις λιγότερο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είναι η διεκδίκηση των αιτημάτων από το Διοικητικό Συμβούλιο του σωματείου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Είναι η επίλυση των προβλημάτων από το Διοικητικό Συμβούλιο του σωματείου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ουσιαστικά εξυπηρετεί ιδιοτελή συμφέροντα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Δεν είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος πίεσης	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Άλλο. Τι; …… …… ……	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι **ευθύνεται** για τα προβλήματα των εργαζόμενων **σαν εσάς** στο ΥΠ.ΠΟ.

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
Η έλλειψη χρηματοδότησης	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Η ελληνική νοοτροπία	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι εργαζόμενοι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι μόνιμοι/ αορίστου εργαζόμενοι στο ΥΠ.ΠΟ.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συμβασιούχοι εργαζόμενοι στο ΥΠ.ΠΟ.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι προϊστάμενοι	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η πολιτική ηγεσία του Υπουργείου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η κυβέρνηση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι προηγούμενες κυβερνήσεις	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι συνδικαλιστές	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Το σύστημα	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι μετανάστες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Η αντιπολίτευση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Οι ιδιωτικοποιήσεις	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό ενημερώνεστε για τα εργασιακά σας ζητήματα με τους παρακάτω τρόπους;

	Καθόλου						**Πάρα πολύ**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Ανακοινώσεις/έντυπα Σωματείου	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ανακοινώσεις/έντυπα Παρατάξεων	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Αφίσες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Τηλεόραση	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Ραδιόφωνο	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Διαδίκτυο (ίντερνετ)	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Εφημερίδες	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Περιοδείες συνδικαλιστών	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Άλλο. Τι; …… …… ……	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό διαφωνείτε ή συμφωνείτε ότι οι πελατειακές σχέσεις στο δημόσιο τομέα;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
σχετίζονται με την πρόσληψη των εργαζόμενων;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
σχετίζονται με την ανέλιξη των εργαζομένων;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
σχετίζονται με τη συμμετοχή στο σωματείο;	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Αν το 1 αντιστοιχεί σε κάποιον που τοποθετείται τελείως στην αριστερά και το 7 σε κάποιον που τοποθετείται τελείως στη δεξιά εσείς που θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας;

Αριστερά						**Δεξιά**	**Δεν ξέρω**	**Δεν έχω θέση**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**		
❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις;

	Διαφωνώ Απόλυτα						**Συμφωνώ απόλυτα**
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Δεν είναι τόσο χρήσιμο να ψηφίζω, αφού τα κόμματα κάνουν ότι νομίζουν	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Άνθρωποι σαν και μένα επηρεάζουν το τι κάνουν οι αρχές (π.χ. κυβέρνηση, κράτος, κ.α.).	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Τα πολιτικά κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για την ψήφο μου και όχι για τις ιδέες και τη γνώμη μου.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Για ανθρώπους σαν και μένα η πολιτική είναι αρκετά περίπλοκη, πρέπει να είσαι ειδικός για να την καταλάβεις.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑
Όταν άνθρωποι σαν και μένα λένε δυνατά την γνώμη τους στους πολιτικούς αυτή λαμβάνεται υπόψη.	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Γενικά πόσο ευχαριστημένος-η ή δυσαρεστημένος-η είστε από τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Ελλάδα;

Πολύ δυσαρεστημένος						Πολύ ικανοποιημένος	**Δεν ξέρω**	**Δεν έχω θέση**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**		
❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑	❑

Στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές τι κάνατε;

❑ Δεν ψήφισα/έριξα λευκό/έριξα άκυρο σαν διαμαρτυρία
❑ Δεν ψήφισα γιατί δεν μπορούσα/Δεν είχα το δικαίωμα ψήφου λόγω ηλικίας
❑ Ψήφισα → Για ποιο κόμμα ψηφίσατε; ……

Τέλος, παρακαλούμε δώστε μας κάποια στοιχεία για τον εαυτό σας

Φύλο: ❑ Άντρας ❑ Γυναίκα
Ηλικία: ………………χρονών
Έχετε παιδιά; ❑ Ναι ❑ Όχι
Αν ναι πόσο χρονών είναι το μικρότερο παιδί σας; …………

Σε ποιο κοινωνικό στρώμα θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας;

- ❑ εργατική τάξη
- ❑ μεσαία τάξη
- ❑ ανώτερη τάξη

Σε ποιο εργασιακό καθεστώς βρίσκεστε;

- ❑ Δημόσιος Υπάλληλος
- ❑ Σύμβαση Αορίστου Χρόνου
- ❑ Σύμβαση Ορισμένου Χρόνου
- ❑ Σύμβαση παροχής έργου
- ❑ Άλλο (ποιο;): _

Ποιο είναι (μονολεκτικά αν γίνεται) το αντικείμενο της εργασίας σας;
_ _
_ _
_ _

Τι θέση έχετε στο ΥΠΠΟ;

- ❑ χαμηλή
- ❑ μεσαία
- ❑ υψηλή

Με τι τρόπο έγινε η αρχική πρόσληψή σας στο ΥΠΠΟ;

- ❑ μέσω ΑΣΕΠ
- ❑ με μετάταξη από άλλη υπηρεσία
- ❑ με την μεσολάβηση κάποιου
- ❑ Άλλο (ποιο;): _

Ποιο είναι το ανώτερο δίπλωμα που έχετε *(αν είστε φοιτητής σε ποια βαθμίδα σπουδάζετε;)*

- ❑ Κανένα
- ❑ Δημοτικό
- ❑ Γυμνάσιο
- ❑ Ενιαίο Λύκειο
- ❑ ΤΕΕ
- ❑ ΤΕΙ
- ❑ ΑΕΙ
- ❑ Άλλη Ιδιωτική Σχολή
- ❑ Μεταπτυχιακά

***Παρακαλώ δηλώστε την ημερομηνία που συμπληρώσατε το ερωτηματολόγιο ……/……/……

Αν έχετε κάποια σχόλια ή ερωτήματα σχετικά με αυτή την έρευνα, ή αν υπάρχει κάτι που θα θέλατε να συμπληρώσετε σχετικά **κάντε το!**

ΣΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ!

Παράρτημα Δ – Δημοψήφισμα

Λεπτομέρειες επί του δείγματος

Στον Πίνακας Δ.1 παρουσιάζονται οι αντιστοιχίες κλιμάκων εισοδημάτων με τους μέσους όρους ατόμων νοικοκυριού. Για κάθε εισοδηματική κλίμακα διαιρέσαμε το κατώτατο και το ανώτατο όριο με τον μέσο όρο των ατόμων του νοικοκυριού. Έτσι προέκυψε το κατώτερο και ανώτερο κατά κεφαλή εισόδημα κάθε κλίμακας. Αυτός είναι ο λόγος που τα νέα όρια αλληλοκαλύπτονται.

Πίνακας Δ.1.

Μέσοι όροι ατόμων νοικοκυριού για κάθε εισοδηματική κλίμακα

κλίμακα εισοδήματος	N	*M*	νέο ελάχιστο όριο κλίμακας βάσει ατόμων	νέο μέγιστο όριο κλίμακας βάσει ατόμων
έως €5.000	10	1.60		€3.125
€5.001-€10.000	37	2.00	€2.500	€5.000
€10.001-€20.000	61	2.29	€4.366	€8.733
€20.001-€30.000	55	2.96	€6.756	€10.135
€30.001-€40.000	17	3.24	€9.259	€12,345
€40.001-€50.000	7	3.71	€10.781	€13.477
€50.001 και άνω	6	3.83	€13.054	

Παραγοντικές Αναλύσεις

Πίνακας Δ.2.

Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση Πεποιθήσεων

Δήλωση	**Φορτίσεις των δηλώσεων**			
	1	2	3	4
Ιδιοτιμή				
% της διακύμανσης				
5 Ηθελα να παραμείνουμε στο Ευρώ.	.868			
7 Ήθελα να μην χαθούν τα δικαιώματα που μας δίνει η συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση.	.835			
2 Ήθελα να παραμείνουν Ευρωπαϊκά τα σύνορα της χώρας.	.820			
10 Ήθελα να μην φύγουμε από την Ευρωπαϊκή Ένωση.	.797			
13 Ήθελα να φύγουμε από την Ευρωπαϊκή Ένωση.	-.745			
3 Δεν ήθελα να ζήσουμε στερήσεις (φάρμακα, τρόφιμα κλπ).	.549		.441	
9 Θεωρούσα ότι οι Ευρωπαϊκές Ελίτ εκμεταλλεύονται την Ελλάδα.		.791		
6 Ήθελα η χώρα να μπορεί να αποφασίζει για την πορεία της.		.665		
1 Έχανα την αξιοπρέπειά μου		.648	-.594	
8 Το Ευρώ καταστρέφει την οικονομία της Ελλάδας.	-.359	.521	.328	
12 Με ενοχλούσε ο λαϊκισμός.			.575	
14 Δεν ήθελα να γίνουμε Τριτοκοσμική χώρα.	.457		.459	
15 Ήθελα ένα καλύτερο μέλλον.				.882
4 Ήθελα να εναντιωθώ στον καπιταλισμό.	-.334			.605
11 Ήθελα να εναντιωθώ στα μέτρα λιτότητας που με πλήττουν.		.313		.405

a. Rotation converged in 27 iterations.

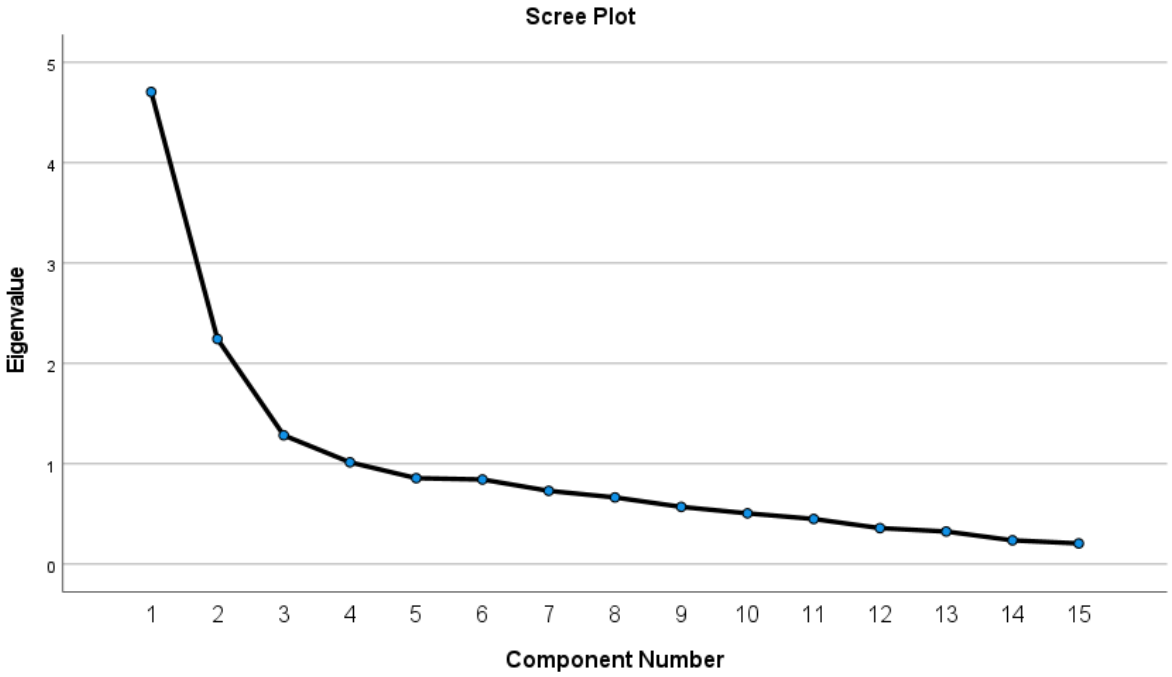

Σχήμα Δ.1 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Πεποιθήσεις

Πίνακας Δ.3.
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση Πεποιθήσεων με ζητούμενους δύο παράγοντες

Δήλωση	**Φορτίσεις των δηλώσεων**	
	1	2
Ιδιοτιμή		
% της διακύμανσης		
2 Ήθελα να παραμείνουν Ευρωπαϊκά τα σύνορα της χώρας.	.803	
5 Ηθελα να παραμείνουμε στο Ευρώ.	.782	
3 Δεν ήθελα να ζήσουμε στερήσεις (φάρμακα, τρόφιμα κλπ).	.753	
10 Ήθελα να μην φύγουμε από την Ευρωπαϊκή Ένωση.	.734	
7 Ήθελα να μην χαθούν τα δικαιώματα που μας δίνει η συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση.	.731	
14 Δεν ήθελα να γίνουμε Τριτοκοσμική χώρα.	.682	
12 Με ενοχλούσε ο λαϊκισμός.	.498	
9 Θεωρούσα ότι οι Ευρωπαϊκές Ελίτ εκμεταλλεύονται την Ελλάδα.		.662
8 Το Ευρώ καταστρέφει την οικονομία της Ελλάδας.		.653
11 Ήθελα να εναντιωθώ στα μέτρα λιτότητας που με πλήττουν.		.601
13 Ήθελα να φύγουμε από την Ευρωπαϊκή Ένωση.	-.465	.582
4 Ήθελα να εναντιωθώ στον καπιταλισμό.		.581
6 Ήθελα η χώρα να μπορεί να αποφασίζει για την πορεία της.		.548
1 Έχανα την αξιοπρέπειά μου		
15 Ήθελα ένα καλύτερο μέλλον.		

a. Rotation converged in 9 iterations.

Πίνακας Δ.4.
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για τις Εξωγενείς Αποδόσεις

Δήλωση	**Φορτίσεις των δηλώσεων**	
	1	2
Ιδιοτιμή		
% της διακύμανσης		
3 Ενάντια σε ομάδες στην Ελλάδα	.874	
6 Ενάντια σε μια οικονομική ολιγαρχία	.860	
4 Ενάντια σε ομάδες στο εξωτερικό	.850	
2 Ενάντια στην Ε.Ε	.774	
5 Ενάντια στην παγκοσμιοποίηση	.716	
1 Ενάντια στην ελληνική κυβέρνηση		.983

a. Rotation converged in 3 iterations.

Πίνακας Δ.5.
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για τα Συναισθήματα

Δήλωση	**Φορτίσεις των δηλώσεων**	
	1	2
Ιδιοτιμή		
% της διακύμανσης		
3 Νιώσατε απογοητευμένος/η	.795	
5 Νιώσατε θυμωμένος/η	.787	-.370
6 Νιώσατε ματαιωμένος/η	.783	
1 Νιώσατε αγανακτισμένος/η	.718	-.369
8 Νιώσατε οργισμένος/η	.649	-.509
9 Νιώσατε φοβισμένος/η	.463	
7 Νιώσατε μαχητικότητα		-.892
4 Νιώσατε ελπίδα		-.848
2 Νιώσατε αξιοπρεπής		-.846

a. Rotation converged in 12 iterations.

Πίνακας Δ.6.
Φορτίσεις των Δηλώσεων κατά την Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση για τις Δράσεις με ζητούμενους δύο παράγοντες

Δήλωση	Φορτίσεις των δηλώσεων	
	1	2
Ιδιοτιμή		
% της διακύμανσης		
3 Ανάρτησα πανό	.934	
1 Κόλλησα κάποιο αυτοκόλλητο	.870	
2 Κόλλησα αφίσα	.869	
4 Έγραψα σύνθημα σε τοίχο	.836	
5 Ανάρτησα κάτι στα social media		.925
7 Συμμετείχα σε πανελλαδική συγκέντρωση		.890
6 Συμμετείχα σε τοπική συγκέντρωση		.706

a. Rotation converged in 4 iterations.

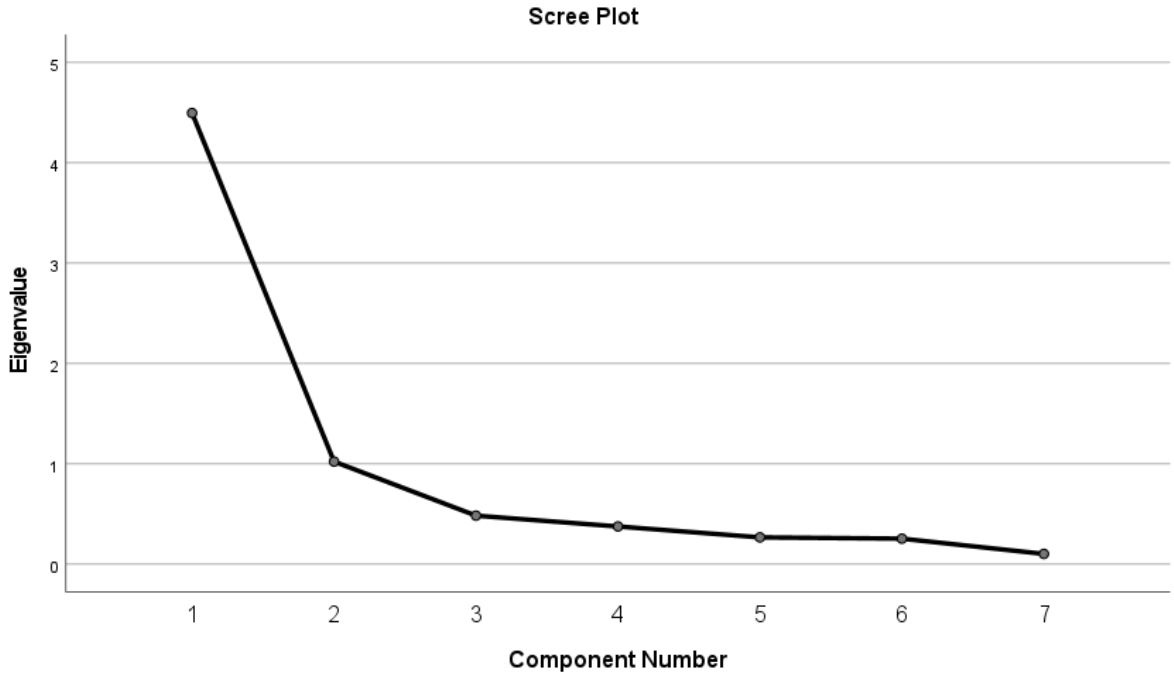

Σχήμα Δ.2 Γραφική παράσταση ιδιοτιμών (scree plot) της προκαταρκτικής Διερευνητικής Παραγοντικής Ανάλυσης για τις Δράσεις

Εκτεταμένες Αναλύσεις Συσχετίσεων

Πίνακας Δ.7.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων.

Μεταβλητή	*M* (SD)	1	2	3
1. Συλλογική Δράση	3.62 (1.99)	1	.929***	.873***
2. Ακτιβιστικές Δράσεις	2.83 (2.19)	.929***	1	.630***
3. Γενικές Δράσεις	4.67 (2.21)	.873***	.630***	1
4. Συλλογικό Κίνητρο	5.49 (1.69)	.462***	.395***	.447***
5. Ανισότητα εντός Ελλάδας	6.20 (1.56)	.263***	.184*	.308***
6. Ανισότητα εντός ΕΕ	5.32 (1.88)	.258***	.156*	.337***
7. Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	5.00 (1.74)	.358***	.328***	.319***
8. Ταύτιση με Ακτιβιστές	4.28 (1.80)	.346***	.283***	.352***
9. Ταύτιση με Έλληνες	3.92 (1.47)	-.002	-.036	.042
10. Ταύτιση με Ευρωπαίους	3.76 (1.39)	.013	-.018	.052
11. Αγανάκτηση	3.56 (1.50)	-.066	-.087	-.022
12. Μαχητικότητα	5.47 (1.66)	.548***	.441***	.568***
13. Αντιπαλότητα με Ελίτ	4.93 (1.78)	.538***	.451***	.534***
14. Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση	2.26 (1.86)	.126	.144*	.073
15. Παραμονή στην ΕΕ	3.02 (1.50)	-.415***	-.348***	-.412***
16. Έξοδος από ΕΕ	5.66 (1.04)	.351***	.299***	.342***
17. Ατομική Κινητικότητα	3.11 (1.68)	-.179*	-.108	-.233**
18. Διομαδική Στεγανότητα	4.69 (1.56)	.088	.065	.098
19. Διαγενεακή Επιδείνωση	4.06 (1.91)	.125	.111	.116
20. Μελλοντική Βελτίωση	3.04 (1.62)	-.191**	-.196**	-.143*
21. Ιδεολογική Τοποθέτηση[i]	2.70 (1.53)	-.481***	-.398***	-.485***

Σημείωση. *** *p* < .001· ** *p* < .01· * *p* < .05·

N=193 (i. n=190)

Πίνακας Δ.7.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων. (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	4	5	6
1. Συλλογική Δράση	3.62 (1.99)	.462***	.263***	.258***
2. Ακτιβιστικές Δράσεις	2.83 (2.19)	.395***	.184*	.156*
3. Γενικές Δράσεις	4.67 (2.21)	.447***	.308***	.337***
4. Συλλογικό Κίνητρο	5.49 (1.69)	1	.269***	.213**
5. Ανισότητα εντός Ελλάδας	6.20 (1.56)	.269***	1	.592***
6. Ανισότητα εντός ΕΕ	5.32 (1.88)	.213**	.592***	1
7. Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	5.00 (1.74)	.279***	.354***	.154*
8. Ταύτιση με Ακτιβιστές	4.28 (1.80)	.397***	.235***	.238***
9. Ταύτιση με Έλληνες	3.92 (1.47)	.058	.119	.115
10. Ταύτιση με Ευρωπαίους	3.76 (1.39)	-.024	.182*	.129
11. Αγανάκτηση	3.56 (1.50)	-.068	.184*	.308***
12. Μαχητικότητα	5.47 (1.66)	.569***	.479***	.309***
13. Αντιπαλότητα με Ελίτ	4.93 (1.78)	.382***	.432***	.337***
14. Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση	2.26 (1.86)	-.029	.138	.050
15. Παραμονή στην ΕΕ	3.02 (1.50)	-.261***	-.266***	-.140
16. Έξοδος από ΕΕ	5.66 (1.04)	.474***	.362***	.377***
17. Ατομική Κινητικότητα	3.11 (1.68)	-.116	-.250***	-.196**
18. Διομαδική Στεγανότητα	4.69 (1.56)	.111	.214**	.172*
19. Διαγενεακή Επιδείνωση	4.06 (1.91)	.094	.113	.134
20. Μελλοντική Βελτίωση	3.04 (1.62)	-.225**	-.124	-.084
21. Ιδεολογική Τοποθέτηση[i]	2.70 (1.53)	-.312***	-.324***	-.218**

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

N=193 (i. n=190)

Πίνακας Δ.7.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων. (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	7	8	9	10
1. Συλλογική Δράση	3.62 (1.99)	.358***	.346***	-.002	.013
2. Ακτιβιστικές Δράσεις	2.83 (2.19)	.328***	.283***	-.036	-.018
3. Γενικές Δράσεις	4.67 (2.21)	.319***	.352***	.042	.052
4. Συλλογικό Κίνητρο	5.49 (1.69)	.279***	.397***	.058	-.024
5. Ανισότητα εντός Ελλάδας	6.20 (1.56)	.354***	.235***	.119	.182*
6. Ανισότητα εντός ΕΕ	5.32 (1.88)	.154*	.238***	.115	.129
7. Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	5.00 (1.74)	1	.304***	.255***	.230**
8. Ταύτιση με Ακτιβιστές	4.28 (1.80)	.304***	1	.153*	.076
9. Ταύτιση με Έλληνες	3.92 (1.47)	.255***	.153*	1	.637***
10. Ταύτιση με Ευρωπαίους	3.76 (1.39)	.230**	.076	.637***	1
11. Αγανάκτηση	3.56 (1.50)	-.008	.255***	.153*	.099
12. Μαχητικότητα	5.47 (1.66)	.379***	.470***	.135	.127
13. Αντιπαλότητα με Ελίτ	4.93 (1.78)	.368***	.360***	.008	.005
14. Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση	2.26 (1.86)	.225**	.018	-.078	-.017
15. Παραμονή στην ΕΕ	3.02 (1.50)	-.225**	-.133	.266***	.317***
16. Έξοδος από ΕΕ	5.66 (1.04)	.166*	.301***	.007	-.094
17. Ατομική Κινητικότητα	3.11 (1.68)	-.227**	.023	.252***	.134
18. Διομαδική Στεγανότητα	4.69 (1.56)	.219**	.058	-.198**	-.082
19. Διαγενεακή Επιδείνωση	4.06 (1.91)	.215**	.104	-.011	-.013
20. Μελλοντική Βελτίωση	3.04 (1.62)	.011	-.018	.289***	.265***
21. Ιδεολογική Τοποθέτηση[i]	2.70 (1.53)	-.274***	-.185*	.164*	.151*

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

N=193 (i. n=190)

Πίνακας Δ.7.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων. (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	11	12
1. Συλλογική Δράση	3.62 (1.99)	-.066	.548***
2. Ακτιβιστικές Δράσεις	2.83 (2.19)	-.087	.441***
3. Γενικές Δράσεις	4.67 (2.21)	-.022	.568***
4. Συλλογικό Κίνητρο	5.49 (1.69)	-.068	.569***
5. Ανισότητα εντός Ελλάδας	6.20 (1.56)	.184*	.479***
6. Ανισότητα εντός ΕΕ	5.32 (1.88)	.308***	.309***
7. Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	5.00 (1.74)	-.008	.379***
8. Ταύτιση με Ακτιβιστές	4.28 (1.80)	.255***	.470***
9. Ταύτιση με Έλληνες	3.92 (1.47)	.153*	.135
10. Ταύτιση με Ευρωπαίους	3.76 (1.39)	.099	.127
11. Αγανάκτηση	3.56 (1.50)	1	.147*
12. Μαχητικότητα	5.47 (1.66)	.147*	1
13. Αντιπαλότητα με Ελίτ	4.93 (1.78)	.127	.576***
14. Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση	2.26 (1.86)	.109	.146*
15. Παραμονή στην ΕΕ	3.02 (1.50)	.215**	-.279***
16. Έξοδος από ΕΕ	5.66 (1.04)	.057	.423***
17. Ατομική Κινητικότητα	3.11 (1.68)	.040	-.188**
18. Διομαδική Στεγανότητα	4.69 (1.56)	.078	.090
19. Διαγενεακή Επιδείνωση	4.06 (1.91)	.021	.094
20. Μελλοντική Βελτίωση	3.04 (1.62)	.154*	-.079
21. Ιδεολογική Τοποθέτηση[i]	2.70 (1.53)	.098	-.327***

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

N=193 (i. n=190)

Πίνακας Δ.7.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων. (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	13	14	15	16
1. Συλλογική Δράση	3.62 (1.99)	.538***	.126	-.415***	.351***
2. Ακτιβιστικές Δράσεις	2.83 (2.19)	.451***	.144*	-.348***	.299***
3. Γενικές Δράσεις	4.67 (2.21)	.534***	.073	-.412***	.342***
4. Συλλογικό Κίνητρο	5.49 (1.69)	.382***	-.029	-.261***	.474***
5. Ανισότητα εντός Ελλάδας	6.20 (1.56)	.432***	.138	-.266***	.362***
6. Ανισότητα εντός ΕΕ	5.32 (1.88)	.337***	.050	-.140	.377***
7. Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	5.00 (1.74)	.368***	.225**	-.225**	.166*
8. Ταύτιση με Ακτιβιστές	4.28 (1.80)	.360***	.018	-.133	.301***
9. Ταύτιση με Έλληνες	3.92 (1.47)	.008	-.078	.266***	.007
10. Ταύτιση με Ευρωπαίους	3.76 (1.39)	.005	-.017	.317***	-.094
11. Αγανάκτηση	3.56 (1.50)	.127	.109	.215**	.057
12. Μαχητικότητα	5.47 (1.66)	.576***	.146*	-.279***	.423***
13. Αντιπαλότητα με Ελίτ	4.93 (1.78)	1	.281***	-.368***	.487***
14. Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση	2.26 (1.86)	.281***	1	-.106	.134
15. Παραμονή στην ΕΕ	3.02 (1.50)	-.368***	-.106	1	-.344***
16. Έξοδος από ΕΕ	5.66 (1.04)	.487***	.134	-.344***	1
17. Ατομική Κινητικότητα	3.11 (1.68)	-.393***	-.188**	.340***	-.205**
18. Διομαδική Στεγανότητα	4.69 (1.56)	.182*	.165*	-.194**	.279***
19. Διαγενεακή Επιδείνωση	4.06 (1.91)	.181*	-.001	-.187**	.223**
20. Μελλοντική Βελτίωση	3.04 (1.62)	-.247***	-.010	.352***	-.240***
21. Ιδεολογική Τοποθέτηση[i]	2.70 (1.53)	-.482***	-.190**	.503***	-.487***

Σημείωση. *** $p < .001$· ** $p < .01$· * $p < .05$·

N=193 (i. n=190)

Πίνακας Δ.7.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και συσχετίσεις μεταξύ Συλλογικής Δράσης, Ακτιβιστικών και Γενικών Δράσεων και των υπολοίπων των παραγόντων. (συνέχεια)

Μεταβλητή	*M* (SD)	17	18	19	20	21
1. Συλλογική Δράση	3.62 (1.99)	-.179*	.088	.125	-.191**	-.481***
2. Ακτιβιστικές Δράσεις	2.83 (2.19)	-.108	.065	.111	-.196**	-.398***
3. Γενικές Δράσεις	4.67 (2.21)	-.233**	.098	.116	-.143*	-.485***
4. Συλλογικό Κίνητρο	5.49 (1.69)	-.116	.111	.094	-.225**	-.312***
5. Ανισότητα εντός Ελλάδας	6.20 (1.56)	-.250***	.214**	.113	-.124	-.324***
6. Ανισότητα εντός ΕΕ	5.32 (1.88)	-.196**	.172*	.134	-.084	-.218**
7. Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	5.00 (1.74)	-.227**	.219**	.215**	.011	-.274***
8. Ταύτιση με Ακτιβιστές	4.28 (1.80)	.023	.058	.104	-.018	-.185*
9. Ταύτιση με Έλληνες	3.92 (1.47)	.252***	-.198**	-.011	.289***	.164*
10. Ταύτιση με Ευρωπαίους	3.76 (1.39)	.134	-.082	-.013	.265***	.151*
11. Αγανάκτηση	3.56 (1.50)	.040	.078	.021	.154*	.098
12. Μαχητικότητα	5.47 (1.66)	-.188**	.090	.094	-.079	-.327***
13. Αντιπαλότητα με Ελίτ	4.93 (1.78)	-.393***	.182*	.181*	-.247***	-.482***
14. Αντιπαλότητα με Κυβέρνηση	2.26 (1.86)	-.188**	.165*	-.001	-.010	-.190**
15. Παραμονή στην ΕΕ	3.02 (1.50)	.340***	-.194**	-.187**	.352***	.503***
16. Έξοδος από ΕΕ	5.66 (1.04)	-.205**	.279***	.223**	-.240***	-.487***
17. Ατομική Κινητικότητα	3.11 (1.68)	1	-.315***	-.134	.427***	.398***
18. Διομαδική Στεγανότητα	4.69 (1.56)	-.315***	1	.249***	-.170*	-.260***
19. Διαγενεακή Επιδείνωση	4.06 (1.91)	-.134	.249***	1	-.126	-.199**
20. Μελλοντική Βελτίωση	3.04 (1.62)	.427***	-.170*	-.126	1	.296***
21. Ιδεολογική Τοποθέτηση[i]	2.70 (1.53)	.398***	-.260***	-.199**	.296***	1

Σημείωση. *** *p* < .001· ** *p* < .01· * *p* < .05·

N=193 (i. n=190)

Αναλύσεις Παλινδρόμησης για Ακτιβιστικές και Γενικές Δράσεις

Πίνακας Δ.8.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Δράσεις

	Μοντέλο 1			Μοντέλο 2		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.487	.367***	[.303, .670]	.387	.292***	[.195, .579]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	.083	.059	[-.151, .317]	-.038	-.027	[-.276, .201]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.050	.043	[-.142, .242]	.062	.053	[-.128, .251]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη				.281	.222**	[.099, .462]
Ταύτιση με Ακτιβιστές				.113	.092	[-.066, .292]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα						
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ						
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ						
Έξοδο από ΕΕ						
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα						
Μελλοντική Βελτίωση						
Ιδεολογική Τοποθέτηση						
F		11.99***			10.20***	
df		3, 186			5, 184	
Adj R^2		.149			.196	
Δ*F*					6.46**	
ΔR^2					.055	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$ · ** $p < .01$ · * $p < .05$ · † $p < .1$
N = 190

Πίνακας Δ.8.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Δράσεις (συνέχεια)

	Μοντέλο 3			Μοντέλο 4		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.255	.192*	[.052, .459]	.236	.178*	[.038, .434]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	-.164	-.117	[-.409, .081]	-.203	-.145†	[-.442, .036]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.065	.056	[-.120, .250]	.031	.027	[-.149, .212]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	.243	.192**	[.064, .422]	.198	.157*	[.023, .373]
Ταύτιση με Ακτιβιστές	.032	.026	[-.150, .213]	.013	.010	[-.164, .189]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα	.388	.288**	[.151, .624]	.243	.181*	[-.001, .487]
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ				.339	.274***	[.145, .534]
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ						
Έξοδο από ΕΕ						
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα						
Μελλοντική Βελτίωση						
Ιδεολογική Τοποθέτηση						
F		10.69***			11.40***	
df		6, 183			7, 182	
Adj R^2		.235			.278	
Δ*F*		10.47**			11.85***	
ΔR^2		.042			.045	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$ · ** $p < .01$ · * $p < .05$ · † $p < .1$
N = 190

Πίνακας Δ.8.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Ακτιβιστικές Δράσεις (συνέχεια)

	Μοντέλο 5			Μοντέλο 6		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.201	.152†	[-.005, .408]	.159	.120	[-.047, .365]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	-.233	-.166†	[-.470, .004]	-.250	-.179*	[-.483, -.018]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.046	.039	[-.135, .227]	.073	.063	[-.105, .251]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	.183	.145*	[.008, .358]	.204	.162*	[.029, .380]
Ταύτιση με Ακτιβιστές	.024	.019	[-.151, .199]	-.002	-.002	[-.176, .171]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα	.239	.177†	[-.002, .480]	.274	.204*	[.035, .513]
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ	.281	.226**	[.077, .484]	.277	.224*	[.067, .488]
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ	-.256	-.176*	[-.453, -.059]	-.183	-.126†	[-.394, .027]
Έξοδο από ΕΕ	-.005	-.002	[-.332, .322]	-.138	-.066	[-.471, .195]
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα				.250	.190*	[.056, .443]
Μελλοντική Βελτίωση				-.142	-.105	[-.333, .049]
Ιδεολογική Τοποθέτηση				-.287	-.200*	[-.512, -.062]
F		9.84***			8.70***	
df		9, 180			12, 177	
Adj R^2		.296			.328	
Δ*F*		3.37*			3.86*	
ΔR^2		.025			.041	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
$^{***}p < .001 \cdot {}^{**}p < .01 \cdot {}^{*}p < .05 \cdot {}^{\dagger}p < .1$
N = 190

Πίνακας Δ. 9.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Δράσεις

	Μοντέλο 1			Μοντέλο 2		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.498	.377***	[.329, .668]	.406	.307***	[.228, .585]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	.114	.082	[-.102, .330]	.016	.012	[-.205, .238]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.264	.227**	[.086, .442]	.269	.231**	[.092, .445]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη				.220	.175*	[.051, .389]
Ταύτιση με Ακτιβιστές				.126	.103	[-.040, .293]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα						
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ						
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ						
Έξοδο από ΕΕ						
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα						
Μελλοντική Βελτίωση						
Ιδεολογική Τοποθέτηση						
F		23.91***			17.20***	
df		3, 186			5, 184	
Adj R^2		.267			.300	
Δ*F*					5.43**	
ΔR^2					.040	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$ · ** $p < .01$ · * $p < .05$ · † $p < .1$
N = 190

Πίνακας Δ. 9.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Δράσεις (συνέχεια)

	Μοντέλο 3			Μοντέλο 4		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.222	.168*	[.040, .404]	.203	.153*	[.027, .379]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	-.160	-.115	[-.380, .059]	-.199	-.143†	[-.411, .013]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.273	.235**	[.108, .439]	.240	.206**	[.079, .400]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	.167	.133*	[.008, .327]	.123	.098	[-.033, .279]
Ταύτιση με Ακτιβιστές	.012	.010	[-.150, .175]	-.007	-.005	[-.164, .150]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα	.542	.405***	[.331, .754]	.399	.298***	[.182, .616]
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ				.336	.272***	[.163, .509]
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ						
Έξοδο από ΕΕ						
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα						
Μελλοντική Βελτίωση						
Ιδεολογική Τοποθέτηση						
F		20.51***			21.00***	
df		6, 183			7, 182	
Adj R^2		.382			.425	
Δ*F*		25.57***			14.70***	
ΔR^2		.084			.045	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
$^{***}p < .001 \cdot {}^{**}p < .01 \cdot {}^{*}p < .05 \cdot {}^{\dagger}p < .1$
N = 190

Πίνακας Δ. 9.

Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης των παραγόντων που προβλέπουν την συμμετοχή σε Γενικές Δράσεις (συνέχεια)

	Μοντέλο 5			Μοντέλο 6		
Μεταβλητή	*B*	β	95% C.I.	*B*	β	95% C.I.
Βήμα 1						
Συλλογικό Κίνητρο	.183	.138*	[.004, .362]	.191	.145*	[.012, .370]
Ανισότητα εντός Ελλάδας	-.233	-.167*	[-.439, -.028]	-.250	-.179*	[-.452, -.049]
Ανισότητα εντός ΕΕ	.272	.233***	[.114, .429]	.278	.239***	[.123, .432]
Βήμα 2						
Ταύτιση με Κοινωνική Τάξη	.095	.075	[-.057, .246]	.060	.048	[-.092, .212]
Ταύτιση με Ακτιβιστές	.012	.010	[-.140, .164]	.018	.015	[-.133, .169]
Βήμα 3						
Μαχητικότητα	.395	.295***	[.186, .604]	.400	.298***	[.192, .607]
Βήμα 4						
Αντιπαλότητα με Ελίτ	.280	.227**	[.104, .456]	.234	.190*	[.052, .416]
Βήμα 5						
Παραμονή στην ΕΕ	-.344	-.237***	[-.515, -.173]	-.265	-.182**	[-.448, -.083]
Έξοδο από ΕΕ	-.141	-.067	[-.425, .143]	-.266	-.127†	[-.554, .023]
Βήμα 6						
Ατομική Κινητικότητα				.008	.006	[-.159, .176]
Μελλοντική Βελτίωση				.074	.055	[-.091, .239]
Ιδεολογική Τοποθέτηση				-.329	-.23**	[-.525, -.134]
F		19.34***			16.20***	
df		9, 180			12, 177	
Adj R^2		.466			.491	
Δ*F*		7.94***			3.93**	
ΔR^2		.045			.032	

Σημείωση. C.I. = confidence interval.
*** $p < .001$ · ** $p < .01$ · * $p < .05$ · † $p < .1$
N = 190

Ερωτηματολόγιο

Έρευνα γνώμης - Δημοψήφισμα Ιουλίου 2015

Σας προσκαλούμε να συμμετάσχετε σε μια έρευνα πάνω σε διάφορα ζητήματα της επικαιρότητας που διοργανώνεται από μια ερευνητική ομάδα του Τμήματος Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

Η συμμετοχή σας σε αυτή την έρευνα είναι εθελοντική. Οι απαντήσεις σας είναι ανώνυμες και εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για τους σκοπούς της έρευνας.

Δεν υπάρχουν σωστές και λανθασμένες απαντήσεις. Ο σκοπός αυτού του ερωτηματολογίου είναι να καταγράψει τη δική σας προσωπική άποψη γύρω από διάφορα κοινωνικά ζητήματα. Σας παρακαλούμε να απαντήσετε στις ερωτήσεις αυτού του ερωτηματολογίου ΑΤΟΜΙΚΑ, ΜΕ ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕ ΤΗ ΣΕΙΡΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΣΑΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ.

Προχωρώντας στη συμπλήρωση αυτού του ερωτηματολογίου δίνετε τη συγκατάθεσή σας για τη συμμετοχή σας σε αυτή την έρευνα. Η διάρκειά της υπολογίζεται περίπου στα 10-15 λεπτά. Σας ευχαριστούμε για τη συνεργασία.

*

1. Ποιά ήταν η ψήφος σας στο Δημοψήφισμα τον Ιούνιο του 2015 ;

◯	ΝΑΙ
◯	ΟΧΙ
◯	Άλλο…

*

2. Κατά την εβδομάδα μέχρι και το Δημοψήφισμα τον Ιούνιο του 2015 σε ποιο βαθμό κάνατε τις παρακάτω δράσεις για να υπερασπίσετε την άποψή σας;

	1 καθόλου	2	3	4	5	6	7 Πάρα πολύ
Κολλήσατε κάποιο αυτοκόλλητο	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Κολλήσατε κάποια αφίσα	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Αναρτήσατε κάποιο πανό	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Γράψατε κάποιο σύνθημα σε τοίχο με στυλό ή μαρκαδόρο	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Αναρτήσατε κάτι στα social media ή στείλατε κάποιο sms ή τηλεφωνήσατε σε κάποιον	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Συμμετείχατε σε κάποια συγκέντρωση στην γειτονιά σας ή στην ευρύτερη περιοχή σας	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Συμμετείχατε σε κάποια πανελλαδική συγκέντρωση ή σε κάποια κεντρική διαδήλωση που κυριάρχησε στις ειδήσεις	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯

3. Κατά την βδομάδα μέχρι και τη διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος σε ποιο βαθμό νοιώσατε...(1 έως 7)

	1 καθόλου	2	3	4	5	6	7 Πάρα πολύ
αγανακτισμένος/η	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
αξιοπρεπής	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
απογοητευμένος/η	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
προσωπικά αποτελεσματικός/ή	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
ελπίδα	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
θυμωμένος/η	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
ματαιωμένος/η	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
μαχητικότητα	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
οργισμένος/η	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
φοβισμένος/η	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯

4. Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι οι κινητοποιήσεις που συμμετείχατε ή οι δράσεις σας στρέφονταν ενάντια...

	1 καθόλου	2	3	4	5	6	7 Πάρα πολύ
στην ελληνική κυβέρνηση	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
στην Ευρωπαϊκή Ένωση	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
σε άλλες ομάδες στην Ελλάδα	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
σε άλλες ομάδες στο εξωτερικό	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
στην παγκοσμιοποίηση	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
σε μια οικονομική ολιγαρχία	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯

Σε τι βαθμό θεωρείτε ότι οι παρακάτω εκφράσεις περιγράφουν τους λόγους που διαμόρφωσαν την άποψή σας σχετικά με το Δημοψήφισμα;

5. Ήθελα να παραμείνουν Ευρωπαϊκά τα σύνορα της χώρας.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

6. Δεν ήθελα να ζήσουμε στερήσεις (φάρμακα, τρόφιμα κλπ).

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

7. Ήθελα να εναντιωθώ στον καπιταλισμό.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

8. Ήθελα να παραμείνουμε στο Ευρώ.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

9. Ήθελα η χώρα να μπορεί να αποφασίζει για την πορεία της.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

10. Έχανα την αξιοπρέπειά μου.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

Σε τι βαθμό θεωρείτε ότι οι παρακάτω εκφράσεις περιγράφουν τους λόγους που διαμόρφωσαν την άποψή σας σχετικά με το Δημοψήφισμα;

11. Ήθελα να μην χαθούν τα δικαιώματα που μας δίνει η συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

12. Το Ευρώ καταστρέφει την οικονομία της Ελλάδας.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

13. Θεωρούσα ότι οι Ευρωπαϊκές Ελίτ εκμεταλλεύονται την Ελλάδα.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

14. Ήθελα να μην φύγουμε από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

15. Ήθελα να εναντιωθώ στα μέτρα λιτότητας που με πλήττουν.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

16. Με ενοχλούσε ο λαϊκισμός.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

Σε τι βαθμό θεωρείτε ότι οι παρακάτω εκφράσεις περιγράφουν τους λόγους που διαμόρφωσαν την άποψή σας σχετικά με το Δημοψήφισμα;

17. Ήθελα να φύγουμε από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

18. Δεν ήθελα να γίνουμε Τριτοκοσμική χώρα.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

19. Ήθελα ένα καλύτερο μέλλον.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

20. Κάποιοι υποστήριξαν και πρωτοστάτησαν στις κινητοποιήσεις υπέρ της δικής σας άποψης μέχρι και την διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος τον Ιούλιο του 2015. Πόσο κοντά νοιώθετε με αυτούς; (1 έως 7)

	1 καθόλου	2	3	4	5	6	7 Πάρα πολύ
Τους θαυμάζετε	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Συμφωνείτε με εκείνους	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Ταυτίζεστε με εκείνους	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯
Νοιώθετε ισχυρούς δεσμούς με εκείνους	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯

21. Θυμηθείτε τις μέρες των κινητοποιήσεων σχετικά με το Δημοψήφισμα και τον κόσμο που κινητοποιείτο υπέρ της δικής σας άποψης. Σε ποιο βαθμό αισθανόσασταν ότι αυτός ο κόσμος μπορούσε να κάνει να κερδίσει η άποψή του;

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

22. Τις μέρες των κινητοποιήσεων σχετικά με το Δημοψήφισμα πόσο σημαντικό ήταν για εσάς το να επικρατήσει η άποψη που υποστηρίζατε;

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

Παρακαλούμε, διαβάστε τα παρακάτω ερωτήματα και επιλέξτε το νούμερο που αντιπροσωπεύει καλύτερα την άποψή σας.

23. Στην κοινωνία μας όποιος προσπαθεί σκληρά πετυχαίνει στο τέλος.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

24. Ακόμα και αν κάποιος έχει τα προσόντα αν δεν προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις δεν θα επιτύχει.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

25. Στην ηλικία μου οι γονείς μου είχαν καταφέρει πολλά περισσότερα από μένα.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

26. Σε μερικά χρόνια πιστεύω θα έχω καλύτερη κοινωνική θέση από αυτή που έχω τώρα.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

27. Παρακαλούμε επιλέξτε τον αριθμό που θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας σε αυτή τη σκάλα, λαμβάνοντας υπόψη το μορφωτικό επίπεδο, εισόδημα, και επάγγελμά σας και γνωρίζοντας ότι το 1 αντιπροσωπεύει τη χαμηλότερη κοινωνική θέση και το 10 την υψηλότερη κοινωνική θέση.

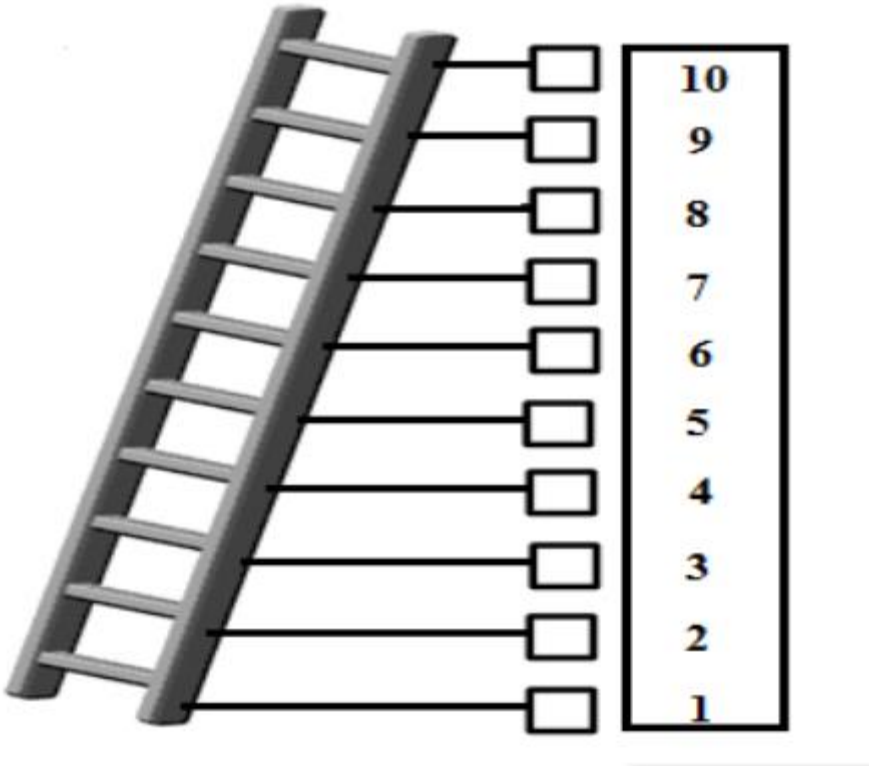

28.1. Πόση διαφορά πλούτου πιστεύετε ότι υπάρχει ανάμεσα στους πλουσιότερους και τους φτωχότερους πολίτες στην Ελλάδα;

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

28.2. Πόσο άδικη θεωρείτε τη διαφορά ανάμεσα στους πλουσιότερους και τους φτωχότερους πολίτες στην Ελλάδα;

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

29.1. Πόση διαφορά πλούτου πιστεύετε ότι υπάρχει ανάμεσα στις πλουσιότερες και τις φτωχότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

29.2. Πόσο άδικη θεωρείτε τη διαφορά ανάμεσα στις πλουσιότερες και τις φτωχότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

Παρακαλούμε, διαβάστε τα παρακάτω ερωτήματα και επιλέξτε το νούμερο που αντιπροσωπεύει καλύτερα την άποψή σας.

30.1. Ταυτίζομαι με τους άλλους Ευρωπαίους

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

30.2. Νιώθω αλληλέγγυος/α με τους άλλους Ευρωπαίους

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

30.3. Το ότι είμαι Ευρωπαίος/α είναι σημαντικό κομμάτι της ταυτότητάς μου.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

31.1. Ταυτίζομαι με τους άλλους Έλληνες/ίδες.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

31.2. Νιώθω αλληλέγγυος με τους άλλους Έλληνες.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

31.3. Το ότι είμαι Έλληνας/ίδα είναι σημαντικό κομμάτι της ταυτότητάς μου.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

32.1. Ταυτίζομαι με τους ανθρώπους της κοινωνικής μου τάξης.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

32.2. Νιώθω αλληλέγγυος με τους ανθρώπους της κοινωνικής μου τάξης.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

32.3. Η κοινωνική μου τάξη αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ταυτότητάς μου.

	1	2	3	4	5	6	7	
καθόλου	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Πάρα πολύ

33. Σε μια κλίμακα από το 1 «άκρα αριστερά» ως το 10 «άκρα δεξιά», πώς θα χαρακτηρίζατε την ιδεολογική σας τοποθέτηση;

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Άκρα αριστερά	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	◯	Άκρα δεξιά

34.Αν αυτή η κλίμακα δεν εκφράζει τις πολιτικές σας απόψεις σημειώστε το διπλανό τετράγωνο.

◯	Δεν με εκφράζει η παραπάνω κλίμακα
◯	Άλλο…

35. Ηλικία:

36. Εθνικότητα

37. Φύλο

◯ Άνδρας

◯ Γυναίκα

Άλλο…

38. Τόπος κατοικίας

39. Τόπος γέννησης πατέρα

40. Τόπος γέννησης μητέρας

41. Ποιο είναι το τελευταίο επίπεδο σπουδών που έχετε πραγματοποιήσει;

◯	Δημοτικό
◯	Γυμνάσιο
◯	Γενικό Λύκειο
◯	Τεχνικό Λύκειο/ΕΠΑΛ
◯	ΙΕΚ/Άλλη επαγγελματική σχολή
◯	Πανεπιστημιακές σπουδές ανολοκλήρωτες
◯	Πανεπιστημιακές σπουδές ολοκληρωμένες
◯	Μεταπτυχιακές σπουδές
◯	Διδακτορικό

42. Ποιο είναι το επίπεδο του ετήσιου οικογενειακού σας εισοδήματος;

◯	Κάτω από 5000€
◯	5001-10.000€
◯	10.001- 20.000€
◯	20.001- 30.000€
◯	30.001- 40.000€
◯	40.001- 50.000€
◯	Πάνω από 50.000€

43. Πόσα άτομα ζουν από αυτό το εισόδημα;	

44. Θα θέλατε να προσθέσετε ένα τελευταίο σχόλιο;